

BERTALAN PÉTER

SORSFORDÍTÓ ÉVEK 1990–1994

Dilemmák és alternatívák a gazdaságpolitikában

Bertalan Péter

SORSFORDÍTÓ ÉVEK 1990–1994

Dilemmák és alternatívák
a gazdaságpolitikában

VERITAS

TÖRTÉNETKUTATÓ INTÉZET ÉS LEVÉLTÁR

VERITAS

Történetkutató Intézet és Levéltár

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2023

A kötet megjelenését támogatta:

*Nemzeti
Kulturális
Alap*

Szerkesztő: Marinovich Endre
Sorozatszerkesztő: Ujváry Gábor

Lektorálta: Lentner Csaba, Birher Nándor

A bevezető tanulmányt, lábjegyzeteket írta,
a dokumentumokat válogatta, a névmutatót készítette:
Bertalan Péter

© Bertalan Péter, 2023
© VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2023
© Magyar Napló, 2023

ISBN 978-963-541-107-8

TARTALOM

Lentner Csaba: Ajánlás Bertalan Péter Sorsfordító évek című könyvéhez	7
Marinovich Endre: Előszó	11
Történelmi előzmények és a jelen összefüggésrendszere	13
A magyar rendszerváltozás aspektusai	15
Magyarország és a globalizáció	20
A geopolitika és a rendszerváltozás kölcsönhatásai	28
Az ország belső eladósodása	51
Dokumentumok	55
Epilógus	277
Bibliográfia	279
Névmutató	281

AJÁNLÁS BERTALAN PÉTER SORSFORDÍTÓ ÉVEK CÍMŰ KÖNYVÉHEZ

Mint ahogy a néhai Antall József miniszterelnök úr vezette kormány gazdasági és társadalmi rendszert változtató évei, s azok történései is összetettek, ugyanúgy összetett módszertannal íródott Bertalan Péter társadalomtudós könyve, amely ezen sorsfordító évek eseményeit, s azok mélyebb szakmai összefüggéseit dolgozza fel. Igen, helyes a feldolgozás módszertana, mert ahhoz, hogy a négy évtizedet magába foglaló szocialista tervgazdasági periódust felváltó, a piacgazdaság felé orientálódó ország útkeresését és annak küzdelmeit, konkrét eredményeit megértessük, bizony egész embert (kutatót) igénylő feladat. A minél teljesebb körű szemléltetés igénye indokolja az interdiszciplináris megközelítést, vagyis a gazdaság, a jog, a szociológia, a politológia, a történelem tudományterületek eszköztárát, de különösen a folyamatok nemzetközi síkba helyezése által a világgazdasági ismeretek módszertanát, s a mindezekkel való hatékony kombinálást.

Antall József és kormányának megítélése máig viták tárgyát képezi. Többen (és mi vagyunk számosabban) szenvedélyes lelkesedéssel beszélünk az országban elindult demokratizálódási folyamatokról, a külpolitikai és külgazdasági orientációváltásról, a modern közállapotok létrehozásáról. Mások felróják az Antall-kormány gazdaság irányítás során elkövetett hibáit. Talán a kritikai hangok is bennünket erősítenek, és ezen kételkedők megnyilvánulásaira válaszol Bertalan Péter könyve. Igen, nem volt tökéletes a gazdasági rendszerváltozás. Túl gyorsan kellett a befulladt állami nagyvállalatokat a működésképtelenség állapotából kihozni, problémáikra vagy a konszolidáció, vagy a privatizáció által megoldást találni. Nyomasztó teher volt a szocializmus évtizedei alatt felhalmozott 20 milliárd dolláros államadósság, amelynek tőketörlesztési és kamatterhei gyengítették a költségvetést, elszívták a forrásokat a szociális kiadások és az érdemi gazdaságfejlesztési programok elől. Az elavult, fenntarthatatlan termelési szerkezet és a keleti piacok összeomlása által a legfőbb társadalmi probléma a több mint egymillió embert jelentő munkanélküliség lett, amelynek kezelése óriási kihívás volt. A harminc évvel ezelőtt kialakult helyzetben önmagában nyers piacgazdasági intézkedésekkel, amelyeket a liberális oldal követelt Antall Józsefektől, nem lehetett volna megnyugtató, humánus eredményt elérni. Hiszen a gazdasági racionalitás kizárólagos érvényesítése még több munkanélkülit, még több leszakadó társadalmi csoportot eredményezett volna. De a szociális szempontokat sem lehetett volna kizárólagosan érvényesíteni, vagyis a működésképtelen gyáratokat tovább támogatni, mert a költségvetés keretösszegei meglehetősen végesek

voltak, s a 21 milliárdos adósság törlesztési kötelezettségében is helyt kellett állni. Elindult azonban a piacgazdaság intézményeinek kialakítása és az intézményi rendszer megerősítésére a gazdasági jogszabályalkotás, mindezekkel párhuzamosan a szociális háló erősítése. Az Európai Unió csatlakozás igényét már 1991-ben kinyilvánítottuk, amelyet 1994-ben ratifikált a Magyar Országgyűlés, s ezzel kezdetét vette az ország nyugati integrációra történő felkészítése. Feltehetjük a kérdést önmagunkban, s főleg a kritikai éllel élőknek: egy meghaladott termelési struktúrával, adóssággal agyonterhelt rendszerből hogyan is lehetett volna néhány év alatt egy stabil országot felépíteni?

Az Antall József vezette kormány múlhatatlan érdeme, hogy az utat, a helyes irányt felismerte. S tett lépéseket a jó irányba, az ország gazdasági fellendülése és társadalmának demokratizálása érdekében. Egy olyan világ gazdasági térben, amelyben a Szovjetunió éppen elsüllyedni készült. Míg a nyugati világ, az észak-atlanti térség pedig éppen felemelkedőben, ereje kiteljesedésében volt, s a világ egyetlen és kizárólagos pólusává vált. Magába integrálta, de ha erősebb megfogalmazást akarunk alkalmazni, úgy mondhatjuk, hogy maga alá gyűrte a szovjet fennhatóság alól felszabaduló gyenge gazdasággal és álságos demokratikus viszonyokkal rendelkező kelet-közép-európai országokat, így Magyarországot is.

A számtalan negatív megnyilvánulás ellenében viszont dacol az a tény, hogy az antalli irányt már nem lehetett visszafordítani. Nem süllyedtünk vissza a szocializmus mocsarába, nem kérdőjeleződött meg a létrehozott politikai intézményrendszer, nem lehetett már megállítani a demokratikus átmenetet, s az ország tovább menetel egy demokratikus társadalmi modell és fejlett piacgazdaság irányába. Az első demokratikusan választott kormány életműve máig fennáll.

Több évtizeddel az Antall-kormány regnálása után mit tehet a XXI. század tudósa? Mit tehet Bertalan Péter tanár úr? Felkutatja a korszak relikviáit, elolvassa a fellelhető dokumentumokat, rendszerezi a keletkező ismereteket. Megállapításait összeveti más alternatív vélekedésekkel, s a maga tudományosan összetett eszköztárán keresztül rendszertanba állítja, s ezzel hiteles képet ad az 1990–1994 közötti időszakról. Ez történt Bertalan Péter jelenleg kommendált könyvében. Az Antall-korszak krónikása újabb tudományos művet alkotott.

S kinek íródott e könyv? Azoknak, akik még éltek a szocialista tervgazdasági és társadalmi rendszerben. Hogy lássák a múltat, amelyet átéltek, s főleg érzékeljék a változásokat. Azoknak, akik a rendszerváltozás idején születtek, vagy azt követően. Egyetemistáknak, akik tanulnak a rendszerváltó kormányról. Értelmiségieknek, akik nemzetben, s felelősséggel gondolkodnak. Annak a tizenöt millió magyarnak s utódaiknak, akiknek lélekben Antall József az első miniszterelnökük volt. Egyszóval

mindenkinek, aki a jelenünk, jövőnk alakításában meghatározó kezdeti sorsfordító intézkedések és események iránt érdeklődik.

Érdemes Bertalan Péter könyvét elolvasni! Jó szívvel ajánlom!

Budapest, 2022 adventjén

Lentner Csaba

ELŐSZÓ

Több mint három évtizeddel a rendszerváltoztatás után ma már köztudott, hogy a gazdaságpolitika területén az Antall-kormány feladata kettős volt: a zsákutcába futott pártállam által örökölt hagyott válságot kezelni és a piacgazdaságot kiépíteni. Más szavakkal mondva, egyidejűleg kellett megvalósítani a gazdasági stabilizációt és a gazdasági rendszerváltoztatást. A stabilizáció igénye korlátozta a gazdaságpolitika mozgásterét, az új viszonyok kiépítése viszont aktív gazdasági intézkedéseket kívánt.

A gazdaság valóságos állapotáról, vagyis a mozgástér határaitól az 1990 májusában hivatalba lépő kormánynak nem voltak pontos ismeretei, ugyanis ez nem volt érdekük sem a távozó kormányzati erőknek, sem a nemzetközi hatalmi tényezőknek. Tragikus módon erről a lakosság, a választó állampolgár még kevesebbet tudott, és csodaváró hangulatban lépett a gazdasági átalakulás rögzös útjára.

Az 1990-ben hivatalba lépett kormány intézkedései erősítették a piaci versenyt, megteremtették a rentabilitási kényszert, javították a szervezetséget és a munkafegyelmet, emelték az előállított termékek műszaki színvonalát. Mindezek, valamint a gazdasági szerkezet változásának hatására megjelent a nyílt munkanélküliség, azaz jórészt nyilvánossá vált a korábbi túlfoglalkoztatottság.

Szakértői csoportok egybehangzó véleménye szerint a magyar nemzetgazdaságban jelentkező veszteségeknek négy fő forrásuk volt:

1. A rubel elszámolású kereskedelem fokozatos visszaesése, majd megszűnése. A korábban KGST-piacra termelő vállalatok termékei jórészt eladhatatlanná váltak, amennyiben a cégek nem tudtak termelési struktúrájukba piacképes árukat beépíteni, eladósodtak, fel kellett őket számolni. Ugyanez jelent meg néhány hónappal később a bedolgozó, háttérpari vállalkozásoknál.

2. A forint konvertibilis valutákhoz viszonyított árfolyamának leértékelődése.

3. Az árrendszer változása. Magyarországon 1990 és 1992 között a magyar gazdaságtörténelem egyik legnagyobb árreformja zajlott le.

4. Az importliberalizáció. A konvertibilitás gyakorlati érvényesítése a kereskedelemben azt jelentette, hogy a nemzetközi feltételek immár belföldön, a magyar gazdaságban is közvetlen versenyhelyzetet teremtettek.

A gazdaság akkori helyzetének mérlegelését nehezítette, hogy az örökölt veszteségek legnehezebben felszámolható része az „imponderábiák”, vagyis a pénzben nem mérhető mennyiségek világába tartozik. E veszteségek közé sorolható a magyar társadalom demográfiai szerkezetének súlyos romlása (a népesség előregedése

és fogyása), a társadalmi károk és devianciák mértéke (mint az alkoholizmus, az öngyilkosság, a rokkantságban és idegbetegségekben megnyilvánuló egészségügyi állapotromlás). Mindezek, valamint a köztulajdon, ha tetszik, a mások tulajdona iránti érzéketlenség máig tartó hatást gyakorolnak a magyar közhangulatra, a népesség politikai és közéleti aktivitására, munkakedvére, a munkaerkölcsre, és megnyilvánulnak abban, hogy az emberek egy része a feladatokat lelketlenül és felelőtlenül végzi.

Ilyen számszerűsíthető és nem számszerűsíthető veszteségek közepette végezte munkáját Antall József kormánya. Minderről szakszerűen és részletesen számol be Bertalan Péter könyve.

Marinovich Endre

TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK ÉS A JELEN ÖSSZEFÜGGÉSRENDSZERE

Az események két dimenzióban zajlanak: térben és időben. A térbeli dimenzió fő jellemzője az események szempontjából az egymásmellettiesség, az időbeli dimenzióé az egymásutániség. Ha valamelyik jellemző megváltozik, gondolkodásra késztet.

2020 és 2022 között két jelentős esemény zajlott le, illetve megy végbe. Az amerikai elnökválasztás az azt kísérő kampánnyal, valamint a jelenleg is zajló globális gazdasági válság. A történések szinkronitása elgondolkodtató. A hitelválság kiindulópontja az USA. Önkéntelenül fel kell tenni a kérdést, miért az amerikai politikai élet egyik legfontosabb, sorsdöntő, politikai erőfelmérő eseményének időpontja után két évvel robbant ki komplex pénz- és hitelválság? Másképpen megfogalmazva, miért ekkor robbantották ki a válságot? A két kérdés közül a második feltételezi a politikai szándékot.

A jelenlegi elnök szempontjából csak akkor tekinthető a válság meghatározó fontosságúnak, ha a válságra megtalálja a megfelelő választ, ezzel pártját segíthetné reklam szempontjából a jövő elnökválasztáson. Személyes aspektusból pedig indifferens, mert nem befolyásolja a leköszönő elnök sorsát. Az elnökjelöltek harcának tekintetében viszont meghatározó szerepű, hiszen a válság megoldására tett javaslat, a kilábalás lehetőségének mérlegelése fontos részkérdésként befolyásolhatja a következő választás végeredményét. Ezek a szempontok bizonytalanságuk miatt nem relevánsak, csak figyelembe veendők.

A meghatározó okok sokkal mélyebben keresendők és összetettebbek. A kétpólusú világ megszűnése látszólag az USA győzelmét jelentette. Az ellentmondás alapvető történelmi szükségszerűségének következményeként azt is lehet feltételezni, hogy a világ addigi egyetlen szuperhatalma túlgőzölte önmagát. A világ sorsáért érzett felelősségben nem talált kellő súlyú és erejű társakat a nagy válságot jelentő kérdések megoldására. A Szovjetunió által vezetett blokk széthullásával keletkezett hatalmi vákuumban új erők jelentek meg, amelyek az akció–reakció mindig egyensúlyi állapotot teremtő törvényének alapján az USA túlsúlyát megpróbálják kiegyenlíteni. Közülük Kína szuperhatalmi törekvései tekinthetők az egyik legdominánsabbnak. A világ energia-utánpótlásának döntő hányadát biztosító, újból magára találó Oroszország, a történelmi vereséget kompenzálni akaró nagyhatalom újra világpolitikai tényezővé kíván válni. A sokarcú mohamedán, arab világ még inkább kiszámíthatatlan hatalmi tényező. Az USA számára az amerikai kontinens „világszigetet” jelentett, amelyet még a második világháborúban sem lehetett komolyan veszélyeztetni. Most

a modern technika ügyes igénybevételével közvetlenül el lehetett érni. Ebbe még bele kell számítani a nukleáris fegyverek felhasználhatóságának egyre növekvő lehetőségét.

A világ nem számolt az „olajfegyver” szervezett bevezetésével, bár volt már a 70-es évek közepén olajválság, de azt sikerült átvészelní. Az olajtermelő államok az USA-ban látták legfőbb ellenfelüket, mert az a világpénzt jelentő dollár birtokában a korlátlan olajfogyasztás és felvásárlás lehetőségének kihasználásával globális hatalomként diktált a világpiacon. Az olajtermelés szervezett visszafogásával az OPEC államai gazdasági nagyhatalmi tényezővé váltak. A mélyülő olajválság az olaj árának drasztikus emelkedésével leginkább az USA-t sújtotta. A fogyasztói társadalom azonban ezt nem vette tudomásul. A kiemelkedően magas életszínvonalhoz szokott amerikai polgár megtartotta szokásait, köztük a nagy fogyasztású autóját.

A világ legfejlettebb bankrendszere, párosulva a magasan fejlett számítástechnikára épülő adattárolással és -továbbítással, az egyre növekvő pénzigényt igyekezett kielégíteni. A pénzügyletek, a hitelezés folytán a pénz maga is áruvá vált. A pénz mint forgalmi eszköz az elektronikus kártyával való fizetés révén forgalmi eszközként megszűnt létezni, helyette az értékpapírok szerepeltek, megjelent a virtuális fizetőeszköz: a bitcoin. A bankok a pénzforgalom csökkenésével piacra dobták a hitelleveleket, amelyeknek fedezetei az USA állampolgárainak ingatlanai voltak. A kezdetben magasra értékelt ingatlanok árai a nagy hiteligények miatt a piac törvényeinek megfelelően csökkentek, s a ma már átláthatónak vélt pénzügyletek bonyolulttá váltak. A tőkeforgás az állam- és bankközi piacon felgyorsult, mert a forgási sebesség arányos volt az új gazdasági felfogás szerint a megtérülési idővel. Így érkezünk el a pénz és hitelválság kirobbanási pontjához, amikor is a hitelválság beismerése az USA bankárainak, pénzügyi guruinak az elhatározására volt bízva.

Az USA hatalmi primátusának fokozatos elvesztése mellett vele párhuzamosan ment végbe és ma is tart az Európai Unió befolyási övezetének kiépítése. Ennek egyértelmű bizonyítéka a napjainkban Ukrajnában zajló véres konfliktus. Ez már a hagyományos nyugat–kelet küzdelem jegyében zajlik. A szovjet blokk szétesése után alapvető kérdéssé vált, hogyan integrálja az EU Kelet-Közép-Európát, valamint a most határozott integrációs szándékait bejelentő Ukrajnát. Ebből a nagy területből csak a kisebb része – Közép-Európáé – látszott egyszerűnek. Közép-Európa kis nemzetei történelmi hagyományaik miatt könnyebben integrálhatónak tűntek, mint a volt Szovjetuniót alkotó országok. A második világháború előtt és alatt működő, USA–Nagy-Britannia által alkotott, úgynevezett angolszász tengelyt felváltotta az USA és EU párossal létrejött, a globális hatalmi viszonyokat kifejező kontinentális tengely. Ennek hatékony működése a szovjet blokk örökébe lépő és a XX–XXI. század fordulóján Oroszország vezetésével aktivizálódó FÁK esetében vált aktuálissá. A FÁK

államainak összetartozását gyengítette az EU lassan érezhető gazdasági tömegvonzása és a közösségről, délről leválni akaró állam – Grúzia – függetlenedési törekvése. E folyamat támogatja az USA hatalmi törekvéseit is. Mivel a jelenlegi modern fegyverek, labilis hatalmi viszonyok az USA technikai fölényét beszámítva sem teszik lehetővé csak a katonai lépések által kivívott kizárólagos szupremáciát, egyetlen lehetőség maradt az USA politikai és gazdasági egyeduralmának biztosítására, a totális háború mellett a „pénz mint fegyver” bevetésének ötlete. A komplex pénz- és hitelválság gazdasági hidrogénbombáját bevetni túl kockázatos, de érdemes figyelembe venni globális szempontból a következményeit:

1. A válság hatása szelektáló jellegű, kiderül, mely államok tudják túlélni. Kiderül, kinek milyen a gazdasági ereje, milyen a társadalom tűrőképessége.

2. A válság alatt újrarajzolódnak a hatalmi viszonyok, a nagyhatalmak kénytelenek leülni a tárgyalóasztalhoz, keresni a kiutat jelentő kompromisszumokat.

3. A válság letöri az olajár folyamatos emelkedését, mert visszafogja a fogyasztást, ez az USA belpolitikájára is hatással van.

4. A válság kiküszöbölésére tett lépések beavatkozási lehetőséget kínálnak a világ azon térségeiben, ahol hatalmi vetélkedés folyik. Így találkoznak az USA érdekei az EU érdekeivel Oroszország vonzáskörzetében.

Arról sem szabad megfeledkezni a pénz- és hitelválság időpontjának kirobbanását tekintve, hogy az USA pénzügyi gurui, elsősorban Soros György számítottak rá, megjósolták. Ők tudtak valamit, amit a világpolitikai köztudat nem sejtett, vagy a várható kellemetlenségre számítva nem akart tudomásul venni.

A MAGYAR RENDSZERVÁLTOZÁS ASPEKTUSAI

A magyar rendszerváltozás folyamatát globális geopolitikai háttérként befolyásolta és befolyásolja a kelet-közép-európai régió gazdasági trendjeit. Ulrik Beck, a müncheni Lajos–Miksa Egyetem szociológiai professzora *Mi a globalizáció?* című munkájának VII. fejezetében így fogalmaz: „Sokakat kínozik a rendkívüli esszenciális kérdés: mi Európa. Nemritkán így hangzik a válasz: Európa volt. Nincs visszatérés Európához, abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy Európa már csak a retorika múzeumában létezik. Európa nem földrajzi, hanem képzeletbeli tér.”¹

A pesszimista gondolatsor kemény következtetéssel folytatódik: „...ha a posztmodern fatalizmusa és a neoliberális globalizmus önmagát megerősítő jövővé válik, valóban végzetes helyzet áll elő. Akkor tényleg valósággá válhatnak

¹ BECK 2005. 167.

a horrorvíziók, amelyek manapság szinte kizárólagosan csak a közvélemény fantáziáját mozgatják. Hagyományos befejezésként nézzünk meg egyet: Európa elbrazilosodását...²

A szerző ezzel a véleményével nincs egyedül. Érdekes tényként kell számba venni Aurelio Peccei, a Római Klub elnökének 1984-ben született helyzetértékelését:

„A világ 10 globális problémája:

1. A demográfiai robbanás. Minden bajunkat megsokszorozta a túlnépesedés, amely egyben számtalan új nehézség kútforrása...
2. Nincsenek tervek és programok arra, hogyan tudnák kielégíteni a földtekén élő emberek nagy tömegeinek elemi szükségleteit...
3. A bioszféra tönkretétele és elpusztítása. Az emberi élet szempontjából négy biológiai rendszerre van szükség: művelhető földekre, legelőkre, erdőkre és vizekre... Napjainkban valamennyi túlságosan igénybe van véve.
4. A világgazdaság válsága. A világgazdaság riasztó állapotát olyan szimptómák jelzik, mint a visszaesés, a monetáris és pénzügyi rendszer zavarai, a pénz értékvesztése, a munkanélküliség, a mértéktelen növekedés, a túlfogyasztás, a természeti erőforrások pazarló használata és a fejetlenség.
5. A fegyverkezési verseny, amely párosul a világ mind nagyobb mérvű militarizálódásával.
6. Mélyen gyökerező és elhanyagoltságuk folytán elmérgeződő bajok... egyre gyakoribbak a bűncselekmények, a kábítószer-fogyasztás növekszik...
7. A technika és a tudomány anarchikus fejlődése...
8. Elöregedett és rugalmatlan intézmények...
9. Kelet-nyugati szembenállás, észak-déli szakadás...
10. A vezetők nem tudnak fölébe emelkedni ideológiai hitbeli korlátaiknak, kiváltásáinak vagy szűken értelmezett felhatalmazásuknak.”³

A végső summázat: „Ezért vagy azért, de az emberiség lejtőre került... A felsorolt faktorok nemcsak külön-külön kényszerítenek bennünket térdre, hanem együtt és egymással kölcsönhatásban készítik elő azt a csapdát, amelyből esetlegesen lesz menekülés.”⁴

Hasonló álláspont, vélemény fogalmazódik meg Hans Peter Martin – Herald Schumann *Támadás a demokrácia ellen*, Joseph E. Stiglitz *A globalizáció és visszasságai*, Csath Magdolna *Kiút a globalizációs zsákutcából* című munkájában.

² BECK 2005. 171.

³ FISCHER 2005. 366.

⁴ Uo.

A berlini fal leomlása után a globalizáció iránti pesszimizmus kiegészült az euroszkepticizmussal. A két nézet erősíti egymást, hiszen a Szovjetunió vezette keleti blokk felbomlásával a bipoláris világ szétesett. Helyét a multilaterális világ foglalta el. A multilaterális kifejezés a multipoláris helyett kifejezőbb, mert új gazdasági-politikai erők jelentek meg. Ezek nem nagyhatalmi erőközpontok, hanem érdek vezérelte hatalmi szövetségek. Az érdekek bonyolult sokrétűsége ölt testet a mai „keleti kérdés” bonyolult problémaszövedékében. Az antiglobalizmus és az euroszkepticizmus egymást kiegészítő szemlélete, bár gyökerük közös és szervesen kiegészítik egymást, nem fogadható el egységes jövőképpnek, mert sokszor egyszerűsítő, popularizáló politikai szemléletként jelentkezik, s forrása újabb antimozgalmaknak, melyek közül ki kell emelni a globális méreteket öltő nemzetközi terrorizmust. Az a kérdés, mennyire van igaza a pesszimizmusnak világméreteken, nehezen megválaszolható, hiszen a globális-lokális dimenzióban csak a részletek aprólékos ismeretében lehet elfogadható választ adni.

Készültek ugyan nagy volumenű, sokdimenziós foratókönyvek, amelyek térben és időben pontosan mérik fel és vetítik előre a gazdasági, ökológiai jövőképet. A nagyvonalúsággal azonban mindig szembeállítható a helyi érdek. A helyi érdekek bonyolult interdependenciájának, dichotómiáinak együttese azonban a pillanat, a most döntéseinek a meghatározója. Ennek szemléltetésére nagyon alkalmas Kelet-Közép-Európa országainak mint globális régióknak és benne hazánknak, Magyarország helyzetének elemző bemutatása, amelynek értékét növelheti, hogy analógiai alapon a következtetéseket a jelenben is fel lehet használni, igazolva a globális-lokális kölcsönhatásának történelmi dialektikáját. A kelet-közép-európai régió országait nyitott piacaikkal a globalizáció sajátosan érintette. Mind a régióra, mind Magyarországra érvényes az egyes, különös általános filozófiai logikája, amely megköveteli, hogy a térséget illetően a globalizációval kapcsolatos nézeteket, az általánosításokat óvatosan kezeljük. Csak a konkrét helyzetelemzés segíti feltárni a globalizációval kapcsolatos gazdasági, szociológiai, politikai, társadalmi jelenségek összefüggéseit.

Az alábbi összeállítás jól mutatja Magyarország (2004-es adat) teljesítését (56%) az EU 25-ök átlagához viszonyítva (100%). Ezt Ausztria 13%-kal haladta meg.⁵

⁵ SZÁVAI 2011. 23.

	Vásárlói értéken számított 1 főre eső GDP (Az EU 25 = 100)
Luxemburg	230
Írország	136
Dánia	119
Ausztria	113
Belgium	108
Finnország	106
Hollandia	106
Egyesült Királyság	105
Németország	104
Olaszország	102
Svédország	102
Franciaország	101
Spanyolország	85
Görögország	73
Portugália	69
Az EU-15-ök átlaga	102
Szlovénia	73
Ciprus	71
Málta	70
Cseh Köztársaság	66
Magyarország	56
Észtország	55
Szlovák Köztársaság	54
Litvánia	47
Lengyelország	44
Lettország	43
<i>Az újonnan csatlakozottak átlaga</i>	<i>54</i>
Az EU-25-ök átlaga	100

1. táblázat: A megnagyobbodott Európai Unió bevételének különbözősége, 2004⁶

A gazdaság fejlődésének és szilárdságának alapvető tényezője a rendelkezésre álló működtetőke, amelyet a különböző régiók és országok elsősorban külföldről várnak. Ebben a tőkeszegénységgel küzdő kelet-közép-európai régió helyzetét érdemes az idő függvényében több szempontból megvizsgálni.

⁶ SZÁVAI 2011. 23.

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1998	1999
<u>K-K-Európa</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>5</u>	<u>10</u>	<u>14</u>	<u>20</u>	<u>36</u>	<u>46</u>	<u>84</u>	<u>103</u>
Oroszország	1	1	1	1	2	4	5	5	6	14	17
Afrika	25	30	41	41	40	50	53	66	60	84	93
<u>Latin-Amerika</u>	<u>95</u>	<u>104</u>	<u>116</u>	<u>129</u>	<u>145</u>	<u>167</u>	<u>186</u>	<u>205</u>	<u>316</u>	<u>405</u>	<u>486</u>
DK-Ázsia	121	136	146	174	200	246	305	418	475	674	770
Észak-Amerika	405	476	507	520	550	551	610	659	773	955	1254
<u>Nyugat-Európa</u>	<u>419</u>	<u>507</u>	<u>616</u>	<u>702</u>	<u>746</u>	<u>883</u>	<u>964</u>	<u>1127</u>	<u>1302</u>	<u>1546</u>	<u>1757</u>
Fejlett országok	961	1148	1371	1374	1520	1565	1715	1968	2269	2690	3231
Fejlődő országok	265	293	353	330	420	335	501	740	917	1241	1438
Világ	1161	1357	1560	1709	1835	2106	2319	2743	3233	4015	4772

2. táblázat: Az egyes régiók összes külföldi működőtőke állománya (inward stock) milliárd USD⁷

A táblázatból kiderül, hogy Kelet-Közép-Európában a külföldi működőtőke állománya az 1990-es években nő karakterisztikusan, de összviszonylatban továbbra is a régiók „versenyében” az utolsó helyek egyikét foglalja el, ami a tőkevonzó képesség gyengeségét jelzi. Érdekes a világ működőtőke-áramlásának a helyzete.

Tőkebevétel (hova)	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Fejlett országok	109	130	168	172	115	111	138	145	205	220	275	481	636
Nyugat-Európa	41	60	88	109	82	80	84	83	119	115	139	260	315
Észak-Amerika	62	61	71	56	25	22	46	53	68	94	117	208	301
Japán	0,4	0,5	0,5	0,5	1,7	2,7	0,2	0,9	0,04	0,2	3,2	3,2	13
Fejlődő országok	25	30	29	35	40	55	73	105	112	145	179	179	208
Afrika	2	3	5	2	3	3	3	6	5	6	7	8	9
Latin Amerika	11	11	8	10	15	18	20	30	33	46	69	74	90
Ázsia	12	16	15	19	21	33	50	69	73	92	102	97	106
Kína	2	2	3	3	4	11	28	34	36	40	44	44	40
K-Közép-Európa	-	-	-	1	3	4	6	6	14	13	19	20	21
Oroszország	-	-	-	1	1	1	1	1	2	2	7	3	3
Világ működőtőke-kivitel	135	160	200	211	158	170	208	256	331	378	473	680	865

3. táblázat: A külföldi működőtőke-áramlás alakulása évente (flow) milliárd USD⁸

⁷ ÁRVA – DICZHÁZI 2002. 270.

⁸ ÁRVA – DICZHÁZI 2002. 269.

MAGYARORSZÁG ÉS A GLOBALIZÁCIÓ

A tőkekivitellel kapcsolatos beruházások a három nagy gazdasági régió (Triád) helyzetét, benne hazánk gazdasági kondícióit is jelentősen befolyásolják. Ez bonyolult összefüggést jelent, amelyet a következő táblázatok szemléltetnek.

Hogyan alakult ki a beruházások Triádja?

Honnan-hova?	Volumen
Japánból	
USA-ba	96
EU-ba	25
DK-Ázsiába	30
Latin-Amerikába	8
Fekete Afrikába	1
Kelet-Európába	1
USA-ból	
Japánba	31
EU-ba	232
DK-Ázsiába	10
Latin-Amerikába	10
Fekete-Afrikába	1
Kelet-Európába	4
EU-ból	
Japánba	10
USA-ba	249
EU-n belül	339
DK-Ázsiába	10
Latin-Amerikába	10
Fekete-Afrikába	5
Kelet-Európába	4

4. táblázat: A világ működőtőke-áramlásának alakulásának az egyes régiók között (1993. évi stock) (milliárd USD)⁹

Kelet-Közép-Európa (KKE) itt is hátrányban van a táblázat kimutatása szerint. A különböző országok a régiókban elfoglalt gazdasági jellemzőik alapján különböző piacot kínálnak a működőtőkének.

⁹ ÁRVA – DICZHÁZI 2002. 271.

Éves áramlás, ill. állomány	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	1999 állomány
Albánia	0	20	58	53	70	90	48	45	41	425
Bulgária	100	130	200	105	90	109	505	537	770	2258
Románia	187	240	221	342	420	265	1215	2031	961	5441
Szlovákia	53	130	199	245	195	251	206	631	322	2044
Szlovénia	100	111	113	128	176	185	321	165	90	2997
Horvátország	-	16	74	117	115	506	517	893	1382	2547
Ukrajna	100	200	200	159	267	521	624	743	496	3248
Csehország	200	500	654	869	2562	1428	1300	2720	5108	16246
Lengyelország	291	678	1715	1875	3659	4498	4908	6365	7500	29979
Magyarország	1462	1479	2350	1146	4453	2275	2173	2036	1944	19095
Összesen¹¹	2493	3584	6104	6200	14568	13398	19889	21149	22924	109923

5. táblázat: Működőtőke-beáramlás Kelet-Közép-Európába (éves adatok, illetve állomány)¹⁰

Ezek az adatok is azt igazolják, hogy az 1990-es évek közepétől nő meg a kelet-közép-európai régió országaiba a tőkebeáramlás. Az 1999-es adatok szerint Magyarország Lengyelország után a 2. helyet foglalja el a régió országai között. Az egy főre jutó állomány tekintetében pedig az első helyen állunk.

1999 – egy főre eső állomány	(USD)
Albánia	50
Bulgária	266
Románia	242
Szlovákia	379
Szlovénia	1499
Horvátország	566
Ukrajna	65
Csehország	1577
Lengyelország	775
Magyarország	1891
Összesen:	62

6. táblázat: A tőkebeáramlás egy főre jutó állománya¹²

¹⁰ Az adatok forrása: ÁRVA – DICZHÁZI 2002. 276. – Az összes külföldi beruházás állománya nem egyenlő az éves behozatal összegével, hanem azok jelen értékre diszkontált összege. A kelet-közép-európai országok összesen: a felsorolt országok mellett Belorusszia, Bosznia-Hercegovina, Észtország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Moldávia és Oroszország tartozik.

¹¹ A kelet-közép-európai országok összesen: a felsorolt országok mellett Belorusszia, Bosznia-Hercegovina, Észtország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Moldávia és Oroszország tartozik.

¹² ÁRVA – DICZHÁZI 2002. 277.

Az első olajválságot követő öt év során a térség országaiban 10–20% közötti cserearányromlás következett be. A cserearányok 1970–75 között 6, 1980-ra további 12, 1985-re pedig 19%-kal váltak kedvezőtlenebbekké. Egyes országok 26–32%-os cserearányromlást szenvedtek. A nyolcvanas évek első felében ezeknek az országoknak ugyanazon mennyiségű import beszerzéséhez egynegyeddel, egyharmaddal többet kellett exportálniuk, mint 1973-ban. A gazdaság mindinkább lassult, majd stagnálni kezdett. 1986–1989 kritikus éveiben Magyarország évi gazdasági növekedése 0,9%-ot, Lengyelorszáé 0,2, Jugoszláviáé 0,5, Romániáé 0,7%-ot tett ki. Ugyanebben a négy évben az OECD-csoport évi növekedése 3,6% volt. Nyugat- és Kelet-Európa között a fejlettségi különbség addig is nagy volt, azonban tendenciájában csökkenést mutatott, most ismét növekedett, szakadékká mélyült. Az egy főre jutó nemzeti termékben az USA-hoz viszonyítva 1:3-ról 1:4-re növekedett 1980 és 1989 között. Ebben az évtizedben a Közös Piac országaival szemben fennálló lemaradás a kétszeresére nőtt. Közép- és Kelet-Európa nem egyszerűen az alkalmazkodás válságát szenvedte, hanem képtelen volt technikai és szerkezeti átalakítást végrehajtani. A felhalmozódó külkereskedelmi ráfizetések és az ennek nyomán növekedő adósságok is megoldást követeltek. A kelet-közép-európai régió országai igyekeztek fenntartani a megszokott növekedésüket, és ragaszkodtak elért életszínvonalukhoz. Ezért kénytelenek voltak a nemzetközi pénzpiachoz fordulni segítségért. A térség minden országa ezt tette, megpróbálta átvészelni, míg az újabb prosperitás kibontakozik. Bátorította, hogy nemcsak bőséggel állt rendelkezésre kölcsön, hanem igen olcsó is volt, mivel az „olajdollárokban” gyorsan meggazdagodott hitelezők úgyszólván kutattak az újabb hiteligénylők után. A rövidlátó politikának súlyos következményei lettek. A nyolcvanas évek elejére Magyarország, Lengyelország, Románia és Bulgária egyenként 10–30 milliárd dollár közötti adósságot halmozott fel. 1970 és 1980 között az adósságok nettó állománya együttesen 6-ról 79 milliárd dollárra emelkedett. 1990-re Lengyelország 48; Magyarország 20,3; Bulgária 9,8 milliárd dollár adósságterhet halmozott fel. Egy főre számítva a magyar adósságteher volt a leg súlyosabb 2585 dolláros összegével, míg a lengyel adat 1100, a bolgár 1068 dollár volt. Az 1980-as évek végén az adósságtörlesztés évi terhei hazánk keménydeviza-bevételeinek 40%-át emésztették fel. Az 1980-as évek elejétől a nemzetközi pénzpiac jelentősen megváltozott, többé nem volt korlátlan és olcsó hitel, a kamatok is jelentősen emelkedtek, elérve a 14–16%-ot. A fizetéseképtelenség veszélye több országot – Lengyelország, Jugoszlávia, Bulgária – fenyegetett. Az adósságtörlesztés a bruttó nemzeti termék 5–8%-át szívtá el, korlátozva az érintett országok beruházási képességét, korlátozta a szerkezetátalakító lépéseket. A Magyarország által felvett 20 milliárdos hitelösszezből is mindössze 4-5 milliárd dollárt fektettek ténylegesen a gazdaságba. Elkeseredett kísérletet jelentett a csődből való menekülésre, hogy 1980–84

között jelentős exportprémiumokat, szubvenciókat fizettek a térség államai az export növelésére, hogy a kivitelt növeljék. Közben az importot korlátozták. Következménye a tartalékok gyors kimerülése. 1984–1988 között már az exportot nem tudták a térség országai fokozni, az export akkor már csak 8%-kal nőtt, a korábbi 25%-kal szemben. Az import közel 20%-kal emelkedett. Az ezt követő két év során, az évtized végén mind az export, mind az import összeomlott, 30, illetve 20%-kal csökkent. Az országok adósságállománya 110 milliárd dollárra emelkedett.¹³

A régiók országai, köztük hazánk is, úgy érkeztek a váratlan rendszerváltozás küszöbére, hogy választ kellett adniuk a globalizáció gazdasági kihívásaira, és a társadalmi átalakulás igénye által felvetett kérdésekre. A kelet-közép-európai államok többsége a kiutat az EU-hoz való csatlakozásban kereste és keresi. Ulrich Beck véleménye szerint Európa választ jelent a globalizációra.

Ulrich Beck önmagával vitatkozva, meditálva teszi fel a kérdést: „Vajon lehetséges-e a politikai Európát a nemzetállami nyilvánosság fogalmi sémája szerint megteremteni egy olyan történelmi pillanatban, amikor a nemzeti keretek éppen szétomlanak, és a lokális-globális identitások kerülnek előtérbe?”¹⁴

Ulrich Beck válasza: „A globalizmus csapdájából nincs nemzeti kivezető út. Viszont van transznacionális. Az Európai Unió méretű államképződmény helyre tudná állítani a politika elsőbbségét, a demokratikusan ellenőrizhető társadalmi és gazdaságpolitikai cselekvőképességet az együttműködő államok számára.”¹⁵

Ulrich Beck válasza az általa felvetett kérdésre ambivalens. Magában hordozza azt az általános ellentmondást, amely a globális és nemzeti, a globális és lokális szükség-szerűen kapcsolódó, látszólag egymást kizáró fogalma között van. Ulrich Beck is elfogadja az ún. szinkronfejlődés koncepcióját, amely szerint az EU felülről, az Unió irányító testületei által történő és az alulról, a nemzetállamok által is támogatott, kompromisszumok által történő organikus fejlődést jelenti. A szinkronfejlődés azonnali alkalmazkodást jelent, megrövidíti az időt, megóv a kudarctól. A nemzetállamok ebben a kétoldalú átalakulásban a transznacionális átalakulás útját járják, amely buktatókkal és akadályokkal tarkított, az egyedi, a különös, és az általános kölcsönhatása által determinált út. Az átalakulásban vezető szerep jut a gazdaságnak, kelet-közép-európai viszonylatban azonban a társadalmi struktúra átépítésének is, mely a különös kategóriájába tartozik. A kétfajta átalakulás közötti összhang, harmónia biztosítása a legnehezebb feladat, mert nem szabad a gazdaságszociológiai feltételekről sem megfeledkezni.

¹³ BEREND 1999. 275–276.

¹⁴ BECK 2005. 168.

¹⁵ BECK 2005. 169.

Magyarország a rendszerváltozás terelőútján kettős teherrel indult. A térség egyik legnagyobb államadósságával és a tulajdonviszonyok átalakításának a kötelezettségével kellett megkezdnie. Ez a két tényező határozta meg a magyar rendszerváltozás sajátosságait. A kétfajta kötelezettség adekvát volt egymással, mert az államadósság visszafizetése csak a szocialista állami tulajdon privatizálásával volt lehetséges, hiszen ennek árából lehetett egyedül törleszteni. Az egyedüli kérdés a privatizáció módja és ütemezése volt.

A gazdasági egyensúly megtartása súlyos állami eladósodottság esetén nagyon nehéz. Ilyenkor a külföldi működőtőke bevonásával el lehet kerülni a csődöt. Történelmi szükségszerűséggé vált a hajdani szocialista tulajdonformák felszámolása. Ezért érdekes számba venni azokat a módszereket, amelyekkel az adósságcsapdában vergődő országot a gazdasági, politikai, történelmi szükségszerűség kényszere és szorítása alatt meg lehetett menteni, s új útra terelni.

A privatizációban érdekelt és ahhoz kapcsolódó külföldi tőke bevonásának módjait tömören foglalja össze a következő táblázat:

Értékesítés	
Eladó	Értékesítés megjelenésének ellenértéke
ÁVÜ, ÁV Rt., ÁPV Rt.,	vagyongazdálkodó számlája
Kincstár Kereskedelmi Bank (vagyontádas, felszámolási eljárás során kapta meg az állami céget)	kereskedelmi bank számlája
Felszámoló, végelszámoló	a hitelezőkhöz, a szállítókhoz stb. kerül a befolyt összeg
Értékesítés	
Eladó	Értékesítés megjelenésének ellenértéke
Önkormányzat (az államtól törvény alapján átadott vállalat, az állami vállalatok belterületi földjéért kapott részvény, üzletrész, a területükön működő közüzemi társaságok részvényei)	az önkormányzat számlája
Tb-önkormányzat (az államtól kapott részvények stb.)	tb.-számlája
Hazai magánbefektetők (E-hitel, kárpótlási jegy, részletre történő vásárlással privatizált cégek eladása)	hazai magánbefektetők számlája

Tőkeemelés:	
Állami vállalat	vállalat számlája
Privatizált vállalat	vállalat számlája
Vegyesvállalat létesítése	
Állami vállalat	új vegyesvállalathoz kerül a pénz (ill. apport)

7. táblázat: *A privatizáció és a privatizációhoz kapcsolódó külföldi tőkebefektetések típusai*¹⁶

Árva László és Diczházi Bertalan számításai szerint a közvetlen állami privatizációs devizabetétek több mint kétharmada az energiaszektor, az olajipar és a távközlési szektor értékesítésének köszönhető. A 90-es évek első felében a hazánkba áramló külföldi működőtőke több mint 70%-a zöldmezős beruházás, új alapítású vállalatok, vegyesvállalat, illetve tőkeemelés formájában érkezett hazánkba. A privatizáció gyors haladását igazolja, hogy az állami tulajdonban levő vagyontárgyak jelentős része 2001 őszén már külföldi tulajdonban volt.

Az ÁPV Rt. kezében óriási állami vagyon összpontosult. 2001-ben 10 milliárd forint volt a tartós többségi mezőgazdasági társaságok, több mint 15 milliárd forint a tartós többségi erdőgazdaságok, több mint 14 milliárd forint a tartós többségi volán társaságok, több mint 299 milliárd forint a tartós többségi egyéni társaságok és 133 milliárd forint a tartós kisebbségi társaságok jegyzett tőkéjére. Összesen a minisztériumi tulajdonban levő társaságokban levő tulajdonrészrel együtt az ÁPV Rt. közel 700 milliárd forint jegyzett tőkéjű állami tulajdonú cégben több mint 300 milliárd forint jegyzett tőkével rendelkezett. Ezen túl mintegy 180 milliárd forint jegyzett tőkéjű privatizálható társaságban csaknem 100 milliárd forint jegyzett tőkével rendelkezett 2000 végén az ÁPV Rt. A külföldi vásárlókat többféle cél motiválta a magyar privatizációban való részvételben:

1. Kizárólag piacszerzés vállalatvétel útján.
2. Kapacitás-vásárlás, modernizációs piacszerzés.
3. Kapacitás-vásárlás, modernizáció, piacszerzés, pozíciószerzés a régióban.
4. Vállalatvétel az alacsonyabb termelési költségek miatt.
5. Vállalatvétel termelés-áthelyezéssel.

A külföldi tőke bevonásán kívül a hazai tőkés-tulajdonos réteg kialakítása is fontos volt társadalompolitikai szempontból. Az egzisztenciahitel, a vállalati dolgozók számára biztosított dolgozói részvények, kárpótlási jegyek jelentették az alkalmazott

¹⁶ ÁRVA – DICZHÁZI 2002. 193–194.

módszereket. A bonyolult gazdasági, társadalmi átalakulás eredményeit summázza Berend T. Iván *Terelőúton* című munkájában: „A piacgazdaság kiépítése gyorsan haladt. Magyarország 1989 és 1991 között, három év alatt, az import 86%-át liberalizálta, és ezzel megnyitotta piacát a világ előtt. Az átalakulás első éveiben ez 25–35%-os inflációhoz vezetett, de az áremelkedés nem szabadult el, s bár a következő években is magas maradt, a kormány ura volt a helyzetnek. A legfőbb piaci intézmények, a tőzsde és a modern bankrendszer – 1991-ben már 31 kereskedelmi bank működött az országban – gyorsan életre keltek. Az 1989-ben a térségben elsőként létrehozott Állami Vagyonügynökség megkezdte az állami tulajdonban levő vállalatok privatizálását. A dereguláció szabadabbá tette az utat a magánvállalkozások előtt, s a korábbi reformokra épülve talpra állt egy új vállalkozói réteg, már 1989 és 1993 között 663 000 kis családi vállalat, 87 000 középüzem és több mint 77 000 nagy magánvállalat jött létre. Megindult az állami kisüzemek, üzletek, vendéglők, szolgáltató vállalatok kiárúsítása, az úgynevezett előprivatizáció, s ennek keretében 1993 végéig a folyamat nagyjából le is zajlott, több mint 10 000 üzemegység magánkézre adásával. Az állami nagy-, sok esetben mamutüzemek kiárúsítása a várakozásokkal ellentétben lassú folyamatnak bizonyult, mivel a külföldi érdeklődés a várakozás alatt maradt, a legjobb üzemek eladása után a folyamat megtorpant, s ebben a szektorban csak 7-8 év múltán került túlsúlyra a magánvállalkozás. A mezőgazdasági szektorban a föld visszaadása korábbi paraszti tulajdonosainak – a nagybirtok visszaállítása nélkül – teljessé tette ezt a folyamatot.”¹⁷ Berend T. Iván földkérdésre vonatkozó megjegyzése kiegészítésre szorul, mert a földkérdés a rendszerváltozás óta szinte napjainkig elhúzódó politikai viták tárgya.

A Berend T. Iván által felvázolt gazdasági átalakulás útja nem volt sima folyamat. Berend T. Iván ezt a folyamatot így értékeli, jellemzi: „A hosszú távú gazdaság-szerkezeti megújulás első 5–8 évében mindenesetre csak nagyon szerény lehetett. A korábban nagyon elmaradott szolgáltatási ágazatok részesedése a jövedelemtermelésben az átalakulás legpozitívabb elemeként mindenesetre érdemlegesen megnőtt, 35–45%-ról 50–60%-ra emelkedett. Ugyanakkor relatív, sőt néha abszolút értelemben visszaesett a feldolgozóipar, s a korábban jelentős gépipari ágazat.”¹⁸

A kelet-közép-európai régió országainak közös jellemzőjük, hogy az egymás piacán értékesített feldolgozóipari termékek gyártása mindenütt súlyosan visszaesett a nyitott gazdaságban érvényesülő importverseny nyomán. Ez volt az egyik oka az átalakulást kísérő gazdasági válságnak, amely az ipari és agrártermelés esetenként 30–50%-os csökkenéséhez vezetett, s a hazai termék előállításának 20–30%-os

¹⁷ BEREND 1999. 360.

¹⁸ BEREND 1999. 363.

hanyatlásával és legtöbb esetben 14–16%-os munkanélküliséggel járt. Árva László, Diczházi Bertalan is hasonló következtetésekre jut. A privatizációra vonatkozó táblázatból ki lehet következtetni a Kornai János által transzformációs válságnak nevezett visszaesés és átalakulás okait, s a táblázat jól mutatja, hogy az addig nem járt, ismeretlen úton kellett elindulni. A régió belső piacait, köztük a mi nagyon érzékeny piacunkat is minden védelem nélkül tették ki a világpiaci versenynek. A gazdasági átalakulással járó megrázkódtatásokat a Bokros-csomag néven ismert, súlyos szociális következményekkel járó intézkedésekkel próbálta az állami vezetés kompenzálni, s ennek tanulságai a jelen számára igen fontosak.

Árva László – Diczházi Bertalan *Globalizáció* című gazdaságelemző munkájában utal erre: „A kormánypártokban levő érdekcsoportok, programvázlatok, privatizációs elképzelések alapján nem volt előre látható, hogy 1995-ben milyen nagymértékű fordulatot vesz a privatizációs stratégia. Az 1994-ben felgyorsult gazdasági növekedés kereskedelmi- és fizetésimérleg-deficittel zárult. A magas költségvetési hiány és a duzzadó belföldi államadóság ténye egy stabilizációs gazdaságpolitika kialakítását hozta magával. A gazdaságpolitikai fordulat a külső és belső pénzügyi egyensúly helyreállítását célozta meg. Az egyensúly megteremtésére irányuló törekvés monetarista, fiskális, árfolyam, vám- és egyéb pénzügypolitikai eszközöket vett igénybe. E program a minél magasabb összegű privatizációs devizabevételek elérését ösztönözte. A nagy közszolgáltató szektorok eladása melletti érvelésben megjelentek olyan szempontok is, amely szerint ha nincs privatizáció, akkor még súlyosabb szociálpolitikai megszorító intézkedésekre kerülhet sor, nagyobb mértékben eshet vissza az életszínvonal. Ezen érvelés szerint tehát a központi költségvetés szanálása miatt volt szükség az energetikai szektor értékesítésére, devizáért. A magas devizabevétellel járó energiaprivatizáció, valamint a további Matáv-értékesítés jelentős mértékben növelte az országba áramló külföldi működőtőkét. A folyó fizetési mérleg hiányának finanszírozása nem jelentett gondot. A devizatartalékok szintje tovább nőtt. A nemzetgazdaság iránti külföldi bizalom helyreállt. Szakmai körökben másfajta megközelítések is léteztek, amelyek szerint túlreagált a kormányzat. A megszorító intézkedések túlméretezettek voltak, az energiaszektor külföldi kézbe adása hibás reakció volt. Elegendő lett volna a Matáv további, részleges privatizációja és a feldolgozóipar gyorsított ütemű magánosítása. Ezen vélemények szerint a Hungar Hotels sikertelen privatizációja következtében kialakult külföldi, kritikai visszhangra »túlkompenzációval« válaszolt a kormányzat, amikor a stratégiai ágazatok külföldi privatizációját lehetővé tette.”¹⁹

¹⁹ ÁRVA – DICZHÁZY 2002. 174–175.

A rendszerváltozást levezénylő eliteknek számba kellett volna venni azokat a mély társadalomszociológiai folyamatokat, amelyek már a Kádár-korszakban megkezdődtek. Mögöttük a szocialista társadalom utolsó évtizedeinek társadalompolitikai és a globalizáció közvetett hatásai egyformán fontos tényezőként működnek, s ezáltal válnak tendenciává, amellyel a rendszerváltó elitnek számolnia kellett és kell.

A GEOPOLITIKA ÉS A RENDSZERVÁLTOZÁS KÖLCÖNHATÁSAI

Az új regionalizmus hazánk szempontjából releváns kérdés, amely meghatározza részben a rendszerváltozás kilátásait. A globalizálódás elsőrendű problematikája az eladósodás az 1970-es évek óta. „Magyarország, amely a tervgazdasági rendszert folytató országok közül az elsők között globalizálódott a nemzetközi pénzügyi térben, lett IMF-tag, és vett fel nemzetközi pénzintézetektől hiteleket, már a rendszerváltozás kezdetén súlyosan eladósodott ország volt. (A rendszerváltozás elején 21 milliárd dolláros adósságállománnyal rendelkezett az ország, 20 évvel később az államháztartás adósságállománya közelítette a száznegyven milliárd dollárt.) Két évtizedes neoliberális gazdaságpolitikai kurzusa során államháztartásának adósságát hétszeresére növelte, miközben állami vagyonának zöme értékesítésre került, vagy a veszteséges állami, vállalati gazdálkodás révén „elporladt”. A gazdaságpolitika sikertelenségének leplezésére, továbbá az ezredfordulót követő, neoliberális kurzust vivő politikai erők hatalmának megőrzésére a „megengedő” állami bankszabályozás és nem átfogó ellenőrzés eszközrendszerén keresztül 40 milliárd dollár értékű, jobbra devizában, svájci frankban denominált lakossági adósságállomány létrejöttétette lehetővé. Magyarország nemcsak a nemzetközi pénzügyi intézményekhez csatlakozott, és vált a nyugati kereskedelmi bankok partnerévé, azaz integrálódott a nyugati világba, hanem átvette a neoliberális gazdaságpolitikát is, egyúttal a vele járó hiányt és adósságot keletkeztető költségvetési, szociális és monetáris politikát, sőt a kárpótlásukra hivatott, a lakosságnak „túlhitelező” kereskedelmi banki menedzsmenttechnikát is behozta a magyar gyakorlatba.”²⁰

A hitelek felvétele a vérátömlesztés jelentőségével bírt. Ennek árát azonban a globális gazdasági mechanizmus törvényei szerint meg kellett fizetni, oka az új nemzetközi pénzügyi rendszer. A világpénz fogalom azt jelentette, hogy minden valuta árfolyama a dollártól való viszonyítástól függött. Az USA tehát a pénzvillág abszolút ura volt. Ez a szisztéma 1971 augusztusáig állt fenn. „Ekkor Nixon elnök bejelentette a dollár leértékelését. 44 dollárban állapították meg 1 uncia arany értékét, valamint

²⁰ LENTNER 2014. 24.

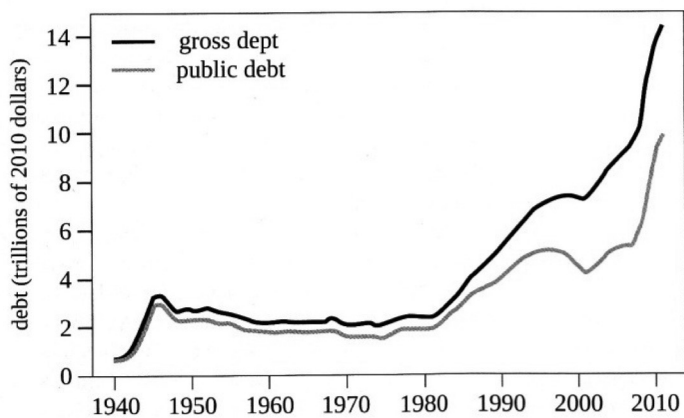
felfüggesztették a dollár aranyra átválthatóságát. Az 1944-től érvényben lévő pénzrendszer felfüggesztésének oka a vietnami háború miatti túlköltekezés volt. Rövid válságperiódus után az Európai Gazdasági Közösség 1979-ben bevezette az ECU-nak nevezett elszámolási egységet. Az Európai Unió periódusában pedig 1999-től az euró mint számlapénz szerepelt, majd 2002 januárjától vált tényleges fizetőeszközzé.”²¹

A hidegháborús évek gazdasági folyamatát és az utána következő rendszerváltozást döntően befolyásolta, hogy „A második világháború utáni békés gazdasági „feltöltődési időszaknak” az 1970-es évek elején beköszöntő olajválság vetett véget. A piacgazdaságok, a közép- és kelet-európai térség országai is, de ipari-gazdasági felépítményüket a szénhidrogén-származékok szinte korlátlanul beszerezhető mennyiségére és az 1950-es évek végétől egészen 1972-ig a csökkenő kőolajárakra alapozták... 1981-re az olaj ára több mint négyszeresére emelkedett az 1972–73-as szinthez képest. A drágább kőolaj a vállalatok termékértékesítési áraiban aligha kerülhetett érvényesítésre, „továbbszámlázásra”. Az 1970-es évektől kialakuló gazdasági válság, az amerikai dollár értékállóságának és értékállandóságának megszűnése mind a háztartások, mind a vállalatok, mind a nemzetgazdaságok szintjén új helyzetet teremtett. A nemzeti költségvetésekben megjelent a deficit, mint ahogy a többi jövedelemtulajdonos esetében is, majd a külső forrásokra, banki hitelekre történő egyre erősebb ráutaltság. A deficit, a kumulálódó költségvetési hiány eredményeként előálló államadósság, illetve a vállalati és háztartási adósságtömeg finanszírozása a nemzetközi hitelintézeteket (IMF, Világbank) és a kereskedelmi bankokat megkerülhetetlen ország-, vállalati és háztartási stratégiákat alakító tényezővé tette...”²²

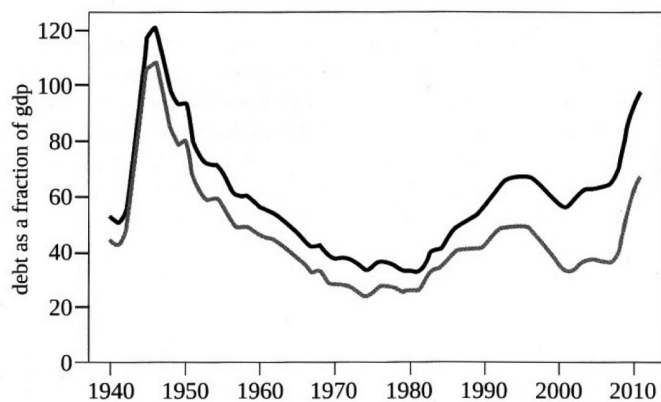
²¹ SZILÁGYI 2013. 91–92.

²² LENTNER 2014. 25.

A folyamatot szemléltetik a grafikonok:

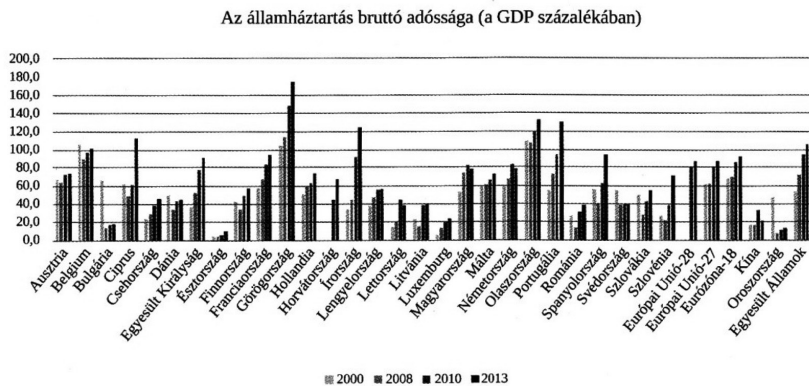
1. ábra: A világ adósságállományának alakulása 1940 és 2010 között, ezermilliárd USD, teljes adósság, államok adóssága²³

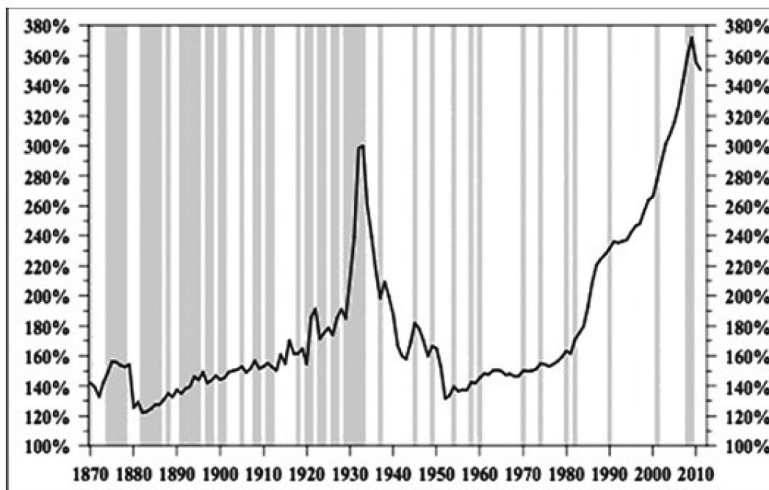
2. ábra: A világ adósságállományának alakulása 1940–2010 között, a teljes és költségvetési adósságállomány a GDP százalékában²⁴

²³ LENTNER 2014. 27.

²⁴ Uo.

3. ábra: Az európai uniós tagországok államadósság-státusza, 2000–2013²⁵

4. ábra: Az USA teljes adósságállományának alakulása a GDP százalékában²⁶

A globális geopolitikai változásokra is nagy hatással volt az olajválság: „jelentős rendszerszintű kockázatot jelent a világgazdaságra nézve, hogy a 2010 utáni években tovább nőttek az országok közötti globális egyensúlytalanságok. Noha folyamatszem-

²⁵ LENTNER 2014. 27.

²⁶ SZEGŐ 2014. 153.

léletben csökkent a fizetési mérlegek hiánya, de a probléma fennmaradt. Az Egyesült Államok továbbra is deficitet halmoz fel, ám kedvező számára, hogy a dollár a globális pénzügyi világban még a válságot megelőző éveknél is dominánsabbá vált. Az elmúlt években a fejlett világ fizetési mérlege kórosan deficitessé vált (Németország kivételével), és a finanszírozó_oldalón olyan fejlődő országok jelentek meg, mint Kína, Szaúd-Arábia és Oroszország. Az USA GDP-arányos folyó fizetési mérlegének a hiánya 2013-ban már csak 2,4 % volt (2006-ban még 5,8%). Ezzel szemben Kína többlete a 2006-os 8,3%-ról 1,9%-ra mérséklődött tavaly év végéig, ám az USD tartalékvaluta szerepének erősödése az amerikai pozíciókat tovább javítja.”²⁷

A világgazdaság dinamikus változásai arra utaltak, hogy a megszűnt kétpólusú világ helyébe lépő, az USA világuralmi pozícióját sugalló egypólusú világot a multipoláris világ váltja fel. Ennek fő oka, hogy a világgazdaság mozgásait, a gazdasági élet hatásait több, fejlett technikára épülő hálózat közvetítette. Ezek a hálózatok – bankhálózat, tőzsdehálózat, hitelminősítő intézetek hálózata – horizontálisan és vertikálisan kapcsolódtak egymáshoz. E hálózati rendszernek a legfontosabb feladata volt, hogy kezelje és levezesse az adósságszaporodásnak nevezett gazdasági világhelyzet súlyos betegségének következményeit. Ennek a betegségnek hazánk is szenvedő alanya volt. 1979-re adósságállományunk már meghaladta a 10 milliárd USD-t. A hitelállomány folyamatos növekedésében elsősorban az olajválság begyűrűző hatását kell a fő oknak tartani, de a hibás gazdaságpolitika, a korszerűtlen gazdasági szerkezet is szerepet játszik ebben. A köztudatban él a legvidámabb barakk Kádár-rendszerrel kapcsolatos legendája. Ennek oka, hogy az 1968-ban kezdődő, majd a szovjet beavatkozás miatt elakadó új gazdasági mechanizmus gazdasági következményei és a petrodollárok formájában kapott hitelek nagy részét tömegjóléti kiadásokra fordították az elavult termelőeszközök technológiai felújítása helyett. A kádári kispolgári illúzió hamar szertefoszlott. „A kamatok fizetése azonban továbbra is nagy terheket rótt az államháztartásra, s ez többször idézett elő kiélezett helyzetet. 1982-ben például a Nemzetközi Valutaalaphoz és a Világbankhoz való csatlakozás és a tőlük kapott gyorssegély mentette meg az országot a csődtől.”²⁸

Nemzetközi szinten is számolni kellett a kőolajból származó bevételek hatásával. Nagy mennyiségű szabad pénzeszköz került a nemzetközi pénzügyi rendszerbe. E pénzeszközök hitelfelvevőit az alacsony kamatok csábították el. „Az egyik oldalon az olcsó hitelek, a másik oldalon pedig a deficités nyugati és feltörekvő országok igényei tömegessé tették a hitelfelvételt, hiszen szinte bárki könnyen juthatott alacsony kamatozású hitelekhez, így a felzárkózni kívánó országok is viszonylag kedvező fel-

²⁷ LENTNER 2014. 31.

²⁸ ROMSICS 2003. 20.

tételek mellett vehettek fel hiteleket. Az 1980-as évekre azonban megemelkedtek a kamatszintek, s ennek hátterében az USA dollár árfolyam-emelkedése állt. A dollár árfolyamának folyamatos emelkedése fokozatosan növelte az adósok törlesztőrészeit, amelyek fizetéséhez újabb hitelek felvételére volt szükség. E hitelek kamatterhei viszont már koránt sem voltak kedvezőek. A hitelt felvevő országok adósságspirálba kerültek, ami az adósságteher folyamatos növekedését jelentette. Az adósságszolgálati terhek emelkedése következtében (is) tetézte a problémákat, hogy a hitelt felvevő országok gazdasági növekedése lelassult, amit egyrészt a cserearány romlása okozott, másrészt az, hogy a felvett hitelek jelentős része nem beruházásokra, hanem közvetlen életszínvonal-fenntartó, -javító intézkedésekre fordítódott. Az elmaradt vagy kudarcba fulladt beruházásokból így többlethozamok – értelemszerűen – nem jelentkeztek, ami lehetetlenné tette a hitelállomány kigazdálkodását.”²⁹ Az idézet utolsó mondata hangsúlyozza, indokolja azt a megdöbbentő tényt, hogy a magyar adósságállomány a „rendszerváltozás” első éveitől (1989–1990) számított húsz év múlva már 140 milliárd dollárra rúgott. Ez a tény veti fel azt a fontos történelmi kérdést, hogy befejeződött-e a rendszerváltozás? A Szovjetunió összeomlása a kelet-közép-európai törésvonal mentén fekvő országokban politikai földrengéssorozatot indított el. Ez vezetett Jugoszlávia széthullásához is, amely a kisebb balkáni törésvonal mentén feküdt. A két törésvonal egymással szerves kapcsolatban volt. A társadalmi és gazdaságpolitikai irányváltás időtartama, tempója országonként különbözött. „1989 utolsó hónapjaiban – a lengyel- és a magyarországi események által nemcsak inspirálva, hanem olykor közvetlenül befolyásolva – valóban dominóként és egyre gyorsuló ütemben omlottak össze a kommunista rendszerek. Mint az egyik prágai falfelirat ismeretlen szerzője 1989 végén megfogalmazta: az, amire Lengyelországnak 10 évre, Magyarországnak pedig 10 hónapra volt szüksége, Kelet-Németországban 10 hét, Csehszlovákiában pedig 10 nap alatt ment végbe. S a sornak ezzel még nem lett vége: 1989 karácsonyára Romániában is megbukott a kommunista rendszer, és a későbbiekben erre a sorsra jutott a bolgár és az albán rezsim, sőt a két tábor közötti jugoszláv modell is.”³⁰ A felsorolást ki kell egészíteni még Ukrajnával is. A változások bizonyos időbeli eltérését, ütembeli különbségét és szinkronitását a felsorolt országok társadalmi, gazdasági és geopolitikai helyzetének bonyolult paradigmarendszerével lehet összefoglalni. A történelmi összefüggések feltárása a későbbiekben történhet meg, hiszen a rendszerváltozásnak nevezett folyamat időben elhúzódó eseménysor. El kell kerülni a gyorsan egymás után következő eseményekből, a dominóelv érvényesüléséből

²⁹ LENTNER 2014. 36.

³⁰ ROMSICS 2003. 204.

adódó, ma még elfogadott következtetést, hogy a rendszerváltozás befejezettségét véglegesnek tekintsük.

A kelet- és közép-európai térség gazdasági vonatkozásokban folyamatos fázis-késében volt a Nyugathoz viszonyítva. Ezt a Kádár-rendszer is megpróbálta elsősorban szervezeti szinten korrigálni. Erre jó példa az 1968-as gazdasági reform, amely a tulajdonformák – gazdasági munkaközösség, korlátolt felelősségű társaság – bevezetésével kísérletezett. A kísérlet azonban a Szovjetunió és a vele tartó néhány ország vezetésének véleménye miatt kifulladt. A gazdasági változások a gyors politikai fordulatokhoz képest mindig lassúak. A Nyugat nemcsak a gazdaság strukturális felépítését tekintve, hanem technológiai szempontból is nagy előnyben volt a Kelethez képest. A kettős lemaradást behozni nehéz. Vannak olyan strukturális változások a gazdaságban – kettős bankrendszer, a tőzsde bevezetése, a tulajdonformák megváltoztatása –, amelyek a politikai intézményrendszerrel együtt reformszerűen gyorsan megvalósíthatók, de a gazdasági élet és a politika tempója közti eltérések miatt társadalmi feszültség keletkezik.

A magyar állapotok is mutatták ezt a dominanciát, amelyet az adósságspirál mellett súlyosbított a KGST, benne a Szovjetunió piacának elvesztése is. A politikai átmenet levezénylésében fontos szerepet játszó Németh Miklós erről így nyilatkozik: „Április végére végleg megromlott a viszony Grósszal, útjaink elváltak. Grósz a KISZ-kongresszus szünetében adott egy televíziós interjút, amelyben kijelentette, hogy be kell vezetni a »gazdasági szükségállapotot«, és azt állította, hogy ezt megbeszélte velem, s én egyetértek. Nem is tudom, mit értett pontosan ezen, mivel ilyen nincs is. Mit akart? Jegyrendszert, energiakorlátozást? Azonnal betelefonáltam a televízióba, s még az adás alatt cáfoltam, hogy egyetértének, és hogy ilyesmire készül-nénk. Grósz bejelentése volt a vezető hír. Mire felhívtam a stúdiót, még a híradó közepéig sem jutottak el. Ha ezt nem teszem meg, akkor az ország másnap csődbe jut, hiszen a befektetők mindent kivontak volna, és reggel, amikor a bankok kinyitnak, már egy fillér sincs. A Németh-kormány pedig azonnal megbukott volna, ami tanácsadóim szerint Grósznak tulajdonképpen a célja is volt.”³¹ Grósz Károly 1988-ban Kádár Jánost követte az MSZMP főtitkári székében, majd novemberben Németh Miklósnak adta át a miniszterelnöki posztot, amelyet 1988–1990-ig töltött be. A Németh-kormány tekinthető a rendszerváltozás nagy történelmi korszakához vezető út „átmeneti” kormányának. Örökségül kapta a Kádár-rendszer minden gazdasági és politikai gondját, és adta át váltóbotként az Antall-kormánynak. Az átadás körülményeire utal, hogy 1989 decemberében Theo Waigel nyugatnémet pénzügyminiszter kérdezte Németh Miklós kormányfőtől: „Hogy teheti meg, hogy közvetlenül a válasz-

³¹ OPLATKA 2014. 176–177.

tások előtt minden ígéret nélkül ily szigorúan takarékos költségvetést tervez? Ártani akar saját pártjának?” A válasz rövid és tömör: „Ez az ország érdeke – ez minden pártszempontot felülír.”³²

Szávai Ferenc tanulmánya szerint „...a kommunizmus 1989-es összeomlása nyomán Bécs újra Közép- és Kelet-Európa egyik pénzügyi központjává vált, miközben a volt kommunista országok gazdasági csődbe jutottak, majd egyre inkább tőkehiánnyal küszködtek. Ausztria híd-szerepe megerősödött ezen új piacok felé. Az osztrák bankok éltek a befektetési lehetőségekkel hagyományos történelmi piacaikon. Eltérő stratégiákkal kiterjedt hálózatokat építettek fel, vezető pozíciókat vívtak ki a régió országainak gazdaságában.”³³

Gyakran hasonlítjuk össze Ausztria gazdasági helyzetével a mi gazdasági állapotunkat: „1990-ben Ausztria 1 főre jutó bruttó hazai termékének 38,2%-át, majd 2000-ben 35,5%-át érte el Magyarország... Magyarország megkísérelte a fejlett világhoz való újracsatlakozását...”³⁴

	GDP	GDP/fő	Külkereskedelem	Átlagbér	Lakásépítés	Átlagos életkor
Magyarország	50	4787	30	76000	20–22	66,3
	illetve	illetve				
	100	10870				
Ausztria	210	25735	63	450000	58	74,3

8. táblázat: Ausztria és Magyarország teljesítménye a XX. század végén néhány alapvető gazdasági és szociális területen³⁵

A napjainkig megteendő út tehát Antall József és utódai számára nehéznek és rögsnek látszott. A gazdasági váltás, fordulat lassú volt és körülményes. Új piacokat megszerezni a gazdasági versenyben nem volt könnyű. Az 1980-as évek végén a külkereskedelmi forgalom közel 50%-a még a hagyományos kelet-közép-európai partnerek piacaira irányult, ezért összeomlóban volt. Az ipari kapacitások közel 30–40%-a felszámolásra került, a megmaradt rész modernizációra, technológiai fejlesztésre szorult az amortizáció miatt. A következmények: a külföldi tőke bizalmatlansága, a termelékenység csökkenése, kapun belüli munkanélküliség. A bruttó 21 milliárd dollár adósság mellett az ország valutatartalékai 600 millió dollárra

³² OPLATKA 2014. Fülszöveg.

³³ SZÁVAI 2011. 21.

³⁴ Uo.

³⁵ SZÁVAI 2011. 22.

csökkentek. Az adósságspirál és az inflációspirál kettős csapdájában vergődtünk.³⁶ A magyar adósság jellemzője, hogy a kölcsönöket sok nyugati banktól vettük fel. Lengyelország főleg kormányoktól vett fel kölcsönöket, azért kaphatott induláskor sok segítséget jelentő haladékokat, mert a kormányok garanciát adtak a későbbi visszafizetésre, erre nekünk nem volt módunk. Ebből következett az is, hogy a költségvetés kiadásai évről évre meghaladták a bevételeket, azaz az inflációspirál felfelé haladt. Törleszteni pedig csak újabb, sokszor drágább hitelekkel lehetett, a túlélés feltételeit megteremteni.

A globális világgazdaság idegrendszere a bankhálózat. Ennek „rángásait” a nemzetközi valutarendszer betegségei okozták. A valutafolyamatok egymáshoz viszonyított lebegtetése bizonytalanságot teremt a világpiacra. A Köztes-Európa bonyolult politikai törésvonalai mentén fekvő országok dezorganizált társadalmi gazdasági átalakulásban voltak, nehezen viselték a valutarendszer idegrángásait, mivel geopolitikai helyzetük miatt nyitott nemzetgazdasággal rendelkeztek. Ez a gazdasági tényező legelőször az ország, vele a lakosság anyagi helyzetét befolyásolta. A Kádár-rendszer azzal kedvezett a lakosságnak, hogy bevezette a világútlevelet. A politikai és a gazdasági liberalizáció együtt igazolta, hogy új világ van kialakulóban.³⁷ A rendszerváltozás sikeres indulásához és a folytatáshoz létre kellett hozni a liberális politika és gazdaság jogrendszerét. A két jogrendszer harmóniája biztosíthatta a fejlődés feltételeit. Németh Miklós miniszterelnök gondolatai élesen világítottak rá: „Két eredendő bűnről beszéltem eddig, amelyek a rendszerváltozáshoz tapadnak, avagy inkább a két súlyos mulasztásról. Az egyik – ez Magyarországra vonatkozik –, hogy nem tartottunk kerekasztal-megbeszéléseket sem gazdasági, sem társadalmi témákról. Ennek eredménye a kusza igazságtalanságokat és társadalmi feszültségeket okozó privatizáció... Az egész térségre vonatkozik a határozott, hatékony nyugati segély és szolidaritás elmaradása... Az pedig fel sem merült, hogy a néhány eladható kelet-európai termék előtt korlátlanul kinyissák a piacot. Az akkori Európai Közösséggel aszimmetrikus megoldásokért folytatott tárgyalásaink, hogy tőlük a helyzetünkre hivatkozva nagyobb kedvezményeket kapjunk, és ne az egyenlő kölcsönösség elve érvényesüljön, végül gyakorlatilag semmi eredményt sem hoztak.”³⁸ Németh Miklós szavai a minden kezdet nehéz általános igazságán alapultak. A rendszerváltozást ő is rövid ideig tartó mozzanatnak ítélte. Ez a terminus technicus elfedi a lényegét, ami hosszabb ideig tartó időszakot jelentett. A liberális politikai és gazdasági

³⁶ ROMSICS 2003. 281.

³⁷ ROMSICS 2003. 117–118.

³⁸ OPLATKA 2014. 350.

jogrendszer harmóniája az alapja a rendszerváltozásnak nevezett történelmi folyamat sikereinek, ellentmondásai, forrásai a kudarcoknak.

Németh Miklós idézett mondatai mögött a Nyugat óvatossága állt, hiszen a kelet-közép-európai régió helyzete geopolitikai szempontból bizonytalan volt. „Az adós, fizess álláspont” kemény realitást fejezett ki, hiszen a régió minden országa eladósodott, így Magyarország is. Lengyelország a második világháborúban játszott szerepe és belpolitikai helyzete – a Szolidaritás Szakszervezet éles kommunizmusellenessége és a katolikus egyház nagy tömegbefolyása, valamint II. János lengyel származású pápának a világpolitikát döntően meghatározó politikája és tekintélye miatt – kedvező megítélés alá esett. Nem szabad megfeledkezni a magyar és a lengyel adósságállomány már említett minőségi eltéréséről sem. A kezdet nehézségei után a politikai helyzet számunkra kedvezően alakult. Németh Miklós értékelte a gondok utáni gazdasági helyzetet: „2004-óta, mióta beléptünk az EU-ba, a pénzügyi mérleg Magyarország számára lényegesen pozitívabb, mint azt bárki gondolta volna. Az persze megint más kérdés, hogy a nekünk nyújtott eszközöket mire és milyen hatékonysággal használtuk fel. Mégis ki kell emelni, hogy nem volt 1990-től kezdve segély, nem volt ellenőrzött gazdasági-kereskedelmi intézményépítés – mint ahogy azt a Marshall-terv előírta –, és végül, amit adtak, az csepp volt a tengerben.”³⁹ Az árnyaltabb kifejezőmód utal az 1990 utáni évek gazdaságtörténeti gondjaira és bukdácsolásaira, valamint kifejezője annak a régiónk számára keserű igazságnak, hogy az USA Marshall-segélyhez hasonló politikai szándékú segítséget nem nyújt Kelet-Közép-Európa kis népeinek.

A kétpólusú világ megszűnése után Kelet-Közép-Európa régiójában megkezdődött a rendszerváltozás történelmi folyamata. A „rendszerváltozás” komplex fogalom, szorosan összefügg vele a privatizáció. Sárközy Tamás *A rendszerváltás és a privatizáció joga* című művében mutatja be a privatizáció jogi hátterének kidolgozását. A liberális szabadpiac körülményei is arra kényszerítették a jogalkotókat, hogy kidolgozzák a privatizáció jogi kereteit, amelyek szorosan befolyásolták a rendszerváltozás 2008-ig tartó időszakának történéseit. A privatizáció komplex jogrendszerét a világ-gazdaság helyzetének, és a kormányváltások miatt bekövetkező politikai arculat transzformálódása következtében folyamatosan változtatni kellett az adott körülmények között. A privatizáció kiindulópontja az 1988-ban megszületett Társasági törvény.⁴⁰

³⁹ OPLATKA 2014. 350–351.

⁴⁰ SÁRKÖZY 1997.

„Egy morális piacgazdaságban a gazdasági társaságok függetlenül attól, hogy kinek a tulajdonosai, 6 alapvető vonással jellemezhetők.”⁴¹

Állami vállalat	Gazdasági társaság
1. A vállalatok elkülönültsége formális, vagyonuk és kötelezettségeik nincsenek precízen nyilvántartva. A vállalatok bármikor összevonhatók, szétválaszthatók.	1. A társaságok önálló jogi személyek, vagyonuk és kötelezettségeik egymástól és tulajdonosaiktól egyértelműen elkülönítettek.
2. A totalitárius vezető és pártállami bürokrácia anyagi felelőssége a vállalatért nem definiált, a menedzsment felelőssége csak munkajogi.	2. A tulajdonosok felelőssége a befektetett tőke nagysága szerint korlátozott. A hitelezők tudják, hogy csőd esetén nem számíthatnak a tulajdonosok korlátlan helytállására.
3. A második pont alatt említett három tulajdonosi csoport egyidejűleg felelős a vállalat ügyeinek irányításáért. A hatáskörök nincsenek elhatárolva.	3. A társaságot a tulajdonosok által választott testületek irányítják, a tulajdonosok a társaság napi ügyeibe nem szólhatnak bele.
4. A vállalat élén az állam által kinevezett egyszemélyi vezető (vezérigazgató) áll, korlátlan aláírási és kinevezési jogokkal. Rajta kívül még két fontos szereplő van: a főmérnök és a főkönyvelő.	4. A vállalat stratégiai döntéseit a részvényesek által megválasztott igazgatóság hozza meg. A vezérigazgató döntési jogköre az igazgatóság és a Felügyelő Bizottság által is korlátozható.
5. A vállalatba befektetett tőke oszthatatlan. A befektetés végleges juttatás, mely csak körülményes módon csökkenthető.	5. A befektetett tőke a tulajdonosok számára korlátlanul átcsoportosítható a részvények értékesítése útján.
6. A vállalat elnevezése elsősorban a központi irányítás érdekeit szolgálja (pl.: hely- vagy termékmegjelölés).	6. A cég névválasztása önmagában is értékesítési-, marketingeszköz, esetleg az alapító tulajdonos nevével azonos.

9. táblázat: Az állami vállalat és gazdasági tulajdonosi irányítás modellje⁴²

A magyar privatizáció magyar modelljének jellemzői:

„1. Nálunk az eladás tárgya a társasági formában működő életképes vállalkozás, amelynek továbbműködtetéséhez az új tulajdonosnak többségi, legalább 50%+1 szavazatnyi tulajdonhányadot kell megvásárolnia...

2. Az esetek többségében az új tulajdonosok a vállalat szempontjából külső befektetők. A dolgozók és a menedzsment csak kivételes esetekben szerezhette meg a vállalat működéséhez szükséges többséget, noha a tulajdonosváltás negatív következményei őket sújtják a leginkább. Ezért a vállalaton belüli ellenállás legyőzése érdekében... egyszeri jövedelemjuttatással igyekezett ezeket a csoportokat maga mellé állítani és

⁴¹ MIHÁLYI 2010. 117.

⁴² Uo.

kárpótolni. Ez a jövedelemtranszfer különféle kedvezmények formájában jelent meg, ami végső soron a privatizációból származó költségvetési bevételeket csökkentette.

3. Számos nagy értékű társaságot az állami vagyonkezelő szervezetek a tőzsdén keresztül értékesítettek, és összességében ezzel a technikával sikerült generálni a privatizációs bevételek oroszánrészét... Általános gondolattá vált a kötelező versenyeztetés, pontosabban szólva a pályáztatás. Mindkét privatizációs technikára igaz, hogy az állami vagyon eladásakor az nyert, aki a legtöbbet fizetett érte.

4. Az állami vagyon értékesítése egységes törvényi szabályozás alapján, centralizáltan folyt budapesti székhelyű privatizációs intézmény(ek) irányításával... azért volt centralizált a magyar privatizáció, hogy a bevétel minél nagyobb arányban a központi költségvetésbe kerülhessen.

5. Magyarországon a privatizáció időszakának legnagyobb részében az eladásra kerülő vállalatok felett a tulajdonosi jogosítványokat a holding módjára működtetett, viszonylag kevés speciális jogosultsággal rendelkező részvénytársaság gyakorolta...⁴³

Szemponok	Milliárd Ft	%
Tőkepiaci értékesítés (nyilvános, zártkörű aukció)	953	43,9
Pályázat (nyílt, zártkörű és meghívásos)	721	33,2
Egyéb (privatizációs lízing, elővásárlási jog, részvéncsere, kisebbségi tulajdonos részére)	293	13,5
Értékesítés dolgozók részére (MRP) ⁴⁵	115	5,3
Kárpótlási jegycsere	77	3,5
Egyszerűsített privatizáció	6	0,3
Vezetői kivásárlás (MBO) ⁴⁶	5	0,2
Összesen	2196	100

10. táblázat: A részvény és üzletrész értékesítés főbb módszerei Magyarországon 1990–2007⁴⁴

A szocializmus közösségi tulajdonrendszerének kialakítása már a koalíciós kormányzás (1946–48) alatt megkezdődött, majd a Kádár-rendszer alatt fejeződött be az 1956-os forradalom után. A hosszú, több mint 20 év igazolja, hogy az erőszakkal végrehajtott szocialista tulajdonrendszer kiépítése lassú folyamat volt. Ennyi idő kellett az új

⁴³ MIHÁLYI 2010. 31–32.

⁴⁴ MIHÁLYI 2010. 33.

⁴⁵ MRP = Munkavállalói Részvénytulajdonlási Program

⁴⁶ MBO = Management Buyout – tőkeáttételes kivásárlás, amelynél a céget megszerző csoport élén a cég vezetői állnak

tervgazdálkodáson alapuló rendszer kiépítéséhez. Mihályi Péter lényegre törő, áttekinthető összefoglalása a privatizációról rövidebb időszakot ölel fel.

Időszak	Rövid közkeletű elnevezés	Sajátosságok
1988–1990	Spontán privatizáció	Társasággá alakulás a menedzsment kezdeményezésére, vegyesvállalat-alapítás, részleges privatizáció
1990–1994	Könnyen értékesíthető cégek eladása	Előprivatizáció, közepes méretű cégek részekre szabdalása és külön értékesítése, egyes nagy értékű tranzakciók, kisebb tőzsdei bevezetések
1995–1997	Kemény mag privatizációja	Energiaszektor, bankszektor privatizációja
1998–2002	A privatizáció leáll	Megmaradt kisebbségi tulajdonrészek értékesítése, állami gazdaságok értékesítése, magyar magánbefektetők
2002–2007	Újrarendezés és a privatizáció lezárása	Néhány nagy tranzakció, az állami vagyonkezelő összevonását előkészítő jogalkotás
2008–2009	Új Tulajdonosi Program	Gyurcsány Ferenc miniszterelnök kudarcos kísérlete a privatizáció újrarendezésére a hazai kisbefektetői kultúra terjesztése érdekében. A program 8 hónap után felfüggesztésre kerül.

11. táblázat: A magyar privatizáció szakaszai⁴⁷

Mihályi Pétert a közérthetőség szándéka vezeti, nagylélegzetű két kötetes munkája dokumentálja, hogy politikai, jogi, és társadalmi szempontból komplex, bonyolult folyamatról van szó.

„Az 1974 és 1984 közötti évtizedben nagyrészt ikerdeficit jellemezte a magyar gazdaságot: a költségvetési hiány és a folyó fizetésimérleg-deficit egyaránt, egy időben fenntarthatatlan szintet ért el. 1984 és 1990 között megszűnik az ikerdeficit, de fennmarad a fenntarthatatlan fizetésimérleg-hiány. Látható, hogy az egyensúlyi állapot átmenetinek bizonyul, 1984–1988 között már a GDP 4–6%-a között alakul a folyó fizetésimérleg-hiány.”⁴⁸

Lentner Csaba gondolataival kell megerősíteni Matolcsy tömören megfogalmazott közgazdasági megállapításait. „A külkereskedelmi cserearányok is kedvezőtlenül alakultak a második évezred utolsó esztendejében. A cserearány-vesztesség hatását kimutató bruttó hazai jövedelem (GDI) a bruttó hazai termékhez (GDP) képest mintegy 1,5%-kal kisebb növekedést jelzett. Ez annyit jelent, hogy a 2000. évi többletjövedelemnek mintegy 30%-át elveszítettük a külkereskedelmi árak számunkra kedvezőtlen

⁴⁷ MIHÁLYI 2010. 37.

⁴⁸ MATOLCSY 2015. 15–16.

változásai következtében. Ezért 2000-ben a fogyasztási és beruházási célokra ennyivel kevesebbet tudtunk fordítani... Mindezek hatására a külkereskedelem negatív egyenlege az 1999. évi 3 milliárd dollárról 2000-ben 4 milliárd dollárra emelkedett.”⁴⁹ Matolcsy György és Lentner Csaba gazdasági helyzetértékelése egy súlyos, hosszú ideig elhúzódó pénzügyi válságra vonatkozik, amelynek politikai vetülete Gyúresány Ferenc kormányának bukása volt. Ezzel kezdődhetett a rendszerváltozás következő etapja.

Sárközy Tamás *A rendszerváltás és a privatizáció joga* című monográfiájának előszavában tömören fogalmazza meg a rendszerváltozás lényegét: „Viszonylag könnyű volt közhatalmi kényszerrel a szocialista tulajdoni rendszert gyorsan létrehozni, de hihetetlenül nehéz „csendes forradalommal” evolutív módszerekkel lebontani.”⁵⁰

A monográfia gazdaságtörténeti és jogi szempontból reálisan mutatja be azokat a nehézségeket, amelyekkel a privatizáció rövid történelmi időszakában meg kellett birkózni. „A gyors privatizáció »privatizációs sokk-hatást« okozott. Erre azért volt szükség, mert az 1990-es évek elejére az állami vállalatok jelentős része olyan mértékben eladósodott, hogy közvetlenül felszámolás előtt állt. Ehhez járult a hatalmas államadósság. Az 1991. évi csődtörvény hatására hazánkban több mint 400 állami vállalat szűnt meg. A vállalatoknak és az államháztartásnak pedig sürgős szüksége volt a privatizációs bevételekre. A privatizáció megindítását az állami vagyonnak az 1980-as évek végétől kezdődő viharos 50%-os értékvesztése indokolta – például Magyarországon 8 év alatt az értékvesztés mintegy 50%-os volt.”⁵¹ Az eladósodás önmagát gerjesztő folyamat. Az adósság nagysága önmagát növelő érték. A valuták egymáshoz viszonyított változása, a kamatos kamat ennek az oka. Következménye, hogy Kelet-Közép-Európa országai az adósság fizetése miatt az idővel és egymással futottak versenyt. Törleszteni csak a privatizáció során eladott állami vagyonból tudtak. Ezért a privatizáció az állami vagyonok „rendkívüli mértékű dömpingszerű” kisajátításáról szólt. A kínálat nagy volt a befektetőkért folytatott versenyben, de az óriási vagyontömegre az igen szűk külső és belső vevői kör miatt nem volt kereslet. Emiatt a vagyontárgyak leszorított áron kerültek a piacra. A kereslet-kínálat egyensúlya az eladók kárára és a vevők hasznára alakult. A nagy választék az ún. „kizsákmazsolázásra” is lehetőséget kínált. Csak a világpiaci szempontból legértékesebb vagyontárgyakra akadt vevő. A nemzeti gazdaságok automatikus árverezéséről volt szó az adott piaci helyzetben.

⁴⁹ LENTNER 2005. 164–165.

⁵⁰ SÁRKÖZY 1997. 9.

⁵¹ SÁRKÖZY 1997. 39.

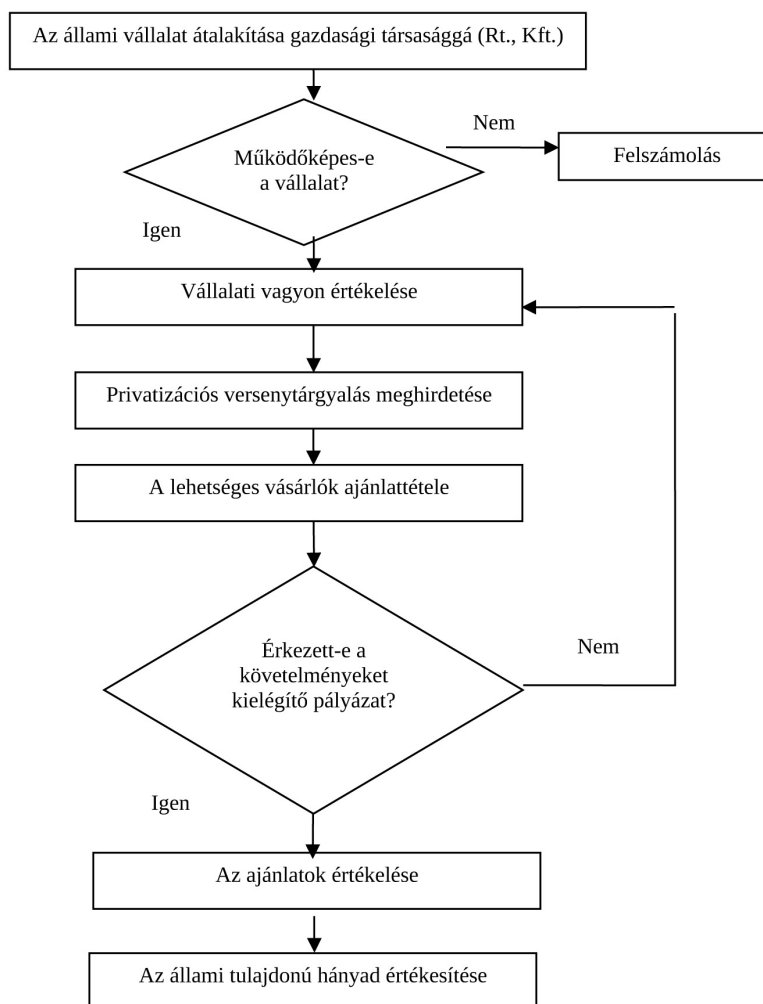
A második világháború után a Nyugat technológiai fejlődése igen gyors volt. Sárközy Tamás ezt a fejlődést szembesíti a privatizációs kényszerhelyzettel: „Kelet-Európa nem egy országa gazdaságilag összeomlott, a privatizálást tehát egy mély gazdasági krízisben kellett beindítani. A gazdasági válság többirányú volt. Mindezelőtt ezekben az országokban nem hajtották végre az 1970–80-as években a gazdasági szerkezetváltást, az állami vállalatok technológiája általában elavult, a termékek jelentős része eladhatatlanná vált, és az importliberalizálás következtében ádáz versenyhelyzetbe kerültek az új keleti piacokra benyomuló nyugati vállalatokkal.”⁵² A Kádár-rendszerben az 1968-as új gazdasági mechanizmusban már megkezdődött a gazdasági szerkezetváltás, de a szovjet fél nyomására félbemaradt. A piacnyitás miatt ránk is érvényes volt, hogy az eladandó vállalatok pénzügyi helyzetét rendezni kellett, és az átszervezés szükséges volt. Az egykori vállalatoknak át kellett esni a társasággá válás folyamatán. Gazdasági szakkifejezésekkel mindez a szanálást és a reorganizációt jelentette. A privatizáció kényszerűsége miatt a nemzeti vagyon magánkézbe kerülése a végkiárusítást jelentette. A privatizációt a közvélemény jelentős része sötét, zavaros ügynek tekintette, ez rontotta a politikai légkört is. A privatizáció törvényi alapját az új körülmények között az új alkotmány keretei biztosították. Az új alkotmány megszületése hangolta össze a politikai és gazdasági átalakulást. Megszületett a piacgazdaság civiljogi rendszere, amely biztosította a szerződéses kultúrát, megteremtette a működőképes társasági, cég-, verseny-, értékpapír-, számviteli és bankjogot. Mindez még csak a jogalkotást jelentette. A jogalkalmazás területe volt a veszélyesebb, labilisabb, hiszen a kellő gyakorlat még az elején nagyon hiányzott. Ennek kialakulásához kellett a legtöbb idő. Kevésbé volt megbízható az ingatlan-nyilvántartás, elavult volt a telekkönyvi rendszer, hiányzott a cégnyilvántartás, a cégbejegyzések lassúsága, a hatékony végrehajtás, a behajtás hiánya a jogi gyakorlat akadozását dokumentálta és igazolta. Nem állt rendelkezésre egységes állami vagyon-nyilvántartás. Mindez melegágya a korrupciónak.⁵³

A privatizáció politikával kapcsolatos oldalára hívta fel a figyelmet Sárközy Tamás: „A privatizációs szervezet kormányhoz kötöttségének egyik legnagyobb veszélye, hogy módot ad egy kliensrendszer kiépítésére, a privatizáció során a politikai hívek jutalmazására, ezáltal az ún. politikai vállalkozók tulajdonossá tételére. Ezt elvileg a versenyeztetés, a nyilvánosság, a privatizációs folyamat áttekinthetővé tétele meggátolná, de ténylegesen ez a visszaéléstípus eléggé elterjedt a volt szocialista orszá-

⁵² SÁRKÖZY 1997. 40–41.

⁵³ Uo.

gokban. Ugyanitt sajnos általánosan jellemző a privatizációs szervezet és a döntéshozatal túlpolitizálása.”⁵⁴

5. ábra: A privatizáció folyamata⁵⁵

Mihályi Péter privatizációs sémája az állami vállalatok privatizációját jelentette. Ezeket a vállalatokat külföldi vevőknek kínálta fel az állam. A felsorolt nehézségek, gondok is elsősorban erre vonatkoztak, a magánosítás az egész társadalmat érintette. Ezt

⁵⁴ SÁRKÓZY 1997. 51.

⁵⁵ HAJDU – LAKNER 1999. 49.

csak egy állandóan finomított érzékeny jogrendszer szolgálhatta kellő hatékonysággal. Sárközy Tamás ennek a jogrendszernek az általa fontosnak tartott szempontjait, jellemzőit is összefoglalta. A privatizáció egyik feladata az állampolgárok bevonása a magánosítás folyamatába. Ennek módzatai:

- a) a reprivatizáció
- b) a kisprivatizáció
- c) a decentralizált privatizáció
- d) a kárpótlási jegyes privatizáció, amely csak nálunk érvényesült, a többi volt szocialista országban az ún. kuponos privatizációról van szó.

A *reprivatizáció* a vagyon visszaadását jelentette az egykori tulajdonosnak, ez egyrészt jogbizonytalansággal járt, másrészt az államadósság visszafizetését akadályozta volna.

A *kisprivatizáció* a magánvállalkozást (trafik, vendéglő, közért tulajdonlását, szerződéses üzemeltetést) jelenti, ezt sokszor előprivatizációnak nevezték.

A *decentralizált (spontán) privatizáció* alapvetően a vállalati vezetés és az adott vállalati dolgozók kollektívája javára való magánosítás kedvezményes megoldása. Többnyire közép- és kisvállalatokra jellemző módszer ez. A vállalati önprivatizáció is a decentralizált privatizáció kategóriájába tartozik. A vállalat döntésétől függ, a vállalat határozza meg a követendő stratégiát, a privatizációs szerződést, a külső befektetők bevonását. Az önprivatizáció keretei között a dolgozók saját maguk javára privatizálják a vállalatot. Sok nyugati szakértő elutasítja az önprivatizációt. A decentralizált privatizáció módszere a volt szocialista országokban 1991-re megszűnt. Ennek fő oka, hogy a szigorúan államilag vezérelt privatizáció válik általánossá, mert a befektetők által biztosított pénzfedezet jelenti a garanciát az állam számára. A volt vállalati vezetés kivásárlási szándékát a közvélemény rosszállással fogadta, mert benne a szocialista nomenklátúra átmentését látta. Ez is oka lehetett a decentralizált privatizáció felszámolásának.

A *kárpótlási jegyes privatizáció (kuponos privatizáció)*: Ez a forma az ingyenes, a lakosság számára nyitott ún. tömeges privatizáció eszköze, saját értékpapír. A felnőtt állampolgárok a kapott értékpapírokat a részvénytársasággá alakított állami vállalatok részvényeire cserélhették. Magyar viszonylatban a kárpótlási jegy teljesen piaci jellegű értékpapírrá vált.

A kelet-közép-európai privatizációs piac szűkössége, a kereslet-kínálat kiegyensúlyozatlansága miatt, a túlzott kínálat okán sajátos, Nyugat-Európában nem ismert technikát is kellett alkalmazni. Elterjedt a használati jog privatizációja, amely másképpen megfogalmazva ún. funkcióprivatizációt eredményez.⁵⁶

⁵⁶ SÁRKÖZY 1997. 68–69.

„A teljes értékű privatizáció tulajdonoscsereét valósít meg, viszont itt csak a birtok és a használati tulajdonosi rész jogosítványát juttatják magánosokhoz.”⁵⁷ Az állami tulajdon megmaradt, de bel- vagy külföldi vállalatokkal kötött koncessziós szerződés a Ptk. (Polgári törvénykönyv) előírásainak betartásával a tulajdon tárgyának hasznosítását hosszabb-rövidebb időre a vállalkozók számára biztosították. Ezzel a módszerrel „rokonok” a bérleti jog privatizációjának variációi, ez volt az ún. lízingprivatizáció. Az eljárás különlegessége, hogy a bérlő a bérbeadó egyoldalú nyilatkozatával elővásárlási jogot kapott. Ezután lehetőség kínálkozott többütemű privatizációra. Ebbe a jogi fogalomkörbe tartozott a vagyonkezelési szerződés is: „A vagyonkezelés szintén használatot jelent, ez lehetséges megbízotti alapon (eredmény- felelősség nélküli díjazásért megbízási szerződésként) és vállalkozási szerződés keretében eredményfelelősséggel (adott esetben a díjon felül, ha a vagyonkezelő csökkenti a veszteséget, feljavitja a társaságot stb., úgy a szerződéses partnerek az eredményen osztozkodhatnak is). Különleges esete a vagyonkezelési vállalkozói szerződéseknek az ún. portfólió vagyonkezelési szerződés, ahol az adott társaságok részesedései felett a vagyonkezelő a rendelkezési jogot is megszerzi, azaz elidegenítheti – megterhelheti a vagyonkezelésbe adott vállalatok társasági részesedéseit, és meghatározott időszak után a vagyonkezelésbe adott értéket kell megnövelten visszaadni az államnak. Az ilyen portfólió vagyonkezelés rendszerint az érintett vállalat teljes privatizációjával jár: nevezetesen a vagyonkezelő – rendszerint az állam bizományosaként – a társasági részesedéseket magántulajdonosoknak eladja.”⁵⁸ A jogi szaknyelven megfogalmazott privatizációs eljárás igazolta, az állam törekvése az volt, hogy sokféle módon mozgassa, vonzza, tegye érdekeltté a vonakodó magántőkét a magánosításban. Különleges esetek is szolgálták ezt a szándékot:

- a) „Az állam elvon a vállalatból meghatározott vagyontárgyakat, majd ezeket önállóan értékesíti. Ez főleg ingatlanok esetén gyakorlat.
- b) Az állami privatizációs szervezet felszámolja az állami vállalatot, és a felszámoló értékesíti a vagyontárgyakat magánszemélyek részére...”⁵⁹
- c) Végelszámolási eljárás a vállalat jogutód nélküli megszűnése. A megmaradt vagyont ezután ebben az esetben is értékesítik.
- d) A tőkeemeléssel privatizáció esetén a magánbefektető részvények vásárlásával, jegyzésével szerez többséget a korábban állami tulajdonú társaságban.
- e) Az apportprivatizáció az állami vállalat kiürítése. Ezután a vagyont a vegyes-állami magánvállalatba viszik be.⁶⁰

⁵⁷ SÁRKÖZY 1997. 69.

⁵⁸ SÁRKÖZY 1997. 69–70.

⁵⁹ SÁRKÖZY 1997. 70.

⁶⁰ SÁRKÖZY 1997. 69–70.

A privatizáció gazdaságjogi feltételeit gyorsan kellett megteremteni. Ez számtalan gondot okozott. Szociális körülmények megváltozásával is járt, ilyen a munkanélküliség. Ennek az állapotnak a leírása a szociológiai vonatkozású történetírásra vár. A problematikus esetek szemléletesen megvilágítják a napjainkban is tartó rendszerváltozás gazdaság- és társadalompolitikai hátterét, amelyet a szeszélyesen gyors geopolitikai változások eltorzítanak.

Az 1947-ben kezdődő, több mint 50 évig tartó hidegháború, mint globális geopolitikai tényező vezetett el a rendszerváltozáshoz. A privatizáció a rendszerváltozás összetett, sokvektorú politikájának, erőpolitikájának eredője lett. Ennek bonyolult technikai rendszere önmagában is igazolta, hogy milyen nehéz volt a szocialista rendszer gazdasági struktúráját lebontani, és az újat úgy felépíteni, hogy az ország gazdasági és politikai szempontból működőképes maradjon. Ezek a szempontok magyarázzák, hogy Oplátka András Németh Miklós miniszterelnökről szóló monográfiájában gyakran foglalkozott a politikai jelenségek mellett a gazdasági élet kérdéseivel is, s szerepet kapott ebben a privatizációra való hivatkozás. Oplátka a magyar és a lengyel államadósság közti különbségekre is rámutatott: „Arról nemigen esett szó, hogy óriási különbség volt a két ország között az adósságállomány struktúráját illetően. A magyar adósságnak több mint 90%-a a szabadpiaci kötvénykibocsátásból származott. Ez volt Fekete János trükkje és nagy bűne: ő a magyar állam nevében bocsátotta ki ezeket a kötvényeket, amelyek már másnap másodpiaci forgalomba kerültek. A kötvénytulajdonosok a legkülönbözőbbek voltak, bankok, magánszemélyek. A lengyeleknél viszont az adósságnak csak alig a fele volt ilyen, a másik rész államközi, államok által nyújtott vagy garantált kölcsönből állt. Ez pedig hatalmas különbség, mert ebben az esetben volt kihez fordulni, volt kivel megállapodni moratóriumról vagy átütemezésről.”⁶¹ Az idézethez hozzá kell fűzni, hogy a szabadpiaci forgalomba nem kerülő kötvények valutában kifejezett értéke és annak megfelelően kamata folyamatosan változott a különböző valuták egymáshoz viszonyított változása következtében, amely a visszafizetést és az állami költségvetést is bizonytalanná tette és teszi. Ebben foglalható össze röviden a „magyar átoknak” is nevezhető, a Kádár-rendszertől átvett örökség. Az akkori magyar politikusok – Nyers Rezső, Fock Jenő – ezzel szemben hangsúlyozták, hogy a drágulás, a válság „nem gyűrűzik be, ez is mutatja a szocialista rendszer gazdasági fölényét”.⁶²

A rendszerváltozáshoz vezető átmenet kormányai – a Grósz Károly és a Németh Miklós által vezetett kormányok – folyamatosan küzdöttek az állandóan visszatérő gazdasági rémnek, az államcsődnek a veszélyével. Erre utal, hogy Grósz Károly több

⁶¹ OPLATKA 2014. 106.

⁶² OPLATKA 2014. 106–107.

német bankkal írt alá 1 milliárd márkás kölcsönről szóló dokumentumot. Ez is az államadósság fizetését szolgálta. A lyukat folttal eltüntetni technikája volt ez, mert törleszteni kellett az előzőleg felvett adósságot, különben büntetőkamatra számíthattunk.

„Így a bevont forrásokból – a felvett pénzből – gyakorlatilag már nem lehet saját célra fordítani semmit. Csupán a fennálló, korábbi adósságokat lehet fedezni, azaz mindent elvisz a kamatok fizetése és a törlesztés. Ugyanis e folyamat következtében egyre inkább romlik a hitelképesség, egyre nagyobb kamatra lehet csak kölcsönt kapni. Egyre szigorúbb feltételeket, rövidebb határidőket szabnak, a fizetőképesség érdekében egyre nagyobb összegeket kell felvenni, s ilyenkor az adósság szintje lépcsőzetesen emelkedik.”⁶³ A hitelfelvétel mint vérátömlesztés tehát nem jelentett megoldást a gazdaság egészségesebbé tételéhez.

Szávai Ferenc gazdaságtörténeti elemzése szerint: „a Szovjetunió nagyhatalmi státuszának megrendülése egybeesett az egész közép-európai térség átalakulási igényeivel. Magyarországon nem voltak drámaiak az események, az átmenet lassú és békés jellegű volt. A legtöbb gazdasági intézkedés feltételezte a szovjet típusú intézményrendszer módosulását, a jogrendszer demokratizálását, az alkotmány és a külkapcsolatok módosítását, a szovjet hadsereg távozását... A Szovjetunió hiánya volt árnyaiban a legnagyobb, a GDP-hez képest 8,6%. Nem volt csoda, hogy összeroppant a gazdasága. A kényszerű katonai verseny meghozta az USA győzelmét a vetélytársa fölött. A lengyel és a magyar deficit 3% körüli volt, a rendszerváltozás hatását minden ország államháztartása megérezte. A korábbi KGST-piacra termelő vállalatok összeomlottak... A nyugati eladósodást természetesen a belső fogyasztás növekedésével köthetjük össze. Ez az életszínvonal szinten tartásával, nemzetközi helyzetünk irányultságával is magyarázható... Negatív örökség volt a nehézipar (hadiipari túlsúly) dominanciája, a tervutasításos módszerek alkalmazása, a sajátos KGST autarchiára való törekvés, a tercier szektor fejletlensége, a magas nyersanyag- és energiaigény, az elavult technológia és gyenge minőségű termékek, valamint a soktelepes vállalati keretek. Pozitívumként említhetők a mezőgazdaság sikerei a '70-es években, a mezőgazdasági kutatóbázisok, agrárszakemberek, mezőgazdasági és élelmiszeripari specialitások...”⁶⁴

Az USA geopolitikai hatalmának szélső határa Európában a Balti-tengertől a Fekete-tengerig húzódó politikai törésvonal. Ez befolyásolta az amerikai világhatalom térségünkhöz fűződő érdekeltségét. A Köztes-Európa sokvektorú geopolitikai erőviszonyai miatt gyors, kiszámíthatatlan változások követték egymást, erre példa

⁶³ OPLATKA 2014. 146.

⁶⁴ SZÁVAI 2009. 159–161.

a regionális rendszerváltozás eseménysora. Ez magyarázat az USA óvatos magatartására a térséggel kapcsolatban. Bush amerikai elnök 1989 júliusában hazánkban tett látogatása igazolta a rendszerváltozás globális jelentőségét. Gazdasági szempontból kiemelhető a látogatás azon momentuma, hogy az amerikai elnök 25 milliárd dollárnyi támogatást jelentett be. A támogatás ellenőrzött projektekre vonatkozott kötött formában. Németh Miklós néhány mondatban fejezte ki erről véleményét: „Ez számomra óriási csalódás volt. A lengyelek, mint később kiderült, nagyobb léptékű támogatást kaptak.”⁶⁵ Az amerikai elnök óvatosságát igazolta, hogy a magyar kormányfő visszaemlékezése szerint állandó küzdelmet kellett folytatni 1989 nyarán a fizetőképesség megtartásáért. Ennek érdekében áremelésre és más megszorításokra volt szükség. Az IMF szigorúsága, kemény feltételei nehezítették a kormány helyzetét.⁶⁶ A politika nem tudott megfelelni a gazdasági élet követelményeinek. Ennek egyik következménye, hogy a rendszerváltozás megítélését a „spontán privatizáció” miatt társadalmi feszültségek, gyakori vádak befolyásolták. A gazdasági élet vadhajításainak fő okai a joghézagok voltak. Hiányoztak a közgazdasági megállapodások. A gazdasági anarchia egyik megnyilvánulása volt, hogy: „...az ország a tömeges foglalkoztatást biztosító könnyű- és élelmiszeripar privatizációjával kezdte meg a folyamatot. A dohány- és a cukoripar, ezek voltak az elsők. Nem gondolták át az agrárpolitikát, a vidék helyzetét. Persze mindenki vissza akarta kapni a tsz-be bekényszerített földjét, de hogy ezt hogyan hajthatjuk végre, milyen mechanizmusokkal, nehogy az a termelés tönkretételéhez vezessen, nem volt kialakult, elfogadható nézet. Erről szakemberek részvételével nemigen folyt vita. Mindez az Antall-kormányra maradt, az meg csinálta, ahogy jónak látta. De már ekkor megjelentek egyes nyugati csoportok és belföldi egyének, megfigyelhetővé vált, hogy a személyes érdekek hogyan kerekedtek felül a csoport- és társadalmi érdekeken.”⁶⁷

Oplatka András monográfiája több nagyüzem privatizációját mutatja be. Ezekben az eljárásokban egyértelműen kimutatható a privatizáció néhány, a magyar gazdaságra, szociális helyzetre vonatkozó hatása. Az egyik legnagyobb cég a Tungsram, más néven Egyesült Izzó, privatizációjára osztrák közvetítéssel került sor. Az amerikai General Electric vásárolta meg a céget. A privatizáció feltétele az üzem modernizálása, a piacok megtartása, de a munkaerő egy részét el kellett bocsátani. A cég ma is több mint tízezer embert foglalkoztat. Az egyik legismertebb cégünk, az Ikarus iránt nagy volt az érdeklődés. Több mint 100 ezer Ikarus busz futott a Szovjetunió útjain. Az Ikarus közepes minőségű járműveket gyártott, de a hatalmas szovjet piac

⁶⁵ OPLATKA 2014. 216–217.

⁶⁶ OPLATKA 2014. 224.

⁶⁷ OPLATKA 2014. 232.

miatt nagy volt az érdeklődés, elsősorban német részről. A privatizáció az Antall-kormányra várt. A kormány arra hivatkozott, hogy a Németh-kormány által ígért kedvezmény túlzott. Ezért a privatizáció nem jött létre. A céget Széles Gábor privatizálta. A magyar buszgyártás elsőrangú cége így a világgpiaci versenyben lemaradt. Nem tudott tőke híján technológiát újítani, az oroszországi buszpiac a multiké lett. A Suzuki cég megtelepedése Németh Miklós kormányzása alatt történt. A már megkötött szerződés miatt Antall József kormányának kifogásait nem lehetett figyelembe venni. Németh Miklós miniszterelnöksége alatt a privatizálható állami vállalati vagyon 1–1,5%-a, 150 vállalat került privatizációra.⁶⁸

A történelmi folyamatok releváns jellemzője a kontinuitás. Már a kádári puha diktatúra idején „az 1986 és 1990 közötti fél évtizedben a piacgazdaságra való áttérés számos jogi feltétele létrejött, s ha vitatható módon és körülmények között is, de megkezdődött az állami tulajdon magánosítása. A politikai rendszerváltozás időszakára, amely az új Országgyűlés és a kormány megalakulásával fejeződött be, Magyarországon volt érvényes csőd-, társasági és átalakulási törvény, működött az új adórendszer és a kétszintű bankrendszer, s az 1990 februárjában elfogadott VI. törvény alapján június 19-én megnyitotta kapuit a budapesti tőzsde, ahol a különböző értékpapírok cserélhettek gazdát. A magánosítás, amely a gazdasági átalakulás kulcseleme volt, 1990 tavaszán és nyarán is folytatódott.”⁶⁹ A koherensnek látszó egyes események között ambivalencia mutatható ki. A legfontosabb, hogy a közösségi és az állami tulajdonon alapuló rendszer megkezdte önmaga lebontását, így a kontinuitás jellemzője is érvényesül. Emellett hangsúlyozni kell, hogy a nagy ívű gazdasági törvények finomhangolása nem történt meg. A Németh Miklós miniszterelnökségéről szóló monográfia megemlíti, hogy az Ikarus privatizációja során a külföldi vevők elálltak az üzlettől. Mivel nagy értékű állami tulajdonról volt szó az adásvétel során, a konzervatív nemzeti gondolkodású miniszterelnök (Antall) a jövőre gondolhatott, amikor a nemzeti érték kiárusítását megakadályozta. Tipikus esete a privatizációs folyamat dilemmarendszerének. A nagyobb értékű nemzeti tulajdont képező cégek áruba bocsátása a globális szabadpiaci feltételek között folyt. Komoly joghézagnak tekinthető, hogy az Országgyűlés nem dolgozta ki, nem fogadta el a nagy állami cégek magánosításának jogi szabályozását. Ezek után feltételezhető, hogy a magánosítás kisebb értékű cégeinek jogi struktúrája is hiányzott, s az egész folyamat alapja a szabadpiaci szokásjog. A rendszerváltozás legfontosabb elemét jelentő privatizáció és a vele párhuzamosan folytatódó rendszerváltozás szintézise, harmóniájának megteremtése az időre volt bízva. Ebből fakadnak a rendszerváltozás dilemmái. A magá-

⁶⁸ OPLATKA 2014. 241–243.

⁶⁹ ROMSICS 2003. 281.

nosítást folyamatosan kellett jogilag szabályozni. Az Antall-kormány 1990 szeptemberében a privatizáció jogi kereteit újraszabályozta. A kiskereskedelem területén 10 ezer bolt, étterem, kocsmá magánkézbe adását és 20 állami nagyvállalat eladását tervezte. Ez utóbbiból 35–40 milliárdos bevételre számított a költségvetési deficit enyhítésére. A privatizáció azonban akadozott, a privatizációs elveket a későbbiekben újra kellett módosítani.⁷⁰ „Az 1989–1990-es spontán privatizációk utólagos felülvizsgálata, amelyre a kormányprogram ugyancsak ígéretet tett, elmaradt. Bár az MDF soraiból ezt sokan követelték, és a társadalom jelentős része is egyetértett volna vele, Antall és szakminiszterei felmérték, hogy egy ilyen akció jogilag egyrészt nehezen lenne indokolható, másrészt óriási zűrzavart okozna, és a külföldi tőkét hosszú időre elriasztaná Magyarországról.”⁷¹

Fontos és megoldásra váró kérdés volt a földtulajdon rendezése. Felmerült az elvett földek visszaadásának gondolata, a reprivatizáció, az 1947-es földtulajdoni viszonyok visszaállítása. Ez alkotmányjogi szempontból aggályos volt, mert más elvett tulajdonokat is vissza kellett volna adni régi gazdáiknak. Ez pedig az állami tulajdon jelentős részét érintette. Így az adósság-visszafejtés egyik állami fedezete elveszett volna. A felmerült probléma megoldását jelentette a kárpótlási jegy bevezetése. „A kárpótlás felső határát tulajdoni tárgyaként, illetve személyenként 5 millió Ft-ban állapították meg.”⁷² A kárpótlási jegyekért saját tulajdonú lakást lehetett vásárolni, az állami vagyontól tulajdonrészhez (részvényekhez) lehetett velük jutni, és mód nyílt földvásárlásra is. Ez utóbbi érdekében a térszereknek és az állami gazdaságoknak földalapokat kellett kijelölniük, amelyeket árverések útján adtak el az igénylőknek... A törvénytervezetet a kormány 1990. december 4-én, a parlament pedig 1991. július 11-én fogadta el. Végrehajtása viszont – a kárpótlási igények elbírásának bonyolultsága miatt – csak 1992-ben kezdődött, és elhúzódott 1996-ig.”⁷³

Nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy a kárpótlási jegyrendszer keményen érintette a legfontosabb gazdasági águnkat, az agráriumot, amelynek termelőképességére költségvetési szempontból nagy szükség volt. Feltehető, hogy a kárpótlási jegyek felhasználásakor az új tulajdonosokhoz kerülő, a jobb termelési feltételeket biztosító nagyobb földterületek feldarabolódtak. Az új tulajdonosok nem rendelkeztek nagy tőkével a mezőgazdasági termelésre. A Kádár-rendszerből örökölt súlyos államadósság csapdájában vergődő országra ambivalens hatást gyakorolt a privatizációval összekapcsolódott politikai rendszerváltozás. A kétféle változás nem állt egy-

⁷⁰ ROMSICS 2003. 281.

⁷¹ ROMSICS 2003. 282.

⁷² A kisajátított vagyon után 200 ezer Ft-ig kárpótlásban részesültek a jogosultak, e felett viszont erősen, lépcsőzetesen csökkenő mértékben.

⁷³ ROMSICS 2003. 283.

mással szinkronban. A politikai hatalomért harcoló pártok által keltett káoszban a közvélemény a demokrácia születését és a régi rend temetésének felszabadító hatását érezte. A gazdasági élet a piac törvényei szerint átalakult, ezt a gazdasággal szorosan összefüggő szociális körülmények is megszenvedték.

A magánosítás folyamatának állami ellenőrzés alá helyezése és lelassulása ellenére 1990-ben folytatódott a gazdasági átalakulás folyamata. „A jogi személyiségű társaságok száma az év végére 19 ezerre emelkedett. Ezek részesedése a vállalati összvagyonból 18%-ról 28%-ra nőtt, miközben az állami vagyon 68%-ról 58%-ra csökkent. Az új cégek túlnyomó többsége továbbra is kis tőkeerejű, néhány főből álló kft. volt, amelyek részben a hagyományos állami vállalatok átalakulásával és szétválásával, részben pedig új, illetve nem jogi személyiségű magánvállalkozások bevezetésével jöttek létre. A termelés mintegy 85%-át ezért még mindig azok a nagyvállalatok adták, amelyek az összes vállalatnak csak 20%-át tették ki. A külföldi érdekeltségű cégek száma ugyancsak látványosan – 1300-ról 6000-re – emelkedett, miközben a külföldi tőkebefektetések összege több mint megháromszorozódott. Több mint 10 ezerrel nőtt a kisiparosok száma is.”⁷⁴ A változások üteme pozitívnak tekinthető. A negatív tendenciák száma ezzel szemben nagy. A mezőgazdasági és az ipari termelés 10–12%-kal esett vissza. A Szovjetunióból érkező import értéke 20, az oda irányuló export értéke 29%-kal csökkent. Az NDK-val való gazdasági kapcsolatokban a konvertibilis valutára való áttérés okozott gondot. Az inflációs ráta 17%-ról 29%-ra szökött. A munkajövedelmek átlagos szintje 6,9%-kal, a lakosság fogyasztása 4-5%-kal csökkent. A regisztrált munkanélküliek száma 70 ezerre nőtt. 1000 Ft-tal csökkent a felsőoktatásban a hallgatók támogatottsága.⁷⁵ Az ország elmaradt infrastruktúrája évi 80–100 milliárdos kárt okozott a mezőgazdaságnak. A magyar ipar termelékenysége egyharmada a fejlett országokénak.⁷⁶

AZ ORSZÁG BELSŐ ELADÓSODÁSA

A rendszerváltozás első éveit néhány ambivalencia jellemzi. A közgazdászok és politikusok figyelme elsősorban a külföldi eladósodás csökkentésére és a vele szoros kapcsolatban álló privatizáció felé terelődött. Az államadósság összetett fogalom: „Az államadósság az állam egy adott időpontban fennálló tartozásainak gyűjtőfogalma, függetlenül attól, hogy a vissza nem fizetett hitelek, kölcsönök forrása hazai

⁷⁴ ROMSICS 2003. 283–284.

⁷⁵ ROMSICS 2003. 284–285.

⁷⁶ ROMSICS 2003. 294.

vagy külföldi, hogy azokat magánszemélyek vagy kormányok, nemzetközi szervezetek nyújtották-e... Az államadósság növekedése szoros kapcsolatban van a fegyverkezési kiadások alakulásával, valamint a tartósan passzív fizetési mérleggel is.”⁷⁷

„Magyarország számára szinte a semmiből felrémlt a pénzügyi csőd veszélye. E csődhelyzet következménye és feloldója volt az új kormány új gazdaságpolitikája: a Bokros-program és a belföldi monopóliumok külföldi eladása. 1995-ben tehát a külföldi adósság megint főszereplővé lépett elő, és 1977–78-hoz, 1981-hez és az 1985-ös gyorsítás utáni kudarchoz hasonlóan döntő módon meghatározta a magyar kormányzat gazdasági irányvonalát.”⁷⁸ „Azt is mindenki tudta, hogy a mért gazdasági teljesítmény (hivatalos GDP) és a valós gazdasági teljesítmény még köszönő viszonyban sincsenek: például 1997 végén úgy találjuk, hogy a hivatalosan kimutatott 40 milliárd dollárral szemben a magyar gazdasági teljesítmény (GDP) 80 milliárd dollár körül alakul.”⁷⁹ A csőd réme már a Németh-kormány idején is fenyegette az országot. Gazdasági ellentmondásnak tűnik, hogy „a Nyugat szemében sem egy új Marshall-terv, sem egy Schmidt-terv nem tűnt aktuálisnak Magyarország esetében – messze elégségesnek látták az európai piacok részbeni megnyitását a magyar termékek előtt, a csendes hitelátütemezést és a külföldi beruházásokat.”⁸⁰ A rendszerváltozással foglalkozó monográfiák elsősorban az ország külföldi külső eladósodásában látják hazánk jelenének és jövőjének hosszú távú veszélyét. Matolcsy György ezzel szemben ezt kiegészítve felveti a belső eladósodás kockázatát. „Végezetül arra a következtetésre is juthattak a magyar állam képviselői, hogy költséges és hosszú, meg drága lesz az átmenet, azonban egy nagyarányú belföldi eladósodás az állam részéről nem rossz, hanem éppenséggel jó dolog.” Állítását azzal indokolja a tanulmány szerzője, hogy: „a magam részéről hajlok arra, hogy ezt az utolsó gondolatmenetet tették magukévá az 1990-es évtized első felének kormányzati vezetői, főként pedig azok, akik tisztában voltak valamennyi várható gazdasági következménnyel.”⁸¹

A következményeket elgondolkodtató gazdasági adatok szemléltetik. „A politikai rendszerváltoztatás fordulópontjára Magyarországon jelentős külső és jelentéktelen belső adósságállomány volt jelen. Ezzel szemben a 90-es évek végére egy mintegy 10 milliárd dolláros nettó külső adósság mellett egy számottevő, 15 milliárd dollár körüli belföldi államadósság lesz jelen.”⁸² A gazdasági szemlélet a rendszerváltozás elején gyorsan átalakult. Ez a pénzgazdálkodást is érintette: „A forintkonvertibilitás

⁷⁷ KK 1987. 22.

⁷⁸ MATOLCSY 1998. 213.

⁷⁹ MATOLCSY 1998. 211.

⁸⁰ MATOLCSY 1998. 212.

⁸¹ MATOLCSY 1998. 220.

⁸² MATOLCSY 1998. 219.

elérésével a forint- és devizaadósságok közötti különbség eltűnik: a korábbi forintadósság devizaadóssággá alakul, annak minden terhével együtt. Azt ellenben már valóban nehéz volt előre látni, hogy mindez úgy történik, hogy az állam belföldi forintadósságai zömében a bankrendszer szereplőihöz kerülnek, azok pedig túlnyomó többségben külföldi tulajdonoshoz, és a forintadósságból így külföldi követelés lesz.”⁸³ „Ettől a gondolattól még akkor is nehéz szabadulni, ha az állam nem öt-hat év alatt halmozta fel a teljes belföldi adósságát, örökölt is, és úgy tett, mintha nem számított volna, hogy valójában mennyit örökölt. Volt ugyanis az örökölt belföldi adósságának egy eleme (2000 milliárd forintos 0-kamatozású államadósság), amely csak állóörökség, még pontosabban álságos örökség: ha akartam, létezett, ha akartam, nem. 1996-ban a kormány úgy döntött, hogy ez a 0-kamatozású államadósság létező belföldi öröksége.”⁸⁴ „Az első az 1991-ben elfogadott ’monetáris puccs’ törvénycsomagja. ebben, mégpedig a Jegybankra vonatkozó új törvényre az állam lemondott arról a lehetőségről, hogy olcsón finanszírozza a piaci átmenet, globalizáció, modernizáció és a nyugati mikrointegráció költségeit. Egy tollvonással tette ezt, amikor az éves költségvetési deficit fedezésére csak az éves költségvetési bevételek 3%-ának mértékéig adott módot pénznyomással (0-kamatozású jegybanki hitel ennek a rejtjelzett neve) történő fedezésére. Az éves költségvetési deficit többi, tehát túlnyomó részére a pénzpiacon felvett hitelek nyújtottak fedezetet a törvény utasítása alapján.”⁸⁵ A magyar gazdaság talpra állítása nehéz feladat volt. „A belföldi államadósság felhalmozódásának egy másik forrása az adós-hitel-bank konszolidáció volt. A magyar állam 1992–96 között mintegy 450 milliárd forintot költött a gazdaság konszolidálására, döntően a pénzügyi szereplők megsegítésére. Ma már tudjuk, hogy ez a pénzügyi konszolidációs stratégia minden elemében hibás volt, mert egyetlen célját sem érte el, ellenben jelentősen növelte az állam belföldi eladósodását. Ráadásul a bankoknak 20 éves lejáratra és a mindenkor piaci kamatozásra átadott kötvények olyan mértékben kényelmesítik el a magyar bankrendszert, hogy az a nagy tőkeinjekció után, privatizáció után és jelentős tőkefelesleg birtokában sem működik valódi bankok összességeként. Az állam e pénzügyi konszolidációs műveletét kell igazából kalandnak értékelnünk, amely balul ütött ki. Az állam feleslegesen vállalt 20 évig jelentős pénzügyi kötelezettséget, és cserébe az ország nem kapott egy jól működő bankrendszert. A belföldi államadósság megköti az állam kezét, mert a költségvetés kiadási oldalán hatalmas tételt halmoz fel kamatfizetések formájában.”⁸⁶

⁸³ MATOLCSY 1998. 219.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ MATOLCSY 1998. 220.

⁸⁶ MATOLCSY 1998. 221–222.

DOKUMENTUMOK

Magyar Nemzeti Múzeum, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Adattára, Antall József Gyűjtemény, 26. doboz, Banki anyagok. Gazdaságpolitika – Feljegyzések, Koncepciók, Tanulmányok. 27. doboz (Banki anyagok, Bankprivatizáció, bankrendszer). A következő források azt a küzdelmet mutatják be, amelyet az Antall-kormány és szakértői folytattak Magyarország gazdasági stabilitásának megőrzéséért, valamint növekedési pályára állításáért. A dokumentumközlés egy hosszabb kutatás első eredménye.

Az első forrás azokat a gazdaságpolitikai problémákat mutatja be, amelyek közvetlenül a rendszerváltoztatás utáni években tornyosultak a rendszerváltoztató elit előtt. Jegyzője Diczházi Bertalan fiatalon elhunyt kormányfőtanácsos, az egyik leglelkiismeretesebb teoretikus.

1.

Miniszterelnöki Titkárság
Gazdaságpolitikai Osztály

Miniszterelnök Úr részére!

Néhány aktuális gazdasági probléma

1. Ellentmondó törvények

A költségvetési törvény értelmében a volt tanácsi vállalatok eladásából befolyt összeg 50%-át a helyi önkormányzatoknak kell visszajuttatni, ugyanakkor az előprivatizációs törvény erről másként rendelkezik (10 %-ot kell adni az önkormányzatnak). Azontúl, hogy a két törvény szám szerint ellentmond egymásnak, van egy másik súlyos probléma. Ugyanis az Egzisztencia Alap csak az államadósság csökkentésére használható, tekintettel arra, hogy hitelpénzről van szó. Ez azt jelenti, hogy a költségvetési törvényben lévő változat esetén – 50 %-os pénzjuttatás az önkormányzatoknak – az E Alap nem lenne felhasználható a kereskedelmi egységek privatizációjakor. A kormány azonban a széles tulajdonosi réteg kialakításában érdekelt. Nem beszélve arról, hogy a bolt- és üzletvezetők nagy része csak Egzisztencia hitelből tud vásárolni.

Célszerű felállítani egy ad hoc bizottságot a probléma megoldására.

2. Zűrzavar az OTP-hitelek visszafizetése körül

Ellentmondó tájékoztatás jellemzi mind a Pénzügyminisztériumot, mind az OTP vezérkarát az OTP-hitelek visszafizetésének módjáról. A januárban elhangzott tájékoztatásból nem derül ki, hogy kedvezményes kamatozású lakáshitel felének elengedése esetén az adósnak csak januárban (esetleg februárban) lehet visszafizetni a másik felét, vagy egész évben.

Fel kell hívni a pénzügyminiszter úr figyelmét, hogy utasítsa az OTP vezérkarát a pontos tájékoztatásra és gyors ügymenetre!

Budapest, 1991. január 16.

Diczházi Bertalan⁸⁷
kormányfőtanácsos

⁸⁷ Diczházi Bertalan közgazdász (1957–2002)

Hieronymi Ottó komplex áttekintést nyújtott szakértői anyagaiban a rendszerváltoztatás egyik legfontosabb szegmenséről, az adósságszolgálat és adósságkezelés problematikájáról. A dokumentumok nagy értéke a nemzetközi kitekintés és a korrekt szakmai érvrendszer.

2.

SZIGORÚAN BIZALMAS

Hieronymi Ottótól⁸⁸

1990. november 8. (1991. február 5.)

NÖVEKEDÉS, ADÓSSÁGSZOLGÁLAT és ADÓSSÁGKEZELÉS

Bevezetés

Ez a feljegyzés részben módosított változata egy november elején készült szövegnek.

A jelen helyzetben (1991. február) a következő pontokat kell kiemelni, illetve hozzáfűzni az eredeti szöveghez:

1. az öböl-háború nagyon megnehezít minden adósságkezelési, illetve támogatási kezdeményezést,
2. ezzel szemben a baltikumi helyzet és a recesszió veszélye előtérbe hozzák Magyarországot, Lengyelországot és kisebb mértékben Csehszlovákia anyagi támogatásának a szükségességét,
3. az Egyesült Államok változatlanul elvárják Japántól és Németországtól a tehermegosztás nevében, hogy anyagilag segítsenek Kelet-Közép-Európában,⁸⁹
4. az adósságcsökkentés eddigi példái az adósok szempontjából nem voltak igazán eredményesek,
5. jelen helyzetben Magyarországnak az adósságkezelésnél változatlanul maximális diszkréciót és megbízhatóságot kell mutatnia,
6. nem szabad azonban az anyagi támogatás szükségességét (nem kölcsön formájában) levenni a napirendről, se a németekkel, se a japánokkal szemben.
7. Világosan ki kell mondani az 1990-es év „gazdasági eredményeinek” a magas árát szociális és növekedési szempontból.
8. Továbbra is hangsúlyozni kell a magyar gazdaságpolitika fő célkitűzéseit:
 - a tartós növekedés feltételeinek megteremtését

⁸⁸ Hieronymi Ottó közgazdász, a nemzetközi kapcsolatok professzora, a genfi Webster Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Migráció- és Menekülttudományi Programjának egykori vezetője, Antall József miniszterelnök gazdasági tanácsadója (1990–1993), valamint a bankreformot és az új növekedési stratégiát kidolgozó bizottságok tagja.

⁸⁹ Lásd erre: BURAKOWSKI – GUBRINOWICZ – UKIELSKI 2014.

- az infláció megfékezését
 - a szociális robbanás megakadályozását.
9. Az anyagi támogatás szükségességét a következő tényezőkön keresztül kell konkrét formában kimutatni:
- (a) a gazdasági rendszerváltás egyszeri költségei (például a bankrendszer szanálása)
 - (b) az infláció megfékezésének költségei (illetve a szükséges tartalékok)
 - (c) a minimális szociális védőháló kiépítése.
10. Magyarország anyagi támogatásának politikailag esetleg legelfogadhatóbb formái között a következőket kell megemlíteni:
- a szovjet tartozás rendezése
 - a szovjet katonai követelések részleges ellenértéke
 - a bankszanálás (külön alap vagy közös intézmény) kompenzációja
 - konkrét szociális védőhálót érintő támogatások.

1. GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS AZ ADÓSSÁGPROBLÉMA: A 80-AS ÉVEK NEMZETKÖZI TAPASZTALATAI

A gazdasági növekedés és a külföldi eladósodás problémája között szoros összefüggés van. A 70-es évek során számos országban, beleértve Magyarországot is, külföldi kölcsönök (forrástranszfer) segítették elő a gazdasági növekedést, illetve akadályozták meg a növekedés lelassulását, vagy akár a stagnálást is.

A 80-as években a nettó forrásbehozatal megszűnése, illetve a nettó forráskivitel szükségessége (mely még a törlesztés előtt is a kamatfizetésből és különösen a kamatlábak erős növekedéséből következett) a legtöbb eladósodott országban a növekedés lelassuláshoz, vagy akár gazdasági stagnáláshoz vezetett.

A lassú gazdasági növekedés következtében sok országban még a kamatterhek is politikailag, illetve gazdaságilag túl súlyosnak bizonyultak, és így a kamatok egy részének konszolidálása az adósságállomány megkétszereződéséhez vezetett.

Ezáltal, figyelembe véve a stagnáló vagy süllyedő reáljövedelmeket⁹⁰ az eladósodott országokban és az adósságállomány emelkedését, az adósságszolgálat reális súlya rendkívüli módon megnőtt a 80-as évek során.

⁹⁰ A reáljövedelem mikroökonómiai értelemben azon termékek és szolgáltatások kombinációja, amelyeket adott időszakban adott árszínvonal mellett a háztartások jövedelmükből megvásárolnak. A reáljövedelmet tehát úgy lehet kiszámolni, hogy a nomináljövedelem értékét elosztjuk az éppen aktuális árszínvonalal, értéke pedig a fogyasztási lehetőséget mutatja meg, vagyis tulajdonképpen az életszínvonal egy mutatója.

Általában véve azok között az országok között, melyeknek aránylag magas külföldi adósságaik voltak a 80-as évek elején, csupán azok tudtak adósságválságot elkerülni, melyeknek sikerült magas összgazdasági növekedést elérniük a 80-as években is (pl. Korea).

Ahhoz, hogy az adósságszolgálat aránylag problémamentesen történjen, természetesen erős exportnövekedésre van szükség az adós országokban. Mint számos ország példája mutatja (pl. Brazília), az export gyors növelése még nem oldja meg az adósságproblémát sem gazdasági, sem politikai szempontból, ha az exportnövekedés nem egy erős összgazdasági növekedés és fejlődés szerves része. Összgazdasági növekedés nélkül nemcsak szociális és politikai problémákba ütközik az adósságszolgálat teljesítése, de a gazdaság modernizálása is lelassul, és így egyre nehezebbé válik az exportnövelés és egy fizetésimérleg-egyensúly vagy -többlet elérése.

Az adósságválság 1982-ben történő kirobbanását (Mexikó) követő években nemzetközi síkon (beleértve az IMF-et, a Világbankot és a BIS-t⁹¹ is) az adósság és a növekedés közötti összefüggéseknek gyakorlatilag semmi figyelmet nem szenteltek. A fő cél a nemzetközi bank- és pénzügyi rendszer súlyos válságának, illetve összeomlásának elkerülése volt. Ennek fő eszközei a következők voltak:

- egyrészt a „nyílt csődnyilatkozatok” elkerülése, illetve megakadályozása adósságátütemezések segítségével,
- másrészt nagyon erős belső megszorításokkal az adós országokban („austerit”).⁹² Sok esetben az így bekövetkezett termelés-, illetve növekedéskiesés meghaladta az adósságszolgálat méreteit.

Az elmúlt két-három évben a hivatalos adósságkezelési politika elismeri, hogy gazdasági növekedés nélkül az adósságprobléma megoldhatatlan marad, és hogy az adósságszolgálat súlya egyúttal fékezi a gazdasági növekedést. Ennek ellenére

⁹¹ A Nemzetközi Fizetések Bankja (Bank for International Settlements – BIS) a legrégebbi nemzetközi pénzügyi szervezet, amelyet eredetileg a német jóvátételi kötelezettségeket rendező Young-terv pénzügyi lebonyolítására hoztak létre 1930-ban, részvénytársasági formában. A szervezet székhelye Bázelen, Svájcban található, továbbá egy-egy képviseleti irodával rendelkezik Hongkongban és Mexikóvárosban. A Magyar Nemzeti Bank az alapítás évében lett részvényese az intézménynek. A BIS tagjai között jelenleg 62 ország központi bankja és monetáris hatósága található meg, ezek valamennyien képviseleti és szavazati joggal rendelkeznek. A BIS kizárólag a tagjegybankok tulajdonában áll.

⁹² takarékoság, megszorítás

a különböző adósságkezelési megoldások (Baker-terv,⁹³ Brady-terv⁹⁴) nem vezettek jelentős eredményekhez az adósságszolgálat terhének csökkentése, illetve a növekedés ösztönzése terén.

2. A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS AZ ADÓSSÁGKEZELÉS PROBLÉMÁJA

Magyarország egy aránylag ritka helyzetben van az adós országok között:

- egyrészt az adósságállomány és az adósságszolgálat nemzetközi viszonylatban nagyon magas színvonalat érnek el,
- más részt a 80-as években a gazdasági növekedés roppant lelassult és az adósságállomány erősen megnőtt,
- ennek ellenére az országnak sikerült egy adósságválságot elkerülnie, és nem folyamodott egyoldalú lépésekhez, illetve nem kért adósságenyhítést.

Az a tény, hogy Magyarországnak eddig sikerült egy külső pénzügyi válságot elkerülnie, hozzájárult a hazai gazdasági helyzet szétzilálódásának fékezéséhez és a magyar gazdaság általános pozitív nemzetközi megítéléséhez, beleértve a nemzetközi bankokat és pénzpiacokat.

Ennek ellenére sokan vannak Magyarországon és külföldön, akik úgy vélik, hogy a kormánynak egyoldalúan adósságrendezést kellett volna kezdeményeznie, és egy kamatfizetési és törlesztési moratóriumot bejelentenie. Ilyen vélemények elhangzának hivatalos és bankkörökből is – természetesen nem az ország fő külföldi hitelezői között.

Ezek a kritikák és állásfoglalások azonban nem veszik tekintetbe az egyoldalú kezdeményezések veszélyeit ezen a téren és a gazdasági zavarokat, melyeket egy Magyarország által provokált fizetési válság idézett volna elő. Egy ilyen egyoldalú akció súlyosan megnehezítette volna az ország külkereskedelmét (mind az exportot,

⁹³ A Baker-terv 1985 októberében indult a Nemzetközi Valutaalap/Világbank találkozó után. James Baker, az Egyesült Államok pénzügyminisztere által megfogalmazott terv, a nemzetközi adósságválság leküzdésének módját tartalmazta. A projektet úgy tervezték, hogy segítsen a magasan eladósodott, közepes jövedelmű országoknak, vagyis azoknak az országoknak, amelyek nem hihetetlenül szegények, de ennek ellenére nagy összeggel tartoznak.

⁹⁴ A Brady-terv leszögezi, hogy sok fejlődő ország soha nem fogja tudni adósságállományát visszafizetni. Hitelezői oldalról szükség van az adósságállomány csökkentésére.

mind az importot), és távol tartotta volna a működő tőkét.⁹⁵ A kamatfizetések egy-
oldalú felfüggesztése nem járult volna hozzá a tartós gazdasági növekedés feltételei-
nek megteremtéséhez.

Egyúttal világosan kell látni, hogy annak a pozitív megítélésnek ellenére, melyet
Magyarország még mindig élvez (különösen Lengyelországhoz hasonlítva, mely de
facto nem fizet kamatokat és nagyméretű adósságelengedést kér hitelezőitől), mind
a bankokban, mind pedig hivatalos szakértők között egyre gyakrabban hallani kétsé-
geket afelől, hogy az ország rövid távon eleget tud-e tenni az adósságból származó
fizetési kötelezettségeinek (kamatfizetés és kölcsön megújítás/törlesztés). Ezek a két-
ségek megnehezítik a lejárt kölcsönök megújítását, és így maguk is megnehezítik az
ország adósságfizetési képességét.

Ezen kétségek fő forrása nem a kormány politikája (és különösen nem egy „elmu-
lasztott” sokkterápia vagy látványos intézkedések, beleértve még erősebb megszorí-
tások hiánya). Az ország rövid távú adósságfizetési képességével kapcsolatos kétsé-
gek elsősorban a következő tényezőkre vezethetők vissza:

- a külső likvid tartalékok rendkívül alacsony színvonala (és az a felismerés, hogy
tartalékokat az ország nem tud „megkeresni”, csak újabb kölcsönökkel tudja tar-
talékait növelni);
- előrelátható nehézségek Magyarország külföldi követeléseinek behajtásánál;
- a nem várt gazdasági nehézségek kihatása a fizetési mérlegre (a szovjet piac
nehézségei, az aszály és az iraki válság, illetve az olajáremelés);
- a nemzetközi pénz- és tőkepiacok bizonytalan helyzete;
- az a felismerés, hogy a gazdasági rendszer és partnerváltás és a piacgazdaságra
való átállás olyan költségekkel is jár, amit nem lehet csupán magántőkéből finan-
szírozni;
- az a meglátás, hogy jelenleg az országban hiányoznak azok a források, melyek
a minimális szociális védőhálózhoz (mely nélkül az átállás sikere bizonytalanabb
lesz) szükségesek.

Az 1991-es nemzetközi gazdasági kilátások sem előnyösek:

- fennáll egy gazdasági lelassulás veszélye az OECD-országokban, ami megne-
hezíti a magyar exportot;

⁹⁵ A működő tőke egy vállalat forgóeszközeinek, vagyis készleteinek, pénzeszközeinek, rövid lejáratú
vevőköveteléseinek és rövid lejáratú kötelezettségeinek különbsége. Az adott vállalkozás likviditá-
sáról szolgáltató információt, és megmutatja, hogy a vállalat rövid időn belül esedékes kötelezettsé-
geinek kiegyenlítése után mekkora az a szabadon felhasználható összeg, amit a mindennapi tevé-
kenysége finanszírozására tud fordítani.

- a nemzetközi pénzpiacokon nő a tőkekereslet, többek között a német egység következtében, anélkül hogy a kínálat lépést tudna tartani vele;
- ha az olajáremelés vagy az öbölválság erős inflációs nyomással fenyeget, egy szigorúbb monetáris politikát lehet elvárni. Ez mind a kamatlábakra, mind a keresletre és a gazdasági tevékenységre kihatással lesz.

3. NÖVEKEDÉS ÉS ADÓSSÁG SZÁMOKBAN

Egy tartós gazdasági növekedés abszolút szükségességét az adósságfizetés szempontjából néhány egyszerű számítással lehet illusztrálni.

Ha sikerül a gazdasági zsugorodást visszafordítani, és egy tartós növekedés alapjait megteremteni, egy évi 4-5%-os reális növekedési ráta az össztermelésre vonatkoztatva (GDP) az 1990-es évek átlagában reális, vagy inkább mint konzervatív hipotézis tekinthető.

Ezzel szemben ha nem sikerül a gazdaságot modernizálni, a gazdaság versenyképességét erősíteni és az állandó szociális feszültségeknek elejét venni, egy általános stagnálás következhet be a magyar gazdaságban (az új kezdeményezések és az új termelési lehetőségek nem, vagy csak alig kompenzálnák a megszűnő vagy hanyatló tevékenységeket). Egy ilyen átlagos 0 %-os növekedés akkor is bekövetkezhet, ha a 90-es évek során mesterséges (és sikertelen) kísérletek történnek a gazdaság fellendítésére.

A hivatalos statisztikai adatokat véve alapul, egy évi 5%-os növekedés és a gazdasági stagnálás közötti termelési vagy forráskülönbség a 90-es évek végéig közel \$60 milliárd lenne, azaz a jelenlegi magyar nettó adósság közel négyszerese. A jelenlegi kamatszínvonalat véve alapul, a kamatfizetés és a teljes adósság kifizetése a század végéig ennek a többlettermelésnek kb. 40%-át igényelné.

Ha gazdasági stagnálás következik be, az évi kamatfizetés kétségkívül rendszeresen nehézségekbe fog ütközni. A kamatok egy részének konszolidálása az adósságállomány és az évi kamatteher fokozatos emelkedéséhez vezet. Ez csak növelni fogja a különbséget a két hipotézis alatt rendelkezésre álló források között.

Még akkor is, ha Magyarország nem fizetne semmi kamatot a következő 10 évben (ami egy teljesen valószínűtlen feltevés bármilyen hipotézis alatt is), a 0-növekedéses hipotézis esetében még mindig lényegesen kevesebb forrás állna a hazai fogyasztás és beruházások céljaira, mint az 5%-os növekedés és teljes kamatfizetés és adósságtörlesztés feltételezése mellett.

A hivatalos adósságpolitika alaptétele (helyesen) az, hogy egy egyoldalú adósságpolitikai kezdeményezés (moratórium vagy csődbejelentés) súlyos külföldi fizetési és

pénzügyi válságba vinné az országot. Ez évekre megingatná a magyar gazdaság nemzetközi hitelét és a gazdaságba vetett bizalmat nemcsak bankkörökben, de a „reálgazdaságban”⁹⁶ is, és különösképpen a külföldi befektetők körében. Az a deviza, amit egy moratórium az országnak „megtakarítana”, minden valószínűség szerint kisebb, mint a károk, melyek egy egyoldalú akcióból származnának. Itt nemcsak rövid távú veszteségekről van szó: egy „csődpolitika” növelné egy stagnáló gazdasági fejlődés veszélyét.

Egyúttal azonban fel kell ismerni, hogy egy pusztán megszorításokra alapuló adósságpolitika szintén kudarcra van ítélve. Állandóan fenn fog állni a veszély, mint ahogy a jövő évre fennáll (és mint ahogy a 80-as években újra és újra fennállt), hogy a gyenge gazdasági teljesítmény (növekedés) megnehezíti az adósságszolgálatot. A forráshiány az adósságállomány növelését vonja maga után, ami új megszorításokhoz és növekedésgátló politikához vezet.

Nyilvánvaló, hogy ha a következő három évben nem teremtdnek meg egy tartós növekedés feltételei, melyek az évtized egészére számítva megengednek egyévi átlagnövekedést, Magyarországnak nemcsak súlyos szociális és politikai feszültségekkel, hanem egy nyílt és mély adósságválsággal kell számolnia. A hatékony, a hitelezők és Magyarország számára elfogadható adósságpolitika a hatékony hosszú távú növekedési politika szerves része kell hogy legyen. Természetesen, ellentétben a múlttal, egy ilyen politika nem állhat elsősorban a belső fogyasztás mesterséges támogatásából.

4. A MAGYAR ADÓSSÁGPOLITIKA ÁLTALÁNOS CÉLKITŰZÉSEI

A magyar adósságpolitikának a következő fő célkitűzései kell hogy legyenek:

- (a) a fizetési bizonytalanság kiküszöbölése (válsághelyzetekben vagy a pénzügyi mérleg ingadozása következtében), mind Magyarország, mind pedig a hitelezők számára;
- (b) Magyarország hitelképességének megőrzése, a nemzetközi pénzügyi integráció fejlesztése és a bankok bizalmának erősítése (nemcsak a folyó kereskedelmi fizetési műveletek zökkenőmentes lebonyolítása);
- (c) az átalakulás sikerének biztosítása, a tartós gazdasági növekedés feltételeinek megteremtése, a hosszú távú kamatfizetés és adósságtörlesztés megkönnyítése:

⁹⁶ A reálgazdaság a gazdaság azon része, amely képes független maradni a pénzügyi szférától közép- vagy hosszú távon. Napjainkban a reálgazdasági folyamatok szorosan összefonódtak a pénzügyi folyamatokkal, dominánsabbá vált a pénzügyi szektor, így a két szféra egymástól való függetlenségét nehéz megállapítani, az sok esetben csak látszólagos.

- Magyarország adósságfizető képességének erősítése a gazdasági növekedésen keresztül (modernizálás, integráció, export fejlődés);
- (d) a lehetőségekhez mérten elkerülni az adósságállomány növekedését, és elősegíteni az adósságállomány és ezzel az évi adósságszolgálat csökkenését.

5. KÖRÜLTEKINTŐ MEGKÖZELÍTÉS SZÜKSÉGESSÉGE

A magyar adóssághelyzet változatlanul kényes kérdés, melyet feltétlenül körültekintő módon kell kezelni. Minden meggondolatlan kijelentés vagy nyilvános vita súlyos következményeket vonhat maga után.

Ez nem jelenti azt azonban, hogy ne lenne szükséges egy stratégiát kidolgozni, mely tekintetbe veszi az összes főt említett célt, beleértve mind a hitelezők bizalmának biztosítását, mind pedig az átalakulás sikerét és a gazdasági növekedés feltételeinek kiépítését. Magyarország hitelezői és gazdasági partnerei szintén számítanak arra, hogy az adóssághelyzet és az adósság kezelés kérdése szerves része legyen a magyar kormány gazdaságpolitikájának: nem szabad a külföldi hitelezőket elijeszteni, de egyúttal politikailag szükséges megmutatni, hogy a kormány nem tétlen az adósságkezelés téren.

Magyarországnak továbbra sem szabad egyoldalúan adósságátütemezést vagy moratóriumot kezdeményeznie. Egyúttal azonban szükséges hitelező kereskedelmi bankokkal és kormányaik képviselőivel egy adósságkezelési program kidolgozása, mely megfelel a fenti célkitűzéseknek.

Egy ilyen program például a következő elemeket tartalmazhatná:

- (a) egy „kamatfizetési biztosítási” rendszert, a hitelezők és egyes hitelező országok kormányainak részvételével. A biztosítás költségeit Magyarországgal megoszthatnák a részt vevő bankok és kormányok. Egy ilyen biztosítási rendszer csökkentené a fizetési bizonytalanságot az ország és a hitelezők számára, és a váratlan válságok kihatásait a kamatfizetésre;
- (b) a biztosítási rendszerrel egybekötve egy kamatfizetési tervet, mely tekintetbe venné a gazdasági átalakulás ütemét és a hazai és nemzetközi gazdasági helyzetet és növekedést. Elképzelhető, hogy egy ilyen kamatfizetési terv egy átmeneti kamatfizetési csökkentést is tartalmazhatna;
- (c) beváltható forintkötvények kiadását, illetve az Állami Vagyongyűjtemény által kötvények és részvények kiadását;

(d) egyéb debt/equity⁹⁷ (adósságátváltási), illetve beruházási műveleteket. Mielőtt a kormány a hitelezőkkel az adósságpolitikai stratégiáját megtárgyalja, a következő lépéseket kell megtenni:

- (a) Egy meggyőző a gazdasági ütemterv kidolgozása. Ennek a tervnek, a gazdasági átalakuláson és a külső és belső egyensúlyon túlmenően a hosszú távú növekedés stratégiáját is (melynek számos része már fellelhető a kormány gazdasági programjában) világosan ki kell fejtenie. Az ütemterv részeként szintén szükség van egy iparpolitikai és egy hosszú távú infrastruktúrafejlesztési tervre;
- (b) a gazdasági rendszerváltás egyszeri költségeinek meghatározása;
- (c) a pénzügyi biztonsági háló kiépítése;
- (d) közép lejáratú, kormányok közti segély elvének biztosítása. A szociális védőháló mellett e segély egy része a bankszanálásban vagy a kamatbiztosítási rendszerben kerülhetne felhasználásra.

Hieronymi Ottó

⁹⁷ A debt/equity részvénytőkearány a cég eladósodottságnak mércéje, a hosszú lejáratú adósság osztva a befektetők részvényeinek összértékével.

A miniszterelnöki tevékenység hangsúlyos területe volt a médiával való állandó napi kapcsolat. Diczházi Bertalan ezen a területen is értékes tanácsokkal segítette Antall József miniszterelnököt.

3.

MH-169/GPO91

Miniszterelnöki Titkárság

Gazdaságpolitikai Osztály

Miniszterelnök Úr részére!

Néhány gondolat a miniszterelnöki interjú gazdasági
kérdésköréhez

1/ Népszabadság:

Elfogadja-e a miniszterelnök úr az utóbbi hónapok jellemzését, hogy a gazdaságban a stabilizálódás néhány kezdeti jele érzékelhető, miközben a politikai élet tovább destabilizálódik?

Az elmúlt időszakban az ország külgazdasági teljesítménye figyelemre méltó eredményt ért el (pl. 1990-ben a külkereskedelmi áruforgalom aktívuma +950 m USD), a konvertibilis fizetési mérleg többlete +150 m USD. Csupán emlékeztetésül: 1989-ben a konvertibilis fizetési mérleg hiánya -1,4 md USD volt. 1991 I. negyedévében szintén pozitívak a külgazdasági eredmények, valamint a folyó fizetési mérleg többletet mutat. A fenti eredmények azt mutatják, hogy a gazdaság átrendeződése elkezdődött, a piacváltási folyamat felgyorsult, a külföldi tőke beáramlása hazánkban a legszámottevőbb.

Látni kell azonban, hogy a gazdasági stabilizálódás elején tartunk, a kedvező folyamatok mellett nagyon drámai, de elkerülhetetlen tendenciák mutatkoznak. Mindenekelőtt a szovjet fizetési nehézségek miatti keresletvisszaesés és az ebből fakadó hazai gazdasági recesszió. Igen fájdalmas folyamat a munkanélküliség gyors emelkedése, 1991-ben havonta 20-25 ezer ember veszti el a munkáját.

A kérdésre visszatérve, a kormánynak mindenekelőtt a gazdasági kérdésekre kell koncentrálni. Én nem látok politikai destabilizációs tendenciákat. A legfontosabb kérdés az, hogy a társadalom tűrőképességén belül oldódjanak meg a súlyos gazdasági problémák. Azt tartom gondnak, hogy hazánkban számos ember komolyabb tartalék nélkül válik munkanélkülivé, az emberek igazából nincsenek felkészülve a nehézségekre.

S a politikusoknak és a közvéleményformáló erőknek arra kell törekedni, hogy az átmenetileg nehéz helyzetbe került honfitársaink ne kerüljenek szélsőséges politikai erők befolyása alá!!!

2/ A gazdaságban a kedvező jelek a hajszálerek mentén tapasztalhatók. A megrázókódításokat az elmúlt évtizedben kialakult ún. második gazdaság csillapítja, de kérdés, meddig lesz képes a mezőgazdasági krízis és az összeomló nagyipari üzemek hatásait felfogni?

Mindenekelőtt azt kell látni, hogy a kormánynak igen szűk eszközkészlete van a gazdaságpolitikában. Egy polgári kormány a költségvetés, az adó- és vámpolitika meghatározásával közvetetten tudja befolyásolni a gazdasági folyamatokat. A gazdaságpolitika másik eszközét a pénzmennyiség szabályozását és a kamatpolitikát a Magyar Nemzeti Bank határozza meg. Az MNB hamarosan független, autonóm szervezet lesz, így nagyfokú önállósággal jár az ő kompetenciájába tartozó kérdésekben. Ezt azért kellett elmondanom, hogy világos legyen a kormány felelőssége.

Ami a kérdéseket illeti, az új kormány a magángazdaság híve, ebből kifolyólag nincs második gazdaság, csak gazdaság van. Vagyis az egykori második gazdaság ma már a nemzetgazdaság preferált szektora, a hazai magántőkével alakuló társaságokat adókedvezményekkel is támogatják.

Kétségtelen tény, hogy 1990-ben – a 300 főnél több alkalmazottat üzemelő nagyvállalati anyagi szektorban – mintegy 400 000 fő szabadult fel, és ebből mintegy 200 000 ember a kisebb vállalkozói és szolgáltatási szférában helyezkedett el. Meg kell mondani azt is, ezen vállalkozások döntő többsége újonnan jött létre, vagyis nem az egykori második gazdaság szívta fel a 200 ezer embert.

Hozzávetőleges adatok szerint a nagyobb vállalatok 8,5%-os visszaesése mellett a szűkülő belföldi piacon a kisvállalatok (az 50 főnél kisebb cégek) megkésztették termelésüket. Ez a folyamat döntően az új vállalatok színrelépésének köszönhető. Kétségtelen tény, ha a keresletszűkülés tartóssá válik, a kisvállalkozások dinamizáló szerepe is csökkenhet.

A lényegét illetően a kormány arra törekszik, hogy a nyugati piacgazdaságoknak megfelelő szervezeti struktúra jöjjön létre, ugyanis ettől még távol vagyunk. A kis- és közepes vállalkozások gyors növekedése azonban nagyon kedvező folyamat, és 1991 I. negyedévében érvényesül a fenti tendencia.

A KGST-re⁹⁸ épülő nagyüzemek piacváltása sajnos igen lassú és nehézkes folyamat, hiszen az elavult gépek, műszerek, járművek a nyugati piacon eladhatatlanok.

⁹⁸ A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa a közép- és kelet-európai szocialista országok gazdasági együttműködési szervezete volt a hidegháború alatt 1949 és 1991 között.

Az összeomló volt KGST-s nagyipari üzemek dolgozóit – a főváros kivételével – valóban nem tudja felszívni a gyorsan fejlődő kisvállalati szektor. Emiatt számos városban és régióban az átlagos munkanélküliséghez képest jelentősebb számú munkanélküli lesz. Egy bizonyos ideig ezzel a problémával együtt kell élni. Az anyagi ágazatok átstrukturálódása minden piacgazdaságban szükségszerű.

A kormány igen kemény tárgyalásokat folytat a Szovjetunióval, hogy legalább a magyar importvásárlások erejéig a SZU vásároljon magyar termékeket. A keleti kereskedelem ilyen méretű visszaesésére nem számítottunk. Különösen a mezőgazdasági és az élelmiszeripari exportárualap elhelyezésével kapcsolatos kilátások aggasztóak. A kormány adókedvezményekkel, területfejlesztési szubvenciókkal, a munkahelyteremtő beruházások támogatásával kívánja enyhíteni a válságos régiók helyzetét. Ugyanakkor a belső lakossági lakóhelyváltoztatások is elkerülhetetlenek. Nagyobb aktivitást várunk el az önkormányzatoktól is, hogy ingyenes telekátadással és az infrastruktúra kiépítésével segítsék elő a külföldi befektetők beruházásait. A külföldi beruházók gyárépítései – gondolok a Suzuki, a General Motors, a Ford, a United Technology⁹⁹ beruházásokra –, új munkahelyeket teremtenek. A magyar–olasz együttműködés keretén belül az olasz befektetők Kelet-Magyarországon kívánnak üzemeket építeni.

Magyar Rádió

3/ Szeretném szembesíteni a leggyakrabban elhangzó kifogásokkal. A gazdaságban késnek az alapvető törvények, amelyek alkalmasak volnának a kilábalásra. Éppen ezért – mint mondják – az elmúlt év során tovább mélyült a válság. (Okvetlenül térjünk ki a külgazdasági mérleg meghökkentő aktívumára. A költségvetési hiány kedvező alakulása következtében az idei év első négy hónapjában az inflációs helyzet a számítotttnál kedvezőbben alakult.)

Szeretném leszögezni, hogy túlságosan sok illúzió él a tekintetben, hogy ún. „alapvető törvények” hiánya miatt nincs gazdasági kilábalás. Ez nem igaz. A privatizáció jogi szabályozása megoldott, egy kicsit bonyolult a rendszer, de működőképes. Nem véletlen, hogy a magyar vállalatok mintegy 15%-a részlegesen privatizálódott. A társasági, az átalakulási, a Vagyönügynökségről és vagyönkezelésről szóló, a vagyönvédelmi és az előprivatizációs törvény kimerítően és részletesen szabályozza az állami vagyön magánkézbe adását. Az egykori tanácsi kezelésben lévő összes vagyön – az önkormányzati törvény hatályba lépésével – egyértelműen a helyi önkormány-

⁹⁹ A United Technologies Corporation (UTC) egy amerikai multinacionális cég, amelynek központja a Connecticut állambeli Farmingtonban volt. Számos területen kutató, fejlesztett és gyártott termékeket, többek között repülőgép-hajtóműveket, repülőgép-rendszereket, felvonókat és mozgólépcsőket, tűzvédelmi és biztonsági berendezéseket, épületautomatizálást és ipari termékeket.

zatok tulajdonába került. Ezzel a vagyonnal nyugodtan gazdálkodhatnak és üzlethetnek az önkormányzatok.

Remélhetőleg a főváros és a kerületek vagyónvitája hamarosan nyugvópontra jut. Tiszta kép alakul ki az ingatlanok és telkek vagyoni, tulajdonjogi helyzetét illetően a fővárosi, az önkormányzati vagyonról szóló törvények elfogadása után.

Számos törvény a Parlament asztalain hever, ezen törvények elfogadása rendkívül fontos. A külföldi befektetések szempontjából a politikai stabilitás, az antiinflációs politika, a profitkilátások és az infrastruktúra meghatározó. A kárpótlási törvény elfogadásával a tulajdonbiztonság egyértelművé vált, és ezt külföldön is üdvözölték. Rövid időn belül a kormány benyújtja az új szövetkezeti és a régi szövetkezetek átalakulását szabályozó törvényeket. Hamarosan elkészül a termőföld kiadását szabályozó törvény.¹⁰⁰ Ezek elfogadása után a mezőgazdaságban felgyorsul a rendszer-váltás.

Jók a makroszintű pozitív gazdasági mutatók, de mégsem lehetünk elégedettek, mert recesszió van, gyorsul a munkanélküliség, és magas, bár lassuló az infláció növekedési üteme. Egyetlen volt kommunista ország sem tudja megúszni ezt a fájdalmas átmeneti szakaszt.

Mit kíván, és mit tud tenni a kormány válságövezetek, válsághelyzetének megoldására? Ön is elődeihez hasonlóan a műtétek elhalasztása mellett fog dönteni?

Regionális fejlesztési programok indulnak be a válságövezetek fejlesztésére, mindenekelőtt az adókedvezményekkel, munkahelyteremtő beruházások támogatásával kíván segítséget nyújtani a kormányzat. Az önkormányzatoknak is lépni kell, ma már nem elég a sírás! Olyan telek- és infrastrukturális kedvezményeket kell biztosítani, hogy a külföldi vagy hazai befektetőknek érdemes legyen beruházni. Ez közös felelősség.

Nem tudom, milyen műtetre gondol, e térségekben építeni és fejleszteni kell!!!

Budapest, 1991. május 16.

Diczházi Bertalan osztályvezető

¹⁰⁰ Az 1993. évi II. törvény szabályozta a földrendező és a földkiadó bizottságok munkáját.

A keleti piacok elvesztése és a jelentős adósságállomány folyamatosan napirenden tartotta a magyar gazdaság finanszírozhatóságának kérdését. A forráshiány állandó, naprakész tanácsadói munkát követelt meg Hieronymi Ottótól és Diczházi Bertalantól.

4.

Titkos

EGY KÖZÉPTÁVÚ NYUGATI GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYI TÁMOGATÁS SZÜKSÉGESSÉGE MAGYARORSZÁG SZÁMÁRA

1991. június 7.

(Hieronymi Ottó)

Forráshiány és egy középtávú támogatás szükségessége

1. A gazdasági rendszerváltás sikerének biztosításához és a tartós növekedés feltételeinek megteremtéséhez a magyar kormány szükségesnek tartja egy három-négy éves gazdasági és pénzügyi támogatásra irányuló csomagterv kidolgozását, mely nem növelné az ország külföldi adósságát.
2. Magyarországon is fennáll a következő két-három évre egy súlyos forráshiány veszélye. Ez a forráshiány nem feltétlenül fog jelentkezni a pénzügyi mérlegben, de annál inkább a gazdaság modernizálása és a beruházások terén. Ezt a forráshiányt nem lehet pusztán magántőkéből vagy kölcsönökből áthidalni. Egy adósságátütemezés, mely külső pénzügyi válsághoz vezetne, nagyobb kárt okozna a magyar gazdaságnak, mint az esetleg várható kamatfizetés-enyhítés.
3. A szükséges támogatást hárommilliárd dollár direkt támogatásra lehet becsülni (évi egy milliárd dollár a következő három évben). Ezen felül szükség lenne egy- vagy másfél milliárdos pénzügyi védőhálóra annak érdekében, hogy ne kelljen az országnak a közeljövőben a nemzetközi tartalékait a pénzügyi mérlegben vagy kölcsönfelvétellel növelnie.
4. A szükséges hivatalos támogatás természetesen nagyságrendekkel kisebb, mint például a Lengyelországnak nyújtott államközi adósságelengedés, a német egyesítés költségeiről nem is szólva. Politikailag és gazdaságilag helytelen lenne Magyarországot hátrányos helyzetbe hozni, azért, mert minden erőfeszítést megtesz annak érdekében, hogy nemzetközi pénzügyi kötelezettségeinek eleget tegyen.

5. A fenyegető forráshiány nem egy pazarló gazdaságpolitika következménye. Az elmúlt év során a magyar kormány fiskális és monetáris politikája¹⁰¹ rendkívül szigorú volt. Ez a politika a következő években is folytatódni fog. A lakosság megtakarítási rátája és a lakossági adózás szintén magas, és a forráshiány semmi esetben sem egy túlzott lakossági fogyasztás következménye.
6. A forráshiánynak kettős oka van: egyrészt a szocialista gazdaságból a piacgazdaságba való átmenet magas költségei, másrészt a szovjet gazdaság szétzilálódásából a magyar gazdaságra eső, minden várakozást felülmúló terhek.
7. A támogatások elsősorban a következő területeken kerülnének felhasználásra (eltekintve a pénzügyi védőhálótól, mely a nemzetközi tartalékokat lenne hivatva erősíteni):
 - (a) a termelői infrastruktúra modernizálásának meggyorsítása;
 - (b) a magánvállalkozások fellendítése;
 - (c) az iparpolitika minimális eszköztárának kiépítése a piacváltás és a privatizáció elősegítésére.

Mindezek a felhasználások elősegítenék az ország modernizálását és versenyképességét. Azáltal, hogy segítenék megteremteni a tartós növekedés feltételeit, hosszú távon javítanák az ország nemzetközi fizetőképességét.
8. A nyilvánvaló gazdasági előnyökön túlmenően a javasolt támogatási csomagtervnek fontos politikai és pszichológiai pozitív hatásai lennének:
 - (a) jelezné a magyar lakosságnak, hogy Magyarország átalakulási stratégiája, mely elsősorban a privát gazdaságra alapul (privatizáció, működő tőke bevonása, nemzetközi fizetési kötelezettségek betartása), nem zárja ki a kormányközi szolidaritást az átalakulás sikerének biztosításához. Ezáltal meggyorsítaná a piacgazdaságba való átalakulást;
 - (b) növelné mind a külföldi hitelezők, mind pedig a külföldi vállalatok és egyéb befektetők bizalmát a magyar gazdaságban, és ezáltal növelné a működőtőke-behozatalt.

¹⁰¹ A monetáris és a fiskális politika az egészséges gazdaság megóvásának két fontos eszköze; mindkettő befolyásolja a gazdaságot, más-más módon. A fiskális politikával a kormányzatok gazdaságpolitikai döntéseire utalunk. A kormányzatok eldönthetik, hogy pénzt fordítanak közszolgáltatásokra, a gazdaság támogatására és az egyenlőtlenségek csökkentésére, és a szükséges forrásokat adókból vagy pénzügyi piaci hitelfelvétellel gyűjthetik össze. A monetáris politika célja, hogy stabilan tartsa a vásárolt áruk és szolgáltatások árát. A központi bank feladata gondoskodni arról, hogy az infláció – az áruk és szolgáltatások általános árszintváltozásának üteme adott idő alatt – alacsony, stabil és kiszámítható maradjon. Monetáris politikai eszközöknek nevezzük azokat az eszközöket, amelyeket a Jegybank a monetáris politika gyakorlati végrehajtása során alkalmaz. Az MNB az eszköztár kialakítása és működtetése során arra törekszik, hogy az alkalmazott eszköztár támogassa a monetáris politika, és kiemelten a jegybanki kamatpolitika végrehajtását.

9. Lehető leggyorsabban egy alapvető elvi döntésre van szükség, mivel a részletes kidolgozás a legjobb körülmények között is időigényes lesz. A támogatás formája a következő szempontokat kell, hogy tekintetbe vegye:
- (a) ne növelje Magyarország külföldi adósságát;
 - (b) vegye tekintetbe az érdekelt OECD-országok belpolitikai követelményeit;
 - (c) a támogatásnak konkrét célkitűzései kell, hogy legyenek, anélkül azonban, hogy a nyugati és a magyar bürokrácia túlságosan lelassíthatná a megvalósítást.
10. Előnyös lehetne, ha a támogatási csomagterv különböző elemekből állna. A politikai döntési stádiumban is, és a kivitelezés időpontjában is nagyobb mozgásteret adna Magyarországnak és nyugati partnereinek is. Nem szabad azonban, hogy a támogatás túlságosan elaprózódjék.

A forráshiány nagyságrendje

11. A forráshiány két fő összetevőjét lehet számszerűleg becsülni:
- (a) a belső szükségletek fedezésére rendelkezésre álló források csökkenésén keresztül;
 - (b) másrészt az átalakulás sikeréhez szükséges sürgető többlettételek formájában.

Forráshiány és a gazdasági átállás költségei: 1991

A.	Eddigi forráskiesés: a. hazai termelés csökkenése: b. pénzügyi mérleg: Belső forráskiesés ('90-'91)	150 milliárd Ft. 120 milliárd Ft. 270 milliárd Ft.
B.	Forrásszükség-növekedés: c. infrastruktúra: d. ipar és struktúra politika e. nemzetközi tartalékok Forrás szükség többlet:	120 milliárd Ft. 100 milliárd Ft. 120 milliárd Ft. 340 milliárd Ft.
C.	Összesen (A+B): (Összesen kb. 8 milliárd US \$)	610 milliárd Ft.
D.	Emlékeztető: Forráskivonás	
	A külföldi kamatszolgálat által: (Kamatszolgálat kb. 6 milliárd US \$)	450 milliárd Ft
	(C+D: kb. 1060 md Ft, kb. 14 milliárd US \$)	

Ezek a számok nem veszik tekintetbe az esetleges adósságtörlesztést, illetve a kölcsönmegújításokat, mely további 10 milliárd US \$.

Forráskiesés

12. A forráskiesésnek két fő aspektusa van. Egyrészt a hazai termelés csökkenése, másrészt forrástranszfer a pénzügyi mérlegen keresztül. Ez utóbbinak egyik része a cserearányok romlásának következménye, másik része a külső deficit mindenképpen szükséges korrekciója volt. A mellékelt táblázatban az 1990–1991-re jelzett forráskiesés (mely a jövőre is egy alacsony kiindulópontot jelent) aránylag optimista becslésekre alapszik.
13. GDP-csökkenés és forráskivonás: a forráshiány fő okozói közt ki kell emelni az össztermelés csökkenését és a pénzügyi mérleg alakulásán keresztül történő forráskivonást. A Kormány gazdasági programja számára kidolgozott előjelzések szerint az össztermelés (GDP) 1990–91-ben kb. 10–12 százalékkal esik. A szovjet piac összeomlása következtében ez a gazdasági zsugorodás elérheti az egyévi GDP 15 százalékát. A belső felhasználás ezen túlmenően, a pénzügyi mérleg többlete következtében a két évre elérheti a 14–18 százalékot. Ez mind egyszeri forráskiesést jelent, mind pedig egy a vártnál sokkal alacsonyabb kiindulópontot a gazdaság későbbi remélt fellendüléséhez.
14. A szovjet piac összeomlásának méretei és következményei: Magyarország a Szovjetunióval folytatott kereskedelemben egy egyszeri, súlyos cserearányromlást szenvedett. Ezen túlmenően 1990-ben a magyar export volumene közel 30 százalékkal esett. A folyó évre az eredetileg elvárt további 30 százalékos csökkenés helyett egy további 50–60-os, a Szovjetunióba irányuló exportzsugorodást lehet elvárni. Ez egyrészt a termelést fogja nagymértékben csökkenteni (GDP-csökkenés többlet 2-től 4 százalékgig), másrészt számos vállalat hosszú távú átalakulási és modernizálási esélyeit fogja lényegesen megnehezíteni.
15. Adósságszolgálat: az évi kamatteher megfelel a GDP közel 5 százalékának. A GDP csökkenése ezt a terhet még csak növeli. A kölcsönök megújítása megfelel 1991-ben a GDP 8 százalékának, 1992-ben közel 10 százalékának.

Megnőtt forrásszükség

16. A megnőtt forrásszükség olyan kiadásokra vonatkozik, melyek a piacgazdaságra való áttéréssel a piacváltással és a gazdaság nemzetközi liberalizálásával és a forint fokozatos konvertibilitásával függnek össze. Egyúttal olyan forrásszűkítésekről van szó, melyeknél nem lehet magántőke általi finanszírozásra számítani.
17. A Kormány politikája az infrastruktúra területén is a magántőke maximális bevonása (koncessziók). A nemzetközi tapasztalatok (beleértve az Egyesült Államokat) azt mutatják, hogy az infrastruktúra nem finanszírozható kizárólagosan

magán rizikó tőkével. A fenti becslés a magántőke által nem finanszírozható része olyan infrastruktúra kiadásoknak, melyek feltétlenül szükségesek a gazdasági növekedéshez és a magyar gazdaság nemzetközi versenyképességéhez.

18. A termelői infrastruktúrájánál meg lehet említeni:

- (a) az energetikai rendszer átállásának költségei, illetve a szolgáltatások biztonságára irányuló kiadások;
- (b) a távközlési rendszer gyorsított modernizálása beindításának költségei;
- (c) az áru- és személyszállítási rendszerek modernizálásának gyorsított beindítása;
- (d) helyi infrastrukturális kiadások, melyek nélkül nem lehet számítani produktív befektetésekre.

19. Az ipar- és struktúrapolitika célja nem a piac helyettesítése, hanem működésének megkönnyítése, lehetővé tétele. Újjáépítés és gazdasági rendszerváltás időszakában ezek a politikák különösen fontos szerepet játszanak. Az iparpolitikának elő kell segítenie a magán kezdeményezést és a privatizációt, de úgyszintén a még nem privatizált vállalatok hatékonyabb működését. Magyarországon jelenleg a legminimálisabb eszközök sem állnak rendelkezésre. Minimális eszközök hiányában a termelés csökkenése és a forráskiesés a fenti becslésnél még nagyobb méreteket öltene.

Pénzügyi védőháló és nemzetközi fizetőképesség

20. Magyarország fizetőképessége nem tartható fenn a piacgazdaság tartós átalakulás sikere, a magyar gazdaság modernizálása, és a tartós gazdasági növekedés nélkül: hosszú távon gazdasági siker nélkül és tartós növekedés nélkül Magyarország nem lesz képes, még súlyos szociális áldozatok árán sem, adósságszolgálatának teljes mértékben eleget tenni. Egy stagnáló gazdaságban a pénzügyi válság előbb vagy utóbb elkerülhetetlenné válik. Az átalakulás terheit és a növekedés alapjainak biztosítását nem lehet csak kölcsönökből, illetve magántőke-behozatalból fedezni.

21. A szociális piacgazdaság¹⁰² sikeréhez (és végsősoron az ország belső stabilitásának biztosításához) egy széles konszenzusra van szükség arról, hogy a gazdasági nehézségek nem a nyugati demokrácia következményei, és érdemes kitartóan dol-

¹⁰² A szociális piacgazdaság Konrad Adenauer nevéhez köthető. Alapelvei: a magántulajdon támogatása, a teljesítmények tisztességes és szabad versenye, a vállalatok közötti verseny fenntartása, a piacnak megfelelő árak, a tervgazdaság elutasítása, a monopóliumok független ellenőrzése, a pénzügyi politika központi felügyelete a valuta, az iparüzés és a telephely megválasztása szabadságának védelme érdekében, a túlságosan magas jövedelemadó-kulcsok csökkentése, a gazdaságilag gyengék szociális biztonsága, bérmegállapodás.

gozni: egy hiteles adósságpolitikához szükséges, hogy a közvélemény tudja, hogy a Kormány mindent megtesz annak érdekében, hogy a maximális külföldi támogatást megnyerje, anélkül hogy az országot egy pénzügyi válságba vinné, és hogy egyúttal a hitelezők is tudják, hogy nekik is egyenes érdekük a magyar gazdaság fellendülése.

22. Magyarország és a hitelezők közös érdeke a magyar adósságpolitikát együttesen szilárdabb alapokra helyezni: annak ellenére, hogy Magyarország jó adós, és kötelezettségeinek igyekszik eleget tenni, az ország szintén ki van téve a hitelezők természetes bizalmatlanságának és a nemzetközi pénzügyi helyzet fluktuációinak. Ennek a helyzetnek pozitív oldala, hogy az adós országot egy bizonyos „önfegyelemre” kényszeríti. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy garanciák és egy kiegyenlítő mechanizmus nélkül a hitelezők megnyugtatója érdekében elfogadott gazdasági megszorítások a kelleténél sokkal szigorúbbak, és így a stagnáláshoz és végső soron a fizetéseképtelenséghez vezethetnek. Más szóval, egy közép- és hosszú távú pénzügyi védőháló nélkül fennáll a veszély, hogy az adósság és a pénzügyi likviditás a magyar gazdaságpolitika „Damoklész kardja” marad, és ezáltal a tartós növekedést is lehetetlenné teszi.

A forrásprobléma megoldásának feltételei

23. A forrásprobléma megoldásának a következő fő feltételei vannak:
- (a) egy ex ante¹⁰³ pénzügyi támogatás a forráshiány egy részére, olyan formában, mely nem növeli az ország külföldi adósságát;
 - (b) egy pénzügyi válság elkerülése (csőd), mely a forrásproblémát sokkal súlyosabbá tenné;
 - (c) a monetáris és a költségvetési megszorítások további fokozásának elkerülése (ami nem zárja ki a költségvetés összegének csökkentését, illetve átrendezését);
 - (d) a meglévő források (beleértve a külföldi támogatást) hatékony felhasználása a modernizálás érdekében és a növekedés feltételeinek megteremtéséhez.

A szükséges támogatás nagyságrendje

A forráskiesés, illetve a forrás többletszükséglet-fedezete a következő három évben a következő lehetne:

¹⁰³ előzetesen, az esemény előtt

(a)	OECD-országok direkt támogatása	3.0 milliárd US \$
(b)	OECD pénzügyi védőháló (tartalék)	1.5 milliárd US \$
A.	OECD-támogatás (a+b)	4.5 milliárd US \$
(c)	privatizációs bevétel	2.0 milliárd US \$
(d)	belső forrásátrendezés	1.5 milliárd US \$
B.	Magyar tulajdon és forrás átrendezés	3.5 milliárd US \$
A+B		8 milliárd US \$

A magyar gazdaság átalakulása jó úton halad

24. A magyar kormány gazdaságpolitikája mind a piacgazdaság kialakításában, mind a gazdasági válság kezelésében általánosan kedvező megítélést kap a nemzetközi szervezetek és a külföldi hitelezők és befektetők részéről.
25. Az eddig elért eredmények közül ki lehet emelni:
- a törvényhozás és a piacgazdaság intézményi rendszerének kialakításának terén végzett munkát;
 - a gazdaság működőképességének biztosítását;
 - külső és belső gazdasági egyensúly helyreállítását (a szigorú politika eredményeként 1990-ben a központi költségvetés egyensúlyban [itt különösen a támogatások leépítését kell kiemelni] volt, míg a konvertibilis¹⁰⁴ pénzügyi mérleg, az importliberalizáció ellenére minden várakozást, beleértve az IMF-fel kötött megállapodást felülmúlva, a külföldi kamatfizetés után is többlettel zárult. Az előző évi deficithez képest a változás a GDP közel öt százalékát tette ki.)
 - privatizáció (a természetes türelmetlenség ellenére, a privatizáció az átalakulás egyik legbiztosabb területe);
 - nemzetközi bizalom és működő tőke (külföldi vállalatok és befektetők bizalmának jele az egymilliárd dollár működőtőke-behozatal az elmúlt év folyamán. Ez több volt, mint az összes többi volt szocialista ország működőtőke-behozatala, és több mint az eddig összes működőtőke-behozatal Magyarországra);
 - egyéni kezdeményezés és vállalatalapítások (a piacgazdaság kiépülésének egy további roppant biztató megnyilvánulása a több ezrével alakuló magánvállalkozások. Mind a vegyes vállalatok, mind a pusztán magyar vállalatok száma robanásszerűen nőtt);

¹⁰⁴ bármely más pénznemre átváltható

- g) bérrobbanás megakadályozása (a kormány gazdaságpolitikájának szerves része volt és marad egy restriktív bérpolitika);
- h) haladás a konvertibilitás felé (de facto a forint már szabadon használható folyó ügyletek levezetésére. Az árfolyampolitika hozzájárul az infláció fékezéséhez);
- i) külkereskedelmi liberalizáció: az importliberalizáció túllépte a behozatal 90 százalékát, és megszűnt az export központi irányítása.
- j) Konvertibilis export (a nyugati piacokra való átállás terén a magyar vállalatok exportteljesítménye is minden várakozást felülmúlt).

Növekedés és adósságpolitika

- 26. Ha sikerül a gazdasági zsugorodást visszafordítani, és egy tartós növekedés alapjait megteremteni, egy évi 5%-os reális növekedési ráta az össztermelésre vonatkoztatva (GDP) az 1990-es évek átlagában reális, vagy inkább, mint konzervatív hipotézis tekinthető.
- 27. Ezzel szemben, ha nem sikerül a gazdaságot modernizálni, a gazdaság versenyképességét erősíteni és az állandó szociális feszültségeknek elejét venni, egy általános stagnálás következhet be a magyar gazdaságban (az új kezdeményezések és az új termelési lehetőségek nem, vagy csak alig kompenzálnák a megszűnő vagy hanyatló tevékenységeket).
- 28. Egy évi 5%-os növekedés és a gazdasági stagnálás közötti termelési vagy forráskülönbség a 90-es évek végéig közel 60 milliárd dollár lenne, azaz a jelenlegi magyar nettó adósság közel négyszerese. A jelenlegi kamatszínvonalat véve alapul, a kamatfizetés és a teljes adósság kifizetése a század végéig ennek a többlettermelésnek kb. 40%-át igényelné.

Az országnak elsősorban saját erejéből kell talpra állnia

- 29. A magyar kormány és a magyar nép meggyőződése, hogy az országnak elsősorban saját erejéből kell talpra állnia. Ebben az erőfeszítésben az OECD-országok támogatása eddig is fontos szerepet játszott.
- 30. Az országra nehezedő új terhek és átállási költségek tudatában azonban a magyar kormány megfontolt véleménye, hogy az eddigi, főleg kölcsönök formájában megjelenő pénzügyi támogatáson túlmenően, nemcsak Magyarország, de a fejlett nyugati országok kölcsönös érdeke is egy direkt támogatási csomagterv elvének elfogadása az átalakulás sikerének biztosításához.

5.

MH-128/1/Gpo/91.
Miniszterelnöki Kabinet
Gazdaságpolitikai Osztály

Miniszterelnök Úr részére!

A gazdasági folyamatok várható alakulása 1991-ben

Az első negyedévi pénzügyi-gazdasági adatok ismeretében elkészültek az első prognózisok a teljes évre vonatkozóan.

Konvertibilis fizetési mérleg

Az IMF-fel kötött megállapodás, valamint a gazdaságpolitikai elképzelések -1,2 md USD¹⁰⁵ deficitet irányoztak elő. A jelenlegi megítélések szerint az MNB képviselői) -500 m USD sávban, addig a PM a -700–1200 m USD sávban prognosztizálja a várható deficitet. Megítélésem szerint igen komoly esély van arra, hogy az IMF-fel kötött megállapodástól 500–700 m USD-ral kedvezőbb eredményt érjünk el. Az ország nemzetközi megítélése szempontjából nagyon fontos, hogy minél alacsonyabb legyen a deficit.

Költségvetési hiány

Igen szigorú költségvetési politikára van szükség, hogy a tervezett 78 md Ft-os hiánytól csak kevéssé térjünk el. A bevételek valószínűleg nem érik el a tervezett értéket, a jelentős gazdasági visszaesés miatt. A költségvetési kiadások növelése irányában óriási erőfeszítések történnek, jelenleg mintegy 50 md Ft-os költségvetési plusz igény mutatkozik. A kormánynak nem szabad „elpuhulni”. Úgy néz ki, hogy a költségvetési hiány egy jelentős részét a lakossági megtakarítások finanszírozzák majd.

Szovjet kereskedelem

A visszaesés mértékére 50%-os (PM) és 70%-os (NGKM) prognózisok vannak.

Infláció

Nem múlt el a veszély az infláció felgyorsulása elől. Az egyik legkritikusabb pont, hogy sikerül-e 35% alatt maradni! A fő veszély abból ered, hogy erős a nyomás a szakszervezetek részéről, a pénzkiáramlás is magas, valamint a költségvetési hiány

¹⁰⁵ USA-dollár

várhatóan nő. Pozitív jelenség viszont, hogy a lakossági megtakarítások jelentősek. (A lakossági nettó megtakarítás +50 md Ft-tal nőtt az első négy hónapban). A benzin fogyasztói árát mindenképp csökkenteni kell a biztosítási díj kiemelésekor. Az energiahordozók termelői árát is csökkenteni kellene.

Munkanélküliség

A munkanélküliek száma az év végére valószínűleg eléri a 350 000-et. A gyorsan növekvő magánszektor képtelen felszívni a nagyipar visszaesése miatti munkanélküli tömeget.

Budapest, 1991. június 11.

Diczházi Bertalan osztályvezető

Botos Katalin 1991 nyarán az Egyesült Államokban tanulmányozta a gazdasági ellenőrző szervezetek működési mechanizmusait. A nagy forrásértékkel bíró, páratlanul értékes dokumentum betekintést nyújt a kompetícióra épülő, de rendkívül erős állami szabályzórendszer alapján tevékenykedő amerikai gazdaság hálózati struktúráiba.

6.

Dr. Botos Katalin¹⁰⁶ úti jelentése
1991. július 22. – augusztus 3. New York–Washington

Az amerikai kormányzat és a FSVC¹⁰⁷ (pénzügyi segítségnyújtás önkéntes szervezete) meghívására megtett úti célja kettős volt:

1. Szakmai konzultáció a pénz- és tőkepiac szabályozásáról,
2. Kapcsolatteremtés és amerikai támogatás megnyerése a magyar gazdaságpolitikai törekvések számára.

Ez utóbbi tekintetében a fő szempontjaim a következők voltak:

1. Magyarország a térség egyetlen „teljesítőképes”, potenciális sikerországa.
Támogatásra van szükségünk, mert
 - a keleti piac összeomlott;
 - adósságszolgálat – minden könnyítés nélkül teljesítjük;
 - a nyugati piacok kellő megnyitásának hiánya igen érezhető;
 - a piacgazdaság megteremtése annak minden velejárójával (munkanélküliség, áremelkedés, termelési struktúra átalakítása stb.) mellett az ország igen nehezen tud talpra állni, és a belső politikai feszültség fokozódása elkerülhetetlenné válik.
2. A pénzügyi szektor kifejlesztése érdekében konkrét segítséget kértem a következő területeken:
 - kis- és középvállalkozások fejlesztését szolgáló pénzügyi intézmény létrehozása,
 - jelzálogkölcsön-finanszírozás,
 - exporthitel-garancia – intézmény létrehozása,
 - és a bankszakemberképzés.

¹⁰⁶ Botos Katalin közgazdász, egyetemi tanár, az Antall-kormányban bankügyekért felelős tárca nélküli miniszter, a közgazdasági tudományok doktora.

¹⁰⁷ A Financial Services Volunteer Corps (FSVC) nonprofit szervezet, amely segít a fejlődő országok pénzügyi szektorának megerősítésében.

A látogatás során a következő intézményeket, szervezeteket kerestem fel:

1. Kormánysszervek: US Pénzügyminisztériuma (Treasury), US Igazságügyi minisztériuma (Justice Department) Nemzetközi Segélyügynökség (AID),¹⁰⁸ valamint az US Export-Import Bankja.
2. Nemzetközi pénzintézetek (IMF, WB) és az ENSZ fejlesztési programja (UNDP).¹⁰⁹
3. A pénz- és tőkepiac szabályozását és felügyeletét végző intézmények (FED,¹¹⁰ OCC,¹¹¹ FDIC,¹¹² SEC,¹¹³ CFTC,¹¹⁴ FTC¹¹⁵).
4. Kereskedelmi és befektetési bankok (Merrill Lynch CITYCORP,¹¹⁶ Morgan Stanley,¹¹⁷ CSFB, Salomon),¹¹⁸ az Értékpapírforgalmazók Országos Szövetsége (NASD),¹¹⁹ valamint a New York Merkantil Exchange.¹²⁰

¹⁰⁸ A USAID a világ első számú nemzetközi fejlesztési ügynöksége, és a fejlesztési eredmények katalizátora. A USAID munkája előmozdítja az Egyesült Államok nemzetbiztonságát és gazdasági jólétét, bizonyítja az amerikai nagylelkűséget, és elősegíti a címzett önellátásának és rugalmasságának útját.

¹⁰⁹ Az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja (UNDP) ENSZ-ügynökség, amelynek feladata, hogy segítse az országokat a szegénység felszámolásában, valamint a fenntartható gazdasági növekedés és humán fejlődés elérésében. Székhelye New Yorkban található, és az ENSZ legnagyobb fejlesztési segélyszervezete, 170 országban rendelkezik irodákkal.

¹¹⁰ A Federal Reserve System (Federal Reserve) az Amerikai Egyesült Államok központi bankrendszere.

¹¹¹ Az Office of the Controller of the Currency (OCC) Pénzügyi Ellenőrző Iroda az Egyesült Államok Pénzügyminisztériumán belül, amelyet az 1863-as nemzeti valutatörvény hozta létre, a bankok alapítását, működését felügyeli.

¹¹² A Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) egyike annak a két ügynökségnek, amelyek betétbiztosítást nyújtanak az amerikai letétkezelő intézmények betéteseinek, a másik pedig a National Credit Union Administration, amely szabályozza és biztosítja a hitelszövetkezeteket. Az FDIC betétbiztosítást nyújt az amerikai kereskedelmi bankok és takarékpénztárak betéteseinek.

¹¹³ Az Egyesült Államok Értékpapír- és Tőzsd felügyelete (SEC) az Egyesült Államok szövetségi kormányának független ügynöksége, amelyet az 1929-es Wall Street-i összeomlás után hoztak létre. A SEC elsődleges célja a piaci manipuláció elleni törvény érvényre juttatása.

¹¹⁴ A Commodity Futures Trading Commission (CFTC) az Egyesült Államok kormányának független ügynöksége, amelyet 1974-ben hoztak létre, és amely az Egyesült Államok piacait szabályozza, beleértve a határidős ügyleteket.

¹¹⁵ A Szövetségi Kereskedelmi Bizottság (FTC) az Egyesült Államok kormányának független ügynöksége, amelynek fő feladata a trösztellenes törvények betartatása és a fogyasztóvédelem előmozdítása.

¹¹⁶ A Merrill (hivatalosan Merrill Lynch, Pierce, Fenner & Smith Incorporated), korábban Merrill Lynch néven a Bank of America amerikai befektetés-kezelési és vagyonkezelési részlege.

¹¹⁷ A Morgan Stanley amerikai multinacionális befektetés-kezelő és pénzügyi szolgáltató vállalat. Több mint 41 országban működő irodákkal és több mint 75 000 alkalmazottal rendelkező cég ügyfelei közé tartoznak a vállalatok, kormányok, intézmények és magánszemélyek.

¹¹⁸ A Salomon Brothers, Inc. amerikai multinacionális befektetési bank, melynek központja New Yorkban található. Az 1980-as és 1990-es években az Egyesült Államok öt legnagyobb befektetési banki vállalkozásának egyike volt.

¹¹⁹ Az Értékpapír-kereskedők Országos Szövetsége (NASD) az értékpapír-ágazat önszabályozó szervezete.

¹²⁰ *New York Mercantile Exchange* New York-i árutőzsde (NYMEX) egy határidős árutőzsde.

I.

US Treasury (USA Pénzügyminisztérium)

A pénzügyminisztérium vezetésével John Robson államtitkár, French Hill¹²¹ és Charles Schotta államtitkár-helyettesek) két találkozóra került sor. Többek között a következő kérdéseket és igényeket vetettem fel:

- a pénzügyi rendszer kiépítése, a hiányzó intézmények létrehozása pl. jelzálogkölcsön),
- kis- és középvállalkozások létesítésének segítése, főként hitelgarancia biztosításával,
- a SZU-nak nyújtott különböző segélyek károsítják a magyar exportot, hiszen piacot vesznek el. Nyomatékosan kértem, hogy a SZU-nak nyújtott segítségbe vonják be Magyarországot, így módon két országot segítve egyszerre,
- kiemeltam azt a tényt, hogy Magyarország töretlenül fizeti adósságát, minden kötelezettségének eleget tesz. Ez olyan terhet ró az országra, amely a gazdasági átalakulás és a keleti piac összeomlása mellett fékezi a gazdaság fejlődését. Fel-tétlenül szükségünk van gazdasági és politikai támogatásra.

A Pénzügyminisztérium vezetése szimpátiával és megértéssel fogadta álláspontomat. Egyetlen ponton volt közöttünk véleménykülönbség, a kis- és középvállalkozásoknak nyújtandó állami garanciafedezettel kapcsolatban. Az amerikai pénzügyi vezetés „gyanakvással” fogad minden állami jellegű – szerintük – beavatkozást a gazdasági életbe. A második találkozó során tisztáztuk, hogy számunkra maga az intézmény, és nem annak állami jellege a fontos. Robson államtitkár úr arra kért, hogy konkrét, részletes javaslattal forduljak hozzá ebben a témában.

A Pénzügyminisztérium a technikai segítségnyújtás keretében számos szaktanácsadásra alkalmas személlyel folytatandó interjút is létrehozott. Előreláthatóan 1–4 személy is alkalmasnak tűnik – s erre a Treasury készségét fejezte ki –, hogy US kormánypenzen kormányzati, illetve kereskedelmi bank szaktanácsadóként hazánkba utazzon már a közeli jövőben.

Justice Department (Igazságügy-minisztérium)

Tájékoztatót kaptam az FTC – a Versenyhivatal – működéséről, valamint az Igazságügy-minisztérium trösztellenes részlegének munkájáról. Részletesen megvitattuk a következő kérdéseket:

- banktitok,
- tisztességes verseny a bankszférában

¹²¹ 1989 és 1991 között pedig a Pénzügyminisztérium vállalati pénzügyekért felelős helyettes titkára.

- diszkrimináció elkerülése a bankszolgáltatások területén,
- hitelreferencia-rendszer.

US Export-Import Bank

Az EximBank legfelsőbb vezetése nyomatékosan felhívta figyelmemet, hogy a kedvező hitelkategória besorolást azért kapja Magyarország, mert fizeti adósságát. Az igen erős politikai üzenet az volt, hogy az adósságot mindenképpen fizetni kell. Utaltak az éppen folyó repülőgép-vásárlási folyamatokra, melyben pozitív hozzáállásukat kértem és köszöntem meg.

Hangsúlyoztam, hogy az exporthitelezés terén gazdasági és politikai támogatásra van szükségünk, hiszen csak úgy tudunk önmagunkon segíteni, ha a méltányos külső támogatást élvezzük.

Elvi ajánlatot adtak a felállítandó magyar intézményhez technikai-tanácsadói és finanszírozási segítségre. A kereskedelmi hitelgarancia kérdése kapcsán felmerült, hogy az OECD-országok viszontbiztosítással megtámogathatnák a létesítendő Magyar Exporthitel Biztosító Rt. garanciáit. Megígérték, hogy támogatólag felvetik ezt a megoldást a Berni Unió¹²² előtt. Ígéretet tettek továbbá, hogy részt vesznek a szakemberképzésben, mind Magyarországon, mind az USA-ban. Ebben a kérdésben konkrét megkereséssel kell a Bankhoz fordulnunk.

AID (Agency for International Development)

Az amerikai kormánysegély programokat koordináló szervezet, amely 1990 februárjában nyitotta meg Budapesti képviseletét, igen aktív szerepet kíván játszani hazánkban. Megvitattuk Magyarország gazdasági helyzetét, különös tekintettel a bankszféra állapotára és problémájára. Megkülönböztetett érdeklődést mutattak a készülő banktörvény iránt. Magyar részről kiemeltük:

- az amerikai kapcsolatok jelentőségét,

¹²² A Berni Unió (Berne Union – BU), vagy hivatalosan a Hitel- és Beruházási Biztosítók Nemzetközi Uniója az exporthitel- és befektetési biztosítási ágazat nemzetközi szervezete. Az 1934-ben létrejött, londoni székhelyű szervezet és a később hozzá csatlakozott Prágai Klub több mint nyolcvan tagvállalattal rendelkezik világszerte. Az EXIM-hez tartozó Magyar Exporthitel Biztosító Zrt. (MEHIB) 2000-ben csatlakozott a szervezethez, amelynek fő célja a határokon átnyúló kereskedelem megkönnyítésén túl az exporthitel-biztosítás szilárd és egységes alapelveinek kidolgozása és nemzetközi elfogadtatása, valamint egy fórum megteremtése a tagok közötti információ- és tapasztalatcserére. A szervezet négy bizottság köré szerveződik (Rövid-, valamint Közép- és Hosszútávú Exporthitel Bizottság, Befektetési Bizottság, Prágai Klub Bizottság) és évente két nagy ülés, egy tavaszi és egy őszi köré szervezi az éves feladatokat – ezeken kívül speciális tematikájú üléseket is tartanak követelésbehajtás, országkockázat, projektfinanszírozás, viszontbiztosítás és adatszolgáltatás témakörökben.

- azt az igényünket, hogy a programok inkább országra szabottak, semmint „blokk” jellegűek legyenek,
- szakemberképző program jelentőségét, amelyhez itt is fokozott segítséget kértem, különös tekintettel a bankszakember, bankfelügyelő, értékpapír-piaci szakember képzésre, valamint utaltam a „nagy rendszerek” technikai segítségnyújtási igényére.

Biztosítottak arról, hogy a magyar igényeket messzemenően figyelembe veszik, de ehhez természetesen konkrét projektjavaslatokra van szükség. Közölték azt is, hogy megkezdtek egy hosszú távú szakemberképző program kidolgozását, amelynek első számú koordinátora az USA pénzügyminisztériuma és az AID. (A Pénzügyminisztérium referensével folytatott utólagos megbeszélésen kiderült, hogy a két szervezet együttműködésének és szereposztásának kérdése még korántsem teljesen tisztázott.) A program kidolgozását 1-2 hónapon belül ígérték.

II.

Federal Reserve of New York

A 12 regionális FED közül a New York-i „első az egyenlők között” rangot élvez (pl. csak ez végez nyílt piaci műveleteket, valutatranzakciókat, rendszeresen ad tanácsot a washingtoni központnak).

A kétnapos látogatás során végigjártam a FED minden jelentősebb osztályát, és megismerkedtem működésével (pl. bankfelügyelet, nemzetközi bankműveletek, banktanulmányok, banktevékenységi ellenőrzés, analízis, nyíltpiaci műveletek).

A FED legfelsőbb vezetésével való találkozáskor a magyar bankrendszer helyzetének, a pénzügyi szféra kibontakozásának megtárgyalása mellett vázoltam a magyar gazdaság nehézségeit, a gazdasági és politikai támogatás szükségességét. Segítségüket kértem abban, hogy az amerikai bankok figyelmét Magyarországra irányítsák, és felhívják őket a magyar szakemberképzésben való részvételre.

A válasz pozitív volt, különösen Oltman úr, az első alelnök nyilatkozott igen melegen és elismerően Magyarországról. Ígéretet kaptam, hogy minden lehető fórumon, a kormány, a törvényhozás és a magánszektor felé képviselni fogják érdekeinket.

Fontosnak tartom idézni Oltman úr 3 megjegyzését:

- Javasolta, hogy ne használjuk többé a Kelet-Európa kifejezést, hanem mondjunk Közép- Európát,
- egyes kollégáitól úgy hallotta, hogy a magyar bürokrácia mentalitása nem változott, a gondolkodás a régi,
- egyes kollégái úgy vélik, a változások komolyabbnak tűnnek Lengyelországban, mint nálunk, noha Lengyelország teljesítménye elmarad a miénk mögött.

Ezek a megjegyzések, amelyeket Oltman úr jószándékú tájékoztatásnak szánt, azt mutatják, a külföldiekkel kapcsolatba kerülő hivatalnokok nem mindig tükrözik kellőképpen a politikai változásokat, valamint hogy a magyar teljesítménnyel kapcsolatos propagandamunka nem teljesen kielégítő.

A FED vezetőivel folytatott megbeszélésen megállapodtunk, hogy levelet írunk Corrigan¹²³ úrnak, az elnöknek, amelyben tájékoztatjuk megbeszéléseinkről, és felkérjük, hogy támogassa a törekvéseinket mind a washingtoni törvényhozás és kormányzat, mind a magánszektor felé.

III.

A kint tartózkodást felhasználom arra is, hogy tárgyalásokat folytassak a nemzetközi szervezetekkel.

IMF Világbank

A Nemzetközi Valutaalapnál Russo úr, az Európa Osztály vezetője és Belanger úr magyar referens volt tárgyalópartnerem. Főbb kérdéseik a gazdaság helyzetére, a KGST összeomlásából eredő piaci nehézségekre, az infláció mértékére és kezelésére, valamint a folyó fizetési mérlegre vonatkoztak.

A Világbanknál az általános kérdéseken túlmenően a pénzügyi szektor fejlesztését célzó további hitellehetőségek megtárgyalására került sor. Konkrétan szóba került a jelzálogkölcsön intézményesítésének problémája, amelyhez – megvalósíthatósági tanulmány formájában – segítséget ígértek. Itt is hangsúlyoztam a szakemberképzés fontosságát.

Szeptemberben világbanki delegáció érkezik Magyarországra, és akkor kerül sor a konzultációk folytatására.

Mindkét intézménynél elismeréssel nyilatkoztak gazdaságunk eddigi eredményeiről. Hangsúlyozták a fizetési fegyelem megszilárdításának fontosságát és a banktörvények mielőbbi elfogadásának szükségességét. Elismerően értékelték a bankszektor fejlődési tendenciáit, de a szolgáltatások színvonalát és hatékonyságát még alacsonynak tartották.

Figyelemre méltó mozzanat volt, hogy utaltak rá, Magyarország ma ama 3 ország egyike (India és Algéria mellett), amelyik sikert mutat a kiigazítási folyamatban az adósságfizetés fenntartása mellett. Meg kell találni, mondták, annak lehetőségét,

¹²³ Edward Gerald Corrigan (1941–2022) amerikai bankár volt, a Federal Reserve Bank of New York hetedik elnöke.

hogy ez az „értékítélet” a magánpiacokhoz kellően eljusson, s erősítse a magyarországi befektetési hajlandóságot.

Egyetértettek abban, hogy ez lehet a nehéz adósságteher kezelésének a legcélszerűbb útja. Nyomatékosan jeleztem a piacnyitás fontosságát és a közép-európai kapcsolatok ésszerű fenntartásának szükségességét. Rámutattam, hogy a konvertibilis fizetésre való átállás nem járt együtt az export hitelnyújtás intézményeinek kiépülésével, s így versenyhátrányba kerültek a többi országgal szemben a volt partnerek.

Jeleztem, hogy a pénzügyi rendszer „hiányzó láncszemének” megteremtése döntő fontosságú a rendszer egészének hatékony működéséhez.

UNDP (United Nations Development Program)

A következő témákat vetettem fel:

1. Szakemberképzés külföldön a pénzügyi szektor számára.
2. Garanciaalap – illetve megfelelő profilú pénzintézet – létesítése kis- és középvállalkozások számára, a hazai középvállalkozói réteg (polgárság) megalapozása érdekében.
3. Jelzálogkölsön-finanszírozó intézmény létrehozásának szükségessége.

A UNDP jelenlévő szakértői felajánlották, hogy jogászokból, bankárokból, építőipari vállalkozókból és különböző magyar szakértőkből álló csapatot hoznak létre a helyzet tanulmányozására, javaslat kidolgozására, amelyet a magyar kormány elé terjesztenének.

IV.

Szakmai tapasztalatcsere

A bankrendszer szabályozását az USA-ban – bonyolult munkamegosztásban – három szervezet végzi:

FED (Federal Reserve, Amerikai Nemzeti Bank)

OCC (Office of the Controller of the Currency, Szövetségi Bankfelügyelet)

FDIC (Federal Deposit Insurance Corporation)¹²⁴

Mindhárom igazgatási szervezet képviselőivel kétszer találkoztam: először egy együttes ülésen, ahol áttekintettük az amerikai bankvilág szerkezetét és az ellenőrzés/szabályozás mechanizmusát, a bankok tulajdoni felépítését.

¹²⁴ A Szövetségi Betétbiztosítási Társaság (FDIC) független ügynökség, amelyet a Kongresszus hozott létre a stabilitás és az ország pénzügyi rendszerébe vetett közbizalom megőrzése érdekében. Az FDIC biztosítja a betéteket; megvizsgálja és felügyeli a pénzintézeteket a biztonság, a megbízhatóság és a fogyasztóvédelem érdekében; szanálhatóvá teszi a nagy és összetett pénzintézeteket és kezeli a vagyonkezelőket.

FED (Washington)

Megvitattuk a Federal Reserve Board működését, az állami költségvetési deficit finanszírozási módját, a pénzmennyiség szabályozását, a FED és a törvényhozás, valamint a FED és a Pénzügyminisztérium kapcsolatát. Felhívták figyelmünket arra is, hogy a FED szemináriumokat rendez külföldiek számára.

OCC (Szövetségi Bankfelügyelet)

Áttekintettük az ellenőrzési és szabályozási mechanizmust, megvitattuk a készülő magyar pénzintézeti törvény egyes részeit.

FDIC (Szövetségi Betétbiztosító Társaság)

A szakmai kérdéseken túl az FDIC legfelsőbb vezetése tájékoztatott a már működő szakmai tanácsadásról, és további segítséget ajánlott fel konkrét javaslatok, kérések esetén.

Mindhárom szervezet rendkívül pozitívan fogadott, és felajánlotta segítségét további konzultációk ill. szakemberképzés tekintetében.

SEC (Securities & Exchange Commission, Értékpapír-felügyelet)

Tájékoztatót kaptam az Értékpapírfelügyelet felépítéséről és működéséről, az ellenőrzés módjáról, a különböző értékpapírok kereskedelmének szabályozásáról, és arról, hogyan szerez érvényt a felügyelet a törvényeknek és szabályoknak.

NASD (National Association of Securities Dealers, Értékpapír-kereskedők Országos Szövetsége)

Rövid áttekintést kaptam a szervezettől az amerikai értékpapírpia szabályozásáról a brókerek szemszögéből nézve, majd ismertették a NASDAQ, a komputeres értékpapír-tőzsde működését. A tőzsdének ez a formája igen nagy forgalmat bonyolít le, 4 ezer cég papírjaival kereskedik, és ez korlátlanul bővíthető. Számos szakértő véleménye szerint lehetséges, hogy az értékpapír kereskedésnek ez a formája fogja átvenni a hagyományos tőzsde forgalmát is.

CFTC (Commodities Futures Trading Commission, Árutőzsde Felügyelet)

A szervezet az árualapú és pénzügyi derivatív¹²⁵ értékpapírok tőzsdei kereskedelmének szabályozásával foglalkozik. Áttekintést kaptam működéséről, hatásköréről, a klíringrendszeréről és egyéb szakmai kérdésekről.

V.

Találkozók a magánszektorral

Citocorp, Citibank

Morgan Stanley

¹²⁵ Származékos vagy derivatív ügylet, származtatott ügylet, amelynek értéke más, az ügylet alapjául szolgáló termék áralakulásától függ.

Merrill Lynch
Credit Suisse First Boston
Salomon Brothers
ABA (Bankszövetség)

A Citibank alelnökével folytatott megbeszélés szakmai kérdéseken túl kiterjedt általános gazdaságpolitikai kérdésekre és a kétoldalú magyar–amerikai kapcsolatokra is.

- A Citibank rendkívül sikeresnek tartja Magyarország vegyes bankját. Elmondták, hogy általában nem kedvelik a vegyesvállalatokat, és a magyar az egyetlen ilyen sikeres vállalkozásuk,
- igyekeznek klienseik figyelmét Magyarországra irányítani,
- az amerikai kormányzat és magánszféra felé közvetítik a magyar érdekeket,
- hajlandók szerepet vállalni a szakemberképzésben intézményes kereteik lehetőségei között.

Washingtoni képviselőtüknel részletesen megtárgyaltuk a következőket:

- Lobbizás,
- kapcsolattartás a bank és a törvényhozás között,
- a készülő banktörvényreform, az 1933-as Glass–Steagall-törvény¹²⁶ eltörlése (a Glass–Steagall-törvény megtiltja, hogy kereskedelmi bankok értékpapír- és biztosítási tevékenységet folytassanak. Lehetséges, hogy ez meg fog változni, a törvényalkotási feladat rendkívül nehézkes, mivel ebben a kérdésben számos politikai és gazdasági érdek ütközik),
- az USA bankszektor jelenlegi problémái, versenyképessége 1992 után,
- bank és egyéb üzletágak kereszttulajdonlása.

Morgan Stanley¹²⁷

A találkozót a Morgan Stanley kérte. A pénzügyintézet nem OECD-országokkal foglalkozó képviselőit jelölte ki a megbeszélésre. A rendkívül kellemetlen modorban induló megbeszélés lényege az volt, hogy az intézmény érdekelt lenne a magyar államadóságot megtestesítő értékpapírok másodlagos piacon való értékesítésében – diszkontált áron.¹²⁸ Kifejtették, hogy egy ország fizetőképességét két tényező alapján ítélik meg:

¹²⁶ A Glass–Steagall-törvény az Egyesült Államok 1933. évi banki törvényének négy rendelkezését írja le, amelyek elválasztják a kereskedelmi és a befektetési banki tevékenységet. Az 1933. évi banktörvény leírja a teljes törvényt, beleértve az itt tárgyalt rendelkezések jogalkotási történetét is.

¹²⁷ A Morgan Stanley befektetési és pénzügyi tranzakciókkal foglalkozó szervezet.

¹²⁸ A diszkontált pénzforgalom olyan pénzügyi elemző módszer, amely projektek, cégek, illetve pénzeszközök – időbeliségtől függő – értékelésére szolgál.

- 1.) fizetőképesség (gazdasági teljesítőképesség)
- 2.) fizetési hajlandóság (politikai)

Politikai hajlandóságunkat nem kétlik, ám gazdasági teljesítőképességünk tarthatóságát igen. Legfőbb érvük a szovjet piac összeomlása volt. Sikerült őket meggyőzni arról, hogy túl sötétben látják a helyzetet, és kellő politikai támogatással Magyarország képes megállni a lábán, sőt hamarosan prosperálni is. Egészen más hangnemben zárult a beszélgetés, lényegében azzal, hogy felajánlották szolgálataikat.

Merrill Lynch

A szakmai megbeszélésen túl általánosan tájékoztattuk egymást a magyarországi helyzetről és a lehetséges üzleti kapcsolatokról.

Credit Suisse First Boston¹²⁹

A szakmai megbeszélésen túl, amely érintette a First Boston szervezési és vezetési gyakorlatát s a bank privatizálás során szerzett tapasztalatait, a szakemberképzésben való együttműködésről volt szó. Ígéretet kaptunk maximális segítségre mind a New York-i, mind a londoni iroda részéről.

A First Boston bankprivatizációs tapasztalatait rendkívül hasznosnak találtam, különösen a jelenleg folyó mexikói privatizálást. Míg a chilei esetben a befektetési bank diszkrecionális joga volt a befektetők kiválasztása (csak arra kellett garanciát vállalni, hogy eladja a részvényeket), Mexikó esetében szigorú korlátozások vonatkoznak a tulajdoni szerkezetre, ami a magyar folyamatban is megszívlelendő (pl. külföldi befektető összesen legfeljebb 30%-os részesedést szerezhethet egy mexikói bankban, és egy befektető részesedése nem haladhatja meg a 10%-ot).

Salomon Brothers

Szakmai kérdéseket, a Salomon Brothers esetleges magyarországi üzleti lehetőségeit és a szakemberképzéshez való esetleges hozzájárulásukat vitattuk meg.

¹²⁹ A Credit Suisse First Boston (CSFB), más néven CS First Boston 2006-ig a Credit Suisse Group befektetési banki részlege volt. A befektetési banki szolgáltatások, a tőkepiacok és a pénzügyi szolgáltatások területén tevékenykedett.

ABA (American Bankers Association, Amerikai Bankár Szövetség)¹³⁰

Itt a következő témák merültek fel:

- a szövetség felépítése, működése;
- a bankok érdekképviseleti mechanizmusa;
- bankok befolyása az átdolgozás alatt álló banktörvényre;
- a szabályozás és a törvény a bankok szempontjából;
- a magyar szakemberképzéshez való hozzájárulás;
- kapcsolat a magyar Bankszövetséggel.

Hajlandóságot mutattak arra, hogy a tréningkurzusokba magyar bankszakembereket is bekapcsoljanak; természetesen a pénzügyi fedezetet az államközi kapcsolatokról várják.

VI.

Politikai, gazdaságpolitikai konzultáció, ill. kapcsolatteremtő (public relation) jellegű megbeszélések

BCIU (Business Council of International Understanding)¹³¹

A nemzetközi üzleti életben aktív szerepet játszó üzletembereket tömörítő szervezet 2 ebédet rendezett, egyet New Yorkban, egyet Washingtonban. Ezeken Magyarország iránt érdeklődő vagy magyar érdekeltséggel rendelkező vezető amerikai üzletemberek vettek részt. A rendezvények célja ismerkedés, tájékozódás a magyar gazdasági és politikai helyzetről, valamint az üzleti érdeklődés felkeltése és fokozása volt.

Transatlantic Futures, INC.

A tekintélyes, szervezett rendezvénysorozatának egyike volt az az előadás, amelyet általában a magyar gazdaságról és részletesebben a pénzügyi szektor fejlődéséről tartottam. A rendezvényen, amelyet a TV (C-SPAN) is felvett, üzletemberek, újságírók és kormánytisztviselők vettek részt.

¹³⁰ Az American Bankers Association (ABA) washingtoni székhelyű kereskedelmi szövetség, amelyet az amerikai bankszektor számára 1875-ben alapítottak. Bármilyen méretű és alapszabályú bankért lobbiznak, beleértve a közösségi bankokat, a regionális és pénzügyi bankokat, a takarékszövetkezeteket, a kölcsönös hitelintézeteket is.

¹³¹ A Business Council for International Understanding (BCIU) nonprofit, pártoktól független tagsági szervezet, amely párbeszédet kezdeményez a különböző országok üzleti és politikai vezetői között. Hálózatépítési és oktatási rendezvényeket, tájékoztatókat és programokat tart.

Találkozó magyar származású amerikai üzletemberekkel

A New Yorki-i Kereskedelmi Kirendeltség szervezésében számos magyar származású amerikai üzletember gyűlt össze, hogy tájékoztatást kapjon a magyar gazdaság helyzetéről és problémáiról. Az előadásban különös hangsúlyt kapott a magyar emigráció lehetséges közvetítő/befolyásoló szerepe az amerikai törvényhozásban és üzleti körök döntési mechanizmusában. Kiemeltem, hogy az amerikai magyar üzletemberek a katalizátor szerepét játszhatják a két ország közötti üzleti kapcsolatokban, az amerikai befektetések növelésében.

Összegezve

Igen intenzív programom összeállítása és magas színvonalú lebonyolítása megkülönböztetett figyelemre utal. Mind az általam képviselt konkrét terület – a pénz- és tőkepiac –, mind országaink egésze összeségében pozitív megítélést kapott.

Igen tanulságos volt ugyanakkor látni, hogy az igen liberális piacgazdaságban milyen óriási energiát fordítanak a színvonalas, mélyreható és széles hatókörű állami szabályozásra a pénz- és tőkepiac területén.

Budapest, 1991. augusztus 28.

Aláírás: Botos Katalin

MINISZTERELNÖKI HIVATAL
TÁRCA NÉLKÜLI MINISZTER
Dr. ANTALL JÓZSEF Úrnak,
Miniszterelnök
Budapest

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Miniszterelnök Úr kérésére – hivatkozva amerikai utam után lefolytatott személyes beszélgetésünkre – az alábbiakban foglalom össze a közelmúltban felvetődött problémákat és gondolatokat:

1. A Gazdasági Kabinet működése

Kíváncsún látszik, hogy a Kabinet döntés-előkészítő szerepe kellőképpen tisztázódjék. Jelenleg egyeztetési fórum, illetve az elnök konzultatív testülete szerepét tölti be. A Kabinet állásfoglalásainak nem szavazás, csak véleménycsere az alapja; az elnök helyettesítése is megoldatlan. (Furcsának tartom, hogy a Kabinet vezetését – még ha csak levezetői minőségben is – a Pénzügyminiszter Kabinetirodájának vezetője lássa el egy jelenlévő miniszter helyett.)

2. Bankprivatizációs Bizottság létrehozása

Fontos tartalmi eredmény viszont a Kabinet munkájában, hogy a bankprivatizáció koncepciójának kidolgozására a Kabinet – vezetésemmel – bizottságot hozott létre. Mindenki privatizálni akar ui., és e célra különböző „koncepciók” készülnek. Ismereteim szerint Surányi Úr Kemenes Ernőt¹³² (az Országos Tervhivatal volt államtitkára) kívánta e feladattal megbízni; aminek indokoltságát nehéz látni. (Az MNB saját céljára természetesen maga választja meg, hogy milyen szakértőket vesz igénybe. Félő azonban, hogy igen nagy nemzetközi kapcsolatain keresztül kész helyzetet teremtsen a Kormány számára).

Itt jegyzem meg, hogy bankalapítási ügyekben a legkülönfélébb elkötelezettségek születnek meg, különösen a külföldiekkel való találkozások, külföldi utak kapcsán.

¹³² Dr. Kemenes Ernő magyar közgazdász. A Magyar Tudományos Akadémia Költségvetési Bizottságának tagja. 1989–1990 között elnöke volt a Németh-kormányban miniszteri rangban. 1987–1996 között a Magyar Közgazdasági Társaság főtitkára, alelnöke, majd elnöke volt. 1990-től a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem közszolgálati tanszékvezető egyetemi docense. 1992 és 1998 között a Magyar Nemzeti Bank Jegybanktanácsának tagja volt.

Nem gondolom, hogy célszerű külföldi utak alkalmával bármely miniszternek, akár a bankügyekért felelős miniszternek, de még a Gazdasági Kabinet elnökének sem ilyen jellegű ígérvénynek tekinthető nyilatkozatot tennie, előzetes egyeztetés nélkül (amire természetesen példák alapján hivatkozom).

3. Bankreform

Összehangolt, operatív és intenzív tevékenységet igényel a pénz- és tőkepiaci intézményrendszer fejlesztése. A különböző kormányok által felajánlott tanácsadók (USA, Franciaország, Európai Közösségek) szeptember–október folyamán megérkeznek, munkámat segítő. További szakértők „mozgatásához” anyagi eszközökre van szükség, amit az EG-nek a magyar pénzügyi rendszer fejlesztésével foglalkozó, hazánkba küldött tanácsadója, Brans Úr a hivatalomhoz telepítendő Phare-pénzek segítségével lát megoldhatónak.

Hangsúlyozni szeretném, hogy e kezdeményezés egyértelműen a brüsszeli szakértő javaslata; miután az eszközök hasznosulását így látja a legcélszerűbbnek. Ily módon nem elvi tanulmányokat, de azokat a „set-up”¹³³ bizottságokat lehetne működtetni, amelyek egy-egy intézmény (jelzáloghitel-, exportgarancia, fejlesztési és rekonstrukciós rt. stb.) életre hívását és működtetését operatíván megvalósítanák.

4. Adósságmenedzselés

Több visszajelzés érkezett, amely a koordinálatlan, olykor ellentmondó külföldi megnyilatkozásainkra utalt az adósságok kérdésében. IMF-munkatársak a telefoni és levélbeni hangnem esetében hiányolták a kellő diplomáciai stílust (vezető MNB-tisztviselőnél pl.). (Ezt de Groot Úr személyesen is jelezte nekem.)

Az MNB – minden tiszteletem a feladatért érzett felelősségéé, de – olykor továbbra is monopóliumának tekinti a kérdést, eldöntve, hogy milyen információt oszt meg pl. egy kint tárgyaló kormánytaggal. (Az egyébként jó együttműködésre ez vetett a közelmúltban árnyékot.)

5. Banktörvények

Gondolom, feltűnő volt a banktörvények tárgyalásánál az ellenzék, az SZDSZ magatartása. Vezető szónokuk, Soós K. Attila szinte fenntartás nélkül dicsérte az MNB-törvényt. (Melyről személyes beszélgetésben igen pejoratív módon nyilatkozott.) Az ösztözet az MDF-es miniszter által előterjesztett és az állam szerepvállalását radikálisan csökkenteni nem kívánó banktörvényre irányította; nem rejtve véka alá a 2/3-os szavazással való zsarolási szándékát. (Ez a Jegybanktörvélynél merülne fel.)

¹³³ létrehozott

Érdekes információ, hogy az MSZP-s Nyers Rezső¹³⁴ ez utóbbi módszerektől a leg-határozottabban elhatárolta magát.

Igen örvendetes viszont, hogy az MDF (Bethlen Úr is) igen kooperatívan segíti a kormányzati szándék elérését.

Nem tűnik ugyanakkor kielégítőnek a Magyar Bankszövetség együttműködése, amit a bajai konferencia szervezése és a Brans Úr értékelése egyaránt alátámaszt. Az világos, hogy a szabályozottak sehol sem örülnek a szabályozásnak, de a Bankszövetség nem válhat a menedzserek – netán egyes csoportjainak – érdekképviselői szervévé.

Budapest, 1991. augusztus 28.

Tisztelettel: Botos Katalin

¹³⁴ Nyers Rezső (1923–2018) magyar közgazdász, politikus, egyetemi oktató. A Hegedüs-kormány, majd a második Nagy Imre-kormány élelmiszeripari minisztere (1956), a Münnich-kormány és a második Kádár-kormány egyik pénzügyminisztere (1960–1962). Az 1960-as években a nagy hatású reformok egyik vezéralakja, az új gazdasági mechanizmus kidolgozásának vezetője. 1988 és 1989 között a Németh-kormány államminisztere Pozsgay Imre mellett, 1989-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt utolsó fejeként Magyarország utolsó kommunista vezetője, a párt megszűnését követően pedig 1989–1990-ig a Magyar Szocialista Párt első elnöke.

A Jegybanktörvény a rendszerváltoztatás sarkalatos törvénye volt. A modern bankrendszer megteremtése a rendszerváltoztatás egyik legfontosabb szegmense, a Nemzeti Bank függetlenségének megteremtése politikai kérdésként is jelentkezett.

8.

Szigorúan bizalmas

F E L J E G Y Z É S

A Jegybanktörvény Tervezetét Módosító Javaslatokról
és a Magyar Nemzeti Bank Függetlenségéről

Hieronymi Ottó

1991. szeptember 23.

Kapják: Dr. Antall József, Kupa Mihály, Dr. Szabó Tamás,
Dr. Botos Katalin, Dr. Forrai István¹³⁵

1. A Jegybanktörvény tervezete, melyet a Kormány a Parlament elé benyújtott, kiegyensúlyozott módon kezeli a Nemzeti Bank függetlenségének kérdését. A Kormány által elfogadott eredeti szöveg megfelel mind a magyar gazdaság helyzetének, mind pedig a jelenlegi európai követelményeknek. A Bankreform Bizottság is ilyen értelemben foglalt állást.
2. Amennyiben az Országgyűlés a törvényjavaslatot elfogadja anélkül, hogy az MNB függetlenségét és felelősségét a monetáris politika terén korlátozná (ez nem jelenti azt, hogy nincs szükség szoros együttműködésre a Kormánnyal), ez komoly sikert fog jelenteni a Kormánynak és az országnak a gazdaság modernizálásában. A Jegybanktörvény kétségtől a négyéves parlamenti ciklus egyik legfontosabb gazdasági törvénye, és az, amelyet külföldön is, és különösen Németországban, az Egyesült Államokban és a többi OECD¹³⁶-országban a legnagyobb figyelemmel kísérnek. Egy modern Jegybanktörvény nélkül roppant megnehezül a magyar pénzügyi rendszer modernizálása és a magyar gazdaság nemzetközi integrációja.
3. Mind az ország hosszú távú gazdasági és politikai fejlődése és nemzetközi integrációja, mind a Kormány gazdaságpolitikájának szempontjából roppant káros

¹³⁵ Forrai István közgazdász, 1990 elejétől a kormányfő haláláig Antall József közvetlen munkatársaként dolgozott a Miniszterelnöki Kabinetiroda helyettes-vezetőjeként.

¹³⁶ Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) párizsi székhelyű nemzetközi gazdasági szervezet. Magyarország 1996 óta a tagja.

lenne tehát, ha a hosszú és megfontolt előkészítő munka után a magyar Parlament egy olyan Jegybanktörvényt fogadna el, mely:

- (a) nem rögzítené világosan a Magyar Nemzeti Bank függetlenségének elvét a monetáris politika terén, és ezáltal
- (b) nem felelne meg a 90-es évek (és a távolabbi jövő) európai gazdaságpolitikai követelményeinek.

4. Ez a veszély fennáll, ha egyes, az MDF által benyújtott, az MNB autonómiáját érintő módosító javaslatok elfogadásra kerülnének: az MDF frakció által benyújtott módosító javaslatok egy része súlyosan veszélyezteti a fent említett egyensúlyt. Egyes módosító javaslatok a dolgok lényegében is, és a szöveg stílusában is erősen csökkentik, vagy akár el is vetik a Nemzeti Bank függetlenségét a monetáris politikában.

Ez különösen vonatkozik a 2., 3., 45., 57., és 58. paragrafust módosító javaslatokra. (A mellékletben részletesebben kitérek az egyes módosítási javaslatokra.)

5. Ezeknek a módosító javaslatoknak a szövegét Lámfalussy Sándortól¹³⁷ kaptam meg. Lámfalussy megkért, hogy az ő személyes aggodalmát is továbbítsam azzal a súlyos veszéllyel kapcsolatban, ha a Kormány által benyújtott szöveg olyan értelemben módosul, hogy az MNB függetlensége a monetáris politika terén üres szó marad.
6. Közismert, hogy az utóbbi évek során a Jegybank felelőssége a monetáris politikáért és a függetlenségének fontossága egyre inkább elismerést nyer a nemzetközi gazdaságpolitikai gondolkodásban. A Kormány és a Nemzeti Bank közötti alapvető felelősség és munkamegosztás tekinthető a német gazdaság sikere és stabilitása egyik fő okának az elmúlt négy évtized során.
7. A Jegybank függetlenségének elve az európai pénzügyi integráció alapfeltétele. Azokban az országokban, ahol ez az elv még nincs törvénybe foglalva, ilyen értelmű de jure vagy de facto változtatások vannak folyamatban. Az MDF-módosítási javaslatok Magyarországot ellenkező irányba vinnék.
8. Mellékelve küldöm a Közös Európai Jegybank tervezetének a Bank függetlenségére vonatkozó paragrafusainak magyar fordítását.
9. Részemről az elmúlt másfél év során zárt körben is és nyilvánosan is azt az álláspontot fejtettem ki, hogy sikeres gazdaságpolitikát nem lehet kizárólag monetáris és költségvetési megszorításokra építeni. Az ország számára veszélyes lenne, ha akár a Nemzeti Bankban, akár a Pénzügyminisztériumban vagy a Kormány többi részében egy kizárólag az „ortodox monetarizmus”-ra alapozott gazdaságpolitikai elképzelések kerülnének uralomra.

¹³⁷ Lámfalussy Sándor (1929–2015) magyar származású közgazdász jegybankár, tőkepiaci szakértő.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy nincs szükség egy független Nemzeti Bankra, mely a forint belső és külső stabilitását garantálja.

10. Végül is az MNB függetlenségét elvető módosítási javaslatok a Kormány eddigi politikájával (melyben már most is de facto az MNB felelős a monetáris politikáért) éles ellentétben lévő helyzethez vezetnének.

Hieronymyi Ottó

Melléklet RÉSZLETEK AZ EURÓPAI KÖZÖS BANK TERVEZETT ALAPSZABÁLYÁBÓL

1. Fejezet: Az Európai Közös Bank¹³⁸ célkitűzései és feladatai

2. §: Célkitűzések:

- 2.1. A Közös Bank legfontosabb célkitűzése az általános árszínvonal stabilitásának (price stability) biztosítása.
- 2.2. Amennyiben ez nem befolyásolja hátrányosan az általános árszínvonal stabilitásának célkitűzését, a Közös Bank támogatja az Európai Közösség általános gazdaságpolitikáját.

3. Fejezet: Az Európai Közös Bank szervezete

7. §: Függetlenség

Azon feladatok és felelősségek betöltésében, melyeket a Közösség Szerződése és az Alapszabályok rájuk ruháznak, se az Európai Közös Bank, se a Nemzeti Jegybankok, sem más döntést hozó alapszervezetük nem igényelhetnek, és nem fogadhatnak el semmiféle utasítást se az Európai Közösség bármely intézményétől, se bármely tagállam kormányától, se bármely más szervezettől. Az Európai Közösség és Tagállamai megfogadják ennek az elvnek a betartását és azt, hogy nem fogják megkísérelni se az Európai Közösbankot, se a Nemzeti Bankokat, se döntéshozásig testületeik tagjait feladataik elvégzésében befolyásolni.

11. §: A Végrehajtó Testület („Executive Board”)

11.1. A Végrehajtó Testület tagjai: az Elnök, az Alelnök és további négy tag.

11.2. Az Elnököt és az Alelnököt nyolc évre az Európai Közösség Tanácsa nevezi

¹³⁸ Európai Központi Bank (EKB) szerepe az euró kezelése, az árstabilitás fenntartása, valamint az EU gazdasági és monetáris politikájának meghatározása és végrehajtása. Ezen túlmenően az intézmény feladata az EU gazdasági és monetáris politikájának kialakítása és végrehajtása. Az EKB fő célja az árstabilitás fenntartása, és ez által a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés előmozdítása. Alapítás éve: 1998. Székhelye: Frankfurt.

ki a Közös Bank Tanácsával és az Európai Parlamenttel folytatott konzultációt követően.

11.3. A végrehajtó Testület többi tagját az Európai Közösség Tanácsa nyolc évre nevezi ki a Közös Bankkal folytatott konzultációt követően.

21. §: Állami szervekkel folytatott műveletek

21.1. Se az Európai Közös Bank, se a Nemzeti Bankok nem fognak se az Európai Közösség intézményeinek, se a tagállamok kormányainak vagy más hivatalos intézményének semmilyen formában egyenesen hitelt nyújtani (refinanszírozás, overdraft¹³⁹ stb.).

MEGJEGYZÉSEK A KÖZÖS EURÓPAI BANKRENDSZER ALAPSZABÁLYÁHOZ

1. Az Európai Közös Bank Rendszer alapszabálya még nem lett elfogadva, és részletkérdésekben még folynak a tárgyalások.
2. A mellékelt kivonatokban szereplő paragrafusok azonban már véglegesnek tekinthetők: az Európai Közös Bank alapvető célkitűzésére és függetlenségére vonatkozó elvek nem fognak változni.
3. A függetlenség legerősebb szóvivője Németország. A németek csak akkor fognak beleegyezni a Közös Európai Bankba, ha ez legalább olyan független, mint a Bundesbank.
4. A németek jelenleg azt szeretnék, hogy még mielőtt megalapítják a Közös Európai Bankot, az Európai Közösség tagállamaiban már most kezdjék megváltoztatni a meglévő törvényeket annak érdekében, hogy a Jegybankok függetlensége már most biztosítva legyen.
5. A Jegybank és a Kormány között együttműködés és munkamegosztás van. A független Jegybank sem dolgozhat egy légüres térben, és nem folytathat olyan politikát, mely nem veszi tekintetbe a gazdaság helyzetét, illetve a Kormány politikáját. A Jegybank politikáját is lehet és kell is kritikusan megvitatni.
6. Amennyiben egy kormány jól végzi munkáját nem áll fenn a veszély, hogy a Jegybank magához ragadhatja a gazdaságpolitika vezetését.
7. Mivel a monetáris politika gyakran népszerűtlen, minden Kormány (és Parlament) érdeke, hogy e népszerűtlen politikáért a Jegybank vállalja, illetve ossza meg a felelősséget.

¹³⁹ Hiteltúllépés, hitel, hitelkeret-túllépés, túlhívás fedezetlen csekk, fedezetlen utalvány, folyószámlafedezet-túllépés.

8. A független Jegybank megteremtése a gazdasági intézményes rendszer és átalakulás szerves részének tekintendő. A Jegybanktörvény a négyéves parlamenti ciklus egyik legfontosabb törvénytövege.
9. A választások óta a Kormány a pénzügyi szigor politikáját folytatta: a monetáris politika meghatározásában és kivitelezésében az MNB már eddig is független volt.

MEGJEGYZÉSEK SZABÓ IVÁN¹⁴⁰ (MDF)
JAVASLATAIVAL KAPCSOLATBAN

A javaslatokat öt kategóriába soroltam

- A. Nagyon veszélyes.
- B. Veszélyes.
- C. Fontos.
- D. Hasznos.
- E. Felesleges.

A megjegyzések saját véleményemet fejezik ki.

A. NAGYON VESZÉLYES

- (a) Ad.1: a 2. § javasolt módosítása roppant veszélyes (amellett, hogy felesleges is).
- (b) Ad.2: a 3. § javasolt módosítása (mind az új mondatrészek, mind a javasolt kihagyások) egyáltalán nem egyeztethető össze az egész Jegybanktörvény célkitűzéseivel és szellemével. Ha ez a módosítás fennmarad, át kellene írni a törvényjavaslat egész szövegét egy a Kormánytól teljes mértékben függő szervezetre.
- (c) Ad.32: 45. §-t semmi esetre sem szabad kihagyni, ha a független Jegybank koncepcióját fogadja el az Országgyűlés.
- (d) Ad.40: 57. § módosítását feltétlenül el kell hagyni. Esetleg csökkenteni lehet, a Bankreform Bizottság eredeti javaslata szerint (a „többi tagok” tehát a nem alelnökök) számát öt helyett háromra vagy négyre. Ahhoz, hogy a monetáris politika függetlensége hiteles legyen, feltétlenül szükséges, hogy az MNB felelősök (Elnök és Alelnökök) többségben legyenek. Szintén nem szabad a határozatképességhez szükséges jelenlevők számát túl restriktíven megszabni rendkívüli esetekre való tekintettel (betegség, utazások, stb.).

¹⁴⁰ Szabó Iván (1934–2005) mérnök-közgazdász, politikus. 1990 és 1998 között országgyűlési képviselő, 1991 és 1993 között ipari, kereskedelmi és idegenforgalmi, majd 1994-ig pénzügyminiszter. 1990 és 1996 között a Magyar Demokrata Fórumban töltött be vezető tisztségeket.

- (e) Ad.41: 58. § (2), (3) és (8) bekezdéseire vonatkozó módosítások nem megalapozottak. Indokolatlan az Elnök hivatali időtartamát hatról négy évre csökkenteni.

B. VESZÉLYES:

- (a) Ad.7: 12. §, mert bizalmatlanságot kifejező „szövegponztosítás”.
- (b) Ad.8: 13. § javasolt (3) túl erős ilyen formában, legjobb elhagyni.
- (c) Ad.15.: 20. § (3) elhagyása nem indokolt. A külföldi adósággal összefüggő árfolyamváltozásokból eredő esetleges veszteségek kérdését szükséges világosan meghatározni.
- (d) Ad.16.1: 22. § (1): „az állam bármely intézménye” nem precíz és túl tág.
- (e) Ad.25.: 32. § eredeti szövege semlegesebb. Az OECD-országokban a nemzetközi pénzügyi szervezetekben, a Jegybank és a Pénzügyminisztérium között, a szervezet, illetve a feladat jellegétől függő munkamegosztás van. Természetesen fennáll kölcsönös információs kötelesség.
- (f) Ad.29: 41. §, különösen az új (3). Természetesen az Országgyűlés minden kérdésben állást foglalhat. Veszélyes lenne azonban, ha az Országgyűlés a monetáris politikáról rendszeresen szavazna: az MNB felelőssége az Országgyűlés felé más jellegű, mint a Kormányé.
- (g) Ad.36: 52. § (1) változtatása veszélyes. Az MNB nem egyedül engedélyez, de részt kell, hogy vegyen az engedélyezési folyamatban.
- (h) Ad.45: 62. § módosítása
- (i) Ad.47: a 66. § (1) a maga helyén hasznos

C. FONTOS:

- (a) Ad.23: 29. § változtatása, illetve kiegészítése
- (b) Ad.24: 30. § új (2)
- (c) Ad.30: 43. § kiegészítése

D. HASZNOS:

- (a) Ad.3: 4. § kiegészítése (3), (4)
- (b) Ad.10: 15. § módosítása
- (c) Ad.13: 19. § (2) módosítása
- (d) Ad.14: 19. § (4) módosítása
- (e) Ad.19: 24. § első mondatának változtatása
- (f) Ad.26: 34. § (információs rendszer)

- (g) Ad.33: 48. § kiegészítése
- (h) Ad. 48: 67. § (1) módosítása

C. FELESLEGES:

- (a) Ad.4: 5. § (1) módosítása
- (b) Ad.5: 8. § módosítása
- (c) Ad.6: 10. § módosítása
- (d) Ad.9: 14. § javasolt (3)
- (e) Ad. 17: 22. §, új (3): a Kormány kinevezhet mást is erre a feladatra
- (f) Ad. 18: 23. § (1): az eredeti fogalmazás precízebb
- (g) Ad. 19: 24. §-ának elhagyása
- (h) Ad.20: 25. § elhagyása
- (i) Ad.21: 26. § (1) második mondatának elhagyása
- (j) Ad. 38: 54. § módosítása jelen pillanatban teljesen felesleges: a Jegybank nevében sehol nem szerepel a „részvénytársaság” kifejezés. Az MNB egy részének esetleges privatizálásáról törvényparagrafus fogalmazására még sok idő lesz.
- (k) Ad.39: 56. § módosítása
- (l) Ad.44: 61. § (1) módosítás

MEGJEGYZÉSEK TOVÁBBI MÓDOSÍTÁS JAVASLATOKHOZ

SZARVAS BÉLA (MDF)

52. §: az engedélyezési jognak összhangban kell lennie a Banktörvény tervezetével is.

TORGYÁN JÓZSEF¹⁴¹ (FKgP)

- 1. 14. § (2): hat hónapos maximális időtartamnak nincs közgazdasági jogosultsága
- 2. 32. §-t a javasolt megfogalmazás egy hasznos kompromisszum lehetne.

SZOKOLAY ZOLTÁN¹⁴²

- 1. 33. §: hasznos módosítás lehet hazai és külföldi szempontból is.
- 2. 34. §: jogosult módosítási javaslat.

¹⁴¹ Torgyán József (1932–2017) magyar politikus és ügyvéd. 1990 és 2002 között országgyűlési képviselő, 1991-től 2002-ig az FKGP elnöke, 1998 és 2001 között földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter.

¹⁴² Szokolay Zoltán (1956–2020) író, költő, műfordító, versmondó, előadóművész, politikus, országgyűlési képviselő.

MEGJEGYZÉSEK SOÓS KÁROLY ATTILA¹⁴³ (SZDSZ)
JAVASLATAIVAL KAPCSOLATBAN

1. Az Alelnökök hivatali kinevezési időtartamát is fel lehetne emelni háromról öt évre (esetleg nem mindet egyszerre öt évre kell kinevezni). Ez is hozzájárulhatna a stabilitáshoz és szakszerűséghez.
2. Nem indokolt azonban az Alelnökök kinevezését az Államtitkárokkal egyforma módon kezelni. Az Elnök véleményét ki kell kérni, de egyetértése nem feltétlenül szükséges.

MEGJEGYZÉSEK MSZP-JAVASLATOKKAL KAPCSOLATBAN

3. 29. §: ilyen jellegű módosítása elhamarkodott lenne.
4. 59. §: a nemzetközi gyakorlatnak megfelel, hogy az MNB alelnököket a Kormány javasolja.

Hieronymi Ottó

¹⁴³ Soós Károly Attila közgazdász, politikus, a közgazdaságtudományok kandidátusa, az SZDSZ országgyűlési képviselője 1990 és 1997 között.

Cinkotai János, a kormány főtanácsosa az infláció kérdésének egyik legautentikusabb, külföldön is elismert szakértője. Tudásával, elhivatottságával végig segítette az Antall-kormány gazdaságpolitika területén kifejtett tevékenységét.

9.

Miniszterelnöki Kabinet

Kapja: Miniszterelnök Úr

Másolatot kap: dr. Marinovich Endre

dr. Forrai István

Készítette: dr. Cinkotai János

Dátum: Budapest, 1991. október 2.

Tárgy: Augusztusi infláció

Feljegyzés

Augusztusban – a KSH adatai szerint – a fogyasztói árszínvonal mindössze 0,2%-kal nőtt júliushoz képest. Ez az ütem lényegében megfelel az 1991. évi gazdaságpolitikai program keretében számított növekedés időarányos részének. Tehát nem váratlan eseményről van szó. (Tavaly ilyenkor a növekedés 2,9%-os a központi intézkedések nélkül – hasonlóan az ideihez egy százalékpont alatt – 0,7%-os volt.)

Az alacsony mérték túlnyomórészt az idényáras cikkek és a ruházati termékek szokásos szezonális árcsökkenésével függ össze, melyben szerepet játszott még az augusztusban végrehajtott húskiárusításnak az áralakulásra gyakorolt kedvező hatása is.

Ami igazán kedvező, az az, hogy az említett tényezők nélkül számítva a piaci áremelkedések hatására a hónapról hónapra bekövetkező árszintnövekedési ütemek havi átlaga változatlanul 1,2–1,3%-os mértékű.

A számítások szerint amennyiben az év hátralévő részében (szeptember és december között) sem áremelésre, sem árcsökkenésre már nem került volna, illetve kerülne sor, akkor az árszint növekedési üteme már nem lehetne 34%-nál kisebb. Ha a továbbiakban az árszint havi átlagos növekedése nem haladja meg az 1,5%-ot (amely az elmúlt évvel azonos átlag), és ezen felül csak a már bejelentett energiaáremelés hatása jelenik meg az árindexben, akkor az idei növekedési ütem kb. 35–37%-os sávban prognosztizálható. Ahhoz, hogy a jelzett prognózis ne teljesüljön, az utolsó negyedévben már drámai mértékű árintézkedéseknek kellene bekövetkezniük, ez azonban nem valószínű.

A 35–37%-os növekedési ütemből várhatóan kb. 10%-ot a múlt évi árváltozások ez évre történő áthúzódo hatása tesz ki. Az 1990. évi 28,9%-os növekedési ütemből ugyanez csak 4,4% volt. A kettő közötti különbség tehát kb. 6%, amely lényegében lefedi a két esztendőben bekövetkező növekedési ütemek közötti eltérést. Az év során bekövetkező, illetve bekövetkezett havi növekedési ütemek mindkét esztendőben lényegében azonosak. Ebből azonban az is következik, hogy jövőre az ideivel azonos (kb. 10-11%-os) determinációval (áthúzódo hatással) kell számolnunk. Ahhoz tehát, hogy 1992-ben az infláció 20–25%-ra mérséklődjék, jövőre csak minimális központi ártérfékedésekre kerülhet sor, és a piaci ártérfékedések – összfégyasztói árszintet értétf – havi növekedési ütemének (az idei kb. 1,3%-ról) drasztikusan, kb. a felére kell mérséklődni.

Erről a Pénzügyminisztérium októberben külön előterjesztést nyújt be a Kormány részére. Részletesebb tájékoztatást ekkor adok Miniszterelnök úr számára.

1991-ben a tervezett és a ténylegesen bekövetkezett, illetve várható árszintnövekedés azonos mértékű. Ez az egybeesés a magas inflációs várakozások ellenére következett be. A kedvező változásban a piaci viszonyok érezhető javulása mellett az is szerepet játszott, hogy a kereslet, tehát a lakossági jövedelmek és a gazdaság teljesítménye között a viszonylagos összhang fennmaradt, melyet a monetáris politika is támogatott. A keresleti korlátok erősödését segítette, hogy a lakossági megtakarítások mind forintban, mind devizában jelentősen növekedtek.

Kétségtelen tény, hogy az idei kedvező áralakulásban a fő szerepet az élelmiszer-gazdaság játszotta. Ezen belül különösen a húsfélék és a tejtermékek esetében az árszínvonalat a beszűkült piachoz képesti túlkínálat alakította, és nem a valós költségviszonyok. A magas készletek és a fizetőképes kereslet csökkenésének nyomására a szakma ártérfékedések (tej), ártérfékelések (húsfélék) sorozatát kényszerült végrehajtani. Ennek és az idényáras cikkek kedvező áralakulásának tudható be, hogy az élelmiszerek árszínvonala augusztusban decemberhez képest csak 2,8%-kal nőtt.

Kedvező volt továbbá, hogy a kötelező biztosítás benzin árából való kivételének hatását a termelői árak emelése nem semmisítette meg teljesen. Az útalapba való befizetés növelése is a termelői árak terhére történt. Ma Magyarországon soha nem látott árubőség van, nem került sor a forint újabb leértékelésére, a forint hivatalos ártérfélyama sohasem volt ilyen közel a feketepiacihoz, s hosszú évek óta először a költségvetési hiányra való hivatkozással nem került sor a szokásos nyár közepi központi ártérfékedésekre. Mindezek a kormányzati erőfeszítések olyan tényezők, amelyek jelentős hatást gyakoroltak az áralakulásra is.

Ugyanakkor figyelmeztető, hogy az infláció annak ellenére is csak a számított határok között teljesül, hogy az Öböl-válság¹⁴⁴ miatt a múlt év végén kialakult magas kőolajárak már az év elején jelentősen csökkentek. Ha a belföldi árak ugyanolyan mértékben és gyorsan reagáltak volna a csökkenésre, mint ahogy azt a növekedéskor tették, akkor az ideai infláció akár 35% alá is mérséklődhetett volna. Mindebből látható, hogy a kőolajfeldolgozó ipari termékek árliberalizációja elszetett lépés volt. A felülvizsgálatra – megítélésem szerint – megérett az idő! Erről a Kormánynak és az ÉT-nek¹⁴⁵ tárgyalásokat kellene kezdenie.

Budapest, 1991. október 1.

dr. Cinkotai János¹⁴⁶
a kormány főtanácsosa

¹⁴⁴ Az öbölháború 1991. január 16. és 1991. február 28. között a Perzsa-öbölben zajló fegyveres konfliktus, melynek során az ENSZ-koalíció felszabadította az Irak által megszállt Kuvaitot.

¹⁴⁵ Az Országos Érdekegyeztető Tanács (OÉT, korábban Érdekegyeztető Tanács, ÉT) a magyar munkavállalók, munkaadók és a kormány háromoldalú egyeztető fóruma volt, amely a munka világával összefüggő kérdésekről, a jövedelemelosztásról, illetve ezzel összefüggésben a gazdaságpolitikai keretéről folytatott tárgyalásokat, illetve kötött országos megállapodásokat.

¹⁴⁶ Cinkotai János magyar közgazdász, címzetes egyetemi docens. Szakterülete az infláció. 1977–1990 között az Országos Anyag- és Árhivatal főelőadója, 1990–1994 közt a Kormány főtanácsosa, valamint 1998–2002 között a miniszterelnöki hivatal gazdasági főtanácsadója volt. 1994–1998, illetve 2003–2011 között a Magyar Nemzeti Bank tanácsadója, majd 2011–2017 között az MNB Monetáris Tanácsának tagja.

A Miniszterelnöki Kabinet Gazdaságpolitikai Osztálya komplex szakmai programokat, háttéranyagokat készített a döntéshozók számára. Tevékenysége az összes gazdaságpolitikai problémát érintette.

10.

Miniszterelnöki Kabinet
Gazdaságpolitikai Osztály

Javaslat a dominánsan állami tulajdonú kereskedelmi bankok irányítási rendszerének kialakítására
(OTP, MHB, MKB, BB, OKHB)

A fent említett öt bank a gazdasági életben igen fontos szerepet tölt be. Az Antall-kormány 15 hónapos működése alatt az OTP és a Budapest Bank élén történt elnök-vezérigazgató-csere. Azonban ezek a változások a legkevésbé sem elégítették ki a várakozásokat.

Általános javaslatok

1/ Elnök-vezérigazgató funkciók szétválasztása

Az elnöki pozíció a tulajdonosi szerepkört töltene be, amíg a vezérigazgató felelne az operatív irányításért. A nyugat-európai gyakorlatnak megfelelően elnöki funkciót elsősorban köztisztvisletben álló, tekintélyes volt kormányzati és üzleti tényezők töltenék be. A funkciók szétválasztására a pénzügyi törvény elfogadása után, rendkívüli zárt közgyűlések összehívása után kerülhet sor.

2/ Személycserékre van szükség az operatív vezetést illetően is az OTP és a Magyar Hitelbank esetén. Az OTP esetén – ahol csupán az állam a tulajdonos – viszonylag egyszerűen megoldható a dolog. Az OTP jelenlegi vezérigazgatója – minimális banki tapasztalatokkal rendelkezik – elsősorban államigazgatási és gazdaságirányítási praxissal bíró szakember. Célszerű lenne az Állami Bankfelügyelet élére kinevezni.

Az OTP élére, a 38 éves Csányi Sándort¹⁴⁷ tartom alkalmasnak, aki jelenleg az OKHB vezérigazgató-helyettese. Csányi Sándor vidéki származású, a PM¹⁴⁸-ben, a MÉM¹⁴⁹-ben és a Magyar Hitelbankban töltött be különböző vezető beosztásokat.

¹⁴⁷ Csányi Sándor magyar közgazdász, bankár, üzletember

¹⁴⁸ Pénzügyminisztérium

¹⁴⁹ Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium

Az MDF külső tanácsadójaként segített a gazdaságpolitikai bizottságnak. Az új kormányzathoz lojális és segítőkész.

A Magyar Hitelbank vezetése ma is a Demján Sándor¹⁵⁰ – Fekete János¹⁵¹ befolyási körébe tartozó személyekből áll (Bartha Árpád, Mohácsi és dr. Novákné). Bankkörből származó hírek szerint a választások előtt az „SZDSZ-re” tettek. Bartha Árpád¹⁵² jelenlegi elnök-vezérigazgató mostanság az MDF néhány vezetőjének kegyét keresi... Szakmai szempontból az MHB vezérigazgatói posztjára a 40 éves Töröcskei István¹⁵³ lenne alkalmas. Ő jelenleg az angol tulajdonban lévő Kultúrbank vezérigazgatója. Töröcskei katolikus családból származik, édesapját az 1956-os forradalom leverése után a jogászai pályáról eltiltották. Töröcskei a Magyar Nemzeti Bankban, az MNB londoni leánybankjában és az MHB-ban dolgozott. E pillanatban nem tudjuk, hogy elvállalná-e az MHB vezérigazgatói posztját.

3/ Szeretném hangsúlyozni, hogy a hazai bankmenedzsmentben erős lobbyk működnek, amelyek igen jelentős befolyással bírnak. Ezek közül a legerősebb a Surányi György¹⁵⁴ (MNB-elnök) – Erdélyi Zsigmond¹⁵⁵ (MKB-vezérigazgató) – Tömpe István¹⁵⁶ (Daiwa Bank-vezérigazgató) – Kunos Péter¹⁵⁷ (Agrobank-vezérigazgató) –

¹⁵⁰ Demján Sándor (1943–2018) Állami Díjas magyar üzletember, közgazdász. Az államszocialista időkben a Skála-Coop vezetőjeként és az első magyar magántulajdonban lévő kereskedelmi bank, az MHB alapítójaként vált ismertté, majd a rendszerváltás után kibővítette vállalkozási körét, és az ország leggazdagabb emberei közé került.

¹⁵¹ Fekete János (1918–2009) bankár, a Magyar Nemzeti Bank elnökhelyettese. 1968-tól 1980-ig elnökhelyettes, 1980-tól első elnökhelyettes^[1] volt az MNB-ben. Ez utóbbi pozíciójában 1982-től 1988-ig a Nemzetközi Valutaalap magyarországi kormányzójának a tisztét is betöltötte.

¹⁵² Az MHB elnök-vezérigazgatója volt.

¹⁵³ Töröcskei István a Magyar Hitelbank 1992-től 1994-ig vezérigazgatója, majd elnök-vezérigazgatója.

¹⁵⁴ Surányi György magyar közgazdász, egyetemi tanár, az olasz Intesa Sanpaolo bankcsoport regionális vezetője, a CIB Bank, a VUB Bank (Szlovákia), a PBZ Bank (Horvátország) és a BIB Bank (Szerbia) elnöke. A rendszerváltás után a Magyar Nemzeti Bank elnöke 1990 és 1991 közt.

¹⁵⁵ Erdélyi Zsigmond Gábor a 80-as évek végétől 1996-ig vezette az MKB Bankot, mely vezetése alatt vált szakosított pénzügyintézetből univerzális kereskedelmi bankká, nyitotta meg első fiókjait, bocsátott ki az országban elsőként bankkártyát.

¹⁵⁶ Tömpe István 1973-ban szerzett közgazdász-tanár diplomát. Az egyetem elvégzése után a Gazdaságkutató Intézet kutatója, ekkortól évtizedeken keresztül hazai és külföldi egyetemeken tanított. 1988–1990 között kormányfőtanácsos, privatizációs kormánybiztos, pénzügyminiszter-helyettes, az Állami Vagyongyűjtemény első ügyvezető igazgatója volt. Később a MÁV, valamint a Földhitel- és Jelzálogbank elnöke, az ÁPV Rt. igazgatóságának tagja. Dolgozott a Daiwa Securities Értékpapír-kereskedelmi Rt. elnökeként, illetve a Budapesti Értéktőzsde Igazgatóságának tagjaként.

¹⁵⁷ Kunos Péter pályakezdőként a Pénzügyminisztériumban dolgozott, ahol később Faluvégi Lajos pénzügyminiszter titkára lett. 1988-ban kinevezték a Miniszterelnöki Hivatalban létrehozott Tervgazdasági Bizottság titkárává, majd a hivatal elnökhelyettesévé, később a Pénzügyminisztérium államtitkárának. 1990-ben került az Agrobankhoz, amelyet 1995-ig vezetett.

Patkó András.¹⁵⁸ E társaság jelentősebb képviselői a Németh-kormányban államtitkári és miniszterhelyettesi posztokat töltötték be. Ugyancsak erős a Fekete János (Leumi Bank elnöke) – Bartha Árpád (MHB) – Demján Sándor kör. Úgy tűnik, e bankos körök a bankügyekben illetékes tárca nélküli minisztert jelentősen befolyásolják. Jellemző például, hogy az egyik legtekintélyesebb devizaműveletekben értő szakembert, Boros Imrét¹⁵⁹ ez utóbbi kör távolította el az MHB vezérigazgató-helyettesi székéből. Még az SZDSZ-hez közelálló szakemberek is elismerik, hogy Boros Imre – aki korábban az MNB arbitrázs¹⁶⁰ részlegét vezette – igen kiváló bankár. Talán az egyetlen ember, aki a nemzetközi pénzügyekben profi, és nem tartozik a „Fekete János-iskolához”.

4/ Banki személyi ügyekben döntés-előkészítés

Igen rossz fényt vet a kormányzatra, hogy a banki személyi ügyekben ellentmondásos – visszatáncoló –, szavát nem tartó magatartás jellemzi az illetékes kormánytényezőket. Illusztrációként jó példa erre a Budapest Bank ügye. Kupa miniszter, Szabó Tamás államtitkár és Csepi Lajos¹⁶¹ ügyvezető igazgató hivatalosan megkeresi és felkéri Csányi Sándort a Budapest Bank vezérigazgatói ajánlattal, majd egy zűrzavaros eljárás után Bokros Lajos¹⁶² a kormányzat jelöltje.

Megítélésünk szerint az alábbi eljárás lenne alkalmas a normális döntéshozatalra.

a/ Személyi javaslattevél.

Javaslattevő lehet: Miniszterelnökség

Bankügyi tárca nélküli miniszter Pénzügyminiszter

Állami Vagyongazdálkodási Igazgatóság

b/ Informális döntést hoz egy szűk körű, a Miniszterelnök Úr vezette miniszteri kör (pénzügyminiszter, Botos Katalin, Mádl Ferenc).

c/ Formális döntést hoz az ÁVÜ Igazgatóság, amelynek kormányzati képviselői

¹⁵⁸ Patkó András 1970-ben közgazdász oklevelet szerzett a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetemen. A Külkereskedelmi Minisztériumban dolgozott, majd 1979-től 1981-ig főosztályvezető volt a Metalimpex londoni irodájánál. 1981-ben ismét minisztériumi tisztviselő lett, 1985-ig főosztályvezető-helyettes, majd 1985-től főosztályvezető volt a Külkereskedelmi Minisztérium Ár- és Pénzügyi Főosztályán. 1987. márciustól 1989-ig pénzügyminiszter-helyettesi funkciót töltött be.

¹⁵⁹ Boros Imre magyar közgazdász, politikus, az első Orbán-kormány minisztere.

¹⁶⁰ Árfolyamkülönbségekből adódó kockázatmentes nyereség kihasználására számító gondolkodásmód a tőzsdéken.

¹⁶¹ Csepi Lajos az Állami Vagyonkezelő Ügynökség és az ABN-AMRO befektetési bankjának ügyvezető igazgatója, továbbá az OTP Lakástakarék-pénztár elnök-vezérigazgatója volt.

¹⁶² Bokros Lajos magyar közgazdász, egyetemi tanár, politikus, 2009–2014 között európai parlamenti képviselő, korábban a Horn-kormány második pénzügyminisztere, az 1990-es évek magyar költségvetési kiigazítási csomagjának névadója.

a szűk körű kormánytestület döntését szavazzák meg. Tulajdonjogilag ugyanis az Állami Vagyongynökség az állami részvényesek képviselője.

d/ Az ÁVÜ ügyvezető igazgatója végrehajtja a döntést (rendkívüli közgyűlést hív össze).

A rendszer azonban csak úgy működik, ha az egész eljárás titkos, és menetközben senki sem változtatja meg a véleményét.

5/ Banki káderutánpótlás

Sajnálatos módon igen kevés a kormány értékeivel azonosulni tudó, ill. teljesen lojális azon bankárréteg, akire számíthatunk. Ezért aktív személyi munkát kell végezni annak érdekében, hogy az a potenciálisan hozzánk közelálló szakembereket megismerjük és „felfedezzük”. Ez irányba elindult egy informális tevékenység.

11.

Feljegyzés

Dr. Antall József Miniszterelnök Úrnak!

A bankok, a gazdaság és a gazdaságpolitika viszonyát érintő aktuális kérdések folyamatosan a kormányülések napirendjén szerepeltek. Hieronymi Ottó tanácsadói tevékenysége során több ezekhez kapcsolódó értékes háttéranyagot készített.

Hieronymi Ottó

1991. december 17.

A bankok, a gazdaság és a gazdaságpolitika viszonyát érintő aktuális kérdések közül a következőket kell többek között megemlíteni:

a) A bankszolgáltatások minősége:

Nagyon gyakoriak a panaszok hazai és külföldi vállalatok részéről a bankszolgáltatások bizonytalanságára és minőségére vonatkozóan.

Kérdések: milyen gyors lépéseket tesznek a bankok e helyzet javítására?

b) Vállalkozások finanszírozása:

A bankok egyrészt jogosan óvatosak (a recesszió miatt, és azért, mert az új vállalkozásokkal járó rizikó mindenütt nagyon magas), másrészt a bankok sem „erőltetik meg magukat” (így is magas a kétes kintlévőségek száma, és gyakran hiányzik a tapasztalatuk a rizikó felmérésére).

Kérdés: milyen feltételek mellett (rizikómegosztás, részleges garanciák stb.) hajlandók a bankok a vállalkozások finanszírozását növelni?

c) Magas kamatrés:

A magas kamatrés egyik oka a bankok alacsony produktivitása, másik pedig a magas profitrátára való törekvés. (Sokat emlegetett indok, hogy a bankoknak szükségük van a profitra a kétes kintlévőségek miatt.)

A gazdaság szempontjából nem helyes, hogy a kétes kintlévőségek következményeit egészében azok a vállalkozók, illetve az egészséges vállalatok viseljék, melyek a kamatokat fizetik.

d) A vállalati és ezek következtében a bankok mérlegének a fokozott romlása

A meglévő vállalatok pénzügyi helyzete erősen leromlott (recesszió, tőkefelélés és a súlyos adóteher következtében).

Kérdés: milyen mértékű romlást várnak a bankok az adósaik pénzügyi helyzetében, illetve a saját mérlegükben ez év végére, illetve 1992-ben?

e) A kétes követelések kérdése, illetve a banki portfóliók rendezése

Az ún. örökölt kétes követelések rendezésére egy 50%-os állami garanciás megoldás született. A kétes követelések volumene azonban nagyobb, mint az örökölt rossz hiteleké. Mint említettem, a gazdaság szempontjából téves lenne megkísérelni ezeknek a hiteleknek a fedezetét kizárólag a bankok jövőbeli profitjából fedezni.

Kérdés: milyen megoldást szeretnének a bankok?

f) Az ún. „sorban állások”¹⁶³ kérdése (a nem, vagy csak megkésve fizetett követelések problémája)

A „sorban állásról” újabban aránylag kevés szó esik, annak ellenére, hogy ez egy komoly probléma az egyes bankok és az egész bankrendszer szempontjából.

Kérdés: milyen megoldást szeretnének a bankok (pl. csődeljárást)?

g) Stratégiai bankprivatizáció

Az egész bankrendszer és az egyes bankok szempontjából is ún. stratégiai bankprivatizációra van szükség.

Kérdés: hogyan látják ezt a bankok, és különösen a külföldi bankok?

Továbbá mellékellek néhány kivonatot a Bankreform Bizottság Jelentéstervezetéből.

Hieronymi Ottó

Kivonatok a Bankreform Bizottság Jelentéstervezetéből A Jegybanktörvény és a Banktörvény elfogadása

Egy Banktörvény vagy Jegybanktörvény kidolgozása vagy revíziója mindenütt egy bonyolult és gyakran hosszadalmas politikai, gazdasági és törvényhozási feladat. Ezt illusztrálja többek között az Egyesült Államok példája a közelmúltból: a nemrég elfogadott banktörvény-revízió sokkal kisebb horderejű reformokat tartalmazott, mint eredetileg a bankok vagy a gazdaság remélte.

¹⁶³ A sorbanállás-elmélet különböző folyamatok eseményeivel kapcsolatos várakozási sorokat, sorban állási időket a kiszolgálásra, és ezek összefüggéseit tárgyalja az alkalmazott matematika eszközeivel. A sorban állási elméletben becslési modellt alkotnak a sorban állás hosszáról és időtartamáról és a kiszolgálás sikerességéről.

A magyar gazdaság számára a Jegybanktv. és a Banktv.¹⁶⁴ elfogadása egy mérföldkővet jelent a bankreform folyamatában. Ezek nélkül a törvények nélkül a magyar bankrendszer további fejlesztése, modernizálása egy decentralizált döntések és magánkezdeményezésre alapuló piacgazdaságban elképzelhetetlen lett volna.

Összességükben tekintve mind a két törvény megfelel a modern, európai követelményeknek, még ha egyes pontokon, különösen az Európai Közösséggel való fokozatos integráció következtében, a jövőben változtatásokra lesz szükség (ez vonatkozik például az univerzál banktípus teljes kiépítésére). Ezek a többnyire már előrelátható változások azonban nem fognak a most elfogadott törvényszövegek alapvető orientációján lényegesen változtatni.

További feladatok

Ezzel a két törvénnyel a bankokra és a pénzügyi rendszerre vonatkozó törvényhozási folyamat még nem zárult le. Többek között meg kell említeni a jelzálogkölcsönök rendezését (ami szorosan összefügg a földtv-vel), az értékpapír-törvény felülvizsgálását és a devizapiacra vonatkozó rendelkezéseket.

A törvényhozási keret megteremtésével természetesen nem merülnek ki a magyar bank- és pénzügyi rendszer reformjának és modernizálásának kérdései. Így például az átmenet problémáit és sok esetben az átmeneti megoldások szükségességét nem szabad figyelmen kívül hagyni. A sokrétű feladatok közül csak néhányat kell itt röviden megemlíteni.

A legkézenfekvőbb feladat az új törvények alkalmazása és a gyakorlatba való áttétele. Itt részben a további szükséges jogszabályok, rendelkezések és rendszerek kidolgozásáról van szó, másrészt a szükséges materiális feltételek megteremtéséről. Szintén ki kell emelni az intézményi rendszer további kiépítését, illetve erősítését. Ide tartozik az állam részéről már meglévő szervezetek (MNB, Állami Bankfelügyelet stb.) erősítése, vagy például az export-hitelintézet létesítése, és a magán szektor részéről még a magyar bankrendszerben hiányzó specializált pénzügyi intézetek megteremtése.

¹⁶⁴ Majdnem kétéves szakmai előkészítő munka után 1991. augusztusában a kormány nevében Kupa Mihály pénzügyminiszter nyújtotta be az Országgyűlésnek a Magyar Nemzeti Bankról (MNB) szóló törvényjavaslatot. A pénzintézetekről, valamint a befektetési alapokról szóló törvényjavaslatokat Botos Katalin tárca nélküli miniszterasszony terjesztette elő. A magyar képviselőháznak így 1991. októberében és novemberében sikerült a piacgazdálkodási gyakorlathoz igazodó banktv-nyeket alkotnia, amelyek jórészt követik az európai gyakorlatot és direktívákat, a nemzetközi törvény-előkészítő munkálatokat. Az MNB-ről és a pénzintézetekről szóló jogszabály már 1991. december 1-jétől, a befektetési alapról szóló pedig 1992. január 1-jétől lépett hatályba.

A bankrendszer egészséges fejlődése szempontjából az egyik tényező az össz-gazdasági helyzet és a belső és külső egyensúly, a gazdaság fellendülése, növekedése. A történelmi példák, a közelebbi és a távolabbi múltból szinte kivétel nélkül kimutatják mind a mély gazdasági recesszióból, mind az inflációból a bankrendszerre származó veszélyeket.

A bankrendszer modernizálásának egyik legfontosabb és legsürgetőbb feladata a banki szolgáltatások minőségének feljavítása és egyúttal a bankok produktivitásának növelése. Ezek részben szervezési kérdések, részben a szükséges humán és a materiális eszközök fejlesztésének függvényei. Itt különös figyelmet kell szentelni azoknak a problémáknak, amelyek a vállalatok és az összgazdaság hatékony, piaci működésére különösen káros hatással vannak, és azoknak a (részben átmeneti, áthidaló) megoldásoknak, melyek ezeket a negatív kihatásokat enyhíthetik.

A bank-privatizáció kérdését mint a bankrendszer és az egész gazdaság szempontjából fontos stratégiai feladatot kell felfogni. Ez összefügg mind a bankok erősítése, mind a nemzetközi nyitás és integráció témakörével.

Egy általános problémakör a bankrendszer szerepe a belső és külső források mozgósításában és közvetítésében egy recessziós/inflációs környezetben, mely összefügg mind a makropolitikával (monetáris és költségvetési politika), mind az egyes bankok üzleti politikájával és rizikóvállalási készségével.

Végül is újra hangsúlyozni kell, hogy a banki aktívák¹⁶⁵ minőségének csökkenése nem csupán a volt szocialista országok problémája. A gazdasági rendszer- és szerkezetváltás és a mély recesszió következtében Magyarországon (mint számos OECD-országban is) a bankmérlegek erősítésének feladata (itt nemcsak az ún. örökölt kétes kinnlevőségekről van szó) meghaladja az egyedi bankok, illetve a bankrendszer kereteit és lehetőségeit. E probléma egyik fő forrása természetesen a vállalatok leromlott pénzügyi helyzete. Amennyire fontos elkerülni, hogy a bajba jutott vállalatok ne veszélyeztessék egyes bankok, illetve a bankrendszer működőképességét, ugyanúgy elkerülendő az a veszély, hogy az új vagy a meglévő (még) egész-

¹⁶⁵ Aktívák, egyes szereplők követeléseai másokkal szemben. Pénz, hitelpiaci eszközök, takarékbetétek, törzsrészesvények, pénzügyi alapok, nyugdíjalapok. A vállalati vagyón újratermelésben betöltött szerepe szerint felsorolva a mérlegben, összértéke megegyezik a forrásokkal. Főbb eszközcsoportok: befektetett eszközök, forgóeszközök és az aktív időbeli elhatárolások. Pl. gépek, berendezések. Egy vállalkozásban azok az erőforrások számítanak az aktívák közé, amelyek az adott vállalkozás tulajdonában vannak, számszerűsíthető értékkel bírnak, valamint jövedelemszerzés céljára használja fel őket a vállalat. A pénzügyi aktívák létrehozása a modern piacgazdaságban sem növeli meg a társadalom számára rendelkezésre álló reáljószágok mennyiségét, hiszen a kölcsönök és adósságok, a tartozások és követelések kioltják egymást.

séges vállalatok viseljék (magas kamatrésen, illetve hitelszerzési nehézségeken keresztül) a de facto¹⁶⁶ vagy de jure¹⁶⁷ csődbe jutott vállalatok pénzügyi terheit.

A belföldi kamatrendszer és a kamatszínvonal alakulása

A bankrendszer 1987 utáni fejlődésének egyik fontos jellemzője az, hogy a vállalati szektorban nem érvényesültek a betéti és hitelkamatok alakulását befolyásoló adminisztratív korlátozások. A pénzintézetek üzleti megfontolásaik alapján maguk dönthettek a hitelszerződéseikben és betéti megállapodásaikban alkalmazott kamatszínvonalról. A lakossági (háztartási) szektorban viszont a banküzleti feltételek egységesítését megelőzően a Pénzügyminisztérium tételesen szabályozta mind a betéti, mind a hitelkamatokat.

A vállalati és lakossági bankügyek elkülönülésének 1989. évi megszüntetését követően a kamatliberalizáció fokozatosan kiterjesztésre került a lakossági szektorra is. Jelenleg már csak a rövid lejáratú (6 hónapon belüli lejáratú) lakossági betétekre érvényesül a Jegybank által meghatározott kamatmaximum, és néhány jegybanki refinanszírozással¹⁶⁸ nyújtott kedvezményes hitelkonstrukciónál a Jegybank a kereskedelmi bankok által felszámítható kamatrést¹⁶⁹ szabályozza. Szélesebb nemzetközi kitekintésben a magyar kamatrendszer lényegében teljesen liberalizáltnak tekinthető.

¹⁶⁶ valóban, ténylegesen

¹⁶⁷ jogilag, jogi értelemben

¹⁶⁸ A refinanszírozás jelenti azt a kölcsönt, amelyet egy hitelintézetnek egy másik pénzügyi intézmény, vagy épp a Jegybank nyújt abból a célból, hogy a hitel forrást biztosítson a hitelintézet számára a finanszírozási szolgáltatása nyújtásához. Sok esetben társadalmilag fontos projektek támogathatóak meg így, mint pl. kedvezményes kamatozású vállalati hitelek, vagy épp az új, energiatakarékos lakások megépítését segítő zöld hitel. A refinanszírozó ilyen esetben előírhatja, hogy az általa kedvezményes kamaton biztosított forrást milyen hitelfelvételek mellett helyezheti ki a refinanszírozást igénybe vevő hitelintézet. Ugyanígy refinanszírozásnak nevezik a hitel visszafizetését egy másik hitel igénybevételével. Jellemzően ekkor a hitel átkerül egy másik intézménybe. Az eredeti hitelt kifizeti a régi banknak az új bank, mely új feltételek mellett nyújt hitelt az ügyfélnek. Hitelkiváltásként is ismert ez a refinanszírozás. A refinanszírozás (visszafinanszírozás) a monetáris politika eszköze, a „finanszírozás finanszírozása”: a hitel kondícióinak megváltoztatása, általában úgy, hogy a hitel átkerül egy másik intézménybe (az eredeti hitelt kifizeti az új bank, mely új feltételek mellett nyújt hitelt az ügyfélnek). Gyűjtőfogalom, amelybe a hitelkiváltás is beletartozik. Jegybanki eszköz, amelynek során a központi bank értékpapírokat számítól le vagy visszaleszámtól, refinanszírozási hiteleket nyújt, értékpapírügyleteket köt visszavásárlási megállapodással.

¹⁶⁹ Kamatrésnek nevezik a hitelintézetek esetében a hitelekbeli származó, valamint a betétek után fizetendő kamatokból adódó különbözetet, másképpen fogalmazva a technikai kamatláb és a befektetési hozam közötti különbséget. A kamatrés aránya és annak mértéke függ az adott hitelintézet kihelyezési képességétől, valamint az aktív és a passzív kamatszínvonalától is. Az intézet kamatrendszerének kialakítása stratégiai fontossággal bír.

Az MNB a rendelkezésére álló monetáris politikai eszközök segítségével az általános kamatszintre természetesen érdemi befolyást gyakorol, a konkrét banküzletek esetében azonban a bankok lényegében központi szabályozás nélkül dönthetnek.

A nominális kamatszint¹⁷⁰ a bankreform bevezetése óta folyamatosan emelkedő tendenciát mutatott. Ezt a reform utáni időszak első felében elsősorban az általános likviditás szűke és a hitelkínálatot meghaladó kereslet idézte elő, később egyre nagyobb szerephez jutottak a kamatszint alakításában az inflációs várakozások.

1. sz. tábla

A rövid lejáratú betéti és hitelkamatszint alakulása a vállalati szektorban

Kamatok: %-ban (súlyozott átlag)

	1989. márc.	1989. dec.	1990. dec.	1991. jún.
Rövid lejáratú betétek	15.1	19.0	26.1	30.5
Rövid lejáratú hitelek	19.0	23.0	32.1	35.0
Ipari értékesítési Index (éves) ráta)	12.3	15.8	29.5	34.6

Forrás: A Magyar Nemzeti Bank és a KSH jelentései

Az 1. sz. táblából jól látható, hogy 1991-ben a nominális kamatszint növekedése mellett a reálkamatszint mérséklődött, amiben egyaránt tükröződik a gazdasági tevékenység visszaesése és a bankrendszer likviditásának javulása. A hivatalos előrejelzésekre alapozott várható inflációs rátához képest azonban a reálkamatszint kellően pozitív maradt.

Bankreformmal összefüggő súlyponti kérdések
(A Bankreform Bizottság munkájának második fázisa)

- (1) A magyar pénzügyi és banki intézményes rendszer áttekintése, különös tekintettel arra, hogy milyen intézmények, milyen típusú bankok hiányoznak még a magyar gazdaságban;
- (2) a monetáris politikai döntéshozatal elemzése és a monetáris politika hatásának vizsgálata a pénzintézetekre, valamint a reálfolyamatokra. E címszavak alatt az inflációs/recessziós folyamatok és kezelésük kihatását a bankrendszerre külön ki kell emelni;

¹⁷⁰ A nominális kamatláb a pénzben mért kamatnak a pénztőkéhez mért aránya, vagyis a tényleges kamatláb, amin a hitelszerződést megkötik.

- (3) az Állami Bankfelügyelet működésének elemzése, valamint az újonnan felállításra kerülő Bankfelügyeleti Bizottság hatáskörének és működési feltételeinek áttekintése, és ezzel összefüggő javaslatok;
- (4) az összgazdaság és a vállalatok pénzügyi helyzetének alakulása, továbbá az új számviteli törvény kihatásainak ismeretében, a pénzügyi törvény végleges tőke megfelelési szabályainak figyelembevételével a bankok portfóliórendezésére vonatkozó igény újbóli áttekintése és célirányos rendezési javaslatok kidolgozása;
- (5) a bankrendszerrel összefüggő informatikai problémák és megoldások áttekintése, beleértve a banki információs rendszereket;
- (6) a vállalkozások és a vállalatok (különösen a növekvő magánszektor) finanszírozási gondjainak értékelése, javaslat a megfelelő intézményi keret és finanszírozási formák kialakítására, különös tekintettel a magánszektor forrásigénybevételi lehetőségeinek kiterjesztésére;
- (7) a bankprivatizáció kérdésének elemzése, javaslat a követendő stratégiára, különös tekintettel a külföldi bankok esetleges szerepére;
- (8) az államháztartás és a pénzügyi szektor viszonyának elemzése, javaslatok a belső államadósság kezelésére, illetve finanszírozási formáira;
- (9) a tőkepiac s ezen belül a tőzsde működésének elemzése, javaslat a továbbfejlesztés lehetőségeire;
- (10) a bankszolgáltatások minőségének kérdésének felvetése, tekintettel mind a hazai és külföldi vállalatok, mind a háztartások növekvő igényeire;
- (11) a bankrendszeren kívüli közvetítés és ezen belül a vállalati kényszerhitelek (az ún. sorban állás) kialakulásának elemzése, javaslatok tétel a sorban állások mérséklésére;
- (12) a devizapiac kialakításának kérdései, a bankok, a „nem-bankok” és az MNB szerepe, különös tekintettel a forint konvertibilitásának bevezetésére;
- (13) esetleges további kérdések: a jelzálogkölcönök, a betétbiztosítási rendszerek kiépítése, a bankalapszabályok kérdése, a Bankszövetség és más érdekképviselők szerepe stb.
- (14) végül is az általános és a súlyponti kérdések között egy fontos téma az európai és nemzetközi banki és pénzügyi integráció kihatása Magyarországra és az ezen a téren követendő stratégia, összhangban az ország általános integrációs törekvéseivel.

Az alábbi dokumentumokból világosan látszik, hogy Hieronymi Ottó és Lámfalussy Sándor között a sürgető gazdaságpolitikai döntések megoldása terén megfelelő az összhang, ez jelentősen segítette a kormányzati munkát.

12.

Antall József Miniszterelnök Úrnak!

Összefoglaló

Lámfalussy Sándor javaslatáról egy hitelkonszolidációs szervezet felállításával kapcsolatban

1. A banki kétes követelések¹⁷¹ két okból vetnek fel sürgősen megoldandó problémákat. Egyrészt mert ezek értékelése kihat a bankok reális értékelésére, végső soron a privatizációjukra, másrészt a bankvezetést túlzott óvatosságra készíti az új hitelek nyújtása tekintetében. Magyarországon – ellentétben a nyugati országokkal, ahol bár ez a probléma jelen van, de léteznek alternatív tőkeakciók a finanszírozásra – különösen jelentős ez a probléma, mert nincsenek alternatív megfelelő források a vállalkozói kezdeményezések finanszírozására.

2. Ugyanakkor a vállalatok oldaláról is szükségszerű a gyors megoldás, mert a csődtömeg kihívása mellett azok a vállalatok sem jutnak lélegzetvételhez, amelyek menthetők lennének. Ezért az a véleményem, hogy ezek az ügyek nem hagyhatók a bankoknál. Nem támogatnám a kormánygaranciák kiterjesztését sem az örökölt rossz hitelekre, sem mert ilyen garancia nem ösztönzi a bankokat a gondos kezelésre. De ha szándékuk meg is lenne, energiájukat és forrásaikat erre az ügyre, és nem az új hitelek nyújtására szentelnék.

3. Ezért azt javaslom, hogy a kétes követelések jelentős részét specializált „kezelő intézménybe” kell helyezni, ami különbözik az ÁVÜ-től és az ÁTRT¹⁷²-től is. Ennek

¹⁷¹ A vállalat peresített vagy, vitássá vált követelése. Vitásnak minősül az a követelés, amelyet a gazdaság sikertelenül kísérelt meg behajtani. Peresített a követelés, ha a vállalat a bírósághoz fordult.

¹⁷² 1991 szeptemberében a kormány ismét foglalkozott a privatizáció kérdésével, a gyorsítás lehetőségeivel. A kidolgozott munkaprogram előírta az állam tartós tulajdonosi jogait gyakorló Állami Tulajdonosi Intézet (ÁTI) létrehozását, a 100%-ban privatizálandó állami vagyon értékesítését pedig az ÁVÜ-re bízta. Ennek megfelelően kellett megosztani a vállalatokat az ÁTI és az Állami Vagyonügynökség (ÁVÜ) között. Az önkormányzó vállalatoknak 1992. december végéig társasággá kellett alakulniuk, ellenkező esetben államigazgatási felügyelet alá kellett vonni őket. (Ezt végül 1993. december 31-én rögzítették törvényben.) A program előírta az egységes szerkezetű, önálló privati-

az intézménynek, a hitelkonszolidációs szervezetnek minden jogot meg kell adni a sikertelen vállalatok követeléseivel kapcsolatban, és gondos értékelés után ezekkel a tényekkel

- át lehet alakítani tulajdonhányaddá a követelést, ahol ez értelmes lehet,
- rendezett likvidálását lehet elvégezni a csődben lévő vállalatoknak.

4. Az ilyen megoldásnak két praktikus problémacsoportja van:

a) Az a mód, ahogy a kétes követelések átkerülnek a bankoktól az új intézménybe, és az a morális kockázat, hogy a nem „örökölt” rossz hitelek, amelyek saját rossz döntéseik eredményei, hogyan kezelhetők.

b) Az új intézmény vezetési és működési kezelése.

Ezekben a kérdésekben az alternatívák feltárhatók és megválaszolhatók.

5. Az intézmény nem csupán a bankok korlátait csökkenti a kétes követelések menedzselésében, hanem segítséget nyújt a sikertelen vállalatok restrukturálásában is. Az új intézménynek erősen tőkésítettnek kell lennie, tiszta tulajdoni kontrollt kell biztosítani az intézmény vezetése felett.

Megjegyzéseim: Lámfalussy Sándornak szerintem teljesen igaza van. Az elképzelést tavaly a Bankreform Bizottság is felvetette. A javasolt hitelkonszolidációs alap része a GAM javaslatának is. A szakmai kidolgozást és az előkészítést azonnal meg kellene kezdeni, de ehhez kormánydöntés kell: legalább felhatalmazás a munkára. Egyébként az intézményt a pénzügy ellenzi, az MNB óvatosan tartózkodó, a Bankfelügyelet lelkes híve az ügynek.

Én személy szerint elengedhetetlennek tartom a megvalósítást.

zációs törvények megalkotását. A privatizációs politika irányításával 1992 januárjában Szabó Tamás tárca nélküli minisztert bízták meg. Az ÁVÜ igazgatótanácsának elnökévé a miniszterelnök Pongrácz Tibort, a PM addigi politikai államtitkárát nevezte ki. Az ügyvezető továbbra is Csepri Lajos maradt. Az ÁVÜ szervezeti keretei kialakultak, az ideiglenes szervezeti és működési szabályzat elkészült (a kormány csak 1993-ban fogadta el), áttekinthető lett a döntéshozatali mechanizmus. 1992 végére az ÁVÜ bevételei az előző évnek több mint kétszeresére, 74,56 milliárd forintra nőttek. A külföldi befektetések csaknem megkétszereződtek (41 milliárd forint), de a privatizációs politika és a kialakított technikák a versenyben megnövelték a magyar befektetők esélyeit is, akik már 33 milliárd forint értékben jutottak vagyonhoz az 1990. évi 0,14 milliárd forint, illetve az 1991. évi 6 milliárd forinttal szemben.

13.

Miniszterelnöki Tanácsadó Testület
Szigorúan bizalmas

FELJEGYZÉS A bankprivatizációs stratégia előkészítése

Dr. Antall József Miniszterelnök Úrnak
Hieronymi Ottó
1992. március 10.

1. Március 6-ra elkészültek különböző bankprivatizációra vonatkozó elemzések, és többek között egy, a stratégia általános irányelveire vonatkozó 30 oldalas anyag.
2. Ezeknek az elemzéseknek a felhasználásával március 16-ra el fog készülni a stratégia általános irányelveinek meghatározására vonatkozó javaslatok szövege, mely március 18-án első megvitatás tárgyát képezheti.
3. Ez a szöveg össze fogja foglalni a legfontosabb kérdéseket és lehetőségeket, és a kormányzaton belül megkezdett munka folytatására és elmélyítésére vonatkozó javaslatokat fog tartalmazni.
4. A következő kérdéscsoportok fognak ebben a szövegben szerepelni:
 - (1) célkitűzések;
 - (2) időzítés;
 - (3) a bankok átvilágítása;
 - (4) az állam szerepvállalása a privatizációs folyamatban;
 - (5) a jövőendő tulajdonosi struktúra;
 - (6) általános irányelvek – egyedi kivitelezés;
 - (7) portfóliórendezés;
 - (8) modernizálás, versenyképesség, menedzsment, egyéb eszközök;
 - (9) külföldi stratégiai partnerek szerepe;
 - (10) nemzetközi szervezetek;
 - (11) esetleges konszolidáció;
 - (12) privatizációs ügynök kiválasztása;
 - (13) esetleges tőkeemelés;
 - (14) hazai intézményes befektetők/tulajdonosok;
 - (15) az állam hatékonyabb tulajdonosi politikája;
 - (16) hazai kisérszvényesek, kárpótlási jegy;
 - (17) lehetséges érdeklődők és befektetők köre;
 - (18) a közgyűlések előkészítése, osztalékpolitika;

- (19) sürgős feladatok;
- (20) szervezés és felelősség;
- (21) megvitatás;
- (22) ütemterv.

Az általános irányelvek első változatának rövid áttekintése

5. A bankok akkor tudják szerepüket betölteni, amennyiben (a) megfelelő eszközökkel rendelkeznek, (b) hatékony tulajdonosi ellenőrzés érvényesül, (c) piaci és intézményes korlátok biztosítják, hogy a bankok a fő gazdasági feladataikra összpontosítsák tevékenységüket.
6. A bankprivatizáció nem öncél, az alapvető célkitűzés a magyar bankrendszer erősítése. Olyan tulajdonosi struktúrát kell kialakítani, mely e cél elérését elősegíti.
7. Három fő feladat van: (a) az általános alapelvek kidolgozása és elfogadása, (b) a részletes stratégia kidolgozása, (c) a bankok és a piac előkészítése és a privatizáció kivitelezése.
8. A bankprivatizáció hosszadalmas feladat lehet: (a) a bankokat és a piacot elő kell készíteni, és (b) maga a kivitelezés is időigényes. A stratégia kidolgozását és beindítását tehát nem szabad halogatni.
9. Magyarországnak jó esélye van a térségben egy regionális nemzetközi bankközpont szerepének betöltésére.
10. Az alapvető célkitűzés a stratégiai privatizáció, mely: (a) gyorsítja a bankok modernizálását, növeli a versenyt, javítja a bankszolgáltatások minőségét, elősegíti a nemzetközi integrációt; (b) elősegíti a nemzetközi nyitást; (c) egy hatékony és felelős banktulajdonosi struktúrához vezet; (d) lehetővé teszi a tőkeemelést.
11. Ha a privatizáció egy bankkal is kezdődik, szükséges viszont kezdettől fogva az egész stratégia alapelveit világosan meghatározni.
12. Az irányelvek egyik legfontosabb aspektusa az állam szerepére vonatkozik, mind a kialakuló új tulajdonosi struktúrában, mind magában a privatizációs folyamatban.
A bankok úgy érzékelik, hogy az elmúlt két évben az állam mint tulajdonos túl passzív volt, és túlnyomó mértékben csak a költségvetési oldalról lépett fel. Sikeres privatizációhoz szükséges egy aktívabb fellépés.
13. Három fő határidőt kell megkülönböztetni: (a) a stratégia fő elemeinek kidolgozását (március–április); (b) a stratégia megvitatását és elfogadását (1992. április–május); (c) a stratégia kivitelezését (1992. júniustól kezdve kilenc–huszonnégy hónap).

14. Az állam részesedése 12 fontos bankban 60%. Ha az állam 25%-ot meghaladó részesedése kerülne eladásra, különböző hipotézisek szerint a privatizáció nagyságrendje 20–30 milliárd forint, illetve 40–60 milliárd lehetne. A külföldi tőkebevonás 300–600 millió dollár lehetne.
15. Legalább az 1990-es évek második feléig a következő struktúra tűnik a nagybankok esetében a leglogikusabbnak: (a) az állam megmarad, mint nagyrésztvényes (25%); (b) egy vagy két külföldi stratégiai bankrésztvényes (teljes kontrol nélkül); (c) hazai és külföldi intézményes portfólióbefektetők (beleértve nemzetközi szervezeteket), nem mind teljes szavazati joggal; (d) hazai kistrésztvényesek (magán-személyek, kárpótlási jegy, vállalatok).
16. A gazdaságpolitikai szempontból hosszú távon a két legfontosabb hazai befektetőcsoport se forrásszempontból, se intézményi szempontból nem alakult még ki kellőképpen. (Ezek egyrészt az (a) intézményes befektetők [társadalombiztosítás, biztosítótársaságok stb.], más részt (b) a személyes „kis” befektetők.) Kettős átmeneti megoldást kell kidolgozni: (a) az ideiglenes állami tulajdon fenntartását; (b) korlátokat, hogy a társadalombiztosítás milyen formában kell hogy kezelje vagyonát, és ezen belül a bankrésztvényeket.
A bankrésztvények egy bizonyos százalékát a kárpótlási jegyek beváltására lehetne rezerválni.
17. Számos érv szól amellett, hogy a stratégiai privatizációnak egyik célja és eredménye, hogy nagy nemzetközi bankok mint „stratégiai partnerek” a nagybankokba betársuljanak. Ebben az esetben mind a magyar érdekek szempontjából, mind a külföldi bankok szempontjából fontos, hogy a külföldi nagyrésztvényessel szemben legyen egy aktív magyar nagyrésztvényes is. Jelenleg ezt a szerepet csak az állam tudja betölteni.
18. Különösen a nagybankok az elkövetkező években fokozódó intenzitású versenynek lesznek kitéve, mind a külföldi nyitás és az EK173-val való integráció, mind a gazdaság növekvő igényei következtében. A versenyképességet erősíti (a) egyes bankok tőkehelyzetének és humán és technikai eszközrendszerének javítása; (e) a gazdaság fejlődésének elősegítése; (f) a bankszolgáltatások minőségének javítása; (g) a nemzetközi integráció elősegítése.
19. A külföldi bankok stratégiai bevonásának célja a bankok versenyképességének erősítése. Feltétlenül el kell kerülni azonban egy olyan kritika lehetőségét, hogy a magyar bankrendszer külföldi kontroll alá kerülhetne. Egy még élesebb vád lenne, hogy a bankokon keresztül a külföldi hitelező bankok kontrollálnák a magyar gazdaságot.

¹⁷³ Európai Közösség

A külföldi stratégiai partnerek mellett és ellen szóló érvek

20. Magyar szempontból többek között a következő érvek szólnak a stratégiai bevonás mellett:
- (a) megkönnyíti a tőkeemelést és a forrástranszfert;¹⁷⁴
 - (b) meggyorsíthatja a bankok modernizálását, a bankszolgáltatások minőségének javulását;
 - (c) megoldja egy nemzetközi bankhálózatba való integrálódás problémáját, és elősegíti az európai bankintegrációra való felkészülést;
 - (d) jelentős javulást hozhat a bankvezetés és bankellenőrzés minőségében;
 - (e) megkönnyítheti, illetve lehetővé teszi a későbbi tőkeemeléseket;
 - (f) biztosíthatja, hogy a magyar bankok lépést tudnak tartani a banktechnika fejlődésével és a nemzetközi színvonallal;
 - (g) megjavíthatja a bankrészcégek tőzsdei fogadását és forgalmaztatását;
 - (h) megerősíti a bankok versenyképességét a hazai piacon, és elejét veszi annak, hogy új magyar vagy vegyes bankokkal szemben komoly versenyhátrányba szoruljanak.
21. A külföldi stratégiai partnerbevonás ellen többek között a következő érveket kell szem előtt tartani:
- (a) stratégiai partnerként a külföldi bank gyakran teljes kontrollt akar;
 - (b) politikailag az a benyomás keletkezhet, hogy külföldi érdekek uralják a magyar bankrendszert;
 - (c) folyó üzletpolitikában vagy egyes stratégiai döntések esetében a külföldi bank nemzetközi stratégiája és érdekei, és nem a hazai szempontok lesznek döntőek;
 - (d) demoralizálóan hathat a magyar bankvezetőkre, és megnehezíthet egy dinamikus fejlődést;
 - (e) stratégiai kapcsolat egy vagy két nemzetközi bankkal megnehezíti más bankokkal való partneri viszony kiépítését (különösen tőkebevonást);
 - (f) a külföldi partner bank, mivel nem ismeri a magyar viszonyokat, személyi és üzleti kérdésekben téves döntéseket kényszeríthet a magyar bankra;

¹⁷⁴ Az egyes piaci kockázati elemek mindinkább erősödő hatása, valamint a bankpiaci versenyhelyzet egyaránt rákényszerítette a bankokat a fejlett forrástranszfer-árazási rendszerek alkalmazására, aminek a különféle kockázattípusok elkülönítésén és kezelésén túl, a különféle banki üzleti tevékenységek hatékony jövedelmezőségkimutatásán keresztül az entitás versenyképes, prudens és felelős árazásáig vitathatatlan jelentősége van. Amíg a hatékony forrástranszfer-árazás alapelveit az elmúlt évtizedekben már lefektették, a transzferárazást mint eszközt újabb és újabb hatások elemzésére használják fel (jövedelmezősségszámítás, kockázatkezelés, versenyképes árazás).

- (g) a külföldi bank túl magas osztalékpolitikát követelhet, a nyereség újrabefektetése helyett.
22. A portfóliórendezéssel kapcsolatban a következő fő kérdéseket kell megvizsgálni:
- (a) a portfólió¹⁷⁵ probléma méretei (1991 végén és az 1992-ben még felmerülhető problémák);
 - (b) a tehermegosztás a bankok, az állam és a többi részvényes között, és esetleges külfölditőke-bevonás lehetősége;
 - (c) a technikai megoldás lehetséges formái; hitelkonszolidációs alap, állami garancia, külföldi hivatalos tőkebevonás lehetősége, bankaktívák leírása, részvényesítés stb.;
 - (d) külföldi hivatalos tőkebevonás lehetősége,
 - (e) az összefüggés a portfóliórendezés és a bankprivatizálás között.
 - (f) a portfóliórendezés ütemterve: privatizáció előtt, párhuzamosan.
23. Meg kell kísérelni külföldi hivatalos vagy félhivatalos tőkebevonás kieszközlését nemzeti vagy nemzetközi szervezeteken keresztül. Egy elkülönített garanciaalap vagy egy holding¹⁷⁶ megoldás ezt megkönnyíthetné.
24. A portfólióproblémát nem szabad sem bagatellizálni, sem eltúlozni. Sürgősen szükség van tehát a bankok új átvilágítására és a portfólióprobléma nagyságrendjének reális felmérésére.
25. Két fontos információs feladat van:
- (a) az első egy aránylag gyors kép kialakítása az egyes bankok helyzetéről. Ez szükséges a részletes privatizációs stratégia kidolgozásához;
 - (b) egy részletes, független auditor¹⁷⁷ cég által elkészítendő átvilágítás az esetleges befektetők részére.
26. Sürgősen meg kell vizsgálni, hogy a külföldi támogatási programok itt milyen szerepet játszhatnak (PHARE,¹⁷⁸ USAID¹⁷⁹).

¹⁷⁵ A portfólió olasz eredetű szó, jelentése dosszié, bizonyos szempontok alapján összeválogatott dokumentumok összessége. Műfaját tekintve gyűjtemény. Ismert fogalom az üzleti és a művészvilágban is.

¹⁷⁶ cégek közti tulajdoni kapcsolatot tükröző, azon alapuló (cég, társaság)

¹⁷⁷ számvizsgáló, számvető, könyvvizsgáló, ellenőr

¹⁷⁸ Phare az Európai Közösség kezdeményezése, előcsatlakozási alapja, melynek eredeti célja Lengyelország és Magyarország gazdaságának felzárkóztatása volt a fejlett nyugati államok szintjére. Később a Phare-program a kelet- és közép-európai országok számára nyújtott támogatás volt a demokratizálódáshoz, a gazdaság átalakításához és az európai uniós csatlakozásra való felkészüléshez.

¹⁷⁹ United States Agency for International Development az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Ügynöksége (USAID), az Egyesült Államok szövetségi kormányának független ügynöksége, amely elsősorban a polgári külföldi segélyek és fejlesztési segélyek igazgatásáért felelős.

27. A bankprivatizáció sikere szorosan összefügg egy az eddiginél hatékonyabb állami tulajdonosi politika kiépítésével: (a) világos feladat kiosztás (beleértve az állam képviselőivel való információs és kapcsolatrendszer); (b) az állam tulajdonosi célkitűzéseinek meghatározása (a bankrendszer erősödése, verseny stb.); (c) információs és ellenőrzési rendszer; (d) bankvezetés és bankvezetők; (e) a privatizációs tárgyalásokban részt vevők kijelölése.
28. Első megközelítésben a szóba jöhető befektetők és esetleges partnerek ideiglenes listáját már most össze lehet állítani a különböző kategóriákra. A privatizációs partnereket/befektetőket részben meghívásos, részben nyílt verseny alapján lehet bevonni.
29. A bankprivatizáció kivitelezésével egy vagy több céget lehet megbízni meghívásos alapon. Ezt megelőzően részletes tárgyalásokra van szükség e cégek vezetőivel.
30. Egyes sürgős feladatokat azonnal be kell indítani.

Megvitatás

31. A hatékony stratégia kidolgozásának három fontos feltételét kell szem előtt tartani:
 - (a) az elemzés és a kidolgozás kezdeti szakaszában maximális diszkrécióra van szükség;
 - (b) a második fázisban, az elemzések alapján el kell dönteni az általános stratégiai elveket. Ezeket aránylag röviden, precízen és transzparens módon kell megfogalmazni annak érdekében, hogy az érdekeltek (Kormány, Parlament, bankok, befektetők stb.) világos, egységes képet kapjanak;
 - (c) a taktikai lépéseknél és a stratégia végrehajtásánál bizonyos területeken nagyon részletes információkra, más vonatkozásokban viszont az üzleti világban megszokott diszkrécióra van szükség.

Ütemterv

32. Fő határidők: (a) az állam direkt vagy indirekt tulajdonában lévő bankrésztvények privatizációjának felfüggesztése: azonnal; (b) 1991-es első információk a bankok helyzetéről: március 6–15.; (c) az irányvonalak első változata: március 6.; második változat: március 16.; (d) megbeszélések a legfontosabb bankvezetőkkel: március 9–13.; € általános koncepció elkészítése szűk körű gazdasági kabinet részére: március 31.; (f) fő alapelvek megvitatása és elfogadása: március 11.–április 30.; (g) fő alapelvek bejelentése: április 30.–május 31.; (h) részletes stratégia kidolgo-

zása: május 1–31.; (i) hazai konzultáció: folyamatos; (j) nemzetközi konzultáció: március végétől folyamatos; (k) portfóliórendezési stratégia: május 1. – június 15.; (l) kivitelezési partnerek (bankok átvilágítása, privatizációs cég(ek) kiválasztása: április vége – június eleje; (m) stratégia beindítása: június közepe; (n) kivitelezés: kilenctől huszonnégy hónapig.

Az állam részesedése 12 bankban

	Alapítói vagyon (milliárd)	Állam (%)
1. Magyar Hitelbank	14500	49.7%
2. OKHB ¹⁸¹	13000	45.0%
3. Budapest Bank	6800	50.0%
4. Külkereskedelmi Bank	7125	44.0%
5. OTP	20143	100.0%
6. Postabank	4000	40.0%
7. Innofinance ¹⁸²	500	70.0%
8. Inter-Európa	2807	36.0%
9. Ipari	3202	56.0%
10. Vállalkozási	2211	28.0%
11. Általános Értékf. Bank ¹⁸³	1000	50.0%
12. Investbank	1245	53.0%
Összesen	76533	60.4%

Hieronymyi Ottó

¹⁸⁰ A K&H-t (korábbi nevén: Országos Kereskedelmi és Hitelbank, majd OKHB, majd Kereskedelmi és Hitelbank) az 1993–1995-ös konszolidációt követően 1997-ben privatizálták.

¹⁸¹ Innofinance Általános Innovációs Pénzintézet Rt.

¹⁸² Általános Értékforgalmi Bank

14.

Szigorúan bizalmas

FELJEGYZÉS Bankreform és a Bankreform Bizottság szerepe

Dr. Antall József Miniszterelnök Úrnak

Hieronymyi Ottó

1992. március 29.

Kormányzati munkamegosztás

1. Jelenleg a bankrendszer modernizálása, szabályozása és a bankok privatizációja terén kormányzati szinten, a különböző jellegű feladatoknak és felelősségeknek megfelelően, egy logikus munkamegosztás van kialakulóban. Szükség van egyeztetésre és együttműködésre, de nem lenne célravezető újra megkísérelni a felelősséget az összes területért egy kézben központosítani.
2. Fontos a világos feladatkielölés és munkamegosztás. Ez vonatkozik a koncepciók kidolgozására, a konzultációra, az együttműködés szervezésére és a tapasztalatcserét elősegítő projektek irányítására (PHARE, USAID stb.).
3. A fő feladatokat és a fő kormányzati felelősöket, kiknek különböző, többnyire törvényben rögzített feladat- és hatáskörük van, a következő módon lehet csoportosítani:
 - (a) szabályozási kérdések, betétbiztosítási rendszer: Bankfelügyelet Elnöke (Botos Katalin), Bankfelügyeleti Bizottság Elnöke (Mádl Ferenc¹⁸³);
 - (b) bankbiztonsági kérdések, technológia, stb.: Magyar Nemzeti Bank Elnöke (Bod Péter Ákos¹⁸⁴), Bankfelügyelet Elnöke;
 - (c) bankprivatizáció portfóliórendezés: a Privatizációért felelős Tárcanélküli Miniszter (Szabó Tamás¹⁸⁵);

¹⁸³ Mádl Ferenc (1931–2011) Széchenyi-díjas magyar jogtudós, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A nemzetközi gazdasági és összehasonlító magánjog neves kutatója. 1990 és 1993 között tárcanélküli miniszter, 1993 és 1994 között művelődési és közoktatási miniszter. 2000 és 2005 között a Magyar Köztársaság elnöke.

¹⁸⁴ Bod Péter Ákos közgazdász, politikus, egyetemi tanár, az MTA doktora. 1990 és 1991 között országgyűlési képviselő, majd 1994-ig a Magyar Nemzeti Bank elnöke.

¹⁸⁵ Szabó Tamás magyar közgazdász, politikus, országgyűlési képviselő. Parlamenti képviselő 1990 májusától 1998 áprilisáig; közben a privatizációért felelős tárca nélküli miniszter volt 1992 januárjától 1994 júniusáig.

- (d) új hitelintézmények (Garancia Alap, Hitelkonszolidációs Alap, Földhitel stb.): a Privatizációért felelős Tárcanélküli Miniszter; a Pénzügyminiszter (Kupa Mihály¹⁸⁶).
4. Amennyiben a PHARE program keretében szükséges egy Kormánytagot kijelölni a pénzügyi szektorral kapcsolatos projektek koordinációjára (1.5 millió ECU), ezt a feladatot elláthatná a Privatizációért felelős Tárcanélküli Miniszter. Ennek feltétele, hogy biztosítva legyenek a fent említett kormányzati felelősök projektmunkájához szükséges és megígért PHARE-eszközök.

Szintén szükséges a PHARE pénzügyi program budapesti megbízottjának szoros együttműködése a fent említett kormányzati felelősök munkatársaival.

A Bankreform Bizottság munkájának második fázisa

5. Most készült el a Bankreform Bizottság jelentése eddigi munkájáról. A Jelentést Komár Lajos hivatalosan fogja eljuttatni a Miniszterelnök Úrnak és a Gazdasági Kabinet tagjainak. Szintén szeretnénk a közel jövőben a jelentést egy szélesebb érdeklődői kör rendelkezésére bocsátani. A jelentés angol nyelvű változata is hamarosan elkészül.
6. A Jelentés végén a Bizottság röviden kifejti elképzeléseit munkájának második fázisáról. Anélkül, hogy a Jelentésben leírtakra részletesen kitérnék, szeretnénk röviden a második fázis fontosságáról, feladatairól és egyes szervezési kérdésekről beszámolni.
7. A Bizottság a Miniszterelnök által kinevezett független szakértői csoportként működik. Hazai és külföldi (magyar) tagjai személyes minőségükben vesznek részt a munkában.
- Az elmúlt év során ez a szerkezet és státus nagyban elősegítette független szakmai vélemények megvitatását és vélemények és javaslatok kidolgozását, melyek a kormányzati munkában felhasználásra kerültek.
8. A jelenlegi helyzetben, amikor nincs (és jogi és gyakorlati szempontból nem is lehet) a bankreformnak egy központi kormányzati felelőse, fontosnak tűnik a Bankreform Bizottság eddigi struktúráját és státusát megtartani, illetve még az eddiginél is jobban kihangsúlyozni.
9. A Bankreform Bizottság státusa és munkamódszere eddig is megengedte, hogy egyrészt szorosan együttműködjön különböző kormányzati felelősökkel, más-

¹⁸⁶ Kupa Mihály magyar közgazdász, politikus, az Antall-kormány pénzügyminisztere.

részt független véleményeket dolgozzon ki, és ezen belül a nemzetközi és a hazai meglátások szintézisére törekedjen.

10. A Bankreform Bizottság abban látja feladatát, hogy:
 - (a) kidolgozásban lévő kérdésekben állást foglaljon, független szakmai véleményt fejezzon ki, és javaslatokat fogalmazzon meg részterületeken elvégzett konzultánsi, illetve apparátusi munkákról;
 - (b) átfogó képet alkosson a magyar bankrendszer reformjának feladatairól és eredményeiről;
 - (c) gyors állásfoglalásokat dolgozzon ki a Gazdasági Kabinet, illetve az egyes fent említett felelősök részére;
 - (d) egy, a jelenleginél átfogóbb jelentést dolgozzon ki a magyar bankrendszeréről a kormányzat és a hazai és külföldi szakértő részére.
11. A Bankreform Bizottság hatékony működését elősegítheti:
 - (a) a hazai és külföldi konzultánsi és titkársági feladatokhoz szükséges eszközök biztosítása (PHARE-, amerikai vagy más nemzetközi programokon keresztül);
 - (b) egy dinamikusabb belső szervezés és munkavezetés, amihez hozzájárul az (a) alatt említett eszközök biztosítása;
 - (c) egyes területeken (pl. számítástechnika) albizottságok és munkacsoportok képzése;
 - (d) szoros együttműködés a fent említett felelősökkel, a külföldi tanácsadókkal és programok képviselőivel (PHARE stb.)

Hieronymy Ottó

A következő forrásban az Antall-kormány hatalomra kerülésének félidejében Diczházi Bertalan objektív áttekintést nyújtott a következő két év feladatairól.

15.

Miniszterelnök Úr részére!
Gazdaságpolitikai törekvések
(1992. június elején)

1. A kormány gazdaságpolitikai céljai:

- a külső pénzügyi egyensúly fenntartása,
- a belső pénzügyi egyensúly (költségvetés) megteremtése, az infláció leszorítása,
- az exportorientáción alapuló gazdasági növekedési pálya.

Ezentúl – új elem – a kormány a gazdaságpolitika középpontjába állítja az INFRA-STRUKTÚRAFEJLESZTÉST. Itt az állami szerepvállalás nem kerülhető meg.

Ennek érdekében a kormány gyorsítani kívánja:

- a telekommunikációs rendszer beruházási és fejlesztési programját, az államnak szerepet kell vállalni a finanszírozásban,
- az úthálózat építését új hitelek felvételével, valamint államilag garantált lakosságikötvény-kibocsájtással,

„Slogen 1”: „A gazdaságpolitika új eleme: az infrastrukturális fejlesztések felgyorsítása.”

A kormány kéri az önkormányzatokat, hogy a döntéshozatal felgyorsításával legalább a meglévő pénzforrásokat – banki információk szerint 60-70 md Ft – a helyi infrastruktúra (vezetékes ivóvíz, csatornázás, helyi utak, lakásépítés, helyi telefonhálózat) fejlesztésére fordítsák.

A központi és helyi infrastrukturális beruházások gyors felfutása a gazdaság új húzóágazata lehet, hiszen munkát ad az építőiparnak, építőanyag-iparnak, kábeliparnak stb.

„Slogen 2”: „Az önkormányzatok nem viselkedhetnek előkelő idegenként az ország gondjainak megoldásakor.”

2. A gazdasági folyamatok alakulása (tények és trendek)

- a több éve tartó növekvő inflációs trendet „megtörtük”, amíg 1991 első négy hónapjában az árak majdnem 20%-kal emelkedtek, addig az idén csupán 9%-kal, a kamatszínvonal csökkenése megindult;

- kedvező jel, hogy az ipari termelés 1992 márciusában 3,7%-kal volt nagyobb, mint az elmúlt év decemberében (hó/hó index);
- az export 20%-kal nőtt az első négy hónapban, 100%-kal emelkedett a FÁK-ba irányuló kivitel;
- az ország devizatartalékai megközelítik az 5 md \$-t, és a folyó fizetési mérleg tartósan pozitív, a külföldi működőtőke-beáramlás – a térség országai közül – nálunk a leggyorsabb, az idén már négy hónap alatt félmilliárd dollár beruházási tőke érkezett. Új modem üzemek épültek, ill. már termelnek. (Pl. General Motors – Szentgotthárd, Ford – Székesfehérvár, Tetra Pak¹⁸⁷ – Budaörs);

„Slogen 3”: „A multinacionális cégek nem jótékonyági intézmények, de ha modern ipart, új munkahelyeket akarunk, jóban kell lenni velük.”

- a csődhullám egyelőre nem rázta meg az országot, átfogó képet – vagyis hány csődből lesz tényleges felszámolás – nyár végén kapunk. A csődeljárások¹⁸⁸ nélkül nem teremthető meg a „pénzügyi rendszer rendbehozatala”;
- a munkanélküliség várhatóan az év végén, jövő év elején tetőzik, a kormány mindent megtesz, hogy az 1 milliós szintet ne érjük el. A kormány szigorítani kívánja a munkanélküli ellátást, mert túlságosan sokan visszaélnek a liberális szabályozással. Másrészt növelni kell a minimálbér és a munkanélküli segély közötti különbséget, hogy „érdemes legyen dolgozni”;
- a privatizáció során növelni kell a hazai befektetőknek történő eladásokat, a kormány nem támogathatja az új kollektív tulajdonformákat, mert a piacgazdaság csak magántulajdon esetén lehet hatékony.

„Slogen 4”: „A kormány – koalíciós pártok – mindenképpen megvalósítják az ipari és mezőgazdasági szerkezetváltást, valamint a privatizációt, ha emiatt a következő választásokat elveszítjük, mert nem a hatalmi pozíciókat akarjuk, hanem országunk jobbra fordítását, ha ez jelentős átmeneti áldozatokkal is jár együtt.”

Budapest, 1992. június 4.

Diczházi Bertalan
kormányfőtanácsos

¹⁸⁷ A svéd italoskarton gyártással és forgalmazással foglalkozó Tetra Pak 1989-ben alapította magyarországi kereskedelmi vállalatát.

¹⁸⁸ Ha egy cég nem képes megfizetni lejárt tartozását a hitelezőjének, akkor fizetéseképtelenségről beszélhetünk. A magyar jogban kétféle fizetéseképtelenségi eljárás ismert: a felszámolási eljárás és a csődeljárás. 1991. évi XLIX. törvény rendelkezik a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról.

16.

dr. Antall József úr
miniszterelnök

MINISZTERELNÖKI HIVATAL

Budapest

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

A privatizáció gyorsítási stratégiájának megvalósításával kapcsolatos kérdéseket a Kormány a közelmúltban tárgyalta. A kormányülésen Boros úr, Kádár úr, Szabó Iván úr és én is kifejtettük véleményünket, hogy a tárgyalat előterjesztés nem gyorsítási stratégia, és hogy az miért nem elfogadható.

Tájékoztatom Miniszterelnök Urat, hogy a Gazdasági Kabinet tárgyalta az előterjesztést november 25-én és december 2-án is. Az előterjesztés Gazdasági Kabinet előtt folyó vitájában többek között a Magyar Nemzeti Bank elnöke azt az álláspontot képviselte, hogy az E-hitel¹⁸⁹ kedvezményessé válása a bankok szakmai és hitelezői szűrő szerepe miatt a gazdaság fejlődése, valamint a privatizáció szempontjából előnyösebbnek mutatkozik, mint a leírt javaslat. Vissi Ferenc szerint az új formák esetén a privatizálandó cégeknél szemben a korábbi privatizációban részt vevő szereplők versenyképtelen helyzetbe kerülnek, és a gazdaság egésze és a vállalkozások számára is elfogadhatatlan a javaslat. Az emlékeztető tanúsága szerint a Gazdasági Kabinet az anyagot nem tartotta alkalmasnak több szempontból sem, és annak átdolgozását javasolta. A következő kabinetülésen megállapítást nyert, hogy az előterjesztő figyelmen kívül hagyva a Gazdasági Kabinet november 25-i állásfoglalását, lényegében érdemi átdolgozás nélkül nyújtotta be ismételten az előterjesztést. A Gazdasági Kabinetben elhangzó ellenvélemények ellenére is úgy gondoltuk, hogy az előterjesztés a kormányülésén is kerüljön bemutatásra, fenntartva mindazokat a kifogásainkat, amelyeket az észrevételt tevők szóban és írásban is több alkalommal közöltek, így az én észrevételeimet is.

A politikai államtitkári értekezlet is megtárgyalta az előterjesztést, és a gazdasági tárcákat képviselő politikai államtitkárok is elvetették az előterjesztésben lévő

¹⁸⁹ Az E-hitel (egzisztencia hitel) a hazai befektetők számára kialakított hitelkonstrukció, amit a programban részt vállaló kereskedelmi bankok és szakosított pénzügyintézetek folyósítottak pozitív eredményű hitelbírálat követően a kedvezményezett számára. E-hitel csak állami tulajdonú vagyონrész értékesítése esetén volt igénybe vehető, s az államadósság törlesztésére szolgált.

mesterséges megoldásokat, így a hiteljegyet, a hitellevelet és a tulajdonosteremtés javasolt módszerét.

A Kormány üléséről a döntést megelőzően kellett elmennem, de az addig tett észrevételek alapján bennem kialakult kép szerint úgy ítélt meg, hogy a Kormány az előterjesztést nem fogadja el, annak legalább jelentős átdolgozását tartja szükségesnek, egyes kérdésekben a felvetett javaslatokat pedig végleg leveszi a napirendről. Ilyenek például a már szabályozott, de itt ismételt feladatként megjelenő ügyek, valamint a hiteljegy¹⁹⁰-, hitellevél¹⁹¹-konstrukció is, amelynek eddig megismert feltételeit gazdasági szempontból alkalmatlannak tartom, úgy gondolom, hogy a pénzügyi kondíció oldaláról is a most elfogadott Egzisztencia Hitel pénzügyi feltételei ugyanolyan célt érnek el, mint a hitellevél, hiteljegy javasolt pénzügyi feltételei.

Megítélésem szerint nem szerencsés, ha a stratégiai anyagban leírtak képviselte tekintetében a párt- és állami funkciók összekeverednek, és politikai fórumokon a javaslatot mint „csodafegyvert” találják.

Politikusként is meg kívánom jegyezni, hogy a hitelfelvétel-, hiteljegy-konstrukció és más problémák miatt. A leírt javaslatok parlamenti elfogadása, illetőleg végleges kormányjövahagyása a kormányzó pártok számára jelentősen meg fogja nehezíteni a választási időszak kampánymunkáit, az ellenzék kezébe olyan érveket adva, amelyekkel szemben nagyon nehezen lehet csak meggyőzően érvelni. Ezért azt gondolom, hogy a javaslatokat a gazdaságpolitikai és stratégiai szempontok figyelembevételével mellett ilyen szempontok szerint is mérlegelni kell.

A gyorsítási stratégiában foglaltakkal kapcsolatban sajtótájékoztatókon és másutt, a széles nyilvánosság előtt feltett kérdések esetében nagyon nehezzé válik a megfelelő színvonalú, a kérdezőket nem lebecsülő, korrekt szakmai válaszok megadása.

A Kormány 1991 szeptemberében fogadta el a 4 éves gazdaságpolitikai programhoz szervesen kapcsolódó tulajdonosi és privatizációs stratégiáját. A stratégia tartalmazta a tulajdonváltás és annak eszközeként kezelt privatizáció alapelveit, cél- és eszközrendszerét.

A gazdasági rendszerváltás folyamatában természetesnek tekinthető, hogy az azóta eltelt időszak tapasztalatai alapján bizonyos hangsúlyváltások, prioritások módosítása válhat szükségessé, illetve a stratégia gyakorlati megvalósulásában jelentkező hibák kiküszöbölésére különböző intézkedések meghozatala tovább nem halasztható.

¹⁹⁰ Kötelezvény, melyet közhitelű intézet bocsát ki, vagy mely közhitelen alapszik.

¹⁹¹ Levél alakjában kiadott írásbeli meghatalmazás, utalvány, amellyel a kibocsátó felhatalmazza a címzettet, hogy a levélben megnevezett személynek, cégnek a kibocsátó terhére bizonyos összeget hitelezzen.

Szakmailag megalapozott érvrendszer azonban nem indokolja a privatizációs politika gyökeres megújítását, amit „A magyar privatizáció gyorsítási koncepciója és kormányzati munkaprogramja” című anyag megfogalmaz.

Koncepcióját tekintve az anyag a tulajdonosváltás és privatizáció kérdéskörét összefüggéseiből kiragadva, elszigetelten vizsgálja, és nem tárgyalja a javasolt „gyorsítás” makrogazdasági hatásait.

A stratégiában leírtak megvalósítása a gazdaságban az inflációt jelentős mértékben növeli, anélkül hogy bármi annak kezelésére vonatkozó halvány elképzelésre is utalna. Az E-hitel kamat és egyéb feltételeinek jelentős, a Kormány által jóváhagyott csökkentése pedig stratégiában leírt pénzügyi módszerek alkalmazását alapvetően indokolatlanná teszik. Ha ezzel ellentétes döntés születik, az azt jelenti, hogy a már megkezdett gazdaságépítési és privatizációs folyamatok kérdőjeleződhetnek meg, illetőleg a vállalkozásokat az esélyegyenlőtlenség okán működőképességükben is meggátolhatjuk.

Engedje meg, Miniszterelnök Úr, hogy mellékeljem mindazokat az észrevételeket, amelyeket a stratégiai koncepcióval kapcsolatban már több ízben, szóban és írásban is felvetettem.

Budapest, 1992. december 17.

Üdvözlettel:
[olvashatatlan aláírás]

Melléklet

I. A privatizáció gyorsítása valóban szükséges, de a privatizáció a gazdaságpolitikának csak eszköze, nem pedig fordítva. Az anyag ugyan az előbbi deklarálja, de összességében mégis a privatizációt mint öncélt emeli ki a rendszerből.

A keresleti és kínálati politika gyökeres megváltoztatására javasolt megoldások tartalmazzák a Privatizációs Gyorsítási Koncepció¹⁹² lényegét, itt döntően új elemek jelennek meg az anyagban, ezekkel – fontosságuk miatt – részleteiben is foglalkozom.

¹⁹² A nem központi kezdeményezésű privatizáció legfrissebb változata az 1991 szeptemberében megindított „egyszerűsített privatizáció” volt, amely éppen az aktív, ill. a vagyonsvédelem bürokratikus koloncokkal megterhelt „passzív” programok visszaszámításából indult ki. Ez a megoldás a privatizáció „privatizációját” tűzte ki célul a folyamatok gyorsítása érdekében.

Keresleti oldal

A belföldi keresletteremtés mesterséges élénkítése új eszköze lenne a hiteljegy (HJ) és hitellevél.

- a) Az önfejlődésre képes kiinduló tulajdonosi szerkezet megteremtése valóban kíváncsú lenne, nem érték azonban azzal egyet, hogy a hiteljegyes privatizációs (HP) technika ezt döntően elősegíti. Az elmúlt időszakban egyértelműen bebizonyosodott, hogy csak az egzisztenciájában érdekelt „végső tulajdonos” képes valódi tulajdonos módjára dönteni és működtetni vagyonát.

A hiteljegyes privatizációban a tulajdonos igazán nem tulajdonos, praktikusán pusztán kisbefektető, a megvásárolt vagyon jelzáloggal terhelt, a tulajdonos döntéseivel gyakorlatilag semmit nem kockáztat (a kezelési költséget leszámítva), az adott cég meghatározó döntéseibe nincs beleszólása, tulajdonosi részesedésének minimális volta következtében.

Esetenként a fogyasztást maximalizáló döntései alapján a részvényeit eladva a cég tőzsdei árfolyamát mélyen a reális szint alá is süllyesztheti, ami komoly társaságokat is nehéz helyzetbe hozhat. Az államnál jobb és esetleg rosszabb tulajdonosok keresése.

- b) A mesterségesen élénkített kereslettel szemben mennyiségileg és minőségileg is elégséges kínálatnak kell megjelennie, és ezen kínálatnak hozzáférhetőnek kell lennie a hiteljeggyel rendelkező potenciális „kistulajdonosok” számára is. Az anyag kínálatra vonatkozó fejtegetései igen vázlatosak, a felvetések nem adnak arra választ, hogyan biztosítható az elvárt kínálat „terítése”.

A HP lényeges jellemzője ugyanis, hogy döntően kis- (mini-) befektetők lesznek, és alapvetően részvény iránti keresletet fognak támasztani. A megoldás alapvető ellentmondása itt van: amíg az állami vagyonnal szemben nincs elégséges fizetőképes hazai kereslet, addig a jelzett területen, a minibefektetések, a „lakossági” részvényprivatizáció területén fordított a helyzet, a kínálat nem elégséges. Tehát a belföldi kereslet ösztönzése nem racionális gazdaságilag mindaddig, amíg nincs megfelelő mennyiségű és minőségű kínálat.

Figyelembe kell venni azt is, hogy a HP ütközhet a kárpótlási igényekkel.

- c) Az anyag szemléletmódjának eredményeképpen nem foglalkozik a HP tovagyrűző hatásaival, jellemzőivel, így meg sem említi, hogy a HP-val megszerzett tulajdon működtetéséhez is pénzre van szükség, amihez további hiteleket kellene felvenni. E hitelekhez azonban nem lehet a megszerzett tulajdont biztosítékként felajánlani a jelzálogjog miatt.

d) A HP jelentős súrlódások, veszteségek mellett fog működni:

- Kétséges, hogy az állami vagyona, annak értékére, a hiteljegyekre, azok tulajdonosaira, a zálogra teljes körű, pontos és gyors nyilvántartást meg lehet szervezni.
- A HJ árfolyam-megállapítása nagyon durva, bennfentes kereskedelemre¹⁹³ nagyon csábító. Mivel közgazdaságilag – a kedvezmények mellett – itt történik az állami vagyon értékelése, ezért lényeges kérdésről van szó. A korrupció a másik lényeges elemnél erőteljes lehet, nevezetesen hogy ki milyen konkrét vagyontárgyat, részvényt tud szerezni a HJ-ért cserébe.
- Inflációs hatása lesz, amely végső soron a költségvetés terheit növeli.
- Kiszorítja a „rendes” kézpénzes hiteles privatizációkat, arról már nem is beszélve, hogy az eltérő követelményszint miatt (pl. E-hitel és javasolt hitel-jegy) az eddig sikeresnek mondható privatizációs lépéseket is igen rövid idő alatt sikertelenné torzíthatja.
- A zálogrendszer nem biztosítja a visszafizetést: 5 év múlva nem fizetés esetén a kérdéses vagyontárgy (pl. gépek) lehet, hogy semmit sem érnek, nem értékesíthetők újra.

e) Szeretném arra is felhívni a figyelmet, hogy a hiteljegy bevezetésének jelentős veszélyei vannak a társadalmi „közhangulat” szempontjából is. Akik belevágnak és elbuknak, elvesztik megtakarításaikat – hiszen a hiteljegy kamatait az első időben szinte csak ebből tudják fizetni –, a bukásért nem magukat, hanem a feltételeket és az azokat kitaláló kormányt okolják majd. A nagyszámú bukás óriási elégedetlenséghez és politikai feszültséghez vezethet, hiszen a kispénzű bukottak anyagi helyzete a korábbihoz képest mindenképpen rosszabb lesz, amiért ismét a kormányt teszik majd felelőssé.

Kínálati oldal

a) Alapvetően hibás felfogás, a piaci szereplők méretnagyságának mesterséges meghatározása, „azaz az állami vagyonnal a szélesedő – mesterségesen szélesítő – hazai kereslet szerkezetéhez igazodó méretű, privatizálható egységekre való tagolása”.

A méretnagyságot döntően a piac keresleti és kínálati viszonyai határozzák meg, „az egészségesre növekedés és zsugorodás folyamatában”.

¹⁹³ A bennfentes kereskedelem gazdasági bűncselekmény. Lényegében bennfentes információval kapcsolatos olyan tiltott magatartás, amely pénzügyi eszközre vonatkozó ügylettel vagy előnyszerzéssel függ össze. Fogalmát az egyes országok törvényei, különösen büntető törvénykönyvei és tőkepiaccal kapcsolatos törvényei határozzák meg. Az Európai Unió tagállamai közös meghatározást használnak.

A privatizáció öncélként való kezelésére igen jó bizonyíték, hogy a megfelelő kínálat kialakítását elősegítő decentralizációs javaslatoknál az anyag meg sem említi, hogy az esetleges leválasztások, szétdarabolások előtt szükséges lenne az iparpolitikai, kereskedelempolitikai stb. érdekek vizsgálata is! Alapvető ellentmondása az anyagnak, hogy miközben a Privatizáció Gyorsítási Koncepciója többek között arra hivatkozással került kidolgozásra, hogy nincs összefüggés a struktúrapolitika és a privatizáció között, a kínálati politika tudatos alakítását tartalmazó fejezetében a struktúrapolitikát még csak meg sem említi.

b) Az 1991-ben kidolgozott privatizációs stratégia az időlegesen állami tulajdonban maradó vagyonkezelésével nem foglalkozott részletesen, ez mára igen fontos kérdéssé vált, részletes kidolgozása tovább nem halasztható. Sajnos jelen anyag sem vállalta fel ennek a kérdéskörnek a kifejtését.

c) A tőzsdén keresztül zajló privatizáció erősítésénél megítélésem szerint a kidolgozók nem fordítottak kellő figyelmet arra, hogy a tőzsde alapvetően a spekulatív üzletkötések színhelye.

d) A reorganizációt fontos, a gazdaság működőképessége számára nélkülözhetetlen eszköznek kell tekinteni. Ugyanakkor a reorganizációra döntően nem a privatizációs bevételeket kell fordítani, hanem üzleti alapon a már meglévő, illetőleg a jövőben létrejövő magyar és az itt tevékenykedő külföldi befektetési bankok eszközeinek felhasználásával kellene eredményeket elérni. Természetesen, hogy hol milyen reorganizációra van szükség, azt alapvetően az egyes ágazatpolitikák dönthetik el, amely ágazatpolitikákat a Kormánynak kell jóváhagynia. Hangsúlyozni szeretném, hogy az átstrukturálás, a reorganizáció nem járhat költségvetési tehervállalással. Ugyanakkor olyan módszereket kell alkalmazni mind az Állami Vagyonügynökség, mind az Állami Vagyonkezelő Rt. tekintetében, amelyek nem oldják fel a társaságok korlátozott felelősségi rendszerét.

II. A privatizációs gyorsítási koncepció mellékletében foglalt munkaprogram egyes pontjaival kapcsolatos észrevételeim a következők:

II.1. Az ágazati privatizációs stratégiák munkálatainak áttekintésére külön határozatot hozni nem szükséges. A Kormány tavaly decemberi ÉT-üléséről hozott határozata kötelezte az ipari és földművelésügyi minisztert, hogy dolgozza ki az ipar- és agrárpolitikai koncepciót, amelynek része kell legyen a privatizációs politikával kapcsolatos elképzelések felvázolása is. A stratégia egy folyamatosan változó, a gazdaság, és ezen belül a piac hatásait alapul vevő koncepció, amelynek inkább a karbantartása lenne szükséges.

II.2. A vagyonfelmérés és -regisztrálás, valamint információgyűjtés valóban szükséges tennivalóit e munkaprogram nélkül is teljesíteni kell a vagyonnal való gazdálkodás kiindulópontjaként. E munka keretében viszont részletesen fel kell mérni a kötelezettségeket.

II.3. A vállalatok átalakulási kényszerét törvény rendezi, felesleges külön határozatot hozni erről. (Az ideiglenes állami tulajdonban lévő vagyon értékesítéséről, hasznosításáról és védelméről szóló törvény)

II.4. A TB-vagyonátadás kérdéskörével a Gazdasági Kabinet által létrehozott bizottság foglalkozik, ahol a privatizációért felelős miniszter, valamint az ÁVÜ megfelelő szinten képviselve van. A párhuzamos munkavégzés felesleges.

II.5. Az alapítványok részére történő ingyenes vagyonátadás jogcímét a Vagyonpolitikai Irányelvek¹⁹⁴ szabályozza, nevezetesen az állami feladat átvállalása esetén van lehetőség ingyen vagyonátadásra. További bővítése, a Vagyonpolitikai Irányelvektől eltérő szabályozása indokolatlan.

II.6. Az állami vállalatok egy részének költségvetési intézménnyé történő átminősítésének gazdasági előfeltételei hiányoznak, az 1993. évi költségvetés sem számol ilyen új intézményekkel.

II.7. Privatizációs kínálat „teremtését” szolgálták az eddig összeállított önprivatizációs programok. Újabbak kialakításának nincs semmilyen jogszabályi akadálya, külön döntést nem igényel a kérdés.

II.8. A privatizációhoz kapcsolódó pénzügyi reorganizációs feladatok, az eszközök és forrásfelhasználás szabályainak kialakítása összefügg a hitelkonszolidációval, a reorganizáció kérdésével, amely szabályrendszerének a Kormány elé terjesztése folyamatban van. A Gazdasági Kabinetben a szakmai vita lezárult, ismételt napirendre tűzése indokolatlan.

II.9. Szakemberek felkészítése csak az „új stratégia” elfogadása esetén célszerű, akkor viszont annak költségeit is be kell mutatni.

III.10. Az intézményes befektetőkkel kapcsolatos kérdésekben a munkahelyi nyugdíjpénztárak helyett a kölcsönös biztosító pénztárakról van szó, amelyről szóló pénzügyminiszteri javaslat és törvénytervezet a pénzügyminiszter előterjesztésében már a Kormány előtt van. A kölcsönös biztosító pénztárakkal kapcsolatos jogi és pénzügyi feltételrendszer törvényi szinten kidolgozott, az ehhez kapcsolódó kor-

¹⁹⁴ Az Országgyűlés az időlegesen állami tulajdonban levő vagyon értékesítéséről, hasznosításáról és védelméről szóló 1992. évi LIV. törvényben (a továbbiakban: PTV) és a tartósan állami tulajdonban maradó vállalkozói vagyon kezeléséről és hasznosításáról szóló 1992. évi LIII. törvényben foglaltak szerint határozatot hozott az 1993. évi Vagyonpolitikai Irányelvekről. E határozatban a tartósan állami tulajdonban maradó vállalkozói vagyon kezelésének, hasznosításának formáit, az osztalék meghatározására, illetve felhasználására vonatkozó rendelkezéseket önálló fejezet tartalmazta.

mányrendeletek az év végéig kidolgozhatók. A befektetési alapokról hatályos jogi szabályozás van. A biztosítótársaságokról a Pénzügyminisztérium miniszteri értekezlete elfogadta a törvényjavaslatot, egyeztetése után rövidesen a Kormány elé kerül.

III.11. A hiteljegy- és a hitellevél-konstrukcióra vonatkozó észrevételeimet részleteiben az előzőekben már kifejtettem.

III.12. A lízingkonstrukció szabályrendszere törvényben rögzített, ennek betartását kell biztosítani a gyakorlatban is.

III.13–14. Sem a részletfizetés, sem a menedzserkivásárlás konstrukciója kidolgozásának nincs törvényi akadálya, erről sem szükséges külön kormánydöntés.

IV.15–16. Az ÁVÜ által közvetlenül privatizálandó kör meghatározása, a versenyző ajánlatok bírálati mechanizmusának aktualizálása az ÁVÜ belső működésével kapcsolatos ügy, erről sem kell külön döntés.

IV.17. A privatizáció decentralizálása már a Vagyonpolitikai Irányelvekben eldöntött kérdés (lásd önprivatizáció), ha ezzel kapcsolatban piaci mechanizmusok valamilyen kialakítását gondolja az előterjesztő, akkor szerencsés lett volna, ha az előterjesztés erre részletesen kitér, hogy meg lehessen ítélni, hogy milyen mechanizmusokkal kíván a gazdaságba beavatkozni.

IV.18. A tőzsde szerepének növelésére már születtek állásfoglalások és döntések, ennek eredményei a közeljövőben érezhetők lesznek.

IV.19. A belföldön és külföldön folytatandó marketing és oktatási tevékenység bővítését csak akkor lehet elfogadni, ha ebből számszerűsíthető előnyei vannak a privatizációnak, és nem jelenti a költségvetés tehervállalását, illetőleg nem csökkenti a privatizációs bevételeket, hanem azt folyamatában majd növeli.

IV.20. A vagyonkezelésre ma hatályos szabályrendszer vonatkozik, új elemeket az előterjesztés nem mutat be, így megítélni nem lehet ezeket.

Bod Péter Ákos 1992 decemberében készített számvetése és a felvázolt gazdaságpolitikai alternatívák nagyon őszinte szembenézés a jövővel.

17.

Antall József

miniszterelnök úrnak

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Az év vége felé az ember egyébként is hajlamos számvetésre, ám van sajátos ok is a vissza- és előretekintésre. Kéretlenül ezért összefoglalom számodra (meg persze saját magamnak) a nézeteimet a gazdaságpolitikáról.

1. A viszonylag megbízható számok szerint a gazdaság egészében 1992 végére jórészt lezajlott az átalakulás válság szakasza; az tehát, amely piaci csődökkel, munkahelyvesztéssel, nyílt visszaeséssel jellemezhető. A visszaesés zöme elkerülhetetlen volt – zseniális gazdasági kormányzat mellett is bekövetkezett volna. Előttünk áll egy új szakasz esélye.

Előbb azonban egy megjegyzést kell tenni a „gazdaság egésze” apropójából: az ország bizonyos régióiban és néhány ágazatban (legfőképpen a mezőgazdaságban és a nehéziparban) tovább tart a válság. Nemzetközi tapasztalatok szerint az önmagát túlélő ipar felszámolása egy évtized, bizonyos zárványok (szénbányászat) esetében egy generáció ügye.

2. A kibontakozó új szakasz nem lesz szükségszerűen a fellendülés szakasza, bár erre is van esély. Általam felkért szakértői körben a véleménynyilvánítók fele (nagyobb fele) elnyúló stagnálást valószínűsít. AZ élethez közelebb álló gazdasági vezetők és bankárok úgy látják, hogy a közvélekedéshez képest nagyobb a gazdaság aktivitása és megújulóképessége. Még a hagyományos ipari területeken is vannak igen biztató jelek: az Opel gyár¹⁹⁵ igen meg van elégedve a magyar munkaerővel, és ez a hír szerepet játszott az Audi¹⁹⁶ Győrbe településével – ezzel érzésem szerint Győr

¹⁹⁵ Az Opel (Opel Automobile GmbH) Németország egyik legfontosabb autóipari cége. Legnagyobb üzeme Rüsselsheimben található.

¹⁹⁶ Az Audi Hungaria a magyar gazdaság meghatározó szereplője, hazánk egyik legnagyobb vállalata, a magyar járműipar zászlóshajója. A gyár 2001 óta rendelkezik saját műszaki fejlesztéssel.

1 éven belül kikecmereg a válságból; a jászberényi Lehel gyár¹⁹⁷ olyan termelékeny, hogy a Svéd multinacionális cég nemhogy nem sorvasztja el az itteni termelést (amivel ijesztgettek egyesek), hanem jövőre nagyberuházást eszközöl, munkaerőfelvétellel. (Csak zárójelben: ezekre az ipari sikerekre személyes megjelenéssel továbbra is tedd rá a kormány bélyegét – immáron ne válságrégiós kormánylátogatás jelezze a vidék iránti érdeklődést, hanem a pozitív minta kormányzati megerősítése).

Jól alakul a magyar idegenforgalom is, amely az ipar és a mezőgazdaság után a 3. legnagyobb ágazat. Szabó Iván figyelméből a szükségesnél kevesebb jut neki, pedig itt is lenne alkalom a fejlődés és dinamika igazolására.

Mégis: magam is osztom azokat a véleményeket, hogy a szerény vagy akár érzékelhető növekedés nem mossa el az elégedetlenségeket, türelmetlenséget. Nem várható ugyanis a munkanélküliség mérséklődése, legfeljebb a további növekedés lassulása vagy megszűnése, megmarad az irdatlan területi egyenetlenség: Sopronban 2%, Biharban 22% a munkanélküliség. Megmarad az egyenetlen közteherviselés: a nem adózó vállalkozó (rossz lelkiismerettel) gazdagodik, de szidja a kormányt, az adófizető középosztály pedig stagnáló jövedelme okán szidja.

3. Mit lehet tenni a fellendülésért?

Némi könnyebbülést hozott az a társulási szerződés, pl. a textilipari bér munka vámentessége következtében, melynek hatására számos gyárunk egészen jól prosperált.

További lendületet adhatna a „visegrádiak” közötti szabadkereskedelmi megállapodás, mert itt komoly piacokat szerezhetnénk vissza. Ha hihető a gazdaságpolitika (erre majd visszatérek), akkor tovább mérséklődik az infláció, és csökkennek valamelyest a kamatok: ez is erősíti a beruházási, fejlesztési kedvet.

Igazából egy terület van, ahol a szükségesnél több időt veszítettünk: az infrastruktúra-fejlesztés (útépítés, közmunkák, lakásfelújítás, lakásépítés). A területkiszajátítás nehézsége és a kicsinyes pénzhiány miatt már e kormány szolgálati idejében jelentős út- és hídépítési esemény nem lesz.

Felvetem csupán, hogy az EK-val szembeni stratégiánk („segélyt nem kérünk, mert úgysem kapnánk, ezért piacra jutást kérünk”) relatív sikertelenségére tekintettel nem kellene-e egy új kezdeményezést indítani: éppen mert sem termékeinket, sem munkaerőnket nem fogadják be jó szívvel, járuljanak hozzá az útjaink „európaizálásához”,

¹⁹⁷ A Lehel egy magyar elektronikai márka volt, amely főleg hűtőszekrényekkel kapcsolatban volt ismert. A jászberényi Lehel Hűtőgépgyár gyártotta. Az állami vállalat privatizációja, 1991 óta a cég a svéd Electrolux-csoport része.

mégpedig Budapesttől délre és keletre – hiszen ezen utak szűk gazdaságossági alapon nem minősülnek rentábilisnak (világbanki, LEE¹⁹⁸-hitelezésre¹⁹⁹ alkalmatlanok).

Egészében úgy vélem – bár én a több biztató jelet látók közé tartozom –, hogy 1993-ban és 1994 elején még nem olyan a gazdasági növekedés, amely stabilizálná az ország hangulatát.

4. Mi lett a programunkkal?

A különös az, hogy az eredeti programjának 2-3 éven belül megvalósítható része jórészt megvalósult. A Kormány nagy döntései (privatizáció versus reprivatizáció, további liberalizálás versus protekcionizmus; mind helyesnek bizonyultak.

Sok minden időben csúszott és (talán ezért is) részlegesen vagy a vártnál kisebb intenzitással hozott eredményeket: alkalmazotti részvényvásárlás (ESOP²⁰⁰), a föld-magántulajdon visszaállítása, autópálya-építés.

A továbbiakban lehet bizonyos fokig arra számítani, hogy az elmúlt 3 évben létrehozott intézmények, a létrejött új piaci szereplők „szinergikus” hatására különösebb új kezdeményezések nélkül is érezhetően fejlődik a gazdaság. A szakértői kör egybehangzó véleménye szerint mégsem lenne helyes, ha a kormány „a gép forog, az alkotó pihen” elvén mindössze annyit reagálna a közpanaszokra, hogy majd az idő megoldást hoz a megoldható gondokra (ami egyébként nagyrészt igaz). A társadalom fokozódó életszínvonalbeli, életesélybeli differenciálódása ugyanis még akkor is igényelne új programelemeket, ha az átlag immár növekedést mutatna, szemben az elmúlt két év alatti gyors csökkenéssel.

5. Új program kell!

Az új programot nagyjából társadalompolitikai okok, és nem tartalmiak indokolják. Az MDF januári országos gyűlése alkalmat nyújt erre, sőt elkerülhetetlenné

¹⁹⁸ Lee Iacocca (Allentown, Pennsylvania, 1924. október 15. – Bel Air, Kalifornia, 2019. július 2.) olasz származású amerikai üzletember.

¹⁹⁹ Az ezredforduló környékén egyre több kutatás hívta fel arra a figyelmet, hogy az új típusú induló cégek, a startup vállalkozások (amelyek a vállalati szektor megújulásában kulcsszereplőkké léptek elő, mivel az innováció, a beruházások és a gazdasági növekedés új motorját jelentik) között a visszaautasított kérelmezőkkel szemben többen vannak azok, akik az önkéntes hitelfelvételi korlátozást választják. Lásd: <http://real.mtak.hu/90081/1/02%20Szab%C3%B3%20ZsoltA.pdf> (Letöltés: 2022. 09. 19.); SZABÓ 2019.

²⁰⁰ Employee Stock Ownership Plan, azaz munkavállalói rész tulajdonosi program. Forrásszűkében lévő startupok előszeretettel adnak az indulástól kezdve kisebbségi tulajdonrészt azoknak a munkavállalóknak, akik a legnehezebb időkben az alapítók mellett vannak (osztózva a magas kockázatokban), de később is kiváló motivációs eszköz, kiváltképp a kulcspozíciókat betöltők számára. Jellemzően (korai) tőkebevonás után alakítják ki, hiszen a befektető és az alapítók érdeke is, hogy a csapat együtt maradjon.

teszi. Ha ugyanis jól látom az eddigi két év nehézségeinek kikerülhetetlenségét, valamint a süllyedés végét, akkor visszatérően azt kell súlykolni, hogy körülbelül ezt ígértük, és a társadalmi béke fenntartása mellett teljesítettük is. 1993 elején azonban nem elég azt mondani, hogy más sem tudta volna jobban csinálni ezt, vagy mást tenni helyettünk. Lesznek ugyanis bőven, akik mindent megígérnek (pl. Palotás²⁰¹ és az ő „programja”), vagy lehetetlent/kártékonyat ígérnek (Pozsgay,²⁰² Horn,²⁰³ Nagy Sándor²⁰⁴ pl. hogy a valutatartalékok terhére kell élénkíteni a gazdaságot, és hogy adósságkönnyítést kell kérni).

Bár egyetértünk abban is, hogy kell új program, a megkérdozett gazdasági szakértők között erős tanácsstalanság uralkodott abban, hogy mit tartalmazzon a program. Nem megoldásként, hanem a megoldandó fő problémaként az ország szétesettsége (társadalmi szegmentálódása,²⁰⁵ a politikától való elidegenedése, rétegek és települések szegregálódása)²⁰⁶ fogalmazódott meg. Olyan intézményeket és intézkedéseket kell keresni, amelyek csökkentik a bizonytalanságot, és erősítik a nemzet kohézióját.

Az ötletek között sok új nem bukkant fel, csak olyan, amiről korábban is beszéltünk – a közlekedési és távközlési infrastruktúrafejlesztésekkel növelni a társadalmi komfortérzést; – az infláció további mérséklése. Az oktatás, az iskolafejlesztés, a sport mint társadalmi mobilitásnövelő es nemzeti kohézióteremtő tényező; – a csődhullám és a tartósan vergődő területek olyan értelemben való kontrollálása, hogy a még ép részeket ne sodorja el a „szocialista gazdaság” felszámolásának utóhatása. Bizonyos területeken azt lehet meghirdetni, ami egyébként folyik is: a helyi önkormányzatok történelmi jelentőségű megerősödése, funkcióbővülése (sosem épült ennyi iskola, orvosi rendelő azokon a településeken, amelyek 1990-ben nyertek önállóságot).

Kockázatosabb azt meghirdetni, aminek folyója kellene, de aligha fog: a nagy szociális rendszerek átalakítását. Ma a hivatalos lakossági jövedelmek csaknem fele nem bérjellegű állami juttatás (olyan transzferjövdelem,²⁰⁷ mint nyugdíj, segély, egész-

²⁰¹ Palotás János Parlamenti képviselő, szakíró, közgazdász, elitklub-alapító és a Vállalkozók Országos Szövetségének egykori elnöke.

²⁰² Pozsgay Imre (1933–2016) politikus, egyetemi tanár, az MDP (1950–1956), az MSZMP (1956–1989), az MSZP (1989–1991) tagja, a Nemzeti Demokrata Szövetség alapító ügyvezetője, majd elnöke volt a párt feloszlásáig (1991–1996).

²⁰³ Horn Gyula (1932–2013) politikus, közgazdász a Magyar Népköztársaság utolsó külügyminisztere, 1994 és 1998 között a harmadik magyar köztársaság harmadik miniszterelnöke volt.

²⁰⁴ Nagy Sándor (1946–2015) magyar politikus, közgazdász.

²⁰⁵ részekre osztás, szétagolás

²⁰⁶ elválasztódás, elkülönülés

²⁰⁷ A jövedelemátcsoportosítások az újraelosztásból származnak. Ezek családi ellátások, öregségi nyugdíjak, munkanélküli ellátások, társadalombiztosítási ellátások.

ségügyi ellátás, ösztöndíj stb.). Ezeket a jövedelmeket vissza kellene fogni, hogy csökkenjen az állam működési költsége és az általános adóteher, de lehetetlen mindent csökkenő-stagnáló munkabérek és növekvő munkanélküliség mellett megvalósítani.

6. A kormányzati stílusról

Láthatóan nem tudunk friss és frappáns ötleteket adni egy új év (és talán új szakasz) gazdasági programjához. A gondolkodás folyik, és talán lesz valami hozadéka. Az bizonyosnak látszik, hogy egyfelől az eredményekről kell beszélni, másfelől pedig az integráló tényezőkről. Egyébként nemcsak azért lesz könnyebb az eredményekről beszélni, mert végre lesznek eredmények, hanem mert pl. az ellenzéki kézben lévő önkormányzatok is kénytelenek lesznek a saját terminusuk vége felé valamit felmutatni. Szimptomatikus, hogy Demszky²⁰⁸ is hirtelen sikerpropagandába kezdett: épül-szépül hazánk fővárosa...

Ami az integrálást illeti, az részben intézkedés, részben stílus kérdése. Az előzőekkel úgy állunk, ahogy. A stílus elvileg változtatható, ezért erről néhány szubjektív megjegyzést.

Az ország véleményét kinyilvánító része az indokolt elégedetlenségen túlmenően bizalmatlan a politikai elittel, annak csetepatéival szemben. A politikai háborúskodásokban nemcsak a kormányzati oldal vesztett rengeteget a népszerűségéből, hanem a kombattáns²⁰⁹ ellenzék is, viszont a (szórásból) kimaradók (a szocik, a Fidesz, a függetlenek és kisebb részben a KDNP) még nyerhetnek is mindezen. A kormány ugyan nem tud megszabadulni a munkájából adódó népszerűtlenségtől, de előtérbe helyezheti azokat, akik alkalmasak a párbeszédre, akik megkísérelhetik a nemzet nevében való fellépést a partikularitások²¹⁰ napi vitái során. Továbbá több fiatal arc kellene a kormánypozíciót betöltők vagy kormányzati ügyekben nyilatkozók között, a jövő év elején, egy évvel a választások előtt. Ki kellene tehát vonni az irritáló vagy politikailag bukott egyéneket, mint amilyen... és lehetne hozni fiatal vagy fiatalos, de mindenképpen megnyerő embereket, akikben nem is olyan szegényes az MDF (pl. Bakó

²⁰⁸ Demszky Gábor (Budapest, 1952. augusztus 4. –) magyar jogász, szociológus, politikus, a demokratikus ellenzék, majd a Szabad Demokraták Szövetségének (SZDSZ) volt tagja, 1990–2010 között – öt hivatali cikluson át – Budapest főpolgármestere.

²⁰⁹ harcos, harcias, erélyesen vitázó

²¹⁰ részlegesség, szűkkörűség, nem az összeshez való tartozás

Lajos,²¹¹ Bratinka,²¹² Fejes Attila, Horváth József,²¹³ Illéssy István,²¹⁴ Katona Kálmán²¹⁵).

7. Néhány aktuális kormányzati ügyről

Az IMF-fel kezdem, mert annak jelzésértéke van, az 1993-as költségvetés átment a Parlamenten, de sok tartalmi változással. A kétkulcsos ÁFÁ-ból „két és fél kulcsos” lett; vagy megképződő, vagy meg sem képződő privatizációs bevételekből folyó hiányt fogunk finanszírozni.

De nem ez az igazi baj, hanem a kormány szavahihetőségének fogyatkozása. Az IMF hazánkkal foglalkozó tagjainak déja vu²¹⁶-érzése van: az akkori kormányzat hasonlóképpen húzta-vonta a kellemetlen intézkedéseket, és próbált ki trükköket az IMF-en, mint most a Pénzügyminisztérium. Az ÁFÁ-t szándéklevélben 1992 nyarára ígérte a pénzügyminiszter, abból 1993 januárja lett, de nem is olyan régen a jövő év közepére való eltolást is szóba hozta. A devizajövedelmek indokolatlan adómentességét is tolja maga előtt. A családi pótlék adóztatását – amibe beleegyezett a népjóléti tárca – nem vállalta fel, holott Camdessus-nél²¹⁷ megígérte. Ott egyébként egy 3 éves költségvetés-konszolidáló programot vett elő, amelyet a Kormány nem vitatott meg, a Parlament meg pláne nem. Jogi ereje amúgy sem lenne egy ilyen középtávú – választásokon átnyúló – programnak, de legalább tereli a politikai pártok gondolkodását. Miután e kitekintésnek nem volt vitája a parlamentben, az IMF decemberi delegációja növekvő gyanúval tekint a Pénzügyminisztérium szándékaira, illetve azok komolyságára.

Azt is meg kell mondanom, hogy az 1993. évi költségvetésben óriási lyukak vannak (pl. a pénzintézetek nyereségadója tételeinél itt inkább állami támogatásra lesz szükség). Ezzel egyébként az IMF is tisztában van.

²¹¹ Bakó Lajos magyar politikus, országgyűlési képviselő (MDF; 1990–1994)

²¹² Bratinka József (1952–2011) magyar nyelvész, országgyűlési képviselő

²¹³ Horváth József magyar jogász, politikus, az MDF országgyűlési képviselője, az Országgyűlés jegyzője is volt. 2012–2020 között a Nemzeti Közszerológati Egyetem főtitkára.

²¹⁴ Illéssy István magyar népművelő, szociológus, politikus. 1990 és 1994 között a rendszerváltozás utáni első Országgyűlés képviselője.

²¹⁵ Katona Kálmán (1948–2017) magyar mérnök, politikus, országgyűlési képviselő, 1998 és 2000 között közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter, a 2006-os önkormányzati választáson a Magyar Demokrata Fórum (MDF) budapesti főpolgármester-jelöltje.

²¹⁶ A déja vu az a jelenség, amikor valaki úgy érzi, hogy az éppen történő helyzetet már korábban átélté, az adott esemény korábban már megtörtént volna vele, ugyanakkor a korábbi átéltés körülményei vagy akár megtörténtének ténye bizonytalanok.

²¹⁷ Michel Camdessus francia közgazdász, aki 1987 és 2000 között a Nemzetközi Valutaalap (IMF) hetedik ügyvezető igazgatójaként tevékenykedett.

Aggodalommal szemlélem a Pénzügyminisztérium vezetésének azt a törekvését, hogy kivonja magát a szakmai kontroll alól. Nem csak arra az újra bevezetett gyakorlatra gondolok, hogy a Kormány elé, meg persze a Gazdasági kabinet elé rendszeresen helyben kiosztott anyagok kerülnek (ismereteim szerint ez volt a PB²¹⁸ osztályrész is a 80-as években), hanem pl. az állami értékpapír-kibocsájtás ügyére.

E téren hatalmas melléfogások történtek eddig is. Első bankelnöki élményeim közé tartozik, hogy a Pénzügyminisztérium akkori államtitkára évi 35%-os kamatozású papírral kívánt megjelenni a piacon, miközben az infláció 1991 közepétől látványosan mérséklődött. A már kinyomtatott papírokat bezúztam, de 1992 tavaszán a tovább eső infláció mellett 2 évre 32%-os kamattal nagy összegű állampapírt adtak el a CIB-nek (ha 18% körül finanszírozzák az állami deficitet, a különbözet munka nélkül a CIB-et gazdagítja).

Az MNB szakmai ellenvetéseit a Pénzügyminisztérium nem eloszlatni, hanem kikerülni kívánja; ennek legutóbbi jele az, hogy újabb kormányhivatalt hozat létre, az 1993. évi költségvetési tartalék megbontásával.

A konkrét ügyeken túlemelkedve helytelennek tartom, hogy a kormányzati ciklus második felében a kormány az MNB-t gyengíti, és a kormányhivatalokat erősíti: hacsak valaki nem teljesen biztos elsőprő választási győzelmében, akkor inkább fordítva lenne logikus.

Budapest, 1992. december 20.

Tisztelettel:

Bod Péter Ákos

²¹⁸ Politikai Bizottság

Az alábbi dokumentum szakmaisága és objektivitása miatt nagyon értékes, sajnos készítőjének aláírása olvashatatlan.

18.

A KORMÁNY GAZDASÁGPOLITIKÁJÁRÓL, AZ ORSZÁG GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÉRŐL

A kormánynak négyéves gazdasági programja van, amelyet természetesen folyamatosan korszerűsít; a gazdaságpolitika elveit tekintve következetességre, a megvalósítást célzó módszerek terén viszont nagyfokú rugalmasságra törekedve.

A program értékelése során arra kell választ adni, hogy vajon a megvalósulás útján vannak-e annak a piacgazdasági rendszer megteremtése köré csoportosuló strukturális céljai, illetőleg a gazdaság stabilizálásával, az egészséges növekedés feltételeinek megteremtésével kapcsolatos makrogazdasági céljai. Összességében a kitűzött célokat, a végrehajtott és elhatározott hangsúlymódosításokat, az eddigi végrehajtást és a megvalósítás esélyeit megfelelőnek lehet értékelni.

1. A piacgazdasági rendszer kiépítését célzó strukturális célok megvalósulásának értékelését tekintve a következőt lehet mondani:

- Lényegesen erősödött a magánszektor, a magántulajdoni alapon való gazdálkodás szerepe, ami alapvető biztosítéka annak, hogy a perspektivikusan gazdaságos tevékenységek fejlődhessenek. Ezt jelzi, hogy a kisvállalkozások száma és teljesítménye folyamatosan gyorsan nő, és felgyorsult az állami vállalatok privatizációja is. Ehhez hozzájárult, hogy az elmúlt időszakban változott maga a privatizációs stratégia is, döntő súlyt kapott a decentralizált privatizáció; korszerűsödtek és bővülnek a belföldi privatizációs kereslet megteremtését szolgáló eszközök, szélesebb körben és kedvezőbb feltételekkel nyújtható Egzisztencia hitel. Lehetőség nyílt privatizációs lízingre, részletfizetésre, beindul a munkavállalói résztulajdonszerzést, a menedzserek tulajdonosi részesedését biztosító program stb. Változatlan alapelv, hogy a privatizáció során a befektető vállaljon valós kockázatot, s valamennyire saját tőkével is vegyen részt a vállalkozásban.²¹⁹

Külön említést érdemel a külföldi működőtőke kelet-közép-európai viszonylatban kiemelkedő mértékű bevonása, mind a privatizációhoz kapcsolódva,

²¹⁹ A fogalmak részletes kifejtését lásd a bevezető tanulmányban.

mind új vállalkozásokat, zöldmezős beruházásokat²²⁰ létrehozva. Az országba így bekerült fejlett termelési kultúra, technika, piaci ismeretek révén többletjövedelem képződik, amelynek legnagyobb része – s a profit megfelelő újra-befektetési lehetőségeinek biztosítása esetén akár az egész – az országban marad.

- Lényegében 1992 végére megtörténtek az alapvető változások a vállalkozások gazdasági környezetének liberalizálása, a belföldi tőkemozgás, az import, az ár- és béralakulás felszabadítása terén. Párhuzamosan előre haladt a piacgazdaság jogi kereteinek megteremtése. Megszülettek, és a gyakorlati tapasztalatok alapján korszerűsödnek a pénzügyi tevékenységeket, a számvitelt, a csődeljárást szabályozó törvények; ezek működése jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy viszszaeszkorjjon a vállalati körben korábban jellemző felelőtlen gazdálkodás, erősödjön a – piacgazdaságokat alapvetően jellemző – pénzügyi fegyelem.
- A liberalizálással párhuzamosan csökken az államgazdasági súlya, beavatkozásának szerepe. Lényegében megszűntek a jövedelmi és árviszonyokat eltérítő ártámogatások, a vállalatok, az elkülönített állami alapok támogatásai (ilyenek a nemzetközi normákkal összhangban az agrárszektorral kapcsolatban maradtak fenn), a versenyszférában nincs beruházási támogatás. A gazdaságpolitika lényeges eleme, hogy a vállalatok önállóan hozzák gazdasági döntéseiket, azokba az állam nem avatkozik be.

2. A gazdasági stabilizációval, az egészséges gazdasági növekedés feltételeinek megteremtésével kapcsolatos makrogazdasági célok teljesülését értékelve a következőket lehet mondani:

- Az eredetileg elképzeltnél is kedvezőbb a külső egyensúly helyreállításában, a fizetési mérleg pozíciójában, az adósság súlyának mérséklésében, a tartalékok növelésében elért eredmény. Lényegében az elgondolásoknak megfelelően 1991 közepe óta csökken az infláció. A stabilizáció e peremfeltételeinek javítására a továbbiakban is törekednünk kell.
- Nem sikerült azonban elérni, hogy a gazdaság teljesítménye már 1992-ben növekedésnek induljon. A munkanélküliség részben a teljesítménycsökkenéssel, részben a strukturális átalakulással összefüggésben (helyenként még a korábbi kapun belüli túlfoglalkoztatást leépítve) magasra emelkedett.

²²⁰ Olyan ipartelepítés, amely korábban mezőgazdasági művelés alatt álló területet vesz igénybe. Hátránya, hogy nincs ipari infrastruktúra, a közműveket ki kell építeni, meg kell felelni a környezetvédelmi előírásoknak. Előnye, hogy szabadon alakítható a telep alaprajza, elrendezése. Ipari parkban is létrejöhet: itt a természetvédelmi kérdések eleve tisztázottak.

Az 1991–92. évi visszaesés oka nem a költségvetési és a monetáris restriktió, hanem a tényleges keresleti viszonyok alakulása. (Ezekben az években a gazdaság teljesítményekhez képest a költségvetés kiadásai, illetve a monetáris politikára jellemző mutatók éppen hogy engedékenyebb központi magatartásra utalnak; nem akartuk ugyanis mesterségesen súlyosbítani a kirajzolódó visszaesést.) A visszaesést részben külső ok, a kelet-európai exportunk iránti kereslet csökkenése okozta, amellyel szemben már ebben az időszakban eredményes piacváltási tendencia bontakozott ki.

A másik lényeges összetevő a hazai kereslet csökkenése: a vállalkozások felhalmozási (mindenekelőtt készletezési) keresletének, továbbá a háztartások (nagyobbrészt a megtakarítások gyors növekedéséből eredő) keresletének csökkenése. Ez utóbbiakat nagyobbrészt a gazdasági szereplőknek a piacgazdasági körülmények között racionálisabbá vált döntései, részben azonban a piaci kilátásokkal, illetve a megélhetés körülményeivel kapcsolatos elbizonytalanodás váltotta ki.

A makrogazdasági szabályozásnak továbbra is biztosítania kell, hogy folytatódjék a gazdasági stabilizáció, ne romoljon a külső egyensúly és csökkenjen az infláció. Emellett azonban nagyobb hangsúlyt kell kapnia a piacgazdasági követelményeknek megfelelő, egészséges gazdasági növekedés feltételei megteremtésének. Ez természetesen nem mehet végbe a kereslet mesterséges bővítésének, a kínálat erőltetett bővítésének olyan módszereivel, amelyekkel már a tervgazdálkodás időszakában látványos kudarcokat értek el, mint pl. eocén programokkal,²²¹ ellentétel nélküli KGST-exporttal, a külső adósságokat megduplázó „közérzetjavító” intézkedésekkel.

Égészséges gazdasági növekedés csak akkor bontakozhat ki, ha a versenyszférában a fejlesztési döntéseket a vállalkozók hozzájáruló jövedelmezőségi megfontolások alapján. Csak így biztosítható, hogy olyan beruházásnövekedés, s ennek nyomán gazdasági növekedés induljon meg, amely nem a külső adósságok növekedéséhez, hanem a gazdaság teljesítőképességének javulásához vezet. A kormánynak ezért az a feladata, hogy ehhez megfelelő gazdasági környezetet teremtsen. Ezt szolgálják a privatizáció gyorsításának tervbe vett lépései, a pénz- és tőkepiac fejlesztésére számításba vett, illetve megvalósítás alatt álló intézmények, konstrukciók, az infláció és a kamatok további csökkentése, az államháztartás átfogó racionalizálására (a deficitnek a GDP-hez viszonyított aránya fokozatos csökkentésére) kidolgozott program is.

²²¹ Az eocén program a magyarországi barnaköszén-bányászat fellendítésének terve volt az 1970-es, 1980-as években. Az új bányák nyitása hatalmas költségeket emésztett fel, a szén kitermelése során számos technológiai nehézség merült fel, a sorozatos módosítások pedig lelassították a beruházásokat. Időközben megváltoztak a piaci igények (az erőművek és a lakosság kevesebb szén igényelt), terjedt a szénhidrogének használata, és kiépült az olcsóbb áramot termelő Paksi Atomerőmű is. Így a program egyes elemeit meg sem valósították, több bányát pedig néhány év működés után bezártak. Az eocén program négy új bányája 1981-ben kezdte meg a termelést.

Mindezeket figyelembe véve már ebben az évben a gazdasági visszaesés megállására, majd a hatékony növekedés megindulására, fokozatos gyorsulására lehet számítani.

Budapest, 1993. január 7.

Matolcsy György Londonból küldött helyzetértékelései megkerülhetetlen források az 1990-es évek gazdaságpolitikai trendjeinek elemzéséhez. A múlt a jelen és a jövő nagyívű szintézise bontakozik ki a dokumentumokból.

19.

Kedves István!

Mellékelten küldök néhány újabb elemzést, melyek az 1993–94-es évek gazdasági folyamataira vonatkoznak.

London, 1993. március 1.

Matolcsy György²²²

Közeljövő (1.) (Gazdasági előrejelzés az 1993–94-es évekről)

Izgalmas feladat úgy előrejelzést készíteni, amikor megbízható adatbázisra nem támaszkodhatunk, és a nemzetközi előrejelzések rendre csődöt mondanak a világgazdasági folyamatok elemzésénél. Előrejelzésem ezért szubjektív vélemény a magyar gazdaság következő kétéves folyamatairól. E szubjektív előrejelzés az 1991-ben új pályára állt magyar gazdaság trendjeit veszi alapul, így tendenciái véleményem szerint megbízhatók, mértékei vitathatók.

1. A GDP tovább csökken...

A magyar gazdaság szűkülésének beindulása óta pl. az iparban mintegy 30%-os állami vagyonsökkenés járt együtt 20% körüli termelésesökkenéssel. E két hullám időben kissé eltolva követi egymást, de nagyjából 6–12 hónapos szinkronban vannak egymással. A trend nem folyamatos, mert a vagyonsvétel gyorsul (fordított hólabdahatás),²²³ míg a termelésesökkenés hullámszik, azaz előjele negatív, de mértéké hol kisebb, hol nagyobb.

²²² Matolcsy György magyar közgazdász, a rendszerváltozás után több privatizációval foglalkozó kutatóintézet vezetője. 2000–2002 között gazdasági miniszter, egyben az Országos Atomenergia-bizottság elnöke. 2002-től a Növekedéskutató Intézet igazgatója, 2003-tól a Polgári Magyarorszáért Alapítvány kuratóriumának elnöke. 2006–2013 között a Fidesz országgyűlési képviselője. 2010–2013 között a második Orbán-kormány nemzetgazdasági minisztere. 2013-tól a Magyar Nemzeti Bank elnöke.

²²³ A hólabda módszer gazdasági előrejelzésnél (snowball sampling) akkor alkalmazható, ha nehézségbe ütközik a populáció tagjainak körülhatárolása, pl. hajléktalanok, bevándorlók. A kutató adatokat gyűjt a megcélzott populációba tartozó néhány személytől, akiket meg tud találni, majd

1993–94-ben tovább szűkül a gazdaság, mert: Nyugat-Európában recesszió van, ezen belül meghatározó az időleges német stagnálás; az exszovjet térség kereskedelme segít, de nem eleget; a mezőgazdaság talpra állása nem indul meg; az ipar tovább fogy, mert kevés a beruházás és nincs belső piac.

A GDP-csökkenés mértéke 1993–94 egészében nagyjából megegyezik az 1992-es mértékkel. Ennek eloszlása hullámzó, de ebben az időszakban nem indul meg a fellendülés. Véleményem annak ellenére ez, hogy a nyugati szakértők szerint a nagy kihasználatlan kapacitások miatt – szerényen – megindul a magyar gazdasági fellendülés, és kormányzati vélemények szerint nincs már ok a további összehúzódnásra.

Ellenvéleményem oka az, hogy az állami vagyonszerzés közel azonos termelésvesztésben jelenik meg, ha nincs ezt ellensúlyozó beruházás és magánszektorbeli termelésnövekedés. Ezek nem állnak fenn, mert a magyar gazdaságban nincs reál pozitív tőkehozadék és földjádék.

2. Az infláció 20% fölé megy és enyhén nő...

Az infláció 17%-kal nagyobb, az 1992-es 23%-kal kisebb lehet – ha nincs jelentős évközi ÁFA-emelés (amit egyébként javaslok 1993-ra). Ennek oka a belső termelés-szűkülés, importnövekedés, tervezettnél magasabb leértékelések és az inflációs várakozások megerősödése. 1994-re az 1993-as szintet kismértékben meghaladó inflációt várok, ha 1994 második felében lesz ÁFA-kulcs-növelés, akkor jelentősen magasabbat.

3. A kereskedelmi mérleg pozitív trendje veszélybe kerül...

Az export dinamikája megtörik, az import a belső kapacitások leállítása miatt és nem a beruházások miatt nő, egyenlegében a kedvező trend enyhén megtörik. A mérleg ennek ellenére nem ad okot aggodalomra.

4. Adósságmenedzselés: egy kérdőjel felé...

1993-ban nem várható az IMF-megállapodás megkötése, valamint a maradék rész lehívása. Ebből 1993-ban számottevő negatív hatás nem várható a hitelfelvételi lehetőségekre. 1994 első felében kisebb zavarok elképzelhetők, mert a választások előtt a múltkoréhoz hasonló, mértékében természetesen sokkal enyhébb tőkekivonás várható. 1994 második felében azonban kiszámíthatatlan a helyzet, ha erősebb zavarra kell számítani, ez a veszélyeztetett időszak.

megkéri őket, hogy adják meg más általuk ismert és a populációba tartozó személyek elérhetőségét. A „hólabda” szó a fokozatos felhalmozódásra utal, a már elért személyek újabb embereket javasolnak. Elsősorban feltáró céllal használható kutatási módszer.

5. A költségvetési pozíció tovább romlik...

Várhatóan 300-350 md Ft körül alakul 1993-ban az összevont deficit (költségvetés + TB) mértéke. 1994-ben ennél nagyobb összevont deficit valószínűsíthető, mert az első félévben nem lehet deficit-lefaragó intézkedéseket bejelenteni, azok nyárra maradnak, így azoknak csak féléves hatása jelentkezik. A növekvő összevont költségvetési deficit oka az, hogy a kiadásokat addig biztosan nem lehet tovább lefaragni, amíg nincs államháztartási reform (véleményem szerint az majd inkább növeli, mint csökkenti az összkiadást), miközben más kiadási tételek – alapvetően a munkanélküliség növekedése miatt – nőnek. Az egy éven túl munkanélküliek esetében elvileg csökken a kiadás, azonban nem tudok olyan helyzetet elképzelni, amikor teljesen segélyezés nélkül maradnak – ezért jelentős csökkenésre itt sem lehet számítani. Igazi oka azonban az, hogy újabb ÁFA-kulcs növelés nélkül a bevételek sem érik el a tervezett szintet. Ennek oka a gazdaság további szűkülése, a vártnál kisebb privatizációs bevétel, az állami vállalati szektor befizetéseinek további csökkenése, valamint a növekvő munkanélküliség miatti személyijövedelemadó-kiesés.

Az így kialakuló deficit mértéke nemzetközileg nem tekinthető magasnak, végképp nem az, ha az újjáépítés-átmenet sajátos gazdaságtörténeti tényeit nézzük. Önkényesen 100 Ft-os dollárt alapul véve a két év átlagos árfolyamaként, a deficit mindkét évben nagyjából 3 md \$, azaz a valóságos 45-50 md \$ körüli a GDP 6-7%-a. Az IMF által elfogadott GDP-hez képest azonban 10%-os, de még ez sem jelentene nemzetközileg és gazdaságtörténetileg magas szintet. Ha a sajátos olasz deficitet elhagyjuk – ahol a déli támogatás okozza a 15%-nál magasabb költségvetési hiányt –, a hasonló gazdaságfejlesztési szakaszban levő országoknál 3-5 évig a 10%-nál magasabb deficit általános. A Maastricht²²⁴ által megfogalmazott 3%-os követelmény

²²⁴ A maastrichti szerződést (hivatalosan Szerződés az Európai Unióról) 1992. február 7-én írták alá Maastrichtban az Európai Közösség (EK) tagjai, és 1993. november 1-jén lépett hatályba, a Delors-bizottság idején. Az Európai Unió megalakulásához vezetett, a pénzügyi és politikai unióról szóló különböző tárgyalások eredménye volt. Itt jelenik meg az Unió hárompilléres szerkezete. Az Európai Unióról szóló szerződést Maastrichtban írták alá az Európai Parlament elnöke, Egon Klepsch jelenlétében. E Szerződés értelmében az Unió az Európai Közösségre épül (első pillér), és két további együttműködési területtel bővül (második és harmadik pillér): ezek a közös kül- és biztonságpolitika (KKBP) és a bel- és igazságügy (IB). Az Európai Unióról szóló szerződés hatálybalépésével az Európai Gazdasági Közösségből (EGK) Európai Közösség (EK) lett. Az együttműködési eljárás bevezetésével és az együttműködési eljárás kiterjesztésével megnövekedtek az EP jogalkotási és felügyeleti hatáskörei. Az új Szerződés értelmében az Európai Parlamentnek joga van felkérni a Bizottságot, hogy terjesszen elő jogalkotási javaslatot olyan ügyekre vonatkozóan, amelyek – véleménye szerint – megkívánják egy közösségi jogi aktus kidolgozását. Ezen kívül a Bizottság tagjainak kinevezéséhez immáron az Európai Parlament jóváhagyása is szükséges, és az európai ombudsman kinevezése is a Parlament feladata. A Szerződés megszabta az euró bevezetésének feltételeit is. Ezek az úgynevezett maastrichti konvergenciakritériumok: a tagország inflációja

egyébként teljes illúzió a 90-es évtizedben, minden fejlett gazdaságban folyamatosan nő a deficit mértéke a recesszió-stagnálás miatt.

Megítélésem szerint a költségvetési deficit esetében tudatosan lehetne az automatikusan kialakuló 6-7%-os mértéknél 4-5%-kal magasabb szintet vállalni, mintegy 3-5 éves időtartamra. Ez adhat forrást a megkerülhetetlen új gazdaságpolitika beruházásainak finanszírozására. Az a véleményem, hogy 1995–96-ra akkor is kialakul az ilyen mértékű deficit, ha azt 1993–94-től tudatosan nem építjük be: ekkor azonban nem beruházásra és fellendülésre, hanem folyó finanszírozásra és csődmenedzselésre használjuk fel.

6. A belső eladósodás jelentősen nő...

A költségvetési deficitet külső hitelfelvétellel, belső hitelfelvétellel, adóemeléssel vagy inflációval lehet fedezni. A kiadások lefaragása már – egyenlegében – nem járható. Ezek közül a belső eladósodást, valamint ennél kisebb súllyal az inflációt lehet felhasználni a deficit finanszírozására. A belső államadósság – ha azt megtisztítjuk a kétes elemektől – akkor mintegy 1500 md Ft körül alakulhat 1994 végére. Ezzel legalább 5-600 md Ft-os növekményt halmoztunk fel 4 év alatt. Ez inkább kevésnek, mint elégségesnek értékelhető szintjében, összetételében azonban kedvezőtlen. A folyó finanszírozás meghatározó benne, kicsi a beruházások aránya, ami a csődmenedzseléshez is alig elegendő, növekedést nem alapozhat meg.

A költségvetés beruházási szerepvállalása, valamint a vállalati felhalmozási forrásokat sújtó elvonás csökkentése nélkül kizárt a növekedés beindulása a magyar gazdaságban. Ennek van fedezete a belföldi megtakarításokban, van tere az 1994 végére mintegy 15 md \$-os belső államadósság mellett is. A költségvetési deficit mostanára kialakult szintje tehát nem sok, hanem épp ellenkezőleg: kevés mind a GDP szintjét, az átmenet igényeit, mind a belső államadósság szintjét számításba véve. A gazdaságpolitika igazából két út közül választhat: vagy megvárja a 10%-ot meghaladó deficit kialakulását úgy, hogy az évente a csődmenedzselés miatt folyamatosan nő, vagy elébe megy, tudatosan vállalja ezt a szintet, beruházásokkal egészítve ki a csődmenedzselést.

legfeljebb 1,5 százalékponttal haladhatja meg a három legkisebb inflációval rendelkező ország inflációjának átlagát. Az államháztartás hiánya nem lehet nagyobb a GDP 3%-ánál. Az államadósság nem lehet nagyobb a GDP 60%-ánál. A valuta árfolyamának 2 éves periódusban stabilnak kell lennie egy meghatározott sávon belül. A hosszú távú kamatszint 2 százalékpontnál jobban nem haladhatja meg a három legkisebb inflációval rendelkező ország kamatszintjeinek átlagát.

7. A munkanélküliség tovább nő...

Ha a nyugati számítási módot használnánk, akkor a munkanélküliség jelenlegi mértéke a magyar gazdaságban mintegy 30%-os lenne. Az időmérleg alapján számított munkanélküliségben 14%-ot képvisel az alacsonyabb nyugdíjba menetel miatt nem foglalkoztatott aktív népesség, 10% körüli a ma is kimutatott munkanélküliek közül valóban foglalkoztatás nélkül maradók aránya és mintegy további 6-8% a még leépítendő kapun belüli munkanélküliség, ami a következő években a hivatalos munkanélküliségi adatban meg fog jelenni. Amennyiben nem változik meg a gazdaságpolitika, akkor a harmadik elem még nagyobb lesz, mert az állami szektor fogyása a természetes fogyás mellett a gazdaság hűtése miatt továbbra is elszenvedi a mesterséges fogyasztást is.

1993–94-ben évente 100-150 ezer új munkanélkülivel számolhatunk, így annak hivatalos mértéke 1994 végére 20% körül lesz, valóságosan egyfelől kisebb a rejtett foglalkoztatás miatt, de több a korábban említett nyugdíj-körkülönbség miatt. Ebből a tartósan munkanélküliek – egy éven túli – aránya 30% körül lehet, ami megfelel a nemzetközi arálynak.

8. Külföldi működőtőke-beáramlás lassul...

A működőtőke beáramlása 1993–94-ben lelassul, mértéke várhatóan a két év egészére 1,5 md \$ körül alakul. Ez a mérték is csak akkor tartható fenn, ha a privatizáció előrehalad a bankszektorra, az infrastruktúrára és a közszolgáltatásokra. (Itt majd korlátozni kell a magyar voucher²²⁵ arányát.) Ha ez nem történik meg, akkor a két évre 1 md \$ alatti tőkebeáramlás valószínűsíthető. A lassulás okai: a gazdaság helyzete; reálmegtérülés hiánya; eddigi privatizációban elért nyugati pozíciók; nyugati recesszió; a lengyel, cseh befektetések vonzása; a világ gazdaság más térségeiben beindult nagyarányú privatizáció.

A külföldi tőkebeáramlás ilyen mértéke nem elégséges a GDP további, belső okok miatti csökkenésének ellensúlyozására.

9. A privatizáció nem tud felgyorsulni...

Bár a belföldi privatizációs keresletre pozitívan ható keresletbővítő technikák helyesek, hatásuk mégis csak az általános lassulási trend fékezése, nem pedig megfordítása lesz. Ennek oka ugyanaz, ami az 1000 md Ft feletti és tovább növekvő vállalati-vállalkozói-lakossági tőkebetét-beruházást elkerülő „pihenése” magyar bankokban:

²²⁵ A voucher jótálló, igazoló irat, igazolás, elismervény, belég, utalvány) egy olyan, általában papírpénzméretű dokumentum, tanúsítvány, amelynek átadásáért cserébe a rajta jelzett szolgáltatás, előny, kedvezmény vagy egyéb érték kapható. A voucher felfogható egy körvonalazott igény jogosultságának tanúsítványaként, egy igen korlátozott felhasználhatóságú értékpapírként.

a magyar gazdaságban megszűnt a pozitív reál tőkehozam. A jelenlegi feltételek mellett a magyar gazdaságba nem érdemes tömegesen befektetni, speciális eseteket kivéve. A privatizációs bevételek meredeken csökkennek 1992-hoz képest.

10. További csődhullámok várhatók...

Miután az állami vállalatok a pénzügyi helyzet romlásánál kisebb termeléseszköknést jelentő fogyással válaszolnak a kihívásokra, ezért szükségképpen minden vállalatnál eljön egy olyan pont, ahol a kettőt összhangba kell hozni: ez a csőd. Ez hullámokban történik, részben a vertikális és horizontális kooperációs kapcsolatok, részben a „beérés” időszükséglete miatt.

A csődök látszólagosan magas számával szemben eddig az állami vállalati szektor inkább fogyással, szűküléssel, mint az utolsó lépést jelentő csőddel válaszolt a közeg változásaira. Amennyiben a bankoknál levő utolsó védőháló meggyengülne, akkor a teljes magyar ipar, a mezőgazdaság és a szolgáltató szektor jelentős része a mai rejtett csődállapotból nyílt csődhelyzetbe kerülne. A csődhullámok mélysége és gyakorisága tehát 1993–94-ben a bankok kezében van, mögöttük a költségvetés politikájától függ.

11. A gazdaság strukturális átalakulása lassul...

A beruházások alacsony szintje, a megtakarítások folyó finanszírozásra fordítása és a kényszerű csődmenedzselés miatt az ipar és mezőgazdaság strukturális átalakulása tovább lassul. A külföldi működőtőke beáramlásának lassulása és a privatizáció stagnálása miatt az állami vállalatok átstrukturálása külső oldalról nem indul be, belülről erre a feltételek nem adóttak. A szolgáltató szektorban, különösen a kereskedelemben és a pénzügyi szektorban további dinamikus átstrukturálódás megy végbe, bővülés mellett.

12. A tőkekoncentráció jelentősen nő...

Mind az állami szektorban, különösen azonban a magánszektorban jelentősen nő a tőkekoncentráció. Ennek oka, hogy felgyorsul a mintegy 500 ezer magánvállalkozás szelekciója, az állami vállalati csődmenedzselés vezető módja lehet a beolvadás-egyesülés.

13. A decentralizáció lassul, de előre megy...

A nagy állami vállalatok privatizálása a kis- és középvállalatok számát növeli, hasonló hatással járnak a felszámolások, míg a csődmenedzselés szervezeti centralizációval jár majd az iparban. A mezőgazdaságban tovább tart az erős decentralizálódás, a szolgáltató szektorban ennek iránya hasonló, mértéke kisebb.

14. Közép-európai relatív helyzetünk romlik, a régióbeli változatlan...

Csehország, Lengyelország, Szlovénia pozitív jeleket mutatnak 1993–94-ben. Az első két ország megelőz bennünket a közeli térségén belül, de még a „három legjobb” között maradunk. Az igazi veszély 1995 után lép fel, amikor e harmadik státuszt Szlovénia veheti át. Ennek alapvető jelentőséget nem kell tulajdonítani, inkább lélektani jelentősége lehet e két évben. Azt követően azonban lehet politikai és gazdasági jelentősége, részben az EU-csatlakozás, részben a Németország körül kialakuló új gazdasági térséghez való gazdasági integráció szempontjából. A volt szocialista régiókn belül relatív helyzetünk nem romlik, mert a szovjet utódállamok, valamint Románia, Szlovákia, Bulgária gazdasági nehézségei a mienknél erősebben nőnek.

15. A világgazdasági centrumhoz való felzárkózásunk elnyúlik...

Gazdaságtörténetileg tekintve 1990-től egyedülálló, szinte 100%-os felzárkózási esélyünk nyílt a világgazdaság fejlett régiójához (centrum). Ennek alapelemei változatlanul rendelkezésre állnak 1993–94-ben is: piacgazdasági lehetőség; nemzeti függetlenség; demokrácia; az európai gazdasági centrumhoz való közelség; Európa új világgazdasági ereje (EU-integráció erősítése); a kis ország kezelhető gazdasági problémái; a magyar népesség motivációja és szakértelme. Más tényezők azonban jelentősen romlottak, ezek: belső gazdasági helyzet; kormányzati munka; társadalmi-politikai helyzet; relatív hely a közeli térségben; választható gazdaságpolitikai eszközök.

1990-ben emellett még úgy is tűnt, hogy nagyon gyorsan, még 2000-ig megtehető az alapvető, növekedést megalapozó lépések, mint: az állami vagyon tömeges privatizációja; ipari és mezőgazdasági átstrukturálás; költségvetési reform; infrastruktúra szinkronba hozása a termelő és szolgáltató szektor igényeivel. Mára a felzárkózás esélye nem kérdőjeleződött meg, de várható időtartama megnőtt.

Matolcsy

Közeljövő (2.)

(Gazdaság, társadalom és kormányzás 1993–94-ben)

Miért szükséges az átmenet stratégiáját módosítani?

Az 1993–94-es hosszú választási évre adott gazdasági előrejelzés után vázlatosan összefoglalom azokat az elemeket, melyek a magyar piac gazdaságiátmenet-stratégiájának megváltozását szükségessé teszik.

1. Az IMF-re épített stratégia politikailag bevált, gazdaságilag nem...

Az 1973-as olajválság²²⁶ időben közel követte a magyar reform 1971–72-es visszafordítását.

Szinte kapóra jött a reform visszacsempészése érdekében az eladósodás. A politikai vezetés könnyen rábeszélhető volt külföldi hitel felvételére, mert a Kádár-rendszer politikai stabilitása ezzel új védővonalra talált. A külső eladósodás azonban egy olyan világpolitikai játszma része volt, amelyben Magyarország fokozatosan pénzügyileg függő helyzetbe került a Nyugattól.

Katonailag, politikailag és piacait tekintve keleti, pénzügyileg pedig nyugati függés érvényesült. A pénzügyi függésben benne rejtett a fokozatos erősödés, ezzel a keleti függések enyhülése nélkül is az ország alig észrevehető kis lépésekkel csúszott Nyugat felé. Ez a 70-es évek végére meg is történt, az IMF-belépés e politikai stratégia sikerét tükrözte.

A 80-as évtized elejétől a pénzügyi függés az IMF-en keresztül érvényesült, és fokozatosan erősödött. 1985–86-ban volt egy kisiklás, de annak pénzügyi következményei olyan negatívak voltak, hogy a politikai vezetés visszakozott. 1985–86 igazából erőpróba volt: elég erős-e már a pénzügyi függés, hogy azt politikai függésbe át lehessen fordítani. Az erőpróba az IMF javára dőlt el.

A 80-as évtized végéig az IMF révén érvényesülő nyugati függés hozadéka egyértelműen pozitív volt a gazdasági fejlődés szempontjából is. Állandóan lazította az államosított gazdaság kötelekeit, a kormányzati adminisztrációban a pénzügyeket

²²⁶ Az első olajválság 1973. október 17-én kezdődött, amikor az OPEC arab tagjait tömörítő Arab Olaj-exportáló Országok Nemzetközi Szervezete bejelentette, hogy felfüggeszti az olajexportot egyes államokba. 1973 őszén, nem sokkal a hatnapos háború után az olajttermelő országok úgy döntöttek, hogy erősen felnyomják az olaj árát, Szaúd-Arábia pedig embargót rendelt el az Egyesült Államok és Hollandia ellen, amiért fegyvert szállítottak Izraelnek. 1973 októberében a fejlett világ hirtelen összeomlott. Európában és Észak-Amerikában egyre hosszabb sorok váraakoztak a benzinkutaknál, miközben az árak az egekbe szöktek. A hiány veszélyével szembeesülve a nyugati kormányok – a második világháború vége óta először – fejadagot vezettek be az üzemanyagra, a média pedig energiatakarékosság címen a legelképesztőbb ötleteket terjesztette (például a nyári és a téli időszámításra való átállás Európában).

képviselő Pénzügyminisztériumot és Nemzeti Bankot felértékelte, és azokat összekötötte a nemzetközi pénzvilággal.

Nagyjából 1988 után azonban a politikára gyakorolt külső nyomás ilyen pénzügyi csatornájára a politikai fordulat érdekében már nem volt szükség. A Kádár-rendszer keleti függése átalakulóban volt, a birodalmi kötelek lazultak, a belső hatalmi struktúra eróziója teljessé vált. A rendszerváltozás politikai feltételeinek létrejöttéhez már nem volt szükség e pénzügyi nyomásra, annak korábbi sikeres működése a rendszerváltoztatás folyamatát visszafordíthatatlanná tette. Ugyanakkor az IMF-feltételek szerint alakított gazdaság- és pénzügypolitika addigi hasznos erodáló szerepe helyett kezdett ellentétbe fordulni. A laza pénzpolitikára épülő szocialista termelési módot kezdte felváltani a szükségesnél szűkebb pénzpolitikára épülő működés. Ekkor a korábban túlfűtött, így inflatorikus,²²⁷ a puha költségvetési kapcsolatból fakadóan nem alkalmazkodó gazdaság kezdett hűtött állapotba átfordulni. 1988–1991 között lehűlt a gazdaság, az infláció már nem csupán a korábbi inflatorikus nyomás felszínre kerülését, de a kapacitások szükségesnél kisebb kihasználását, azaz a gazdaság mesterséges hűtését is tükrözte.

Az állami vállalatok vagyona gyors fogyásnak indult, a termelés, belső piac, foglalkoztatás az állami szektorban megrendült. A politikai rendszerváltoztatást fokozatosan előkészítő nyugati pénzügyi függés gazdasági hatása a piacgazdasági átmenet szempontjából negatívvá vált.

2. 1991-től megváltozott az átmenet működési módja...

Az 1980-as évek elejétől kialakult a piacgazdasági átmenet eredeti magyar módja. Ebben az állami szektor mellett fokozatosan felépült a magángazdaság. A felépülés forrása az állami szektor volt. A forrásokat több csatornán át szívtá a felépülő magánszektor: megrendelések; bérek, így lakossági vásárlóerő; adók újraelosztása; képzés stb. formájában.

Ez a folyamat mindaddig példátlan ütemben tudott előre haladni, amíg bele nem ütközött saját korlátjába: az állami szektor megrendült pénzügyi helyzetébe. A nehezedő pénzügyi – majd piaci, ezért újból pénzügyi – helyzetbe került állami vállalatok fogyással, majd csőddel válaszoltak. Az ipar elszenvedte a 7 csapást, ami akut csőd-helyzetet eredményezett. Azok a vállalatok is kezdtek fogyni, majd csődöt jelenteni, melyeknél a vállalati veszteség esetén is nemzetgazdasági szinten – az amortizáció, költségvetési befizetések és a láncreakciós hatás miatt – nyereség jelentkezik, ha működnek. Miután a magánszektor felhalmozódásának dinamikája megtorpant, mert már nem számíthatott a korábbi mértékben az állami szektor forrásaira, így a magyar

²²⁷ pénzrontó, inflációs (hatású), az inflációt gerjesztő

gazdaság egészében negatív reál profit-ráta és földjáradék alakult ki. Ezzel az átmenet korábbi útja bezáródott, miközben még nem nyílt meg annak új útja.

3. Ennek következményei...

A spontán módon kialakult átmeneti mód megrekedése egy sajátos gazdasági és társadalmi szerkezet felé mutat. Ennek elemei:

- = a gazdaság menet közben nem cserélhető ki, hanem a régi tönkremenése és az új megszületése elválík egymástól. Korábban a működő állami szektor mellé épült az új magánvállalkozás, most sorra tűnnek el a régi szereplők, romjaikon, egyre inkább helyettük nőnek fel az újak. A melléépülés lelassult, mert az új kialakulásához szükséges feltételeket a régi már nem képes megadni.

- = a GDP-re vonatkozóan ez azt jelenti, hogy egy technikai mélypontig fogy az állami szektor, és még egy technikai csúcspontig a magánszektor, de a növekedés feltételei szempontjából patthelyzet alakul ki. Már nem fogy tovább, de még növekedni sem tud.

- = 20% feletti, tartós munkanélküliség alakul ki, mert nem indul be a gazdaság bővülése, csak megáll fogyása.

- = 10% feletti költségvetési deficit alakul ki (a valós GDP-hez viszonyítva), mert az állami szektor már nem tud adót fizetni, a magánszektor megakadt növekedése miatt még nem készíthető adófizetésre (egy méret után reális a láthatatlan jövedelmek megadóztatása, azalatt nem).

- = 20% körüli infláció alakul ki, mert a külső adósságszolgálat, valamint a gyorsan növekvő belső adósság kamatterhe a beépített infláció szintjét kétszámjegyű szinten húzza meg és tartósítja.

- = a külső eladósodás után gyors és jelentős belső eladósodás történik.

- = a termelési ágazatok stagnálnak, miközben a szolgáltatás dinamikusan nő.

Nagyon gyorsan, évek alatt évtizedeket ugrik a gazdasági struktúra mezőgazdaság-ipar-tercier aránya. Ez természetesen magas munkanélküliséget és alacsony szolgáltató szektorbeli bérszínvonalat eredményez (hasonló váltás az 50-es években ment végbe a mezőgazdaság és az ipar között).

- = a korábban összetartó fejlődési vonalat mutató falu-város útja újból szétválík, hasonló módon a fejlett és fejletlen területek fejlődése.

- = magas megtakarítás és alacsony beruházás jellemző, pénzhiány a vásárlónál, pénzbőség a megtakarítónál és a hitelezőnél.

- = a külföldi működőtőke-beáramlás automatikus pályára áll, kisebb hullámmal 1 md \$ körül alakul.

- = a közszolgáltatásokban pénzhiány, működési zavar állandósul a költségvetési pozíció miatt.

Ez a nem teljes körű felsorolás is jelzi, hogy alapvetően újfajta gazdasági modell jött létre, és működik a megszokotthoz képest. Az 1945 előtti nyugat-európai, az 1945 előtti magyar és az 1945 utáni szocialista gazdaság- és társadalomszerkezet jellemzőivel szemben egyaránt új ez a modell. Hasonlít a dél-európaira (olasz, spanyol, görög), némely elemében a latin-amerikai fejlettebb gazdaságok modelljére.

4. A piaci átmenet, nyugati integráció és felzárkózás feladatai összecsúsznak...

A XX. század második felének története azt mutatja, hogy Európában a centrumba északról, keletről és délről 20-25 év alatt be lehetett jutni olyan társadalmaknak, melyek korábban a periférián helyezkedtek el. Ez akkor sikerült, ha a civilizációs és társadalmi adottságok egybeestek a politikaiakkal: sikerült Finnországnak, de a Baltikum lecsúszott. Az utolérések minden esetben piacgazdasági alapon történtek, azt nem előzte meg történelmi törés a gazdaság működtetési módját illetően. A világtörténelemben példátlanul gyors és teljes utolérések pedig egy kivételesen kedvező időszakhoz kapcsolódnak, amikor megerősödött a korábban széttagolt világ gazdaság, és hosszú, dinamikus konjunktúra állt fenn.

E különbségek vetik fel a kérdést, hogy az Európában 1989 után megnyílt felzárkzási esély milyen gazdaságpolitikát igényel: az általánosan használt piacgazdasági modellt, vagy a felzárkózás igénye miatt egy nagyobb áldozatokat igénylő ázsiai modellt, vagy a háború után szintén nagy áldozatokat követelő német újjáépítési modellt. Úgy tűnik, hogy az európai centrumhoz az új világ gazdasági korszakban kétféle módon lehet csak kapcsolódni: vagy a fejlett, majdnem egyenlő státusszal, vagy az erősen lemaradt státusszal. Ha a köztes fejlettségi szinteket a magyar gazdaság a piacgazdaságra történő átmenet ma követett módjával szinte automatikusan elismerné, de ez a fejlettebb szinthez nem elegendő, akkor félő, hogy marad a második kötődési mód. Úgy tűnik, köztes megoldásra nincs mód, mert az olyan társadalmi áldozatot jelent a kapcsolódó országban, ami a társadalmi szerkezetben maradandó elváltozást okoz, ami belpolitikailag sebezhetővé, a fejlettebb kapcsolódási formákra alkalmatlanná teszi az adott országot.

A nehézséget tehát az jelenti, hogy a mai integrálódási, piacgazdaságra való áttérési és felzárkózási feladatok összetorlódtak a volt szocialista országok esetében. Az ebből adódó nehézségek meghaladják az eddig sikerrel felzárkózó és integrálódó gazdaságok nehézségeit, mert ott piacgazdaságokat kellett egy fejlettebb piacgazdaságba átvinni. Ehhez járul, hogy az utolérés nagy ugrását mindenütt megelőzte egy összeomlás. A felzárkózás fő terheit viselő nemzedékek hajlandók voltak többletáldozatot hozni, mert az összehasonlítási alap a háború, éhezés, nyomor, azaz a fizikai túlélés szintje volt. Ezzel szemben a hármas kihívás elé érkezett volt szocialista országokban

a letérés évtizedes javulást jelentetett az életkörülményekben, valamint egzisztenciális biztonságot a biztosított munkahelyen keresztül.

Megítélésem szerint ezért a magyar gazdaságpolitika újragondolásakor elsősorban azzal kell számolni, hogy sem az átmenet, sem a felzárkózás, sem az integrálódás nem automatikus. Nem arról van szó, hogy legfeljebb néhány évvel később történik meg valamelyik, ha nem a legjobb utat választjuk. Miután a felzárkózás volt a kivételes, valamint még az európai centrumhoz való kötődés is többletáldozattal jár, ezért a piacgazdasági átmenetre választott mód alkalmatlansága esetén az csak féloldalasra sikerül, úgy viszont csak nagyon előnytelenül lehet kapcsolódni, ami megghiúsítja a felzárkózást.

5. Az átmenet új módja nem alkalmas a sikeres felzárkózásra és integrálódásra...

Ha az átmenet nem hoz létre viszonylag gyorsan piacgazdasági törvények szerint működő gazdaságot, akkor nincs lehetőség fejlett módon kapcsolódni az európai centrumhoz, így a felzárkózás megghiúsul, mert kialakul egy új centrum–félperiféria munkamegosztás, amely meggyökeresedik.

Az átmenet 1991 előtt kialakult modellje alkalmas volt arra, hogy beindítsa a piacgazdaság elemeinek kialakulását. Már ez sem volt alkalmas arra, hogy a csírákat nagyra növelessze, csak kis méretek között volt működőképes a magánszektorban. Ugyancsak sikeres volt – túlzottan is – az állami szektor lebontásában. Ennek oka, hogy a magánvállalkozás által alkalmazott munkaerő csak adózás nélkül volt vonzó, inkább családi, baráti körben maradt a foglalkoztatás, a növekedést létszámoldalról elkerülte. Hasonló volt a helyzet a beruházásnál is: adózást elkerülő vállalkozásba volt érdemes tőkét fektetni, ami definíciószerűen kicsi volt, és elkerülte a termelést (a mezőgazdasági kistermelés kivételével, ami azonban szintén nem adózott).

A spontán kialakult és 1991-ig hatékonyan működő átmenet az első szint lerakására alkalmas volt, de a középállamati szint és a termelő funkció magánvállalati keretek között való fejlesztésére már nem. A külföldi tőke sem képez kivételt, mert itt a számviteltől az adószintig kedvezőbbek voltak a feltételek az általánosnál. Ráadásul az extraprofittal rendelkező területek megszerzése volt a külföldi tőke első lépése, ami sajátos kalkulációs szempontot jelenít meg.

Az 1991 után megváltozott feltételek között megszűntek az előbbi kisméretű magánvállalkozások kialakításának kedvező feltételei, miközben nem alakultak ki az ennél nagyobb méretű magánvállalatok jövedelmező működtetésének új keretei. A belföldi fizetőképes kereslet megcsappanása, a keleti piac elvesztése, majd lassúbb visszanyerése után maradt a nyugati exportkényszer. Itt látszólag áttörő sikert ért el a modell, látványosan nőtt a nyugati export. Döntő többségében azonban a veszteséges termelést és exportot is vállaltak a cégek a túlélés érdekében. Az exportjövedelem

így jelentős részben nem GDP, hanem nemzeti vagyonszerzés. Az amortizációt²²⁸ terhelő költségvetési elvonások pedig a vállalati vagyonszerzés egy másik részét átszívták a költségvetésbe, az újraelosztás révén folyó finanszírozásra került felhasználásra felhalmozás helyett. Így a költségvetési bevételek egy jelentős része is nemzeti vagyonszerzés volt az 1980-as évek második felétől.

6. Az így kialakuló gazdaság nálunk társadalmilag nem viselhető el...

Miután a piacgazdasági átmenetre nem találtuk meg a megfelelő módot, ezért a magyar gazdaság meglevő reflexei szerint folytatja – ugyancsak spontán, szinte irányítás nélkül – az átmenetet. Ez sok mindenre elegendő, sok fontos piaci elem kialakulásához azonban nem. Például a szolgáltató szektorban kialakulhat a kisvállalkozások tengere, de a középállami növekedés már korlátozott. Az iparban és a mezőgazdaságban nincs olyan belső hajtóerő, mint a kereskedelemben, pénzügyi és lakossági szolgáltató tevékenységekben. Lényegében valamennyi, a gazdasági átmenetben szerepet játszó folyamatnál ki lehet mutatni azt a töréspontot, ahonnan a spontán reflexek már nem vezetnek tovább. Összességében az a gazdasági modell „jöhet ki” a magyar gazdaságból, amit korábban jeleztem.

Ez a gazdasági modell, miután nem alkalmas a fejlett szinten való integrációra, így felzárkózásra, társadalmi következményeit tekintve súlyos áldozatot, majd elviselhetetlen nyomást jelent a mai magyar társadalomra. 1957 után itt egy szerény, de folyamatos gyarapodást lehetővé tevő biztonságos világ alakult ki. Ennek középpontjában a biztos megélhetés, azaz a munkahely állt. A társadalom nagy tömegei tartósan nem tudják elviselni azokat a feltételeket, melyek a mai átmenetből következnek. Éppen azért, mert a korábbi viszonyítás nem a háború utáni korszak, hanem a szerény polgárosodás, a legfontosabb anyagi javak szintjét veszélyeztető új társadalmi helyzet kialakulása a társadalom többsége számára nem fogadható el.

E társadalmilag elfogadhatatlan piacgazdasági átmenet a politikát a szélsőségek felé nyomhatja: felváltva jobb- és baloldali szélsőség kaphat szerepet. A demokratikus keretektől való eltávolodás pedig kizárja az európai integrációt, felzárkózást, még ha meg is engedi esetleg a piacgazdaságra való további átmenetet.

²²⁸ Értékcsökkenés (amortizáció) a befektetett javak (immateriális és tárgyi eszközök) elhasználódásának, műszaki, gazdasági avulásának pénzben kifejezett értéke. Nem csupán az eszközök avulását, kopását fejezi ki, hanem a befektetett tőke visszanyerésének módja is.

7. A gazdasági átmenet stratégiáját a centrum-jobb politikai erőknek kell módosítaniuk...

Az eddigi jelek szerint liberális oldalról az átmenetre kialakított magyar modell pozitív irányba nem módosítható. Ennek oka, hogy a liberális gazdaságpolitika nem tudja használni az államot, eszköz- rendszerében a munkahelyteremtés nem élvez prioritást, és nem tud elszakadni a nem New Deal-típusú²²⁹ angolszász piaci modelltől. Ezek nélkül azonban nincs új átmeneti stratégia. Az átmenet új stratégiájának kidolgozásához szükséges elfogulatlanság és pragmatizmus mindenfajta ideológiai elkötelezettséget a gazdaság dolgaiban kizár. Olyan új megoldásokra van szükség, mint amiket 1929–33 után alkalmaztak az USA-ban, vagy amilyeneket az Erhard²³⁰-program²³¹ jelentett – de más hangsúlyokkal és változatokkal. A szociáldemokrácia ma sem nemzetközileg, sem Magyarországon nincs olyan helyzetben, hogy ezt a feladatot elvégezze.

Paradox módon az is szükséges, hogy a kormányzatban a közemberi gondolkodás nyerjen teret. Ennek egyik eleme a szociális érzékenység, másik az ideológiától mentes gyakorlati megítélés.

Összegzésként az állítható, hogy a magyar gazdasági átmenetet vezérlő gazdaságpolitika nem alkalmas céljainak elérésére. Megváltoztatására ezen túl azért van szükség, mert:

= mértékét tekintve az 1929–33-as válsághoz hasonló gazdasági állapot felé halad a magyar gazdaság;

= a hármask kihívás erősebb, mint bármelyik eddigi sikeresen felzárkózó ország által megoldott feladat;

²²⁹ A New Deal Franklin D. Roosevelttel amerikai elnök és kormánya politikája 1933 és 1936 között. Az 1932-es választási hadjárat során Roosevelt új irányvonalat ígért választóinak. A nagy gazdasági világválságból való kilábalást a gazdasági folyamatokba való állami beavatkozással akarta elérni. Annak ellenére, hogy néhány rendelkezést a legfelsőbb bíróság érvénytelenített, a New Deal jelentős és hosszan tartó hatást gyakorolt az amerikai gazdaságra, társadalomra és kormányzatra. Létrehozta az elnöki tisztség modern intézményeit.

²³⁰ Ludwig Wilhelm Erhard (1897–1977) német politikus, közgazdász, 1963 és 1966 között Németország kancellárja. Konrad Adenauer kormányában gazdasági miniszterként nagyban hozzájárult Nyugat-Németország gazdasági fellendüléséhez a második világháború utáni években.

²³¹ A második világháború után Erhard a szociális piacgazdaságot és a szociálliberális politikát támogatta. A valutareformmal és a késztermékek rögzített árszintjének megszüntetésével utat nyitott a szociális piacgazdaság felé, amely számára versenyt és a szociális egyensúly megteremtését jelentette. A gazdasági keretfeltételek létrehozásával kezdődött az ún. gazdasági csoda, a jólét mindenki számára. A német gazdaság stabilizálódott. A jólét mindenestre nem jelentett korlátlan társadalmi juttatásokat. A társadalmi igazságosság alapját a piaci verseny, a pénz értékének stabilitása és a jól működő jogrendszer teremtették meg. Az Erhard által fontosnak tartott négy tényező a következő: piaci verseny, olyan mértékű gazdasági növekedés biztosítása, amely a jólét fenntartásához szükséges, szociális piacgazdasági juttatásokat biztosító állam, egyesült Európa.

= a társadalmi közeg jobb helyzetből esik rosszabb felé, ezért még az átmenet szükségszerű áldozatai is nehezen fogadhatók el;

= a nem vezérelt, spontán átmenet által kialakított többletáldozat olyan megszerzett pozíció feladását igényelné a társadalom többségétől – egzisztenciális biztonság –, amely a megszüntetett rendszer vívmánya volt;

= a most kialakuló átmeneti modell hosszú időre determinál, mert ilyen vagy olyan integráció felé nyom a közvetlen közelben működő centrumrésszel, Európával.

Miért van lehetőség az átmeneti stratégia megváltoztatására?

Ennek fő okait a következőkben látom:

+ a jelenlegi stratégia tarthatatlansága rövidebb idő alatt kiderül, mintsem a történelmi lehetőség kimerülne;

+ az adósságmenedzselés addig nem kerül veszélybe, amíg a stratégiai módosítás végbemegy;

+ az ország szövetségesei erősebbek, mint esetleges ellenfelei, így a kialakuló társadalmi-politikai nehézségeket kívülről nem használják fel, azok megoldásában segítenek;

+ az első 4 év kormányzásából a jelenlegi vezető csoport sokat tanult, ráadásul eredeti programja közelebb állt a szükséges új stratégiához, mint az általa megvalósított kormányzás;

+ a társadalom kooperációs készsége biztató a szükséges kiigazításokhoz és az értelmes áldozatokhoz.

Milyen új stratégiára van szükség?

A stratégia középpontjába a jelenlegi negatív tőkehozamok megszüntetését kell állítani.

Valamennyi többi elem már szinte automatikusan ráépül erre, mert pl. a megtakarítások ekkor beruházássá válnak, a külföldi tőke meglódul, a privatizáció felgyorsul, a nagy elosztó rendszerek átalakítása lehetővé válik, a költségvetési bevételek fogyása megáll.

Hogyan lehet a pozitív reáltőke²³² megtérülést visszahozni a magyar gazdaságba? Néhány fontos elemét a következőkben látom:

- újra kell élesztetni a keleti exportot barterrel,²³³ áru- és kereskedelmi hitellel,
- nagyszabású, központilag indított infrastruktúrafejlesztést kell kezdeményezni, vállalva a többlet költségvetési eladósodást,

²³² a termelésben használatos eszközök

²³³ közvetlen árucserén alapuló kereskedelem

- tömeges helyi infrastruktúra-fejlesztési programot kell indítani, helyi hitelfelvétellel, költségvetési garanciával,
- a vállalkozások felhalmozását terhelő adókat, elszámolási korlátokat el kell törölni,
- a betéti és fejlesztési kamatlábak előjelét fel kell cserélni (megérje befektetni azért is, mert olcsóbb a hitelkamat, mint a betéti),
- a nyereségadót 30%-ra kell csökkenteni,
- a TB-kulcsot 5–10 %-ponttal, előre meghirdetett 3 éves program alapján fokozatosan le kell vinni,
- az ÁFA-kulcsokat időlegesen legalább 5%-ponttal feljebb kell vinni,
- az iparpolitikában kiválasztott prioritásokat a fejlesztéspolitikában érvényesíteni kell, külső tulajdonosi kontroll mellett,
- vállalati csoportszintű válságmenedzselést kell kialakítani menedzseri-bankári-minisztériumi háromszögből felálló munkacsoportok keretében, annak érdekében, hogy az állami vagyon csökkenéséből adódó termelés-piac-munkahely szűkülés a lehető legkisebb legyen az elkövetkező két évben,
- a nagy tömegű munkaerőt akár időlegesen is megkötő szolgáltatások fejlődése előtt lévő korlátokat mint szűk keresztmetszeteket kell kezelni (pl. hírközlés, iroda, közlekedés),
- presztízsberuházásokat kell kezdeményezni a Magyarországra még nem betelepített nemzetközi óriáscégek számára, egyedi, kedvező feltételekkel,
- a falu munkaerő-lekötési lehetőségét, az ott kialakult megélhetési hálót fenn kell tartani helyi szolgáltatás, infrastrukturális beruházás és kis élelmiszeripari kapacitások kedvezményezésével,
- a privatizációt voucher alapra kellene helyezni, párhuzamosan tovább használva a mai technikákat is,
- az 1994–96 között követendő új szellemű gazdaságpolitika 3 éves programját érdemes lenne elkezdni kidolgozni, azt választási programként is felhasználva.

Matolcsy s. k.

Közeljövő (3.) (Politika és választási kampány 1993–94-ben)

„A valami kicsit is magára adó politikus tudja, mi történik holnap, a következő hónapokban, a következő évben. De, ami ennél több, azt is meg kell tudnia magyarázni, hogy miért nem az történt, amit mondott.”

Winston Churchill²³⁴

Az időszakra adott gazdasági előrejelzésből, valamint a gazdaságpolitikai változtatásokat érintő gondolatokból adódnak következtetések a választási politika számára. Elemzésem kizárólag a gazdasági kérdések választási politikában való megjelentetésére koncentrálok. A kérdéseket a legutóbbi brit, amerikai és francia választási stratégiák alapján tárgyalom.

1. A választások kimenetele szempontjából döntő a gazdasági kérdések kezelése... Valamennyi, az utóbbi évben lezajlott általános választásban a siker és kudarc döntő tényezője volt a gazdasági kérdések kezelése. Az a párt nyert, amelyiknek a választók elhitték, hogy javítani tud a gazdasági helyzeten. A személyi kérdések súlya következett ezután, de attól lett egyik vagy másik jelölt a rokonszenvesebb, hogy elhitték-e neki vagy sem, hogy jobb lesz a gazdaságban.

A britek nem hitték el a Munkáspártnak, hogy jobb lesz, mint a konzervatívok, főként azért, mert féltek, hogy adót emelnek. Amellett tehát, hogy nem hittek a fellendülési programjukban, féltek, hogy az adóemelés révén rosszabbul járnak.

Az USA választói sajátosan döntöttek: annak ellenére nem hittek Bush-nak,²³⁵ hogy 1992-re a 80-as évek legjobb gazdasági eredményével azonos GDP-növekedést produkált (3,8%). A baj az volt, hogy az 1992-re előrevetített növekedés ennél lényegesen kisebb volt (2,6%), folyamatosan korrigálták a várható végleges számot, de azokkal Bush már nem tudott érvelni. Clinton úgy nyert, hogy az amerikai gazdaság az elmúlt 15 évben legjobb növekedési eredményét érte el 1992-ben, a választás évé-

²³⁴ Sir Winston Leonard Spencer Churchill (1874–1965) brit politikus, miniszterelnök 1940–1945 és 1951–1955 között. Kiemelkedő képességű államférfi, szónok és stratégia, a brit hadsereg tisztje. Élete egyedülálló számú és mélységű kutatás tárgya a brit és világtörténelemben betöltött szerepe miatt. Rendkívül termékeny író, történelmi tárgyú írásait irodalmi Nobel-díjjal ismerték el.

²³⁵ George Herbert Walker Bush (1924–2018) az Amerikai Egyesült Államok 41. elnöke (1989–1993). Korábban ENSZ-nagykövet, CIA-igazgató, illetve Ronald Reagan elnöksége alatt alelnök (1981–1989).

ben. Ennek okát a szakértők abban látják, hogy a választók már nem akarták elhinni Bush-nak, amit el akartak hinni a fiatal, dinamikus Clintonnak.²³⁶

Nagy szerepe volt Clinton győzelmében annak, hogy az amerikai gazdaság teljesítményének értékelését nem a növekedésre, hanem a munkanélküliek számára, de főleg az államadósság növekedésére alapozta. Miközben azt ígérte, hogy növekedést hoz, rámutatott az ellenfél leggyengébb pontjára, az államadósság példátlan növekedésére a republikánusok alatt. A fellendülést úgy ígérte meg, hogy csak a leggazdagabbaktól követelt nagy áldozatot, a társadalom alsóbb rétegeinek pedig határozott javulást ígért, a középén elhelyezkedő többségnek pedig azt, hogy kimaradnak a többletterhekből.

A francia választások végeredménye még nem ismert, de az előrejelzések szerint kizárt a szocialisták győzelme. Ez megismételné az amerikai képletet, amikor egy kitűnő gazdasági teljesítményt értékelnének negatívan a választók. A francia gazdaság 1992-ben a világ gazdaságban a japán után a második legjobb volt, Európában pedig első az összevont értékelési mutatók alapján. A választók azonban a magas munkanélküliséget szemelték ki annak a kritikus pontnak, ami miatt figyelmen kívül hagyták az egyébként kitűnő gazdasági és pénzügyi eredményeket.

A 90-es évek elején, úgy tűnik, egy választási paradoxon érvényesül a fejlett demokráciákban. A választók alapvetően nem az addigi teljesítményt értékelik, hanem a jövőbeli teljesítményre vonatkozó sejtésük szerint szavaznak. A rossz brit kormányzati eredményt figyelmen kívül hagyták, mert a másik párt jövőbeli teljesítményét kedvezőtlenebbül ítélték meg saját és országos szempontból. A választók gondolkodása tözsdei volt: alapvetően a jövőbeli hozamot, nem pedig az eddigi teljesítményt érvényesítették értékelésükben.

E választási paradoxon²³⁷ azt mutatja, hogy romló teljesítménnyel is lehet választást nyerni, javulóval is lehet veszíteni – sőt – akkor, ha a jövőbeli várakozások nem egyeznek meg a múltbeli teljesítmények értékelésével.

2. A munkanélküliségtől való félelem mindenütt döntő szempont volt. . .

A választók mindhárom esetben a gazdasági kérdések közül kiemelték néhányat, és ezeket értékelték pozitívan vagy negatívan a partok választási kampányai során. Ezek közül első volt a munkanélküliség növekedésétől való félelem. A modern társadalomban ugyanis a munkahelynek kitüntetett jelentősége van, mert a szociális védőhálók

²³⁶ William Jefferson Clinton 1993 és 2001 között az Amerikai Egyesült Államok 42. elnöke, előtte Arkansas állam kormányzója.

²³⁷ Paradoxon alatt azt értjük, amikor igaz vagy igaznak tűnő állításokból ellentmondásra vagy a józan észnek ellentmondó következtetésre jutunk.

mellett is anyagi és lelki lecsúszást jelent a munkanélküliség. Különösen így van ez szigorodó, recessziós-stagnáló, átstrukturálódó időszakokban.

Figyelemre méltó, hogy nem alapvetően a kialakult munkanélküliségi szint volt döntő, hanem az annak változására elképzelt trend. A fellendülés azért állt a választási programok középpontjában, mert ehhez kapcsolható legközvetlenebbül a foglalkoztatás kérdése. Ha van fellendülés, lesznek új munkahelyek, és főként nem szűnnek meg újabbak – ellenkező esetben a helyzet fordított.

3. Fellendülést kell állítani...

A brit konzervatívok a választást megelőző fél év során nem lankadó lendülettel egyre csak fellendülést ígértek. Azt szívósan folytatták, sőt erősítettek akkor is, amikor tömegesen jöttek az ezzel ellentétes hírek. Nem álltak le vele, mert akkor az ellenkezőjére lehetett volna következtetni. Sorolták azokat a jeleket, melyek arra utaltak, hogy már meg is kezdődött a fellendülés.

Az amerikai és francia esetben ez úgy módosult, hogy a kormányon lévőkről mondták el, hogy nem tudnak fellendülést produkálni, magukról pedig azt, hogy konkrét terveik vannak erre, és ők tudnak.

4. A vállalkozók, bankárok véleménye fontos volt...

A brit választások kimenetele szempontjából fontos tényező volt, hogy a City, a vállalatok érdekképviselője egyaránt úgy nyilatkozott, hogy a kormánynak elhiszik, hogy tud fellendülést produkálni, az ellenzéknek nem.

Az amerikaiak esetében Ross Perot²³⁸ fellépése sugallta, hogy a vállalkozók nem bíznak a hatalmon levő politikai erők teljesítőképességében.

5. Az eltöltött idő szerepe...

A vesztesek két esetben 10 éven túli kormányzás után kényszerültek távozni, a brit esetben a szokatlanul hosszú kormányzás ellenére maradtak. A választók az USA-ban kifejezetten újat akartak 12 év után, ugyanígy a franciák. A britek is szerettek volna, de a Munkáspártnak nem tudták elhinni a jövőre vonatkozó jobb teljesítményt.

Az első két esetben döntő szerepe van annak, hogy a kormányon lévők már nem tudtak arra hivatkozni, hogy szükségük van még egy ciklusra ahhoz, hogy programjukat megvalósítsák. Ezt ugyanis korábban elmondták, azt a felhatalmazást a választóktól megkapták, paradox módon a feladatot jól meg is oldották – ezért újból már nem kérhettek időt. Brit esetben hatástalan maradt a munkáspártiak arra való hivat-

²³⁸ Henry Ross Perot (1930–2019) Texasból származó amerikai üzletember.

kozása, hogy 13 év után ők is kérnek egy esélyt, mert ennél erősebbnek bizonyult az az érzés, hogy lehet, hogy járna nekik, de nem tudnának vele élni.

6. A média, propaganda és a véleményformálók szerepe...

A sikerben mindenütt meghatározó volt e három szintéren lefolyt harc. Az veszített, aki mellett nem álltak ki potenciális szövetségesei, annak ellenére, hogy ugyanolyan súllyal szerepelt a médiában, és az nyert, aki mozgósítani tudta a véleményformálókat. Érdekes összehasonlítást kínál a francia Maastricht-szavazás és a francia választás. Az előzőben a francia haladó értelmiség óriási erővel állt ki a szerződés mellett, így a szocialisták elnöki szinten óriási népszerűtlensége mellett hajszállal, de igen lett a válasz. Hasonló kiállás nem figyelhető meg a mostani választási kampányban: a szocialisták potenciális propagandasztárjai inkább távol maradnak.

Nem meglepő, de meg kell jegyezni, hogy a TV döntő szerepet kapott újból a sikerben vagy kudarcban. Ezzel szemben az újságok korábbi jelentős szerepe visszaesett.

7. Néhány sajátos szempont...

Az USA esetében a választók korösszetétele miatt a fiatalok szerepe fontos volt: egész egyszerűen megunták a hosszú ideje kormányzó konzervatívokat. Ugyancsak szerepe volt az USA-ban a demokraták által megkötött „kisebbségi koalíciónak”. A feketék, a hispánok és a zsidó szavazók egységes blokkban szavaztak a demokratákra.

A francia esetben döntő hatása lehet annak a nemzetközi trendnek, amely a kommunista pártok után a nyugati szocialista pártokat is kiszorítja a hatalomból. Az olasz szocialisták botrányaihoz hasonló francia botrányok sokat sejtetnek ennek méreteiről.

Magyar szempontból a népesség idős korösszetételének, valamint a munkahelyek féltésének lesz ilyen speciális hatása.

Következtetések

Az előzőeket, valamint a magyar társadalomban kialakult közérzetet figyelembe véve a következők adódnak a választási kampányban megjelenő gazdasági kérdéseket illetően:

= a munkahely, a foglalkoztatás kérdését kell a gazdasági kérdések közül első helyen kezelni. Itt is elsősorban a további munkahelyek elvesztésének kormányzati politikával való megállítására lenne célszerű a hangsúlyt helyezni. Ahogy az 1990-es választásnál az infláció volt a fő félelem (azaz hogy megugrik, fékezhetetlenné válik), úgy most azt kell tudni bemutatni, hogy a kormány által választott stratégia és programok alkalmasak a munkahelyek megőrzésére,

= a fellendülés kérdése esetünkben kisebb fontosságú, mint a munkahelyek megőrzésének programja. Ennek oka, hogy az emberek 8-10 éves távon nem várnak élet-

színvonal-növelést. A fellendülés ugyanakkor lelkileg azzal kapcsolódik össze, hogy rövidesen javul az egyéni élethelyzet. Ezt bár szeretnék, de az emberek nem hiszik el, mert a gyakorlatias és józan magyar választó eléggé tisztában van a lehetőségekkel, ösztöneivel érzi, hogy még nem javul a helyzet. Azt kell számára bizonyítani, hogy már nem romlik tovább, a mélyponton túl vagyunk, felfelé megyünk, de mindenekelőtt is azt, hogy a munkahelye különösen fontos a program számára,

= annak ellenére, hogy nem a gazdasági növekedésre, hanem a munkahelyre kell a hangsúlyt helyezni, a kampány indításakor azonnal meg kell kezdeni és állandóan folytatni kell a pozitív, javulásra mutató jelek bemutatását,

= van szerepe az 1990-ben átvett örökség negatívumai ismételt hangsúlyozásának is. Ez a nyugati választási sikerekben semmilyen hangsúlyt nem kapott, de természetesen nálunk a helyzet gyökeresen eltérő. A magyar választó tisztában van vele és elhiszi, hogy rendkívül súlyos örökséget vett át az új kormány. Ennek hangsúlyozása, ha nem is első helyen, továbbra is fontos. Azt a hibát azonban nem szabad elkövetni, hogy a múltbeli helyzetre helyezi a kampány a hangsúlyt, mert az embereket a jövő, a saját személyes jövőjük, ezen belül is a munkahelyük érdekli,

= a nyugdíjasok számára továbbra is az infláció, illetve a nyugdíj reálértéke lesz meghatározó a gazdasági kérdések közül (a bűnözés a másik), meg kell előzni, hogy egy újból meglóduló infláció képe rajzolódjon fel az 1994-es számokból, az első ciklus nem elegendő voltát erősen hangsúlyozni kell a kampányban. A korábbi nemzetközi tapasztalatok szerint a választó – ha nincs valami óriási hiba – hajlamos megadni két ciklust a hatalomra került politikai erőnek.

Következtetéseimből kitűnik, hogy az általam rajzolt gazdasági kép és a választási programban kötelezően megjelenő kép több ponton nem esik egybe. Ez így volt az USA-ban, ahol lényegesen jobb volt a gazdasági helyzet, mint amit a nyertes mondott róla; Franciaországban hasonló módon; míg Angliában rosszabb volt, mint a nyertes konzervatívok állították. Ennek oka az, hogy a múlt csak kicsit, a jövő pedig döntő módon esik latba a választó gazdasági rokonszenvének kialakulásában. A javulás megindulását, a munkahelyek megőrzését akkor is hangsúlyozni kell, ha az általam adott prognózis egyes elemei ezt nem teljesen fedik le. Kötelező optimistának lenni, de annak mértékét hihetően kell beállítani. A kormányzás, gazdaságpolitika vezetőinek irodáiban azonban jobb a kedvezőtlenebb változatra felkészülni.

Végezetül az ellenzékéről. Az SZDSZ és részben az MSZP eddig azért nem támadta hevesen a kormány gazdasági munkáját, mert azt remélte, azt az MDF jobbszárnya fogja azt hevesen bírálni, ami belső konfliktust és a párt szétesését vonja maga után. Ezzel szemben, ha kívülről heves bírálat éri az MDF-et, akkor ez összezárja a sorokat – elmarad a pártszakadás. Ez a politika legkésőbb a választások előtt 3–6 hónappal megfordul, de ha előbb van jelentősebb MDF-en belüli változás, akkor már előbb

is indítható az általános roham a kormány négyéves működése ellen. Erre kell felkészülni, nem pedig az eddigi langyos bírálatokra.

Az új pénzügyminiszter kivételes helyzetben van, mert újból elindíthat egy új gondolkodást egy 1994–96 közötti gazdasági munkáról. Ha így tesz, akkor ide bevonhatja a ma csellengő, a kormánnyal nem rokonszenvező gazdasági kutatókat. Az ellenzék heves gazdasági kritikája ugyanis majd a függetlennek és szakértőnek látszó gazdasági intézetektől fogja kapni a legfontosabb erősítést. A gazdasági intézetekből meg kellene hívni vezető szakembereket a Pénzügyminisztérium által szervezendő, új programokon dolgozó munkacsoportokba. Ekkor nem a 4 évben elmaradt lépések számítanak, hanem a jövőre kidolgozott vonzó, szakmailag hiteles programok.

Hasonló módon fontos a mostanában újjászerveződő érdekképviselések, különösen vállalati vállalkozói érdekképviselések véleménye. Ha ők azt mondják, hogy a kormány, az MDF által adott program alkalmas jó üzletre, munkahelymegőrzésre, növekedésre, akkor ez sokat tud segíteni.

Gazdaságpolitika

Az 1990–94 évekre vonatkozó gazdaságpolitika jellegét alapvetően az a kettősség határozta meg, hogy egyfelől ebben az időszakban végre kellett hajtani egy gazdasági rendszerváltást, másfelől pedig stabilizálni kellett a gazdaságot. Ez a két fő feladat több kiemelt fontosságú célkitűzését és megvalósítását is jelentette. A rendszerváltással kapcsolatban a következő alapvető célok fogalmazódtak meg:

1. Meg kell szüntetni az állami tulajdon túlsúlyát a gazdaságban, növelni kell a magántulajdon szerepét.
2. Növelni kell a működőtőke szerepét a magyar gazdaságban. A működőtőke révén olyan termelési és vezetési kultúra, fejlett technika, piaci ismeretek és kapcsolatok kerülnek az országba, ami hozzájárulhat a gazdaság teljesítményének javulásához.
3. Meg kell szüntetni az ár-, költség- és versenyviszonyok piaci feltételek szerinti alakulását gátló akadályokat.
4. Meg kell erősíteni a pénzügyi fegyelmet.
5. Csökkenjen az állam súlya a gazdaságban, szűnjék meg az állami beavatkozás, csökkenjen az állami újraelosztás mértéke, szűküljön az állami feladatvállalás.

A stabilizációhoz kapcsolódó célok jól lefedhetők a fejlett piacgazdaságokban alkalmazott klasszikus gazdaságpolitikai célokkal. Ezek a következők:

1. A külső pénzügyi egyensúly megteremtése
2. A belső költségvetési és államháztartási egyensúly megteremtése
3. Az infláció visszaszorítása

4. A munkanélküliség csökkentése
5. A gazdasági növekedés feltételeinek elősegítése

Már ebből a vázlatos felsorolásból is jól látható, hogy az egyes gazdaságpolitikai célok egymással is ellentmondásban vannak, s ráadásul rövid távon még a rendszerváltásból következő célok is keresztezik a stabilizációs célokat. A kormányzat számára kezdettől világos volt, hogy a gazdaság széles körű liberalizálása, a pénzügyi fegyelem erősítése, az állami támogatások leépítése rövid távon a termelés elkerülhetetlen visszaesésével jár, hiszen a mesterséges körülmények között életben tartott tevékenységek azonnal megszűnnek, míg a felszabaduló erőforrások új, most már gazdaságos területekre való átáramlása mindenképp időt igényel. Ezt a visszaesést azonban vállalni kellett, és utólag sem látszik indokoltnak, hogy a termeléseszkök mértékének enyhítése érdekében a tevékenységek egy részét átmenetileg fenn kellett volna tartani, adminisztratív szabályok, támogatások révén, mesterségesen gazdaságossá téve azokat.

Az 1990 második felében a költségvetési deficit megszüntetését célzó intézkedések, valamint a szigorú monetáris politika következtében a költségvetés egyensúlyba került, a folyó fizetési mérleg többletet mutatott.

1991

1991-ben továbbra is fontos cél a külső egyensúly fenntartása és az infláció gyorsulásának megakadályozása volt. Mind a két cél a belföldi kereslet szűkítését tette szükségessé. A fizetési mérleg nagymértékű hiányának elkerülése minimális követelményként szükségessé tette, hogy a belföldi kereslet növekedése ne legyen gyorsabb az export keresletbővülésénél. A rubelszámlású külkereskedelem felszámolása a magyar export jelentős visszaesésével járt, így a belföldi kereslet legalább azzal azonos mértékű csökkentését előidéző fiskális és monetáris politikára volt szükség.

A vártnál nagyobb exportvisszaesés azonban meglepő módon nem vezetett a fizetési mérleg romlásához. Ennek a fordulatnak a hátterében az húzódik meg, hogy a belföldi felhasználás visszaesése is az előre jelzettnél nagyobb mértékű volt. Mind a fogyasztás, mind a beruházás lényegesen csökkent 1991-ben.

A lakosság rendelkezésre álló jövedelméből az 1980-as évekre jellemző 4-5%-kal szemben 1991-ben több mint 13%-ot megtakarított. A megtakarítási hányadnak ez a növekedése különösen váratlan volt, figyelembe véve a reálbérek²³⁹ 8%-os és a reál-

²³⁹ A reálbér a nominálbér inflációval kiigazított szintje, másként megfogalmazva a termékeknek és szolgáltatásoknak az a mennyisége, ami a munkabérből megvásárolható. Míg a nominálbér egyszerűen a munka pénzben kifejezett ellenértéke, addig a reálbér ezen ellenérték vásárlóerejét tükrözi.

jövedelmek 4%-os csökkenését. A megtakarítási hányad növekedése több tényező hatására vezethető vissza. Szerepet játszott benne a befektetési lehetőségek kibővülése, a kamatszint számottevő növekedése. Ugyancsak fontos szerepe volt az erősödő jövedelem differenciálódásnak. Melynek nyomán kialakult egy megtakarítási szint, ami mellett is a lakosság növelni tudta fogyasztását. Ezen kívül szerepet játszott a bizonytalan-sági tényező, a munkahely elvesztésének lehetősége, valamint a jelenséget a fogyasztás oldaláról közelítve az áruhiányok megszűnése, az import liberalizálása, aminek következtében lényegesen csökkent a jövedelem azonnali elköltésében való érdekelttség.

A vállalati körben a leglényegesebb változás a felhalmozás szintjének nagymértékű csökkenése volt, 1991-ben a bruttó felhalmozás a vállalati körben a GDP 12%-ára csökkent, a megelőző évek 15–17%-os értékeiről. Ebben meghatározó szerepe volt annak, hogy a beruházási döntések már növekvő mértékben figyelembe vették a jövedelmezőségi szempontokat is, megszűnt a rendelkezésre álló források azonnali felhasználásában való érdekelttség. A növekvő kamatszint egyre magasabbra húzta a jövedelmezőségi korlátot, a beruházások kamatérzékennyé váltak. Még nagyobb változás következett be a készletfelhalmozás területén, lényegesen csökkent a vállalati készletszint. E változásban a jövedelmezőségi megfontolásokon túl szintén a kínálati piac kialakulásának, az import szabadabbá tételének volt meghatározó szerepe.

A mintegy 12%-os GDP-csökkenés fő oka tehát a belföldi felhasználás vártnál nagyobb mértékű visszaesése volt, a visszaesés mintegy 70%-a ezzel magyarázható. Az összes export alakulása is a GDP csökkenését eredményezte, itt azonban ellentétes hatások voltak: a vártnál nagyobb nyugati export pozitív, míg az előre jelzetttnél több mint kétszer kisebb kelet-európai export ezt a pozitív hatást semlegesítő negatív hatásként jelentkezett. A GDP csökkenésében szerepe volt annak is, hogy egyes területeken az import kiszorította a hazai termelést. Az importliberalizációnak ez a hatása azonban nem volt nagyobb az előzetesen elgondoltnál, hiszen arra mindenki számított, hogy egyes területeken a magyar termelés az importtal nem lesz versenyképes.

1992

1992-re az előrejelzések a gazdaság teljesítményének növekedésével számoltak, feltételezve az export mintegy 5%-os és a belföldi felhasználás mintegy 2%-os növekedését. A tényt számok alapján a várt növekedéssel szemben a GDP mintegy 4%-kal csökkent, amelynek oka ebben az évben is a belföldi felhasználás vártnál nagyobb mértékű, mintegy 5%-os csökkenése volt, az összes export ugyanis kis mértékben növekedett. A belföldi felhasználáson belül elsősorban a felhalmozás csökkent, a várt élénküléssel szemben mintegy 6-7%-kal csökkentek a beruházások, és tovább folytatódott a készletállomány csökkenése is, a készletfelhalmozás negatívvá vált. A felhalmozás visszaesésének okai lényegében megegyeztek az 1991. évi okokkal, így fon-

tos szerepet játszott a növekvő reálkamatszint,²⁴⁰ de ezen túl meghatározó szerepe volt a vállalatok rendelkezésére álló jövedelem nagymértékű csökkenésének.

A vártnál lényegesen nagyobb 1991. évi gazdasági visszaesés, különösen pedig a vállalati nyereség nagymértékű csökkenése meghatározó szerepet játszott abban, hogy az államháztartás hiánya 1992-ben a költségvetési tervben foglaltnál lényegesen nagyobb lett. Az eltérés fő oka az volt, hogy a kormány nem számolt a belföldi felhasználás nagymértékű csökkenésével. Elsősorban azért nem, mert a szakértők elképzelhetetlennek tartották a lakossági megtakarítási hányad hatalmas mértékű növekedését. Az előző féléves adatok ugyan már mutatták a megtakarításnövekedést, általános volt azonban az a vélemény, hogy átmeneti jelenségről van szó, amelynek kiváltó oka a korábbi lakáshitelek kedvezményes visszafizetési lehetősége.

A gazdaság 1991. évi teljesítményéről 1992 elején rendelkezésre álló információk, a vállalati mérlegadatok feldolgozása alapján világossá vált, hogy a költségvetés bevételei a tervezettnél 100 milliárd forint nagyságrenddel kisebbek lesznek. Csökkentek a fogyasztás kisebb szintjéből adódóan a forgalomhoz kapcsolódó adók, és nagymértékben visszaestek a vállalati és pénzügyi szektorból származó nyereségadó²⁴¹-bevételek. Utóbbi két tétel visszaesését a gazdaság teljesítmény csökkenésén túl az is magyarázza, hogy a számviteli, illetve a pénzügyi törvény életbelépése nyomán a korábban rejtve maradt veszteségek egy része a mérlegekben is megjelent. Különösen nagymértékű volt a pénzügyi nyereségadó-befizetés visszaesése, annak nyomán, hogy a pénzügyi törvény lehetővé tette az adózás előtti nyereségből való kockázati céltartalék²⁴²-képzést. A gazdasági teljesítmény csökkenésével, különösen a kelet-európai piacok elvesztésével együtt járt, hogy a vállalatok számos korábbi hitel visszafizetésére képtelenné váltak, és így a bankok eszközei között nagymértékben megnőtt a kétes és rossz hitelek aránya, megnőtt a tartalékképzési igény, csökkent az adóalap.

²⁴⁰ A reálkamat gyakorlatilag egy hitel vagy megtakarítás kamatának és az infláció értékének a különbsége. Azt mutatja meg, hogy az éves áremelkedéshez képest hogyan alakul egy hitel éves költsége, vagy épp egy befektetés nyeresége. Az MNB várakozása alapján a reálkamat nagysága emelkedni fog az elkövetkező időszakban, ami hatással lesz a pénzpiac valamennyi szereplőjére: hiteligénylőkre, befektetőkre, bankok számára tehát egyaránt fontos ez a változás.

²⁴¹ Vállalatok nyereségét terhelő adó, amelyet az állami költségvetésbe fizetnek be. A vállalatnál maradt többi részből képezik a vállalati érdekeltségi alapokat.

²⁴² A bankok az ügyfeleknek való hitelnyújtás során mindig hitelkockázatnak vannak kitéve. Ez annak a kockázata, hogy a hitelfelvevő esetleg nem törleszt. Ilyenkor a hitel nemteljesítővé válik. Ez olyankor történik meg, amikor a bank valószínűsíti, hogy a hitelfelvevő nem törleszt, vagy amikor utóbbi több mint 90 napot késik a törlesztőrészlettel. A nemteljesítő hitel csökkenti a banki bevételt, veszteséget okoz, ami rontja a bank helyzetét. A nagy nemteljesítő hitelállománnyal terhelt bankok pedig nem tudnak háztartási és vállalati hitelt nyújtani, ami az egész gazdaságnak ártalmas.

Amikor kiderült, hogy az államháztartási hiány a tervezettnél lényegesen nagyobb lesz, akkor felvetődött a kérdés, nincs-e szükség a kialakuló hiány radikális csökkentésére. 1992-ben a belföldi felhasználás tovább csökkent, a nagyobb hiány nem járt a belföldi kereslet élénkülésével, a várt hiány helyett továbbra is többlet volt a fizetési mérlegben, és az infláció is az előrejelzések megfelelően 35-ről 23%-ra csökkent, tehát nem jelentkezett keresleti oldali inflációs nyomás. A hiány csökkentése esetén akár a kiadások további csökkentése, akár a bevételek növelése révén valósult volna ez meg: a belföldi kereslet tovább csökkent volna, és a gazdasági visszaesés még nagyobb mértékű lett volna. A kérdés tehát az volt, indokolt-e további gazdasági visszaesést generálni annak érdekében, hogy az államháztartási hiteligeny csökkenjen, és az ennek nyomán bekövetkező kamatsökkenés a későbbiekben kedvezőbb feltételeket teremtsen a beruházásokhoz. Az elemzések azt mutatják, hogy a beruházások alakulásában a kamatszint mellett meghatározó szerepe van a gazdasági teljesítménnyel, az értékesítési lehetőségek alakulásával kapcsolatos várakozásoknak is. Ebből adódóan kialakulhatott volna egy olyan helyzet, hogy a csökkenő GDP mellett még csökkenő kamatszint esetén sem bővülnek a beruházások, tehát súlyosbodik a gazdasági visszaesés. Mindezek figyelembevételével nem látszott indokoltnak 1992 folyamán az államháztartási hiány további csökkentése. Érdemes azt is megjegyezni, hogy az államháztartás kizorító hatása ekkor még nem jelentkezett, az állampapírok csökkenő hozam mellett voltak értékesíthetők a piacon.

Az államháztartás helyzetével kapcsolatosan több dolgot is érdemes kiemelni. A kiadások reálértéke 1989 óta minden egyes évben csökkent, a csökkenés mértéke három év alatt több mint 20% volt. Az egyes kiadási tételek közül csak a korábban ismeretlen munkanélküli segélyekkel kapcsolatos kiadások és az adósságszolgálati kiadások növekedtek. Az adósságszolgálati kiadások növekedése legnagyobb mértékben abból származott, hogy a költségvetésben megjelenő kiadás fokozatosan közelebb került a valós makrogazdasági költségekhez. Az MNB által a külföldi adósságállomány után fizetett kamatkidat egyre jobban megközelítette a költségvetésben megjelenő kamatkidat mértéke, és így értelemszerűen csökkent az a rész, amely közvetett módon a bankrendszeren keresztül finanszírozódott. A többi kiadási tétel csökkenése azonban nagymértékű volt, és valószínűleg ennél nagyobb kiadáscsökkentést akkor sem lehetett volna elérni, ha megvalósul az egyes fő kiadási területek reformja. A magyar államháztartás szerkezetében ugyanis alapvető szerkezeti változás következett be. Az 1990. évi 11%-ról 5%-ra csökkent a gazdaságba beavatkozást jelentő támogatások aránya, megszűntek a versenyszférában az állami beruházások. A támogatások közül a gazdálkodói szférában lényegében csak az agrártámogatások maradtak fenn, aminek oka az, hogy ezt a szektort Európa-szerte támogatják.

A támogatások leépítése után a magyar költségvetés szerkezete a kiadási típusokat tekintve nagymértékben hasonlóvá vált a piacgazdaságok költségvetésének szerkezetéhez. A fő kiadási területek az oktatáshoz, az egészségügyhöz, a honvédelemhez, az államigazgatáshoz, a közbiztonsághoz kapcsolódnak, és nagy súlyuk van a szociális kiadásoknak. Az ilyen típusú kiadások általában rugalmatlanok, szemben a gazdasági teljesítményhez szorosan kötődő bevételekkel. Magyarországon ebben az időszakban 20%-kal csökkent a GDP, így az tény, hogy az államháztartás hiánya a GDP-re vetítve kisebb mértékben, mintegy 6%-kal nőtt, jól mutatja, hogy azért történtek határozott lépések a kiadások csökkentése érdekében.

1993

A makrogazdasági szabályozás 1993. évi legfontosabb célja az volt, hogy változzon meg az 1991-ben és 1992-ben az export és a belföldi felhasználás alakulása között kialakult irányzat, tehát a belföldi felhasználás növekedése érje el, vagy legalábbis közelítse meg az export növekedését. A folyó fizetési mérlegben kialakult többlet azt tükrözte, hogy a belföldi felhalmozás szintje kisebb volt a belföldi megtakarításokénál. Nyilvánvaló, hogy a magyar gazdaságban rendkívül sok területen a gazdaság működésének fenntartásához, a termelő területek megújulásához, az infrastruktúra fejlődéséhez új beruházásokra van szükség, így nem szabad olyan gazdasági környezetet fenntartani, amely mellett a beruházások szintje még a hazai megtakarítások szintjét sem éri el.

Természetesen nem a fizetési mérleg hiánya a cél, hanem az, hogy a megtakarítások beruházás formájában hasznosuljanak. Ebből következik, hogy az a megoldás, amely a fizetési mérleg hiányát a megtakarítások csökkenésével, és nem változatlan megtakarítási szint mellett a beruházások növelésével éri el, semmilyen szempontból sem előnyös. Ugyancsak lényeges az is, hogy a növekvő felhalmozáson belül elsősorban az állótőke²⁴³-beruházás és ne a készletfelhalmozás növekedjen. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert 1993-ban ugyan eltűnt a fizetési mérleg többlete, mégsem mondhatjuk azt, hogy a gazdaságpolitika sikeres volt, hiszen egyrészt a hiány a szándékoltnál lényegesen nagyobb lett, másrészt pedig döntő mértékben a megtakarítások csökkenése és nem a felhalmozás növekedése eredményezte a hiány kialakulását. Igaz, hogy a felhalmozás is növekedésnek indult, ám ezen belül is az előzetes számok szerint nagyobb súlya volt a készletfelhalmozás növekedésének. Egészében tehát azt lehet mondani, hogy 1993-ban a makrogazdasági szabályozásnak nem sikerült elérnie a kitűzött célokat.

²⁴³ Az a tőke, amelynek értéke az egymást követő termelőfolyamatok során fokozatosan megy át a készített termékek értékébe.

Az 1991-ben és 1992-ben visszaeső beruházási színvonal egyik fő oka a kialakult rendkívül nagy reálkamat-színvonal volt. A termelők számára mind a betéti, különösen pedig a hiteloldalon reálértelemben nagyon megdrágította a kamatokat az a tény, hogy 1991 második felétől kezdve a termelői és a fogyasztói árszint között egyre növekvő különbség alakult ki, amely 1992-ben és 1993-ban legalábbis az ipari termelői árakat tekintve több mint 10%-ra növekedett, a 10% körüli termelői és 20% fölötti fogyasztói árindex²⁴⁴ különbségeként. A beruházási döntések során a termelők tehát csak 10% körüli árnövekedéssel számolhattak, így a fogyasztói árszínvonalhoz kötött betéti kamatszintek már a saját források beruházási célú felhasználásával szemben is rendkívül nagy jövedelmezőségi követelményt támasztottak. A problémát tovább súlyosbította, hogy a fogyasztói árszínvonal 1991 közepén megkezdődött csökkenéséhez – az előre tekintő inflációs ráta ettől kezdve folyamatosan 25% alatt volt – a betéti kamatok csak rendkívül lassan alkalmazkodtak, és még 1992 elején is 33% fölött voltak.

1992 elején fontos cél volt a forrásköltségek alakulását alapvetően meghatározó betéti kamatok szintjének csökkentése is. Miután a kamatok adminisztratív szabályozása 1991-re már megszűnt, a kamatszint csökkenése érdekében átmenetileg indokoltnak látszott a pénzmennyiség növelése, a pénzkeresetnél gyorsabb pénzkínálat-növelés. Ebből a megfontolásból kiindulva folytatott a Jegybank 1991 őszétől olyan politikát, amelynek egyik célja a kamatszínvonal csökkentése volt. A betéti kamatok csökkenése egy jó háromnegyed éves késéssel 1992 tavaszán indult el, miután a bankok ekkorra belátták, hogy hatalmas költséggel beszerzett forrásaikat nem tudják jövedelmezően kihelyezni, a forrásköltségeket²⁴⁵ tehát csökkenteniük kell. A riasztóan nagy hitelkamatok miatt a vállalati kihelyezés egyre nehezebbé és kockázatosabbá vált, és mindez arra vezetett, hogy a megjelenő többletkínálat nyomán fokozatosan csökkeni kezdett az állampapírok hozama. Ma már világos, hogy a lassú megindulás után a kamatszintcsökkenés túlzott mértékűvé vált, a finom szabályozás nem működött jól.

A gazdaság 1993. évi teljesítményének magyarázatához rendszeresen vissza kell nyúlni az 1992. évi folyamatokhoz, hiszen mind a kamatszínvonal túlzott mértékű

²⁴⁴ A fogyasztói árindex az infláció jelzésére szolgáló indexszám. Méri a lakosság által megvásárolt áruk, igénybe vett szolgáltatások árának átlagos változását egy meghatározott időintervallumon belül. Általában ezt tekintik az infláció mérőszámának, bár a teljes infláció becsléséhez és meghatározásához sok más árindexet is érdemes figyelembe venni.

²⁴⁵ A bankok által az idegen források (betétek, felvett hitelek, kibocsátott kötvények stb.) után fizetett kiadás, amely a kamaton kívül tartalmazhatja az egyéb költség elemeket (pl. felárak, díjak stb.) is. A bankok ezen idegen forrásokat helyezik ki hitelezési tevékenységük során, ezért a hitelek árazásának, kamatának meghatározásakor a forrásköltségek alapvető jelentőséggel bírnak.

csökkenése, mind pedig az export csökkenése 1992-ben kezdődött el. Bár 1992 utolsó negyedévében az export már lényegesen csökkent, az előrejelzések 1993-ra változatlanul az export növekedésével számoltak. A valóságban a várt 5%-os növekedés helyett az előzetes számok szerint 10% körüli exportcsökkenés következett be. Ennek a csökkenésnek a fő okai a következők voltak:

1. a nyugat-európai gazdasági visszaesés a várt fordulat helyett 1993-ban is folytatódott,
2. a volt Jugoszlávia területén folyó háború szintén érzékenyen érintette a magyar exportot, az ebből adódó kiesés 400 millió dollárra tehető,
3. az 1992. és 1993. évi száraz időjárás komoly termelésekieséssel járt a mezőgazdaságban, így az ebből adódó exportkiesés 400 millió dolláros nagyságrendű,
4. végül az export visszaesésben komoly szerepet játszott egy belső ok is: a veszteséges export leépülése.

A fizetési mérleg növekvő hiánya nyilvánvalóvá tette, hogy gazdaságpolitikai beavatkozásra van szükség a külső egyensúlyi helyzet javítása érdekében. A gazdaságossági okokból kieső export az ország exportteljesítményének tartós csökkenését eredményezi, így elvileg emiatt a belföldi felhasználásnak is csökkennie kell. Ebben az esetben csak egy merészebb, a szerkezeti átalakulás pozitív hatásaiban is bízó stratégia esetén kerülhető el a beruházás és a fogyasztás csökkentése. Ez a stratégia azon a feltevésen alapulhat, hogy a gazdaságtalan tevékenységekből felszabaduló erőforrások a piaci erők hatására a potenciálisan gazdaságos területekre áramolnak, és így ezeken a területeken az export gyorsabb növekedése fog bekövetkezni. Egy ilyen stratégia finanszírozási hátterét a működőtőke-beáramlás átmeneti gyorsítása teremtheti meg. Ez az átmeneti gyorsítás döntő mértékben egy olyan privatizációs gyakorlat révén valósítható meg, amelynek célja, hogy abban az időszakban, amikor a veszteséges tevékenységek leépülése miatt megnő a fizetési mérleg hiánya, gyorsuljon fel az állami vagyon külföldi befektetőknek való eladása. Ilyen privatizációs stratégia követése esetén egy két-három éves időszakban biztosítható, hogy a „természetes” úton beáramlónál több működőtőke érkezzon az országba, és a hosszabb távon elfogadhatónál nagyobb fizetésimérleg-hiány²⁴⁶ alakuljon ki.

A magyar árfolyampolitika kapcsán sokan érvelnek azzal, hogy túlzott mértékű reál felértékelődés következett be. Az 1989-és bázishoz képest valóban kimutatható a forint reál felértékelődése, ennek hátterében azonban az húzódik meg, hogy az

²⁴⁶ A fizetési mérleg egy adott ország rezidens (statisztikai értelemben vett belföldi) és nem rezidens gazdasági szereplői közötti, meghatározott időszakban lezajló reálgazdasági és pénzügyi műveletek számba vételére szolgál. Forgalmi típusú pénzügyi statisztika, melyhez szorosan kapcsolódik az állományi szemléletű külfölddel szembeni befektetési pozíció.

1990–1991-es időszakban a támogatások leépítésével, a rubelelszámolás megszüntetésével reális szintre hozott árak költségnövelő hatását az árfolyampolitika nem semlegesítette. A valós árviszonyok kialakításának legfontosabb célja éppen az volt, hogy induljon meg a termelési szerkezet átalakulása. Ezt a szerkezeti átalakulást indokolatlan lett volna a bekövetkező költségnövekedés hatásainak árfolyampolitikai úton való semlegesítésével lassítani. Kétségtelen, hogy 1992 közepétől 1993 elejéig a forint valóban felértékeltté vált, és így rontotta az export jövedelmezőségét.

A monetáris politikában fő cél a pénzkínálat és a pénzkereslet egyensúlyának biztosítása, lehetőleg úgy, hogy a kamatszint-növekedés negatív mellékhatásai mérsékeltek legyenek, tehát meg kell vizsgálni az áron – kamaton – keresztül való szabályozás mellett a mennyiségi szabályozás lehetőségeit is. A belföldi nominális kereslet szabályozásában, az infláció lassítása érdekében jövedelempolitikai eszközöket²⁴⁷ is indokolt alkalmazni, ami így arra is lehetőséget teremt, hogy az árfolyampolitika hozzájáruljon a külkereskedelmi forgalom által érintett tevékenységek jövedelmezőségének javulásához.

A piacgazdaság jogi és intézményi megalapozása

A piacgazdaság jogi kereteinek létrehozása érdekében közel 100 új gazdasági törvény született, és ugyanennyi törvénymódosítás történt. Ezek a tulajdoni rendszer átalakítását; a bank- és a pénzintézeti szektor európai színvonalra emelését; a számvitel, az adózás, a csődeljárás piacgazdaságokban honos szabályainak bevezetését; a foglalkoztatási probléma piackonform kezelését; az államháztartás működésének korszerűsítését célozták. A pénzintézeti törvény a szigorú tőke megfelelési mutató²⁴⁸ törvénybe iktatásával és a kockázati céltartalékképzés előírásával, valamint a bankfelügyeleti ellenőrzés erősítésével létrehozta a biztonságos bankműködés jogi feltételeit. A számviteli törvény megfosztotta a vállalatokat, a bankokat s az államot is azoktól a fiktív jövedelmektől, amelyek korábban a veszteségeket leplezték. Az 1992. január 1-jén hatályba lépett csődtörvény pedig a fizetési fegyelem erősítését, a kritikussá vált sorban állások felszámolását szolgálta. Életbe lépett a korszerűsített adóigazgatási törvény, a jövedéki törvény, valamint bevezetésre került a kétkulcsos ÁFA-rendszer. Jelentős lépésekre került sor az államháztartás korszerűsítése terén is,

²⁴⁷ A jövedelempolitika a kormány által a bérek és a béren kívüli jövedelmek kialakulásába való beavatkozás érdekében végrehajtott intézkedések összessége. A jövedelempolitika az egyik olyan politikai eszköz, amellyel a kormány megpróbálhatja kezelni a különböző gazdasági szereplők jövedelmének kialakulását és alakulását, amely magában foglalja: egyes termékek vagy szolgáltatások árát, béreket (munkaerő árát), bérleti díjakat.

²⁴⁸ A tőke megfelelési mutató a bankok tőkéjének mérését és az egyes bankok összehasonlíthatóságát szolgáló fontos pénzügyi mutató.

megszületett az államháztartási törvény, szabályozásra került az önkormányzatok gazdálkodása, önállóvá vált az egészség- és a nyugdíjbiztosítás rendszere.

Törvényi szabályozásra került sor a koncesszió, a villamosenergia- és gázszolgáltatás, a távközlés, a bányászat, valamint a szerencsejáték-szervezés területén is. Törvény született a befektetési alapokról, az Önkéntes Kölcsönös Biztosító Pénztárakról,²⁴⁹ valamint az Árutőzsdéről is.

A piacgazdasági normáknak megfelelően létrejött a Tőzsde, a Versenyhivatal,²⁵⁰ az önálló Állami Biztosításfelügyelet, az Értékpapír-felügyelet, valamint a Szerencsejáték Felügyelet. Törvény biztosítja a Jegybank autonómiáját. Az állami fejlesztési célok megvalósítását segíti az újonnan megalakuló Magyar Befektetési és Fejlesztési Rt.

A bank- és hitelrendszer megerősítése (konszolidáció)

A magyar bankok tőkéjét azért kellett központi forrásból emelni, mert a keleti piacokat elvesztő, nyugatra is nehezen exportáló termelő vállalatok régi hiteleiket nem tudták törleszteni. Az újabb hitelek odaítélésénél sem jártak el a bankok minden esetben kellő gondossággal. Mindezek következtében a bankoknál bizonytalan törlesztésű és behajthatatlan követelések halmozódtak fel.

Már 1989 végén is 464 md Ft volt a vállalatok hiteltartozása, ami 1993 végére mintegy 764 md Ft-ra növekedett. Ennek 20-25%-a volt „rossz”, további 10-15%-a pedig „kétes” minősítésű.

Az utóbbi követelésállományokból származó hitelezési veszteségek miatt a bankok nem tudták volna kötelezettségeiket teljesíteni, így megingott volna a beléjük vetett

²⁴⁹ Az önkéntes kölcsönös biztosítópénztárak a szociális biztonságot szolgáló rendszerek részeként intézményes formát adnak az öngondoskodásnak, az önkéntesség, a szolidaritás, a kiszámíthatóság elve alapján. Az önkéntes kölcsönös biztosítópénztáraknak jelenleg négy formája működik. A nyugdíjpénztár nyugdíjszolgáltatást, az egészségpénztár az egészség védelmét szolgáló programokat szervez és finanszíroz, ennek keretében egészségügyi szolgáltatások megvásárlását, betegség miatti keresőképtelenség esetén a kieső jövedelem pótlásának finanszírozását, gyógyszer és gyógyászati segédeszköz árának támogatását, a pénztártag halála esetén a hátramaradottak támogatását biztosítja, továbbá életmódjavító szolgáltatásokat is nyújthat. Az önszegélyező pénztár szociális kockázat bekövetkezése esetén, jogszabály által előírt szociális kötelezettségek alapján nyújt kiegészítő ellátást, valamint gyógyszer és gyógyászati segédeszköz árának támogatását biztosítja. Az egészség- és önszegélyező pénztárak pedig mind az egészségpénztáraknál, mind az önszegélyező pénztáraknál felsorolt szolgáltatásokat nyújthatják. Az önkéntes kölcsönös biztosítópénztárak szolgáltatásait a pénztártagok, munkáltatók befizetéseiből, és a befizetések befektetéséből származó hozamokból finanszírozzák. A szolgáltatások finanszírozása egészség-, önszegélyező, valamint egészség- és önszegélyező pénztár esetén szolidáris elven, erre a célra létrehozott szolidáris alaphoz is finanszírozható.

²⁵⁰ A Gazdasági Versenyhivatal (GVH) a piaci verseny tisztaságán őrködő autonóm államigazgatási szerv Magyarországon. A GVH működését alapvetően a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (a verseny törvény) szabályozza.

bizalom, ami a lakosságot és a külföldi gazdasági kapcsolatokat tekintve egyaránt megengedhetetlen.

A bankok megerősítése 1992-ben kezdődött az ún. hitelkonszolidációval, amikor is az állam lehetőséget adott a bankoknak követeléseik azon részének állami értékpapírokért való értékesítésére, melyeket az adós több mint egy éve nem törlesztett, HL²⁵¹ az adóssal szemben felszámolás volt folyamatban.

Az 1992. évi konszolidáció csak részleges javulást idézett elő a bankok jelentős részénél, és az adósokra kedvező hatása korlátozott volt.

A konszolidációs folyamat azért 1993-ban újabb állomáshoz érkezett.²⁵² Ebben az évben a konszolidációs eljárásba „befogadott” 10 nagybanknál a hitelkövetelések 51%-a koncentrált.

Az előző szakasz tanulságait levonva azonban a bankok megsegítése most már nem hitel-, hanem ún. bankkonszolidáció útján történt. Ennek az a lényege, hogy az állam – néhány kiemelkedően fontosnak ítélt és privatizációra várhatóan alkalmassá tehető vállalatot kivéve – nem vásárolt meg hiteleket, hanem a problémás hitelállományból származó veszteségeik fedezetére tőkét juttatott a bankoknak.

A bankok számára ez igencsak előnyös, lehetővé teszi, hogy egyrészt engedményeket tegyenek az életképes, jó üzleti tervet benyújtó adósok számára, s ezzel beindítható az adóskonszolidáció. Másrészt a bankok hitelezési hajlandósága nő, és 1994-ben várhatólag 1,5%-kal csökkenhet a hitelek után felszámított és a betétekért fizetett kamatok különbsége, a kamatrés.

A fenti intézkedések és a beinduló folyamatok – más, hasonló irányú lépésekkel összehangolva – nagy valószínűséggel felgyorsítják a magyar gazdaság növekedését.

Külkereskedelem, külgazdasági eredmények

Az elmúlt négy évben a kormány megvalósította a külgazdasági kapcsolatokban a rendszerváltást, és felgyorsította a világgazdasági nyitást. Mindezt a korábbi időszakoknál nehezebb feltételek mellett, a kelet-közép-európai országok, főként a volt Szovjetunió fizető- képes piacainak rendkívül nagymérvű szűkülése, a KGST-piac összeomlása, a jelentős cserearány-veszteség és a világgazdaságban érvényesülő recesszió mellett kellett elérni.

A kormány célja volt az exportvezérelt gazdasági növekedés megalapozása és beindítása, gazdaságunk nemzetközi versenyképességének erősítése, az egyoldalú külső

²⁵¹ hitellel

²⁵² A kereskedelmi bankok „kitatarozására” irányuló állami konszolidációs lépések összességében pozitívnak ítéltetők, mivel megóvták a teljes csódtól a bankrendszert. Az állami „mentőőv” nélkül már 1993-ban elfogyott volna a bankrendszer tőkéje, 1994 végén pedig a pénzügyi mérlegek mintegy 200 milliárd forintos tökehiányt mutattak volna.

kiszolgáltatottság csökkentése, a külpiazi lehetőségek kihasználása, a gazdaság korábban eltorzult szakosodási irányainak és arányainak az ország geopolitikai helyzetéhez és humán adottságaihoz leginkább illeszkedő megváltoztatása, a fejlesztési, termelési és külkereskedelmi struktúra korszerűsítése, az új fejlődési pályához szükséges külső és belső erőforrások (tőke, hitel, segély, technológia) megszerzése.

1990-ben a magyar kivitelnek 34%-a, 1991-ben több, mint 40%-a talált felvevőpiacot az EK-országokban, és jelenleg ez az arány megközelíti az 50%-ot. A fejlett piacgazdaságú országok összességének részaránya a külkereskedelmi forgalmunkból 70% körüli. A volt KGST-országcsoporthoz részaránya a magyar kivitelben 25% körül alakul. A forgalom e régióval jórészt gazdaságdiplomáciai tevékenységünk folytán sokkal kevésbé mérséklődött. 1992-ben a visszaesés már megállt, 1993-ban pedig a kivitel már növekedésnek indult. Ma a magyar import 2/3-a fejlett országokból származik, ami a korszerűbb beruházási javak és félkésztermékek révén a magyar gazdaság nemzetközi versenyképességét is javítja.

A világgazdasági nyitás eszköztárában a liberalizáció jelentette a legjelentősebb elemet. A külkereskedők száma az 1990. évi 1200-ról 15 ezerre növekedett, és mintegy 50 ezren folytatnak eseti jelleggel külkereskedelmi tevékenységet.

Jelenleg az importforgalmunk több mint 90%-a, a fogyasztási cikkek mintegy fele engedélymentesen importálható. Az export esetében 1994. évben a hazai termelés mintegy 73%-a engedélymentes.

Az import liberalizálásából adódó nem kívánatos jelenségek mérséklésére 1991 őszétől védelmet kapott pl. a cementipar, a vas- és acélipar, a papíripar, a vegyipar (műtrágya, pvc),²⁵³ a kerékpár- és a gumiabroncsgyártás.

Az exportösztönzés egyik fontos alkotóeleme a Kereskedelem Fejlesztési Alap. Legfontosabb célja a magyar export növelése, a korszerű marketingszemlélet elterjesztése. Megkezdődött az exportösztönzés (exporthitelezés, biztosítás és garancia-vállalás) intézményi hátterének megteremtése. 1992. március hónapban az exporthitelezés új alapokra történő helyezése és egy új biztosító intézmény létrehozása volt napirenden. 1994. márciusban törvény született a Magyar Export–Import Bank Rt.-ről és a Magyar Exporthitel-biztosító Rt.-ről.²⁵⁴

²⁵³ A PVC (polivinil-klorid) hőre lágyuló, éghető, kémiaiilag ellenálló, kemény műanyag. A harmadik legnagyobb mennyiségben gyártott szintetikus polimer.

²⁵⁴ A Magyar Export–Import Bank Zártkörűen Működő Részvénytársaság (Eximbank) a Magyar Exporthitel Biztosító Zártkörűen Működő Részvénytársasággal (MEHIB) együtt az Exportgarancia Biztosítási Részvénytársaság szétválásával jött létre az 1994. évi XLII. törvényben foglaltak szerint, azzal az alapvető célkitűzéssel, hogy direkt és indirekt módon elősegítse a magyar áruk és szolgáltatások külpiacon történő értékesítését, a magyar vállalatok nemzetközi üzleti lehetőségeinek kihasználását. Az Eximbank és a MEHIB 1994. május 26-án kezdte meg működését.

A gazdasági diplomácia elmúlt négy év alatt elért egyik legnagyobb sikere az Európai Közösséggel kötött társulási megállapodás (Európai Megállapodás) 1991. december 16-i aláírása volt.

A Megállapodás tárgyköréből kiemelendők a politikai párbeszédre, az áruk, szolgáltatások, személyek, a tőke és a fizetések fokozatos szabad mozgására, a versenyre, a jogi harmonizációra, valamint a gazdasági, pénzügyi és kulturális együttműködésre vonatkozó rendelkezések. A Megállapodásban rögzített eredeti menetrend felgyorsításával sikerült elérni azt, hogy 1994-ben az ipari termékek Európai Unióba irányuló exportjának 80%-a mentes a vámoktól és kereskedelmi korlátozásoktól. Mezőgazdasági exportunkban a termékeknek mintegy 70%-a kapott valamilyen preferenciát. A Kormány az Európai Unióba való belépésünkre vonatkozó csatlakozási kérelmet 1994. március 31-én az Országgyűlés jóváhagyásával – elsőként a térségből – az Európai Unióhoz benyújtotta.

Gazdasági diplomáciai téren tevékenységünk másik jelentős eredménye volt a szabadkereskedelmi megállapodás létrehozására irányuló tárgyalások megkezdése az EFTA-országokkal 1990 júniusában. 1993 februárjában a megállapodások aláírása szerint az EFTA-országokba irányuló magyar ipari kivitel 85%-a mentesül a vámoktól és kereskedelmi korlátozásoktól, míg a mezőgazdasági piacra jutási kedvezményeket az egyes országokkal kötött kétoldalú megállapodások szabályozzák.

A „visegrádi országokkal” folytatott külkereskedelmi forgalmunk bővítése céljából 1992. december hónapban írtuk alá a Cseh Köztársasággal, a Lengyel Köztársasággal és a Szlovák Köztársasággal a Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodást (CEFTA),²⁵⁵ amely 1993 márciusában lépett hatályba. Az egyezmény alapján az ipari termékek kereskedelmének közel fele vált vámmentessé.

Az előbbi megállapodások révén Magyarország ipari exportjának megközelítőleg 80%-a szabadkereskedelmi versenyfeltételek mellett jut majd piacra.

1991-ben a kormány kezdeményezte a fejlett országok gazdaságstratégiájának kialakításával és konjunktúrapolitikájuknak egyeztetésével foglalkozó Gazdasági

²⁵⁵ A CEFTA a Central European Free Trade Agreement rövidítése, magyarul Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodást jelent. A szervezet 1992 decemberében jött létre Krakkóban. Alapítói a visegrádi államok, vagyis Lengyelország, Magyarország és Csehszlovákia (később pedig Csehország és Szlovákia). Később csatlakozott Szlovénia, Románia, Bulgária, Horvátország, Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Moldova, Szerbia, Montenegró, Albánia és Koszovó. A szervezet létrehozásának fő mozgatórugója térség kereskedelmének élénkítése volt. Az országok ugyanis külön-külön kötöttek bilaterális megállapodásokat az Európai Unióval, egymással viszont nem. Ennek eredményeként olcsóbb volt a kereskedelem az Európai Unió országaival, mint a térség államaival. A célok között szerepelt a szabadkereskedelmi övezet létrehozása az ipari és mezőgazdasági termékekre, valamint a különféle kereskedelmi korlátok felszámolása.

Együttműködési és Fejlesztési Szervezettel (OECD) a kapcsolatok felvételét, majd 1994-ben benyújtottuk csatlakozási kérelmünket.

Az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT)²⁵⁶ Uruguay Fordulójának²⁵⁷ lezárásával megteremtődött egy átfogó – hazánknak is gazdasági előnyöket biztosító – nemzetközi kereskedelmi rendszer működésének a lehetősége.

A volt KGST-országokkal áttértünk a szabaddevizás elszámolás bevezetésére. 1992 novemberében megállapodás született a Magyar Köztársaság és a volt Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége²⁵⁸ közötti kölcsönös adósság rendezéséről. Ugyancsak megállapodásra került sor 1994. április hóban az Oroszországi Föderáció²⁵⁹ Kormányával.

A Befektetésösztönzési Alap 1991–1993. évi működése során összesen 86 projektet támogatott, főleg infrastrukturális támogatás és állami tulajdon részesedés-vállalás formájában, amely mintegy 110 milliárd forint nagyságrendű beruházás megvalósítását segítette elő.

²⁵⁶ A huszadik század első évtizedeiben a kereskedelmi folyamatok arra ösztönözték az országokat, hogy egyre összetettebb kölcsönhatásba lépjenek egymással, ami szükségessé tette egy olyan platform létrehozását, amely elősegíti és szabályozza a kereskedelmi kapcsolatokat. Az ennek nyomán 1947-ben létrejött Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) nemcsak a kereskedelem többoldalú megközelítését megteremtő kerekasztal-megbeszélésekhez biztosított fórumot, hanem egy nemzetközileg elismert kereskedelmi szabályrendszert is létrehozott. Az alapgondolat szerint „a vámok és más kereskedelmi akadályok lényeges csökkentése, valamint a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban a megkülönböztető elbánás felszámolása” révén egyenlő versenyfeltételeket kell teremteni valamennyi tagország számára. Ahogyan a nemzetközi kereskedelem a kézzelfogható árukon túl egyre inkább a szolgáltatások és a szellemi tartalmak cseréjére is kiterjedt, a GATT átalakult, és Kereskedelmi Világszervezet (WTO) néven kapott intézményi keretet. A WTO-t a kereskedelmi tárgyalások uruguayi fordulójának eredményeként hozták létre 1995-ben, és magában foglalta a korábbi kereskedelmi megállapodásokat – például magát a GATT-ot, a mezőgazdasági megállapodást és a textil- és ruházati megállapodást –, valamint további, általános megállapodásokat. Ezek közül a legjelentősebb új megállapodások a szolgáltatások kereskedelméről szóló általános egyezmény (GATS), valamint a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodás (TRIPS) voltak.

²⁵⁷ A nemzeti támogatási rendszereket az 1995-ben hatályba lépett és az uruguayi tárgyalásciklus (másképpen: az Uruguayi Forduló, 1986–1994) során megtárgyalt ún. „mezőgazdasági megállapodás” szabályozza. A mezőgazdasági megállapodás hosszú távú célja tisztességes és piacorientált mezőgazdasági kereskedelmi rendszer létrehozása, továbbá a támogatásokra és a védelemre vonatkozó kötelezettségvállalások révén, valamint megerősített és hatékonyabban működő szabályok és fegyverek bevezetése révén megvalósuló reformfolyamat kezdeményezése. A mezőgazdaság tehát sajátos helyzetben van, mert saját megállapodással rendelkezik, amelynek rendelkezései elsőbbséget élveznek.

²⁵⁸ A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, röviden Szovjetunió vagy SZSZKSZ kommunista berendezkedésű állam volt Euráziában 1922 és 1991 között.

²⁵⁹ Az Oroszországi Föderáció a Föld legnagyobb területű állama, a lakható szárazföldi területek egyenlő arányban terjed ki; területe tizenegy időzónára terjed ki.

A magyar gazdasági szervezetek külföldön 1992. évben mintegy 400 céget alapítottak közel 2 milliárd forint alaptőkével. 1993-ban közel 300 cég létesítésére került sor kb. 1,5 milliárd forint tőkével. Jelenleg a külföldön befektetett tőke nagysága megközelíti a 200 millió dollárt.

A külgazdasági stratégiai céljainkkal összhangban az elmúlt négy évben a külpiaci szervezet is jelentős átalakuláson ment keresztül. Jelenleg 85 kereskedelmi kirendeltség, illetve alkirendeltség működik a különböző országokban.

A hazánknak felajánlott Phare-program²⁶⁰ keretében 1990–1993 között az EK 417 millió ECU összegben vállalt különféle programok támogatására kötelezettséget. Az elmúlt négy év során a program a kizárólagos szakmai segítségnyújtástól eljutott a konkrét hitel- és hitelgarancia programokban való részvételhez és infrastrukturális fejlesztési projektek társfinanszírozásához.

Foglalkoztatáspolitikai

1990 előtt a szakértők 15–20%-ra becsülték a „kapun belüli munkanélküliség” mértékét. Az 1990-ben megalakult Munkaügyi Minisztérium fő feladata a rendszerváltással együtt járó munkaügyi konfliktusok kezelése, a munkaügyi intézmény- és jogrendszer, valamint az érdekegyeztetési mechanizmus kialakítása volt. 1989-ben és 1990-ben a foglalkoztatottak száma már 200 000 fővel csökkent. Ez a réteg volt a kapun belüli munkanélküliek azon része, akiknek munkájára már az akkori szervezeti és technológiai körülmények között sem volt szükség.

Az új foglalkoztatáspolitikai megalapozásában jelentős lépést jelentett az 1991. évi IV. törvény²⁶¹ elfogadása, amellyel megteremtődött a munkaerőpiac érdekegyeztetési, intézményi, jogi és finanszírozási rendszerének alapja. A törvény létrehozta a Munkanélküliek Szolidaritási Alapját a munkanélküliek ellátásának forrásaként, és a Foglalkoztatási Alapot, amely az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök forrásául szolgál.

A Szolidaritási Alapból munkanélküli járadékra, ill. segélyre 1990-ben 2,6 md Ft-ot, 1991-ben 20 md Ft-ot, 1992-ben 65 md Ft-ot, 1993-ban pedig 77 md Ft-ot fizettek ki. A foglalkoztatási Alapból működtetett aktív eszközökre 1991-ben 7,7 md Ft-ot, 1992-ben 13,1 md Ft-ot, 1993-ban 16,3 md Ft-ot fordítottak.

1991 elejétől kiépült az országos munkaügyi szervezet, melynek kulcsfontosságú intézményei a megyei munkaügyi központok és a közel 200 munkaügyi kirendeltség.

²⁶⁰ A Phare az Európai Közösség kezdeményezése, előcsatlakozási alapja, melynek eredeti célja Lengyelország és Magyarország gazdaságának a felzárkóztatása volt a fejlett nyugati államok szintjére. Később a Phare-program a kelet- és közép-európai országok számára nyújtott támogatás volt a demokratizálódáshoz, a gazdaság átalakításához és az európai uniós csatlakozásra való felkészüléshez.

²⁶¹ 1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról

A Kormány létrehozta és működtette az érdekegyeztetés országos és helyi fórumait. Az 1990. augusztus 1-én létrejött ÉT 70 munkanapon 132 napirendi pontot tárgyalta.

A munkanélküliség mérséklését, a munkanélküliek újbóli munkába helyezését a foglalkoztatáspolitikai aktív eszközei segítik. Ezek közül a leggyakrabban alkalmazott módszer a képzések támogatása, a munkahelyteremtés, a közhasznú munkavégzés, a bértámogatás, valamint a csökkentett munkaidős foglalkoztatás támogatása. A munkaerő-piaci képzésben 1990 óta közel 200 000 fő részesült. Több mint 20 000 pályakezdő fiatalat érintett az „Adj esélyt” program keretében megvalósuló képző, átképző tevékenység.

A Foglalkoztatási törvény lehetőséget ad foglalkoztatási társaság létrehozására is. A tömeges létszámleépítéssel érintett térségekben, Ózdon és Diósgyőrben alakult ilyen foglalkoztatási társaság,²⁶² ami több mint 3000 munkahelyet jelent. A nagyarányú létszámleépítésre kényszerülő munkáltatóknál az intervenciós beavatkozás 10 000 fő munkahelyének megmaradásához járult hozzá.

Az elmúlt 4 év gazdasági, társadalmi változásainak és a kormányzat foglalkoztatáspolitikai intézkedéseinek hatására a regisztrált munkanélküliek száma 611 ezerre csökkent. 1993 végére több mint 100 ezer új munkahely jött létre az egyének, családtagjaik és alkalmazottaik számára. Az adósságkonszolidáció révén az érintett vállalatoknál 146 ezer fő munkahelye erősödik meg, de ha figyelembe vesszük a beszállítókat és az egyéb közvetett kapcsolatokat is, a megőrzött munkahelyek száma több százezerre tehető. Ennek eredményeként mérséklődik a munkanélküliség.

Szociálpolitika

A gazdasági, társadalmi átalakulásból adódóan számos olyan társadalmi feszültség keletkezett, amelynek megoldása elsősorban a gazdaság stabilizálásától, illetve fellendülésétől várható, de elengedhetetlenül szükségessé vált a növekvő szociális gondok enyhítése is. Ebben kiemelkedő szerepet játszott a szociális törvény megalkotása. A szociális törvény²⁶³ új alapokra helyezte a szociális támogatások és szolgáltatások rendszerét, és egységes keretbe foglalta az állampolgárokat megillető szociális ellátásokat. A törvény új szociális ellátási formákat vezetett be:

²⁶² A munkanélküliség növekedése és az állástalanság megakadályozására aktív munkaerő-piaci eszközként gyakran foglalkoztatási társaságot hoztak létre. A társaság célja a megélhetés, munka és képzés biztosítása a munkanélküliség által fenyegetett dolgozók számára, olyan módon, hogy már rövid és középtávon is minél többen közülük a társaságot elhagyva újra vissza tudjanak térni korábbi munkahelyükre, vagy más cégben a munkaerőpiacra.

²⁶³ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról.

– A gyermeknevelési támogatást, mely a többgyermekes anyák számára biztosítja a főállású anyaság lehetőségét. 1994-ben 25 ezer fő igényelte a támogatási formát.

– A munkanélküliek jövedelempótló támogatását. Ebben a támogatási formában 1994. év elején több mint 220 000 fő részesült.

– A lakásfenntartási támogatásban azok a családok részesülhetnek, akiknek a lakással kapcsolatos kiadásai megélhetésüket veszélyeztetik.

– Az átmeneti segély a nehéz anyagi körülmények között élő családok támogatását szolgálja.

A szociális törvény szerint a szociális alapellátás körében nyújtott szolgáltatásokat minden települési önkormányzatnak biztosítani kell (pl. étkeztetés, házi segítségnyújtás, gyermekek napközbeni ellátása stb.). Egyes szakellátások, ill. intézménytípusok megszervezése a megyei önkormányzatok feladatát képezi.

A szociális intézményrendszer bővítésénél nagy előrelépést jelentett a nem állami intézmények fokozatos térhódítása. Az egyházak, alapítványok, társadalmi szervezetek, magánvállalkozók 1991-től olyan mértékű állami támogatást igényelhetnek, mint az önkormányzati intézmények. 1990-ben 48 nem állami intézmény kapott működési engedélyt, mára számuk megháromszorozódott. A nem állami intézmények több mint 80%-át az egyházak tartják fenn.

A szociális törvény megalkotása finanszírozási reformmal is járt. Az önkormányzati szociálpolitikai feladatok normatív állami támogatása 16 md Ft-ról 27 md Ft-ra, a célzott támogatási keret pedig 6 md Ft-ra nőtt. A szociális támogatásban részesülők száma 1990-től 3-400 ezer fővel bővült, az e célra fordított kiadás több mint háromszorosára növekedett. A családi pótlékra fordított összeg 1989 óta megkétszereződött. (1989-ben 52,8 md Ft, 1993-ban 107 md Ft).

A nyugdíjasok helyzetének javításában nagy előrelépést jelentett az a parlamenti döntés, amely előírja, hogy a nyugdíjakat minden évben a nettó átlagkeresetek arányában kell emelni. Az eltelt 4 év alatt jelentős mértékben fejlődött a hajléktalanok ellátására szolgáló intézményrendszer. Míg 1990-ben 280 szálláshely volt, jelenleg 4000 állandó és 500 ideiglenes hellyel rendelkezünk e célra. E feladatra a Kormány 4 év alatt 1 md 300 millió Ft-ot fordított.

Mérséklődött az infláció

Magyarországon 1968 után liberálisabb volt az ár- és piacszabályozás, mint más szocialista országokban, az államhatalmi pozíciójából fakadó részletes irányítás és a piaci mechanizmusokkal ellentétes beavatkozások gyakorlata azonban fennmaradt. A 80-as évek közepéig széles körben érvényesültek hatósági árak. A szabad árnál 1990-ig érvényben voltak a külkereskedelmi árak követésére vonatkozó szabályok, bizonyos kalkulációs előírások, az áremelés előzetes bejelentési kötelezettsége,

működött az árellenőrzés, így nem lehetett kiküszöbölni az egyensúlyi zavarokat, ellátási gondokat.

Az árak megállapításáról szóló 1990. évi törvény²⁶⁴ az árszabályozást a piacgazdasági elvekhez igazította. Az árat általában az üzleti felek megegyezéssel alakítják ki. Erőfölény esetén (előírt szűk körben) az áremelést versenyhatósági kontroll előzi meg. A törvény rögzíti az állami ármegállapítás szabályait és a hatósági áras termékek, szolgáltatások körét. A hatósági árak részaránya ma nem több, mint 6-8%.

Közép- és Kelet-Európában a piacgazdaság megteremtését mindenhol jelentős infláció (áremelkedés) kísérte. Az örökölt strukturális feszültségek nagyságától és a reformokban való előrehaladástól függően egyes országokban az infláció kezelhető maradt, másutt rendkívül magas árszintnövekedés következett be.

Az ártámogatások leépítése, valamint a forgalmi adózás általánossá tétele a mezőgazdaságban, a szolgáltatásoknál és a természeti erőforrások (föld, víz, ásványi nyersanyagok) körében, a reális árviszonyok megteremtése nálunk is érdemi árszintemelkedéssel jár.

Magyarországon ugyanakkor nem volt szükség „sokkterápiára”. A Kormány az infláció rendkívüli felerősödésének társadalmi terheit – szociális elkötelezettségét tekintetbe véve – nem vállalhatta. Az volt a célkitűzés, hogy megfelelően ütemezett lépések mellett a piacgazdasági átalakulás inflációs hatásai egyik évben se vezessenek túlzottan magas árszintnövekedéshez, az árszintemelkedés üteme fokozatosan csökkenjen.

Az infláció visszafogása nem hanyagolható el a lakossági közérzet szempontjából sem. Még azok is keserű szájjal figyelik a fogyasztói árak emelkedését, akiknek keresete lépést tartott az infláció ütemével, vagy akár meg is haladta azt. Nem tartják számon az 1991-et megelőző évek „kúszó inflációját”, pedig 1972 és 1990 között a fogyasztói árindex 410% volt.

A következetes antiinflációs politikának köszönhetően az árszintnövekedés üteme 1991-től mérséklődött. A kormány és a Jegybank a keresletet a gazdaság teljesítményéhez igazította. Az Érdekegyeztető Tanácsban is ésszerű megállapodások születtek a bérek és a jövedelmek növekedéséről. A bővülő kínálat piaci oldalról fékezte az inflációt. Az árszintemelkedés mérséklése azonban hosszabb folyamat lesz, mint ahogy 1990-ben a kormány feltételezte.

²⁶⁴ 1990. évi LXXXVII. törvény az árak megállapításáról

Fogyasztói árindexek

Év	Előző év= 100,0	1989=100,0
1989	117,0	100,0
1990	128,9	128,9
1991	135,0	174,0
1992	123,0	214,0
1993	122,5	262,2

Az infláció nagyságát a lakosság a fogyasztói árak változásán érzékeli. Az infláció 1988-tól kétszámjegyűvé változott. A gazdaság alapvető szervezeti, tulajdonosi átalakulása, a termelési és fogyasztási folyamatok támogatásának leépítése, a külkereskedelem gyökeres összetételi változása együtt járt az inflációs hatások felerősödésével. Ezek a folyamatok döntően az 1990–1991-es időszakban voltak meghatározók. A konkrét inflációellenes intézkedések és az egyre erősebbé váló belső keresleti korlátok megakadályozták az áremelkedések további fokozódását, és így 1992–1993-ban már érzékelhetően mérséklődött az inflációs ütem. 1994 első negyedében pedig nem haladja meg a 17%-ot sem. A termelői árak növekedése pedig ma már csak 10% körül van.

Lakossági fogyasztás

A lakosság összes fogyasztása 1993-ban folyó áron²⁶⁵ mintegy 2400 milliárd forint volt, ami becslések szerint összehasonlító áron 1%-kal magasabb az 1992. évinél. 1988-ban a fogyasztói ártámogatások jelentős leépítésével és az általános forgalmi adó bevezetésével a fogyasztói árváltozások üteme kétszámjegyűvé vált, amelyet a jövedelmek hasonló ütemű növekedése nem tudott követni. A rendszeresen növekvő lakossági összes fogyasztás 1988-ban csökkent először, 4,2%-kal. Az 1989. évi kis-mértékű növekedés után a fogyasztás folyamatosan csökkent az 1990–92. években. A csökkenés mértéke 1990-ben 3,6%, 1991-ben 5,8% volt. A csökkenés üteme 1992-re mérséklődött, ekkor a lakossági fogyasztás 2,2%-kal csökkent. A csökkenés négy év alatt 10% volt. 1990–91-ben a lakosság fogyasztásának mérséklődése meghaladta jövedelmének csökkenését, mert a lakosság a kedvező kamatfeltételek vonzására és a létbizonytalanság ellentételezésére megtakarításait a fogyasztása rovására növelte. 1992–93-ban a helyzet megfordult, a jövedelmek csökkenését a lakosság – megtaka-

²⁶⁵ A GDP vagy a költségvetési kiadások folyó áras (nominális) értéke azt mutatja meg, hogy az adott évben, az akkor érvényes árakon mérve mennyi volt az összes hazai termék és szolgáltatás, illetve az állami kiadások értéke.

rításaiból – részben pótolta, így a fogyasztás visszaesésének üteme 1992-re lelassult, 1993-ban a fogyasztás növekedett.

A lakosság fogyasztása 80%-ban vásárolt termékből és szolgáltatásból áll. A fennmaradó 20% saját termelésből, illetve természetbeni társadalmi juttatásból származik. Míg az elmúlt négy év alatt a vásárolt fogyasztás 9%-kal, a természetbeni juttatás 17%-kal csökkent, a saját termelésből származó fogyasztás 8-9%-kal növekedett. A lakosság fogyasztási szerkezetében az élelmiszerek aránya csökkent, míg a háztartási energia súlya jelentősen megnőtt.

Állami tulajdon lebontása, vagyoni törvények

Az 1990-es kormányprogram célként tűzte ki, hogy négy év alatt a magántulajdon dominanciájára épülő szociális piacgazdaság jöjjön²⁶⁶ létre. Ma már a GDP több mint 50%-át a magánszektor állítja elő, szemben az 1989. évi 15%-kal.

A kormány tulajdonpolitikai tézisei 1990 nyarán fogalmazódtak meg, eszerint az állami vagyonból a közüzemi vállalatok vagyonát át kell adni a területi önkormányzatoknak. Az állami bérlakások szintén a helyi önkormányzatok tulajdonába kerültek. Az egykori tulajdonosok kárpótlását pedig az állami vagyon terhére kell megvalósítani oly módon, hogy az egykori tulajdonosok az állami vagyon megvásárlására fordítható értékpapírt kapnak.

1990-ben az ellenőrizetlen privatizáció, valamint az állami tulajdonosi jogok helyreállítása érdekében módosításra került a vagyonvédelmi, az Állami Vagyonügynökségről szóló és az átalakulási törvény (1990: LVIII. tv.).

Az 1988–90-es spontán privatizáció során a magántulajdonba adásnak nem volt felelős gazdája, hiányzott az állami ellenőrzés, nem volt versenyeztetés és pályázatás, lényegében a vállalati tanácsok privatizáltak.

A spontán privatizáció időszakát jellemző zavaros és áttekinthetetlen tulajdoni tranzakciók összességében mintegy 110-120 milliárd Ft értékű állami vagyont érintettek, legtöbbször napjainkig ható és korrigálatlan károkat okozva az állami vagyonnal rendelkezés területén. Jellemzően a kiskereskedelmet, az építőanyagipart és néhány monopolhelyzetben lévő céget érintett a spontán privatizáció.

²⁶⁶ A szociális piacgazdaság legfontosabb központi fogalmai: a magántulajdon támogatása, a teljesítmények tisztességes és szabad versenye, a piacnak megfelelő árak, a tervgazdaság elutasítása, a monopóliumok független ellenőrzése, a pénzügy központi felügyelete a valuta, az iparúzés és a telephely megválasztása szabadságának védelme érdekében, a túlságosan magas jövedelem-adókulcsok csökkentése, a gazdaságilag gyengék szociális biztonsága, bérmegállapodás. Központi alapelve volt a szociális piacgazdaságnak a vállalatok közötti verseny fenntartása. Az állam támogatta pénzzel azokat a vállalatokat, amelyek a versenyben alulmaradtak, így továbbra is fenntartva az érdeküket a gazdasági életben való szereplésre.

A kormány privatizációs stratégiájának megfelelően 1990-től indul meg az állami kezdeményezésű és az állami kontroll mellett megvalósuló vállalati és külső befektető kezdeményezésű magánosítás.

1990 őszén az előprivatizációs törvény (1990: LXXIV. tv.) elfogadásával beindul a kiskereskedelemi-vendéglátóipari és fogyasztási szolgáltatási tevékenységet folytató üzletek magánkézbe adása.

1991-ben lép hatályba az „Egyes állami tulajdonba lévő vagyontárgyak önkormányzati tulajdonba adásáról szóló törvény” (1991: XXXIII. tv.). Ez alapján az állami bérlakások, közüzemi vállalatok kerülnek helyi önkormányzati tulajdonba. A volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló törvény (1991: XXXII. tv.) hatályba lépésével megindul az egyházi kárpótlás 10 évig terjedő folyamata.

A szövetkezetekről (1992: I. tv.), valamint a szövetkezeti átalakulásról szóló törvény (1992: II. tv.) hatálybalépésével elindul a valódi magánszövetkezetek kialakulása és a tagi vagyonnevesítés.

1992-től folyamatos a törvényalkotás a kárpótlás témakörben (1992: XXIV. tv. stb.). A hazai alkalmazotti tulajdonszerzést elősegítő munkavállalói résztulajdonosi törvény (1992: XLIV. tv.) szintén 1992-ben lép hatályba. Az állami vagyonkezelés és privatizáció átfogó és mélyreható szabályozását az 1992. évi privatizációs törvények (1992: LIII. tv., 1992: LIV. tv., 1992: LV. tv.) határozzák meg. Utóbbi törvények rögzítették az állami vállalatok átalakulásának végső határidejét, és ezzel a jogszabályi kényszerrel felgyorsult az átalakulási folyamat. A privatizációs törvényekkel megteremtődött az állami vagyon egységes nyilvántartásának jogszabályi feltételrendszere, létrejött a hatékony ellenőrzési rendszer, valamint egységes elvek szerint valósult meg a versenyeztetés és a pályáztatás. 1992 őszén létrejött az Állami Vagyonkezelő Rt.

Erős magángazdaság megteremtése

A magánszektor térnyerése az állami vagyon privatizációjával, a hazai kis- és közepes magánvállalkozások gyarapodásával, valamint az új külföldi beruházások révén valósult meg.

Privatizáció

A magánosítás szempontrendszerét a Vagyonpolitikai Irányelvek határozzák meg, 1990–1992 közepe között a modern külföldi működőtőke bevonása, az új technológiák meghonosítása, a nyugati típusú vállalatvezetési és marketingstratégia megteremtése, valamint a készpénzes privatizációs bevételek kaptak prioritást. 1992 közepétől a hazai tulajdonszerzés elősegítése, a decentralizált értékesítés, valamint versenyvédelmi szempontok képezték a hangsúlyt. Ennek a prioritásnak megfelelően

jelentősen mérséklődött az Egzisztencia-hitel kamata, a bővülő kárpótlási jegy²⁶⁷ kibocsátás privatizációs keresletet gerjesztett, a privatizációs lízing, valamint a részletfizetés lehetősége új dinamizmust adott a magánosításnak. Az Egzisztencia-hitel pedig az államadósság törlesztését szolgálja.

Az elmúlt négy évben az ÁVÜ, ÁV Rt. közvetlen tulajdonában lévő társaságok közül 700 cég került 100%-os vagy többségi magántulajdonba részvény, üzletrész-értékesítés és/vagy tőkeemelés útján.

Állami vállalatok részenként értékesítésére mintegy 1200 esetben került sor, első-sorban a tej-, gabona-, építőanyag-, szálloda-, sütő-, gép- és textiliparban, valamint az állami gazdaságok esetén.

Közel 9500 üzletet az előprivatizáció során értékesítettek.

Négyszázhetven vállalat, valamint állami többségű társaság felszámolási, végelszámolási eljárás során szűnik meg.

A magánosítás jelentősen előre haladt az élelmiszeriparban, az építő- és építőanyagiparban, a kereskedelemben, a szolgáltatásban, a gépipar és a vegyipar számos alágazatában, a ruhaiparban, valamint a biztosítási ágazatban.

Az állami vagyonkezelő szervezetek közvetlen privatizációs bevételei többféle módon kerültek felhasználásra, így az államadósság törlesztésére, költségvetési alapok finanszírozására, vállalati reorganizációra, valamint gazdaságfejlesztési célokra (Hitelgarancia Rt., Magyar Befektetési és Fejlesztési Rt. stb.).

Közel 30 md Ft-nyi vagyon kárpótlási jegyért került értékesítésre. A privatizáció során a hazai befektetők részaránya folyamatosan nőtt. Amíg 1991-ben 20% volt a hazai befektetők aránya, 1993 végén már 70%.

Az állami vagyonkezelő szervezetekhez jelenleg tartozó vagyon névleges értéke mintegy 1650 md Ft, ebből 670 md Ft tartós állami vagyon.

Vállalkozás

Az elmúlt négy évben a nemzetgazdaság szervezeti struktúrájában minden várakozást felülmúló, viharos gyorsaságú fejlődés következett be. Ez egyrészt abban nyilvánult meg, hogy rendkívül sok új önálló vállalkozás jött létre, valamint a régi típusú vállalatok gazdasági társaságokká alakultak át.

²⁶⁷ A kárpótlási jegy fogalmát az 1991. évi XXV., a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvény határozta meg. A kárpótlási jegy egy olyan speciális értékpapír, amelyet a magyar állam meghatározott feltételeknek megfelelő kárpótoltak részére bocsátott ki a kárpótlás mértékének megfelelő értékben.

1989 végén 15 ezer jogi személyiségű gazdasági szervezet működött, 1994 márciusában közel 90 ezer. 1989 végén 320 ezer egyéni vállalkozó tevékenykedett, ez év márciusában már 710 ezer vállalkozót regisztráltak. Ezekkel a változásokkal hazánkban is kialakulni látszik a piac- gazdaságokra jellemző „piramis” alakzat, amelynek csúcán a „kisszámú nagyok”, alján pedig a „nagy számú kicsik” találhatók.

A mezőgazdasági szövetkezetek átalakulása túlnyomórészt befejeződött, az egyéni és csoportos kiválás a termelőszövetkezeti aktív tagok 10–15%-át, 25–44 ezer főt érintett. Becslések szerint az egyéni kiválók 60%-a magánvállalkozóként kívánja tevékenységét folytatni a jövőben.

Külföldi tőkebefektetés

A hazánkban befektetett külföldi működőtőke összege eléri a 7,5 md \$-t. Külföldi befektetők az állami vagyonrészek megvásárlásával, vegyesvállalatok létrehozásával, valamint zöldmezős beruházások megvalósításával jelentek meg Magyarországon. A tőkebefektetések 55%-a az iparban, 12%-a pedig a telekommunikációban valósult meg. A külföldi beruházók elsősorban Budapesten, Pest megyében és Észak-Dunántúlon fektettek be.

Szerkezetváltás az ipar területén

A torz ipari struktúra átalakulása gyors ütemben zajlott le, a keleti piacok elvesztése, a belső piac zsugorodása, valamint a világgazdasági recesszió igen nehéz kihívásnak bizonyult a magyar ipar számára. Az elavult, versenyképtelen iparágak leépülése mellett új, modern technológiák is meghonosodtak hazánkban. Létrejött a személygépkocsi-összeszerelő és -alkatrészgyártó iparág Magyarországon. Ez utóbbi iparág termelése folyamatosan növekszik a zöldmezős beruházások eredményeképpen. A kormány tőkebefektető-támogató politikájának, valamint az ország stabilitásának köszönhetően jelentős multinacionális cégek hoztak létre új gyártókapacitásokat Magyarországon. Így a személygépkocsi-iparban az Audi, a Suzuki, az Opel, a Ford, az ITT Automotive,²⁶⁸ az AMP, az elektronikai iparban a Philips, a Hantarex,²⁶⁹ a telefonközpont-gyártásban a Siemens és az Ericsson, a síküvegyártásban pedig a Guardian Glass.²⁷⁰

²⁶⁸ Az ITT Inc. amerikai, világszerte működő gyártó cég, amelynek székhelye a Connecticut állambeli Stanfordban található. A cég speciális alkatrészeket gyárt a repülőgépipar, a közlekedés, az energia és az ipari piacok számára. Az ITT három üzletága az ipari folyamatok, a mozgástechnológiák, valamint a csatlakozási és vezérlési technológiák.

²⁶⁹ A Hantarex a lapos képernyős kijelzők vezető gyártója és szállítója LED- és LCD-technológiában.

²⁷⁰ A Guardian Glass a Guardian Industries egyik fő üzletágaként a világ egyik legnagyobb üvegyártója.

Az építőanyagipar, az építőipar, a nyomdaipar, valamint az élelmiszeripar technológiai megújulását elsősorban a külföldi tőkeemeléssel együtt járó privatizáció jelentette.

A textiliparban a ruházati és a konfekciós ágazatok bírták a versenyt.

A magyar iparnak jó esélye van arra, hogy részegységek, alkatrészek, fő darabok gyártásával az európai ipar egyik beszállítója legyen.

1993-ban már megfordult az ipari termelés zuhanása, sőt 4%-kal növekedett a termelés. 1994 első két hónapjában pedig 10%-ot meghaladó ütemben növekedett az ipar teljesítménye.

Mezőgazdaság, élelmiszertermelés

1990-ben az új kormány örökölte a folyamatosan növekvő, egyes esetekben a működésképtelenség szintjéig felhalmozódott problémákat. A nyolcvanas évek végén a tsz-ek 40%-a volt súlyos pénzügyi helyzetben. Örökölte a mezőgazdaság gazdasági értelemben túldimenzionált, kiszolgáltatott, gypiacú létét.

A kormány tisztában volt az átalakítás nehéz és összetett voltával, mégis a változások előre haladtával olyan gondok is felszínre kerültek, amelyek meghaladták a várakozásokat. A 90-es évek elejét a magyar agrárgazdaság nehéz pénzügyi helyzetben, számos bizonytalanság és piaci feszültség közepette éri meg.

Az agrárgazdaság olyan átfogó magánosítására volt szükség, amely megfelel a magyar hagyományoknak, elősegíti a piacgazdaság kialakulását, a versenyképes mezőgazdaság megteremtését, de ugyanakkor megteremti a vidék fejlődési esélyeit, és gazdasági alapjául szolgálhat a polgári jogállam kialakításának.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás elképzelhetetlen volt az örökölt tulajdonviszonyok, a feldolgozóipar túlnyomó állami dominanciája, valamint az állami bel- és külkereskedelmi szervezetek meglévő rendszere mellett.

A mezőgazdasági termőföld tulajdonviszonyaiban következett be a legnagyobb változás a kárpótlási törvények meghozatala és a szövetkezeti jogszabályok²⁷¹ módosításai következtében. A kárpótlás²⁷² következtében több mint 400 ezer új földtu-

²⁷¹ A szövetkezeti törvény hatálybalépésekor működő szövetkezetnek az 1991. december 31-i mérleg szerint, a részjegytőkével és a termőfölddel csökkentett vagyonát e törvény rendelkezései és a közgyűlés határozatai szerint fel kellett osztani (vagyonnevesítés), és erről az érdekelteteket értesíteni kellett.

²⁷² Az 1991. évi XXV. a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvény határozza meg. A kárpótlási jegy egy olyan speciális értékpapír, amelyet a magyar állam a meghatározott feltételeknek megfelelő kárpótlottak részére bocsátott ki a kárpótlás mértékének megfelelő értékben. A kárpótlási jegy bemutatóra szóló, átruházható, a kárpótlás összegének megfelelő, az állammal szemben fennálló követelést névértékében megtestesítő értékpapír. A kárpótlási jegy 1991. augusztus 10. napjától

lajdonos jelent meg, a szövetkezetek átalakítása során pedig a termőterület kb. 40%-a került magánkézbe. Ma már a termőterület több mint 2/3-a valódi magántulajdonos kezelésében van, és a kárpótlás befejezésével ez az arány meg fogja haladni a 80%-ot.

A mezőgazdasági szövetkezetek nagy átalakulása következtében 1,2 millió szövetkezeti tag vagy egykori tag, illetve ezek örökösei jutottak szövetkezeti üzletrészhez (átlagosan 200 ezer Ft/fő). A szövetkezeti tagok kb. 10%-a kiválás útján önálló vagy kisebb társas vállalkozásba kezdett. A szövetkezetek túlnyomó része holding típusú vállalkozás.

Az állami gazdaságok részvénytársasággá történt átalakítása mellett egy részük a decentralizált privatizáció keretében értékesítésre került. Csak a magas biológiai és genetikai alapokkal rendelkező állami gazdaságok egy csoportja működik tovább tartós állami tulajdonrész fenntartása mellett.

A 139 minisztériumi alapítású élelmiszeripari állami vállalat privatizációja igen gyorsan haladt előre. Ma már e vállalatok döntő többsége átalakult gazdasági társasággá, és kb. a felének a privatizációja is megtörtént. A nagy élelmiszeripari részvénytársaságok mellett 3500 kis- és 3000 közepméretű magánvállalkozás működik az élelmiszeripar területén, és dolgozik a helyi és regionális piacokra.

A kárpótlás során, illetve a szövetkezetek átalakulásával a magyar erdővagyon mintegy 40%-a magántulajdonba kerül, és csak a fennmaradó 60% marad állami tulajdonban környezetvédelmi és erdőgazdálkodási megfontolásokból.

A magántulajdonosi rétegek sorsa, boldogulása piaci sikereiktől függ. Ennek elősegítése indokolta az agrárpiaci rendtartásról szóló törvény²⁷³ megalkotását, amely megfelelő kereteket nyújt a szuverén magánvállalkozók üzleti tevékenységéhez, szakmai önszerveződéseik kialakításához, illetve a mezőgazdasági kormányzat beavatkozásának lehetőségeihez.

1994. december 31. napjáig kamatozott, a kamat mértéke a jegybanki kamat 75%-a volt. A kárpótlás speciális területe volt az 1945 utáni államosítás és „kolhozosítás” során a tulajdonosoktól elvett termőföldek visszajuttatásának kérdése. Végül az alanyi jogon kárpótlásra jogosultak termőföldigényének kielégítésére a termelőszövetkezeteknek és állami gazdaságoknak földterületeket kellett kijelölniük a kárpótlási földalap számára. Ezen a jogosult résztvevők kárpótlási jegyekkel licitálhattak a földterületekre, amelyek sokszor nem érték el a gazdaságosan művelhető parcella méretét. A termelőszövetkezeti részarány-földtulajdonként nyilvántartott földek kiadásáról a kárpótlási jegy termőföldtulajdon megszerzésére történő felhasználásának egyes kérdéseiről szóló 1992. évi II. törvény (4. Kárpótlási törvény) és a földrendező és a földkiadó bizottságokról szóló 1993. évi II. törvény alapján létrejött földkiadó bizottságok döntöttek. Az új tulajdonos a földjét öt évig nem idegeníthette el, továbbá nem vonhatta ki a mezőgazdasági termelésből, így osztatlan közös földtulajdonok jöttek létre.

²⁷³ Az agrárpiaci rendtartásról szóló 1993. évi VI. törvény.

A fentiek alapján a magyar agrárgazdaság a tulajdoni formák kialakításában, a jogi szabályozásban és a piac működtetésében az európai harmonizáció megkövetelte legfontosabb feltételeket teljesíteni.

A kelet-közép-európai politikai és gazdasági integráció kimerülése és széthullása az agrárgazdaságra nézve gyökeres piac- és szerkezetváltást követelt meg. Ezzel egy időben elemi erővel jelent meg az európai harmonizáció – tulajdoni, piaci, minőségi – szükségessége. E két stratégiai kérdés képezte a kormány agrárpolitikájának alapját. Ennek értelmében az Európai Unióval kötött Társulási Megállapodás²⁷⁴ mezőgazdasági normái kifejezik a magyar agrárgazdaság piacváltási igényét, exportorientáltságát. Az EFTA-val²⁷⁵ és a Visegrádi Négyekkel²⁷⁶ megkötött Kereskedelmi Megállapodások is hosszabb távra jelentősen javítják a magyar agrárexport pozícióit.

A korábban mesterséges árrendszer és költségvetési politika mellett működő agrárgazdaság átállt a piaci viszonyokra, szerkezete jelentősen módosult. A költségvetés agrárgazdasági terhei viszonylag csökkentek, lehetővé téve egy versenyképes mezőgazdaság megteremtését. (1992-ben a magyar mezőgazdaság támogatottsága már a legversenyképesebbnek tekintett Ausztrália és Új-Zéland színvonalához volt hasonló.) A négy év több mint 9 milliárd \$-os agrárkiviteli teljesítménye alapvetően hozzájárult a nemzetgazdaság fizetési mérlegének stabilizációjához, s bár a kivitel 1993-ban visszaesett, a szaldó²⁷⁷ ma is jelentős.

Az új agrárpolitika a mezőgazdaság finanszírozását kiemelt fontosságúnak tekinti. Ezért új támogatási rendszer keretében megteremtette a tavaszi és őszi mezőgazdasági munkákhoz, valamint az állattenyésztéshez kötött 10%-pontos kamattámogatást, valamint a hitelgaranciát és a közvetlen támogatás lehetőségét. Megteremtették

²⁷⁴ Magyarország EU-csatlakozása komplex folyamat volt. Ez 1991. december 16-án, az európai megállapodás (más néven: társulási szerződés) megkötésével, illetve kereskedelempolitikai fejezetének 1992. március 1-jei hatályba lépésével kezdődött, és a csatlakozási szerződés és az annak részét képező csatlakozási okmány aláírásáig, illetve 2004. május 1-jei hatályba lépéséig tartott.

²⁷⁵ Az Európai Szabadkereskedelmi Társulás, European Free Trade Association, rövidítve EFTA egy 1960. január 4-én aláírt szabadkereskedelmi övezet, alternatíva azon országok számára, amelyek nem kívántak (illetve nem tudtak) csatlakozni az akkori Európai Szén- és Acélközösséghez (a mai Európai Unióhoz).

²⁷⁶ A visegrádi csúcson 1991 februárjában Budapest, Prága és Varsó politikusai óvatosan próbálták magukat kivonni a szovjet érdekszférából anélkül, hogy felbőszítették volna Moszkvát. A Visegrádi Együttműködés (más néven visegrádi országok, visegrádi négyek vagy V4-ek) együttműködés az Európai Unión belül, négy közép-európai tagállam, Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia regionális szervezete. Az együttműködés célja ezen országok gazdasági, diplomáciai és politikai érdekeinek közös képviselete, esetleges lépéseinek összehangolása.

²⁷⁷ elszámolás

a reorganizációs hitellehetőséget, valamint létrehozták a Mezőgazdasági Vállalkozói Garancia Alapítványt.²⁷⁸

A kormány agrárpolitikája kialakította a Mezőgazdasági Fejlesztési Alap intézményét, amely igen kedvezményes pénzügyi konstrukció mellett nyújt kiemelkedő segítséget az új mezőgazdasági vállalkozások beindításához, fejlesztéséhez.

Az új agrárpolitika az összetett piacgazdasági viszonyok között működő mezőgazdasági vállalkozások támogatására létrehozta a falugazdász hálózatot. Lehetővé tette, hogy a Földművelésügyi Alapok²⁷⁹ pénzügyi segítséget adjanak az új gazdáknak jobb tenyészállatok, szaporítóanyagok beszerzésére.

A magyar élelmiszerpiacon valódi verseny alakult ki. Az új agrárpolitika választékában, minőségében magasabb színvonalú élelmiszerkínálatot teremtett a magyar fogyasztóknak. Kiépült a budapesti és néhány regionális nagybani piac, valamint a terménytőzsde egyre jobban kiszélesedő működése a termelők piacra jutását segíti.

A következő időszak feladata a tulajdonosváltás befejezése, a kárpótlási folyamat lezárása, az új földtulajdonosok regisztrálása, a Földhitel Intézet²⁸⁰ felállítás, a földjelzőlog működtetésének törvényi szabályozása. Ki kell dolgozni a külső szövetkezeti üzletrészek értékesíthetőségét, elő kell segíteni a kárpótlásijegy-tulajdonosok mezőgazdasági, élelmiszeripari részvénytulajdonhoz jutását. Létre kell hozni a vidék bankját a mezőgazdasági kis- és középvállalkozások finanszírozására. Be kell fejezni a terméktanácsok megszervezését és jogi elismerését.

A GATT-megállapodásnak megfelelően át kell alakítani a magyar agrárimport-szabályozást. Az európai normák bevezetésével új információs rendszer kiépítésével és az ehhez szükséges törvények megalkotásával el kell érni a magyar állat- és növényegészségügy és élelmiszer minőségellenőrzés intézményeinél az európai csat-

²⁷⁸ Az Alapítvány feladata volt készfizető kezesség nyújtása olyan mikro-, kis- és középvállalkozóknak, amelyek mezőgazdasági területen működtek, vagy tevékenységük a vidéki térséghez kapcsolódott.

²⁷⁹ 1992. évi LXXXVIII. törvény a földművelésügyi alapokról abból célból született, hogy elősegítse a mező- és erdőgazdálkodás átalakulását, a termőföld védelmét, a piacképes termék-előállítás genetikai alapjainak fejlesztését, a nemzeti érdekeket hosszútávon szolgáló erdőgazdálkodást és erdőfenntartást, a vadon élő, vadászható állatfajok védelmét és nemzeti értékeinek megőrzését, a vizek halállományának védelmét.

²⁸⁰ Országos Földhitelintézet az 1936. évi XIV. törvénycikk értelmében az 1879-ben alapított Kisbirtokos Országos Földhitelintézete és az 1911-ben alapított Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége egyesüléséből jött létre. Állami felügyelet mellett intézte a telepítést, parcellázást, a vitézi telkek kijelölését és kiosztását, illetve nyújtott jelzálogkölesönt. Kolozsvárott és Újvidéken létesültek fiókjai. A második világháború alatt az 1942. évi XV. törvénycikk alapján megbízták a zsidó mezőgazdasági ingatlanok átmeneti hasznosításával. Ezenkívül átvette a belgrádi Privilegovana Agrarna Banca magyarországi vagyonának kezelését is. 1947 decemberében a Földhitelintézetet egyesítették az Országos Központi Hitelszövetkezettel, a kettőből megalakították az Országos Szövetkezeti Hitelintézetet.

lakozáshoz szükséges szintet. Létre kell hozni az erdészeti, vadgazdálkodási és halászati tevékenységgel kapcsolatos törvényi szintű szabályozást.

A fent említett tennivalók teljesítése esetén a magyar mezőgazdaság olyan helyzetbe kerülhet, amelyben érvényesülhetnek a magyar mezőgazdaság bizonyított, komparatív előnyei.

Infrastruktúrafejlesztés

Az elmúlt négy évben kialakult feltételrendszer és gazdasági helyzet megteremtette annak lehetőségét, hogy a korábban elhanyagolt infrastruktúra – elsősorban a közlekedés és távközlés – a gazdaság fejlődésének akadályozójából a gazdaság fejlődésének egyik motorjává váljon.

A kormányzat célja és munkája arra irányult, hogy Magyarország integrálódjon a kontinens infrastrukturális hálózatába.

A közlekedési, hírközlési és vízügyi szolgáltatásokra egyaránt jellemző, hogy kiszolgálói feladatot látnak el.

A hírközlés kivételével az utóbbi négy évben a teljesítmények visszaesése, majd stagnálása következett be. A kormányzat, felismerve az infrastrukturális adottságok gazdasági szerkezetátalakítást fékező hatását, az utolsó két évben növelte a közvetlen és közvetett (nemzetközi hitel, állami garanciavállalás) beruházási támogatást.

Ezen időszakban ment végbe a – szintén forrást teremtő – piaconkonform eszközök kiépülése, az ezekkel élő és konzisztens²⁸¹ ágazati törvények megteremtése.

A közúti közlekedés területén indult meg legelőször a monopol helyzetek felszámolása, míg a koncessziós törvény és a nyomában kiírt koncessziós pályázatok a monopolhelyzet oldását leggyorsabban és legnagyobb mértékben a távközlésben eredményezték.

Az elmúlt 4 évben megvalósított fejlesztések:

A vasúti közlekedésben az állami szerepvállalás erősödött:

- a Budapest–Hegyeshalom vasútvonal pálya-korszerűsítése német hitelfelvételből történik. A hitelcsomag keretében 120 millió DEM értékben további 70 korszerű személykocsit kap a MÁV. Ugyanezen hiteles forrás felhasználásával magyar–német kocsigyártási kooperáció kialakítása várható,
- a MÁV Rt. részére – állami hitelgarancia mellett – 76 db korszerű, magas komfortfokozatú személykocsi beszerzése Spanyolországból mintegy 100 millió dollár értékben,

²⁸¹ belső ellentmondásoktól mentes, egységes, következetes

- a MÁV Rt. belföldi InterCity és elővárosi forgalomban való közlekedés modernizálása (5 darab villamos motorvonat a Ganz Hunslet Rt.-től),²⁸²
- a vasúthálózat 6 vonalának villamosítására koncessziós pályázat kiírása,
- a kombinált fuvarozás fejlesztési programjának keretében 1993-ban új, a kombinált fuvarozásra alkalmas vasúti terminál került átadásra Kiskundorozsma–Wells útvonalon, Budapest–Passau között pedig a kamionok vízi szállítása vált lehetővé,
- a kormány garanciavállalás alapján a MÁV 1992-ben csatlakozhatott a vasúti járművek finanszírozására létrehozott Eurofima nemzetközi társasághoz, amely 1,5 millió CHF²⁸³ értékben kedvező feltételekkel nyújtott hitelt személy- és teherkocsik korszerűsítéséhez.

Az úthálózat leg súlyosabb tranzit irányokban, vállalkozói tőkéből koncessziós rendszerben az autópályák országhatárig történő kiépítése, a településeket elkerülő útszakaszok tovább építése, valamint a Budapesttől délre az új Duna-híd (Szekszárd) megvalósítása elindításával a Budapest-centrikus úthálózat szerkezeti oldása.

Az Útalap forrásaiból az elmúlt 4 évben:

65 km autópálya, autóút (M0, M1, M5),

62 km elkerülő szakasz,

231 km összekötő és bekötőút,

266 km kerékpárút,

11 db új híd,

85 csomópont átépítése valósulhatott meg.

Ezeknek a fejlesztéseknek jelentős része a gazdaságilag elmaradott térségben valósult meg, ami a gazdasági fellendülésnek is elősegítője lehet.

A PHARE-segélyből négy határátkelő korszerűsítése és ezen belül két települést (Rábafüzes–Tomba) elkerülő szakasz valósult meg. A híd korszerűsítése között jelentősebbek a vámoszabadi, a ráckevei Duna-híd, a vásárosnaményi Tisza-híd.

1994-ben befejeződik az M0 autóút M1-es és a 6-os út közötti 14 km-es szakaszának az M1-es autópálya Győr elkerülő szakaszának kivitelezése. Ebben az évben kezdődik az M2 Vácot elkerülő szakaszának M5 és a 4-es főút közötti összekötő útnak a kivitelezése. Költségvetési támogatással és állami garanciával felvehető hitellel 1994-ben autóbusz-rekonstrukció kezdődik el.

²⁸² A Ganz Hunslet Rt.-t 1989-ben a brit Telfos-csoporttal hozta létre vegyes vállalként a Ganz Vasúti Járműgyár, majd többszöri tulajdonosváltás után a cég ellen 1999-ben felszámolási eljárás indult.

²⁸³ svájci frank

A légiközlekedésben kiemelkedő volt az interkontinentális repülés feltételeinek megteremtése. A kiskunlacházi repülőtér és a ferihegyi repülőtér fejlesztésének pályázat útján történő megvalósítása, a légiforgalmi irányítás fejlesztése EIB-hitel²⁸⁴ bevonásával. Ezek eredményei a következő években fognak megmutatkozni.

A Duna és a Rajna közötti csatorna létrejöttével vízi útjaink piaci jelentősége felértékelődött.

Az 1993. év közepén hatályba lépett új törvények alapján a tárcsa megteremtette a többszereplős hírközlési piac működési feltételeit.

Az elmúlt négy évben is jelentős előrelépés történt a távbeszélő hálózat kiépítésében, az ellátottság növekedésében:

- a központi kapacitás az 1989. évi helyzethez képest több mint 700 ezerrel, 50%-kal nőtt,

- a bekapcsolt távbeszélő állomások száma 500 ezerrel, szintén 50%-kal emelkedett.

Az elmúlt négy évben korszerűsödött a nyilvános távbeszélő állomások 80%-a, és több mint 25%-kal növekedett darabszámuk is.

A Matáv megépítette a digitális alaphálózatot. A helyi közcélú távbeszélő szolgáltatás nyújtására 23 körzetre érvényes pályázatok érkeztek be ez év elején. A rádiótelefon-hálózat (mobiltelefon) a 900 MHz-es páneurópai digitális GSM rendszerű országos hálózat kiépítése 1995. évre befejeződik. A Hermes rendszerű²⁸⁵ országos személyhívó koncessziós pályázatok elbírálása is napirenden van.

A rádió- és televízióműsor-sugárzást végző Antenna Hungaria a fő hangsúlyt az ország területi TV-ellátottságának bővítésére, a Magyar Televízió műsorának a határon kívüli magyarlakta területekre való eljutásra helyezte.

A szűkös fejlesztési források ellenére új, nagy teljesítményű adók és átjátszó adók telepítése, rekonstrukciója történt meg. Öt csatornával bővült a budapesti AM-Mikro²⁸⁶

²⁸⁴ Az Európai Beruházási Bank kölcsönt vesz fel a tőkepiacokon, a felvett pénzből pedig kedvező feltételekkel hitelt folyósít az EU céljainak elérését szolgáló projektek megvalósításához. A hiteleknek hozzávetőleg a 90%-a az Európai Unión belül kerül felhasználásra. Az EBB által folyósított összegek nem az uniós költségvetésből származnak.

²⁸⁵ A Hermes ügyviteli rendszer elsősorban mikro-, kis-, középvállalkozások és egyéni vállalkozók igényeire kialakított szoftvercsomag.

²⁸⁶ 1987-ben az akkori Posta Rádió- és Televízió Igazgatóság indította a kiemelt budapesti szállodák részére. Azt az igényt elégítették ki vele, hogy a nyugatról érkező szállóvendégek saját anyanyelvű műsorokhoz juthassanak budapesti tartózkodásuk ideje alatt is. E szolgáltatás bevezetése után támadt az az igény, hogy ezt a rendszert a lakosság részére is hozzáférhetővé tegyék. Az eredeti adás 9 tűnyalászerű sugárzással látta el a szállodákat, műsorelosztó hálózatként, pont-pont összeköttetéssel, a 12 GHz-es sávban. A találékony lakosság hamar feltérképezte a sugárzási irányokat, és „lopóberendezésekkel” vette a műsorokat, persze jogtalanul. Ezt törvényesítette a Posta 1989 őszén, amikor meghirdette lakossági szolgáltatásként az adást ún. MMPS (Microwave Multi Point System),

kapacitás. 1993-ban saját leadó állomásról megindult a Duna TV-műsor műholdas sugárzása.

A postaszolgálat technológiai fejlesztése, a postai feldolgozó hálózat felújítása, korszerűsítése elősegítette a forgalomlebonyolító képesség növekedését, a szolgáltatás minőségi színvonalának javítását.

A vízgazdálkodási törvényben meghatározott közcélú feladatok ellátását, a vizek kártételei elleni védekezést, az ivóvíz minőségű víz gazdaságos és takarékos felhasználását, a vízkészletek védelmét segíti elő a Vízügyi Alap, ezek elérését lehetővé tette a takarékos gazdálkodás.

A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi törvény alapján az egészséges ivóvízellátásról minden településen 1994 végéig gondoskodni kell.

A négyéves időszakban megkezdett, illetve befejezett vízellátási célú beruházás 28 md Ft-ot tett ki, amihez a Kormány több mint 15 md Ft-ot biztosított. Ezek eredményeként:

- megvalósul ez év végéig 591 településen a vezetékes vízellátás (a lakosság 97-98%-a vezetékes ivóvízellátása megfelel a nyugat-európai színvonalnak),
- megkezdődött a vízminőség javítása.

A szennyvízelvezetés és -tisztítás területén is történt fejlődés, ahol nagyobb a lemaradásunk az európai szinttől.

A nagyvárosok közül kormányzati beruházás keretében folyik Miskolc, Debrecen, Győr, Pécs város szennyvíztisztító telepeinek építése. Közel 400 településen költségvetési támogatással megkezdődött a szennyvízcsatornázás és tisztítás beruházás megvalósítása. A négy év alatt a költségvetési támogatás ilyen célokra 50 md Ft-ot tett ki.

A Balaton és a Velencei-tó vízminőségének védelme is kiemelt szerepet játszott az eltelt négy évben, de a pénzügyi források szűkössége jellemző maradt.

Idegenforgalom

A Magyarországra látogató külföldiek száma 1990-ben az előző évhez képest 51%-kal növekedett, 1991–1992-ben a növekedés megtorpant, majd 1993-ban ismét felfutott. A látogatók száma 41 millió volt. Hasonló módon alakult a hazánkba érkező turisták (24 óránál tovább itt tartózkodó látogatók) száma is: az 1989. évi 14,5 millió-ról 1990-re 20,5 millióra nőtt, a következő évben ehhez képest kis mértékben emel-

azaz mikrohullámú, többpontú összeköttetési rendszerként, tekintettel arra, hogy a 12 GHz-es sávban a normál tévésugárzás nem megengedett. A meglevő tűnyalábos sugárzás természetesen nem biztosított megfelelő ellátást, ezért 1990 nyarán üzembe helyezték a cosecans jellegű sektorsugárzó antennát. Ez az antenna az északi iránytól számítva 20° és 230° között sugárzott, meglehetősen egyenletes térerősséget biztosítva, az adótól számított 20-30 km-es távolságon belül.

kedett, majd 1992-ben némileg csökkent. Az elmúlt évben a turisták száma 13%-kal nőtt, és elérte a 22,8 milliót.

Bővült a szálláshelyek kínálata, a korábban épített luxusszállodák köre újabbakkal, részben – a magyar természeti adottságokra alapozva – gyógyszállókkal egészült ki. A korlátozott tőkeerővel rendelkező új befektetők inkább kisebb méretű és szerényebb minőségű, árban pedig versenyképesebb szállodákat létesítettek.

A kapacitásnövekedés és a turistaforgalom emelkedése ellenére a kereskedelmi szálláshelyeken regisztrált külföldi vendégek és vendégéjszakák száma folyamatosan csökkent. Az 1992. évi 10 millió szálláshelyi éjszaka az 1989. évinek csak 60%-át tette ki. A csökkenés 1993-ban tovább folytatódott. A legnagyobb mértékű csökkenés a szervezett fizetővendég-látás területén jelentkezik. A beutazó külföldiek növekvő arányban veszik igénybe a hatósági regisztrálást elkerülő magánszállásokat.

A külföldre látogató magyarok száma az 1989. évi 34%-os emelkedés után évről évre alig változott, 13-14 millió fő körül alakult. 1993-ban 12 millió magyar utazott külföldre, valamivel kevésebb, mint az előző évben.

Területfejlesztés

A piacgazdaság körülményei közepette nőttek a fejlődési lehetőségek az ország nyugati és keleti megyéi között. A kormány területfejlesztési politikája a hátrányos helyzetű térségek kiegyenlítő fejlesztésére koncentrált. Az elmúlt időszakban, az elmaradott térségekben a Területfejlesztési Alap segítségével 22 md Ft értékű munkahelyteremtő beruházás valósult meg, 10 md Ft további támogatással pedig 21 md Ft értékű infrastrukturális beruházás realizálódott. Külön kormányhatározatok rendelkeznek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére, Ózd térségére, Nógrád megyére, Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyére, Hajdú-Bihar megyére és Jász-Nagykun-Szolnok megyére vonatkozóan.

Jelentősen bővült a területfejlesztés eszköztára a helyi önkormányzatok kiemelt és céltámogatási rendszeréhez kapcsolódó Céltámogatási Kiegészítő Keretből²⁸⁷ pályázati úton adható lehetőséggel.

Környezetvédelem

A környezetvédelmi beruházások aránya a GDP-hez viszonyítva 1990 óta az utóbbi évek átlagában 0,7%-ra nőtt. A környezetvédelmi beruházások legnagyobb hányada a vízgazdálkodási ágazatra esik (40%), de jelentős az ipari részesedés is (20%).

²⁸⁷ Az 1992. évi LXXXIX. törvény a helyi önkormányzatok címzett és céltámogatási rendszeréről, az önkormányzatok beruházási feladataihoz nyújtandó címzett és céltámogatásokról a központi pénzeszközök hatékony és ellenőrizhető felhasználásáról rendelkezett.

A költségvetésből származó környezetvédelmi támogatások reálértékét sajnos nem sikerült szinten tartani. Ugyanakkor jelentősen emelkedett a Központi Környezetvédelmi Alap bevétele, amelyből mód nyílt a közlekedési eredetű, környezetszennyezés hatásait mérséklő intézkedések támogatására. A hulladékgazdálkodásba új külföldi beruházások létrehozásával lehet előre lépni. Jelentős eredményként könyvelhető el, hogy az intenzív vezetékes ivóvízhálózat-fejlesztési programmal a közműves vízzel ellátott lakosság aránya meghaladja a 97%-ot. A szennyvízcsatornára rákötött lakások, ill. lakosság aránya pedig eléri az 53%-ot.

Matolcsy s. k.

Mellár Tamás kormányfőtanácsadó négy részből álló áttekintése, közeledve az 1994-es választásokhoz, komplex elemzést ad a gazdasági, társadalmi és politikai alternatívákról.

20.

Dr. Forrai István úrnak
helyettes kabinetfőnök
Helyben

Kedves István!

Megbeszélésünk értelmében elkészítettem az 1994. évi gazdaságpolitikai koncepció rövid összefoglalóját. Ha valami észrevételed vagy kérdésed van az anyaggal kapcsolatban, kérlek, haladéktalanul értesíts.

Budapest, 1993. július 6.

Tisztelettel: dr. Mellár Tamás kormányfőtanácsadó

A kormányzat 1994. évi gazdaságpolitikájáról
(Rövid összefoglaló, készítette Mellár Tamás)

A Kormány gazdaságpolitikáját taglaló előterjesztés négy részből áll: 1. gazdasági helyzetfelmérés, 2. a gazdaságpolitika 1994. évi törekvései, 3. kormányzati feladatok, 4. a gazdaság 1994. évi mozgástere. A rövid ismertetés is ezt a tagolást követi.

1. Gazdasági helyzetfelmérés

A gazdasági helyzetfelmérés utal arra a nehéz helyzetre, amelyet a jelenlegi kormány örökölt, s amely alapvetően megszabta a gazdaságpolitika mozgásterét is. Az elmúlt három esztendő eredményeinek számbavétele között említésre kerül a magántulajdonosi rendszer térnyerése, ezen belül a privatizáció eredményei, a külföldi működőtőkebefektetés kedvező alakulása, a magántulajdonú gazdasági szervezetek számának jelentős növekedése. Számottevő eredmények születtek a nemzetközi gazdasági kapcsolatok átalakításában (EK társulási megállapodás, EFTA vámlebontási egyezmény stb.). Jelentősen előre haladt a piacgazdaság működési feltételeit biztosító intézményi és törvényi háttér kialakítása. Komoly sikerként könyvelhető el a külső pénzügyi egyensúly megteremtése (csökkent az adósságállomány, 1990–92 között pozitív volt

a fizetési mérleg, devizatartalékaink jelentősen nőttek) és a belső inflációs folyamat lefékezése.

Problémát jelent a recesszió további folytatódása, a GDP az elmúlt évben tovább csökkent (5%-kal, 1991-ben pedig 11%-kal). Az ipari termelés továbbra sem nő, gyakorlatilag stagnál az 1991. év végi alacsony szinten. Jelentős fellendülés az idén sem várható. A termelés csökkenésével párhuzamosan az elmúlt három évben jelentősen nőtt a munkanélküliség (13,4%-ra). Az elmúlt hónapokban némi csökkenés volt tapasztalható, de az év második felében további növekedésre kell számítani. A pénzügyi, az új számviteli és a csődtörvény hatására a vállalatok jelentős körének pénzügyi helyzete megrendült. Ez negatív hatással volt a bankok helyzetére is. Szükségessé vált az állami hitelkonszolidáció végrehajtása, amelynek pozitív hatásai még nem nagyon érződnek. A költségvetés helyzete továbbra is válságos, az elmúlt két esztendő nagy hiányai után, az idén is jelentős deficit várható. A költségvetés egyensúlyát annak ellenére nem sikerült megteremteni és fenntartani, hogy az állam gazdasági szerepvállalása jelentősen csökkent az időszakban.

Összességében az állapítható meg, hogy a jelenlegi helyzet és a kilátások rosszabbak, mint ahogy azt 1992 őszén vártuk. 1993 tehát nem lesz a fellendülés éve, kedvező esetben is csak 1994-ben várható szerény mértékű növekedés.

2. A gazdaságpolitika 1994. évi törekvései

A kormányzati gazdaságpolitika 1994-ben a célok és követelmények közül az egészséges gazdasági növekedés feltételeinek megteremtésére helyezi hangsúlyt. Az egyensúlyi követelményeket szem előtt tartva a gazdaság alkalmazkodási képességét, a gazdasági szerkezet változását, egy egészséges növekedési potenciál létrejöttét kívánja erősíteni.

Mindemellett és ezen túl a kormányzat különös figyelemmel kíséri az összes fontos területet, és mindenhol javulást, de legalábbis a jelenlegi helyzet megtartásának igényét fogalmazza meg. Így a gazdaságpolitika hangsúlyt helyez az exportképesség fejlesztésére, a gazdaságos tőkeberuházások ösztönzésére, valamint az államháztartási deficit mérséklésére. Továbbra is szükséges az infláció mérséklődő trendjének megtartása, kerülni kell az olyan kormányintézkedéseket, amelyek az infláció újbóli gyorsulásához vezetnek. A gazdaságpolitika törekszik a vállalkozások környezetének javítására, a magánvállalkozások piacokonform támogatására. Ugyancsak kiemelten kezeli a kormányzat az agrárgazdaságban kialakult válságos helyzet megfelelő rendezését.

3. Kormányzati feladatok

A kormányzati feladatok rész sorra veszi a legfontosabb területeket és a rájuk vonatkozó feladatokat. Ezek a feladatok jórészt már az elkezdett dolgok folytatását jelentik

(tömeges privatizáció, reorganizáció, hitelbank-konszolidáció, csődeljárás módosítása, adózás módosítása stb.). A kormány hathatós lépéseket tesz az export feltételeinek javítása érdekében. Az exportfinanszírozás, a garanciavállalás, az exportbiztosítás belső jogi, intézményi feltételeinek megteremtésével, gyakorlatának javításával rövid idő alatt kiiktatni igyekszik az exporttevékenységet esetleg hátráltató mesterséges akadályokat.

A kormány a versenyviszonyok fejlesztésére törekszik, többek között a természetes monopóliumok megfelelő szabályozásával. Az iparpolitikában egyaránt törekszik a válságmenedzselésre, illetőleg modernizációra, korszerű piaci modell kiépítésére. Folytatja a szénbányászat elkezdett szerkezetátalakítási programját és az ipari nagyvállalatok válságkezelési programját. Az agrárgazdaságban az új földtörvény, a szövetkezeti törvény módosítása, a gazdaságok privatizációja és a költségvetési támogatások növelése tekintendő a legfontosabb intézkedéseknek. A termelő infrastruktúra fejlesztését a kormány beruházási lehetőségek megteremtésével és finanszírozásával segíti elő. Az árfolyampolitikában a forint iránti bizalom fenntartására, reálértékének megőrzésére, a forintárfolyamok folyamatos karbantartására törekszik.

1994-ben az adózás rendjének módosulása az adózási fegyelem erősítését, a törvénysértő magatartások visszaszorítását kívánja szolgálni. A jövedelemadó-rendszer (társasági és személyi jövedelemadó) módosításával a kormány célja az, hogy a szükséges adóbevételt a vállalkozások feltételeinek javítása, a fajlagos adóterhek csökkentése, de méltányosabb közteherviselés mellett biztosítsa. A szociálpolitikában a kormány folytatni kívánja az ellátó rendszerek átalakítását. A humán infrastruktúra területén idén júliusban megkezdődik az egészségügy teljesítmény szerinti finanszírozási rendszerének bevezetése, s megvalósításra kerül a társadalombiztosítási alapok adminisztrációjának korszerűsítése. 1994-ben nyújtja be a kormány a környezetvédelemmel kapcsolatos alaptörvények tervezeteit.

4. A gazdaság 1994. évi mozgástere

A gazdaság mozgástere lényegesen szűkebb lesz, mint amivel tavaly ősszel, az 1993–94. évi gazdasági program készítésekor számoltak. A programkészítés óta eltelt időszak azt mutatja, hogy a feltételezettnél kedvezőtlenebb pályán indult el a gazdaság. Ennek oka egyfelől a világgazdaságban tovább tartó recesszió, másfelől pedig a felszámolási és csődhullám okozta sokkhatás, melyek következtében az export lényegesen csökkent, és a termelés nem tudott elmozdulni a mélypontról.

1993-ban nem számíthatunk az export növekedésére, 1994-ben azonban mintegy 2-5%-os exportnövekedés várható. A belföldi kereslet, a belföldi felhasználás legfeljebb a tavalyi szintet éri el, de semmiképpen sem növekszik. 1994-ben a lakosság fogyasztása várhatóan nem fog csökkenni, az idei szinten stabilizálódik. A beruhá-

zások (figyelembe véve az infrastrukturális beruházásokat és az EXPO-t) mintegy 5–10%-kal növekedhetnek, s 1994-ben ez lehet a gazdasági fellendülés hajtóereje. A várható külgazdasági helyzetben 1993-ban és 1994-ben is a folyó fizetési mérlegben 500–700 millió dolláros hiány kialakulásával kell számolni. Ha a külföldi működőtőke-bevonás továbbra is az 1991–92-ben kialakult évi 1,5 milliárd dolláros szinten stabilizálódik, akkor az ilyen nagyságrendű külföldi forrásbevonás nem ingatja meg a külső egyensúlyt és adóssághelyzetünket. A nettó adósságállomány 1994 év végére csökken, a devizatartalékok ez évre várható magas százaléka stabilizálódnak.

A GDP az idén legfeljebb a tavalyi szintet éri el, kedvezőtlen esetben azonban 2-3%-kal is csökken. 1994-re a belföldi felhasználás és az export bővülésének eredményeként a növekedés beindításával 1-3% GDP- és ipari termelésnövekedéssel számolunk. A regisztrált munkanélküliek száma 1993-ban éri el a csúcspontját az év végén. 1994-ben rövid stagnálás után lassú csökkenés indul meg. Éves szinten az ipari termelők árak növekedése 12-13% közötti sávban prognosztizálható, a fogyasztói áraknál 14–22%-os növekedés várható 1993-ban. 1994-re a makrogazdasági feltételeket figyelembe véve éves szinten 12–14%-os termelők és 15–20%-os fogyasztói árszintemelkedés adódik.

Készítette: Dr. Mellár Tamás

Feljegyzés:

Gazdasági-pénzügyi folyamatok 1993. január–szeptember (MNB-jelentés) és HILFE napi tájékoztató, Magyarország, 1993. november 9. – című jelentések összehasonlítása

A két jelentés lényegében hasonló megállapításokat tesz, bár eltérő célból íródtak. Az MNB-jelentés az év első kilenc hónapjának pénzügyi folyamatait elemzi, a HILFE-jelentés pedig hazánk nemzetközi fizetési pozíciójának változását mutatja be.

1. Mindkét jelentés kihangsúlyozza, hogy a fizetési mérleg az idén jelentősen romlott, az eddigi deficit 2070 millió dollár. A fizetési mérleg romlása mögött elsősorban az export jelentős csökkenése áll.
2. A HILFE-jelentés hangsúlyozza külföldi adósságállományunk növekedését: míg 1991 és 1992 között a bruttó adósságállományunk 1,2 md dollárral csökkent, addig ebben az évben mintegy 2 md dollárral nőtt. A jelentés nem lát olyan pozitív tendenciákat, amelyek ezt a folyamatot rövid távon érdemben befolyásolni tudnák. Éppen ezért félő, hogy az ország adóssághelyzete kritikussá válik.

3. Mindkét jelentés hangsúlyozza a belső adósság, a költségvetési deficit jelentős növekedését. Az MNB-jelentés ennek kapcsán a finanszírozhatóság kérdését emeli ki, különös tekintettel arra, hogy a megtakarítási hajlandóság csökkent. A HILFE-jelentés viszont azt emeli ki, hogy az államháztartás deficitjének nagymértékű növekedése veszélyezteti az IMF-fel kötött megállapodásunkat.
4. Egy megjegyzés a két jelentéssel kapcsolatban: egyáltalán nem lebecsülve az említett problémákat, a helyzet nem olyan rossz, mint ahogy az a jelentésekből látszik. Az import jelentős növekedése és a megtakarítások csökkenése mögött az aggregált kereslet növekedése húzódik meg. Ennek eredménye, a GDP növekedése azonban azért nem mutatható ki, mert a nem-regisztrált gazdasági szférában megy végbe a bővülés.

Mellár Tamás

Magyarország

A jelenlegi alacsony hatékonyság a külföldi eladósodás növekedését jelenti, a közép-távú pénzügyi problémák elkerülésére szükség lehet az IMF-alapok további beáramlására.

Következtetés

A legutóbbi adatok azt mutatják, hogy Magyarország bruttó külföldi adóssága a múlt év végi 21,44 md-ról 23,51 md dollárra emelkedett július végéig. A folyó évben eddig megmutatkozó gyenge külkereskedelmi teljesítmény és folyó fizetési mérleg mellett világos, hogy 1993-ban nem várható az a fajta adósságcsökkenés, amelyet az elmúlt évben láttunk, amikor 1991 végéhez képest 1,22 md dolláros mérséklődés következett be. A magyar hatóságok számára ebben az évben az adósságszolgálatlal járó kötelezettség nem jelentett komoly problémát, mivel adósbesorolása relatíve jó, miközben a valutatartalék erősnek látszik, nagyrészt a Nemzeti Bank ez évi sikeres kötvénykibocsátásainak köszönhetően (4,4 md dollár). Ugyanakkor a nehézségek miatt Magyarország költségvetési deficitte néz szembe, a külkereskedelem kilátásai kedvezőtlenek, és tekintettel a kötvény kibocsátások terv szerint bevett jelentős visszafogására, az 1994 közepén hivatalba lépő kormány jóval aggasztóbb helyzettel találkozhat. Ez idő szerint még túl korai volna adósságszolgálati válságot előre jelezni, de a helyzet nagyobb aggodalomra adna okot, ha az IMF-fel kötött megegyezésben kikötött feltételek be nem tartása miatt szakítás következne be, és az IMF a hitelek kifizetését leállítaná.

Elemzés

Tekintettel arra, hogy Magyarország külkereskedelmi teljesítménye ebben az évben kiábrándító (lásd nov. 2-i tájékoztatónkat), és a folyó fizetési mérleg még ennél is nagyobb deficit felé mozdult el, nem meglepő, hogy az ország bruttó adósságállománya emelkedett, egyfajta kontrasztként az előző évhez képest, amikor a kiemelkedően magas adósság csökkent.

Ebben az évben nem ismétlődik meg ez a teljesítmény, és megvan az esélye annak, hogy az adósság, legalábbis 1994-ben, emelkedik. A kereskedelem területén bekövetkezett legutóbbi fejlemények fényében, és tekintve a nehézségeket, amelyekkel az

IMF-fel kapcsolatban a hatóságok hamarosan szembekerülhetnek, Magyarország a finanszírozás területén igencsak növekvő gondokra számíthat, ahelyett hogy az adósságteher fokozatosan csökkenne – a gazdaságnak az átmenet után bekövetkező fokozatos talpra állása következtében –, amit a kormány remél.

Ezeket nem kell egymással kapcsolatba hozni Magyarország pénzügyi helyzetének az elmúlt évek történései miatt, amely az átütemezéstől való félelem általános csökkenésével járt együtt. Legalábbis korai bármiféle pénzügyi válságról beszélni, mikor a valutatartalékok olyan jelentősek, és Magyarország hitelezői besorolása még relatíve jó (kelet-európai viszonylatban). Ez a helyzet azonban rosszabbodhat, különösen, ha a kormány szakít az IMF-fel annak következtében, hogy nem tudja betartani a megegyezés pontjait (ami mindenképpen növelné a középtávú finanszírozási gondokat). Azzal, hogy közeledik a választások 1994 közepén esedékes időpontja, ebben az időszakban nem nagyon várható az intézkedés a romlás megállítására, miközben a külkereskedelmi mérleg hiánya valószínűleg továbbra is megmarad. A következtetés az kell legyen, hogy az 1994 közepén hivatalba lépő kormány a ciklus korai szakaszában nyomás alá kerülhet, meg kell mutatnia, hogy meg tudja előzni az erős sodródást az adósságszolgálati problémák felé.

A Magyar Nemzeti Bank – az ország külföldi adósságát kezelő pénzügyi intézet – legfrissebb adatai szerint a bruttó külföldi adósság a júniusi 23,49 md dollárról július végéig 23,51 md dollárra nőtt. Ez 2,07 md-dal magasabb, mint 1992 végén – akkor 21,44 md volt, ami 1,22 md csökkenést jelentett 1991 végéhez képest. A bruttó adósság összegéből a hosszú lejáratú 21,68 md és a rövid lejáratú mintegy 1,83 md. A lejáratú struktúra határozott javulást mutat, amennyiben a rövid lejáratú adósság aránya fokozatosan mérséklődött, az 1988. évi 17%-ról 11%-ra 1992-ben, és 8%-ra mostanáig.

Eddig az év folyamán a legrosszabb hónap május volt, amikor a bruttó külföldi adósság 23,8 md-ra növekedett az áprilisi 23,64 md-ról, ami első pillantásra azt mutatja, hogy a júliusi adatok nem különösebben rosszak. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a júniusban bekövetkezett mérséklődés 23,49 md-ra főként Magyarország ez időben átutalt nagy összegű fizetésének eredménye. Ugyanakkor a valutatartalék 5,07 md-ról 4,85 md-ra esett vissza. Mivel a kormány által az első nyolc hónapban fizetett összeg nagyjából 82%-a az 1993-ra esedékes adósságszolgálatnak – ami kb. 3,6 md dollárra tehető (2,2 md tőketörlesztés és 1,4 md kamat) az 1992-es 3,1 md-dal szemben –, és figyelembe véve a jelenlegi mérleg helyzetét, szeptembertől további külföldi adósságmérséklődés nem látszik valószínűnek. A májushoz képest nyilvánvaló júliusi adósságmérséklődés nem tekinthető határozott trendnek.

Ami a valutatartalékokat illeti, a trend sokkal inkább pozitív, és a tartalék összege biztosíték arra nézve, hogy a belátható jövőben nem fordulhatnak elő adósságszolgá-

lati problémák. Az elmúlt év végén a valutatartalékok 4,38 md dolláron álltak, összehasonlítva az 1991. évi 4,02 md és az 1990. évi 1,7 md-dal. Ez év első hat hónapjában a valutatartalékok 4,52–5,33 md között ingadoztak, ez nagyjából hat hónapi importra elegendő.

A helyzet következménye annak, hogy a MNB egy sor sikeres kötvénykibocsátást hajtott végre a nemzetközi tőkepiacokon. A legutóbbi ügyletet 1,0 md osztrák schilling értékben az osztrák Girocredit²⁸⁸ bonyolította le szeptember közepén. Hárshegyi Frigyes, a MNB alelnöke szerint 16 nemzetközi kibocsátás révén 4.4 md dollárt vett fel, ami segített feltölteni a tartalékokat és kielégíteni az adósságszolgálati kötelezettségeket az év folyamán (bár a most kibocsátott kötvényekkel kapcsolatos kötelezettségek nyilvánvalóan hozzáadódnak a következő évek adósságszolgálatának számláihoz). A következő évre a kölcsönfelvétel céljainak visszafogottabbnak kell lennie, mert a kötvénykibocsátás üteme kezd fenntarthatatlanná válni.

A következő évben Magyarországnak vissza kell fizetnie 2 md dollár tőketartozást és 100 millió kamatot havonként a lejárt kötvények után. Hárshegyi úgy becsüli, hogy a MNB 1994-ben a kibocsátást 2 md-ra korlátozza. A magyar kormány nem adott ki friss becslést a jövő évi adósságszolgálat összegéről, de a kötvények visszafizetését és az egyéb költségeket figyelembe véve az nem lesz az idei összegnél kevesebb.

Összegezve a jelenlegi mérleg helyzetét, a MNB számításai szerint a jelenlegi mérleg kumulatív²⁸⁹ hiánya július végén 2,071 md-on állt, az alacsony külkereskedelmi teljesítmény (a kereskedelmi mérleg hiánya 1,814 md összegben) és a turizmusból származó bevétel nettó többletének visszaesése miatt. Az év első hat hónapjában a turizmus bevételei 448 millió dollárt értek el, ami 10,6% növekedést jelent az előző év hasonló időszakához képest. A turizmus költsége azonban 328 milliót tett ki, ez 61,5% növekedést jelent az előző évvel összevetve, aminek következtében a nettó többlet 120 millió, csupán a fele az 1992 első félévében regisztrált teljes többletnek.

Ennek ellenére a MNB még reméli, hogy a turizmus eredménye az 1993-as naptári évre hasonló lesz az elmúlt évhez, azaz 590 millió körüli, és nem változtatta meg előrejelzését, miszerint a hiány nem haladja meg az 1,5 md dollárt. Mi azonban úgy látjuk, a jelenlegi hiány elérheti a 3,0 md-ot, szemben az elmúlt évben mért 324 millióval (lásd a november 2-án kiadott tájékoztatót).

A jövő évet illetően, tekintettel arra, hogy a külkereskedelem és a folyó fizetési mérleg jelentős javulásának esélyei soványak (bár alacsonyabb hiányt feltételezünk), a középtávú finanszírozás helyzetével kapcsolatban úgy látszik, alapja van az

²⁸⁸ A Giro Credit Bank AG der Sparkassen (Giro Credit) osztrák bank 1992-ben alakult ki egyrészt a Girozentrale és a Bank of the Austrian Sparkassen AG, másrészt az Österreichische Credit-Institut AG egyesüléséből.

²⁸⁹ összesített

aggodalom növekedésének. Az, hogy ezt a megnövekedett aggodalmat az év folyamán elhárítják-e, jelentős mértékben a kormány és az IMF viszonyán múlik. Magyarország maga kezeli külföldi adósságát, és így nincs szüksége az IMF-re, hogy az elősegítse a hivatalos vagy kereskedelmi átutemézést. De a szükséges IMF-hitelek, csakúgy, mint az anyagi eszközök folytatódó beáramlása más intézményektől (pl. Világbank), a jövő évben bekövetkező növekedéshez vannak kötve. Különösen a kötvénykibocsátás programja válik a tartalékok feltöltésének túl költséges módjává, és hasznosabb volna IMF-kölcsönöket használni az adósságszolgálat követelményeinek kielégítésére.

Magyarország elnyert egy 340 milliós hitelt az IMF-től szeptemberben 18 hónapra, de az a kifizetést leállíthatja, ha az egyezményben leírt célok, többek között a költségvetési hiány nagyságára szabott határ, nem teljesülnek. Magyarországtól azt várják, hogy a költségvetési hiányt 1994-ben a GDP 5,3%-án tartsa, ami durván 250 md forint. A kormány azonban most úgy becsüli, hogy a hiány nagyjából 100 md forinttal nagyobb lesz, mint az egyezményben kikötött érték, azaz a deficit meghaladja a GDP 7%-át. A növekedés egyik oka az adósságszolgálat magasabb költsége (nem utolsósorban a forint leértékelése miatt) és a társadalombiztosítás növekedő költségei.

Az IMF kétségtelenül nem lesz boldog a kormány fiskális prognózisával. A tisztviselők feladata az IMF-fel való tárgyalásokon, amikor a hitel újabb részletét kell lehívni, hogy rábeszéljék az IMF-et a magasabb hiány elfogadására, vagy olyan üzletet kötni, amelyben az adósságszolgálatra fordítandó összeget külön ügyként kezelik, mint pl. Bulgária esetében (az IMF azt javasolta, hogy az adósságtörlesztést a kölcsön kötvényt és vagy részeként séma egy részeként finanszírozzák, és így ezt a cikkelyt kiemelik a költségekből, könnyítve ezzel a költségvetési hiány/GDP arányon).

Botos Katalin 1994-ben nagy jelentőségű szakértői anyagot készített az Állami Bankfelügyelet szerepéről.

22.

Állami Bankfelügyelet

State Banking Supervision

Dr. Boross Péter²⁹⁰ Úr
Miniszterelnök
Miniszterelnöki Hivatal
Budapest

Elnök
President

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Személyes beszélgetésünk alkalmával érintett kérdésekről – kérésének megfelelően – a mellékelt anyagban fejtem ki álláspontomat. A mellékletben foglaltak lényege röviden:

1. Az Állami Bankfelügyelet²⁹¹ kormány szerv, amely feladatából következően a bankrendszerrel átfogó információkkal rendelkezik. Ehhez hasonló mélységű ismeretekkel rendelkezik még a Parlament alá rendelt Jegybank. Az Állami Bankfelügyelet szabja meg a pénzintézeteknek és azok tulajdonosainak – még akkor is, ha ez a tulajdonos maga az állam – a pénzintézeti működés feltételeit.

A kormányzatnak akár közhatalmi döntéseinél (pl. adó, közcélú pénzintézet alapítása stb.), akár tulajdonosként meg kell hallgatnia a Bankfelügyelet álláspontját, illetve követnie kell a Bankfelügyelet által a törvényi felhatalmazás alapján hozott határozatait.

A Bankfelügyelet döntéseit a Bankfelügyeleti Bizottság egyetértésével hozhatja meg, amelynek tagja több tárca képviselője, elnöke pedig a bankfelügyelet felett felügyeletet gyakorló miniszter – aki jelenleg a pénzügyminiszter –, így ma a pénzügyi tárca súllyal (két fővel) képviselteti magát a Bizottságban. Ilyen feltételek között

²⁹⁰ Boross Péter magyar jogász, politikus, az egykori MDF tagja, 1993 decembere és 1994 júliusa között Magyarország miniszterelnöke.

²⁹¹ A hazai bankrendszer működésének állami felügyeleti szerve 1992-től 1997-ig. Az Állami Bankfelügyelet felügyelte a bankok és pénzintézetek szabályos működését, kiadta számukra a szükséges engedélyeket.

nincs szükség arra, hogy – akár a Pénzügyminisztériumon belül, akár azon kívül – újabb intézmény jöjjön létre, a bankszektor felügyeletére, de arra szükség van, hogy a Bankfelügyelet álláspontját a pénzügyi szektor egészére vagy egyes tagjaira vonatkozó, stratégiai jelentőségű döntéseknél kellő súllyal vegyék figyelembe.

Ennek megvalósítása, a fentiek érvényesítése csupán az erre irányuló kormányzati szándékot igényli, nem feltételezi a parlament döntését.

2. A bankfelügyeleti funkció két alappillérre épül: az ún. helyszínen kívüli és a helyszínen végzett ellenőrzésre. A bankok havi, negyedéves és éves gyakorisággal közlik adataikat a Bankfelügyelettel. Erre a nagy gyakorisággal bekért és rendszerezett adattömegre épül a helyszínen kívüli ellenőrzés, amely első sorban a pénzügyi törvény főbb korlátainak betartását kíséri figyelemmel. Ez a rendszer lényegében kiépült, a „finanszírozási” feladatokat végezzük.

A bankfelügyeleti funkció másik alappillérét – a helyszíni vizsgálatok rendszerét – a Bankfelügyelet most kezdi kiépíteni, s a saját kapacitásokra épülő helyszíni vizsgálatokat (amelyek keretében minden pénzügyi intézetet legalább 18, majd később 12 havonta a helyszínen is megvizsgál, ellenőriz) 3-4 év alatt tervezzük rendszerbe állítani. A Bankfelügyelet 4 évre szóló stratégiai és intézményfejlesztési tervének középpontjában ez a kérdés áll. E témakörben az előrehaladás üteme és mértéke a megfelelő minőségű humán erőforrások bővíthetőségének – banki és könyvvizsgálói szak tudással és rutinnal rendelkező új munkatársak felvételének – a függvénye.

Ez a szaktudás ma igen keresett a piacon, s ebből következően jól megfizetett. Azzal a presztízzsel, ami a köztisztviselői bérekben is tükröződik, a Bankfelügyelet ma nem tud kvalifikált új munkatársakat felvenni. E kérdésben akkor tudunk tovább lépni, ha a köztisztviselői törvény, pontosabban a hozzá kapcsolódó kormányrendelet nagyobb lehetőséget biztosít a Bankfelügyelet elnökének pl. a személyi fizetések szélesebb körű alkalmazásának engedélyezésével. A bankfelügyeleti funkció ellátásához a törvény által biztosított bankfelügyeleti díj erre fedezetet nyújt, s a saját kapacitások kiépítése lehetőséget biztosít majd költségmegtakarításra is az auditor²⁹² cégeknek adott megbízások csökkentése révén.

A Bankfelügyelet alkalmazottai köztisztviselők, akik sajátos területen dolgoznak, s ezért lehetőséget kell kapniuk arra, hogy jövedelmi színvonaluk közelítsen az általuk ellenőrzött terület jövedelmi szintjeihez. E kérdésben kormánydöntés szükséges. A vonatkozó előterjesztés tervezetét a pénzügyminiszter Úrhoz benyújtottuk.

²⁹² számvizsgáló, számvevő, könyvvizsgáló

3. A 2. pontban említett stratégiai és intézményfejlesztési terv kidolgozása és megvalósítása a Világbank szakértőivel egyeztetett program szerint és külső szakértők (Világbank és nemzetközi szervezetek) segítségével folyik. E feladat megoldása a napi feladatok mellett a Bankfelügyelet apparátusát terheli, kormányzati intézkedést nem igényel, de megfelelő kormányzati hozzáállást feltételez.
4. Kulcsponiti feladat a pénzintézeti törvény ez évi módosítása. Mint ismeretes: 1993-ban a Bankfelügyelet elkészítette a törvény átfogó módosítását; de a Gazdasági Kabinet döntése alapján csak a legfontosabbnak ítélt módosításokat tudtuk benyújtani. Számos módosítás mellett – a gyakorlat által felvetett kérdés alapján finomítandó előírások – a törvenymódosításnak két alapkérdésben is állást kell foglalnia. Ezek a Bankfelügyelet irányításának és az univerzalitásnak a kérdései.

Mindkét kérdés és az arra adott válasz része az új kormány gazdaságpolitikai vonalának. Álláspontunk szerint dönteni kell a pénz- és tőkepiac egységes felügyeletének és szabályozásának kérdésében. Az induló koncepció eredetileg ugyanazon tárca nélküli miniszter felügyelete alá vonta volna a bank-, a biztosítás- és az értékpapír-felügyeletet, ezzel biztosítva a jogilag önálló intézmények összehangolt működését. A koncepció nem valósulhatott meg, de az eltelt időszak eseményei igazolták az elgondolás helyességét.

Módosítást igényel a Bankfelügyeleti Bizottság és az Állami Bankfelügyelet viszonya, az erre vonatkozó koncepció rövid kifejtését a mellékelt anyag tartalmazza.

E kérdésekben kormányzati állásfoglalás, majd parlamenti döntés szükséges.

Budapest, 1994. április 24.

Üdvözlettel:

Botos Katalin

Melléklet

Gondolatok a Bankfelügyelet helyéről és szerepéről

Egyes ellenzéki pártok programba vették a kormányzati struktúra egyszerűsítését, s ennek keretében az önálló Bankfelügyelet megszüntetését is. Tény, hogy a kívülálló, nem szakmai rétegek számára nem eléggé átlátható a bankfelügyeleti funkciókat egymással megosztó szervezetek feladatelhatárolása és együttműködése, s ennek alapján

a valóban létező párhuzamosságok csökkentésének igénye könnyen vet fel egyszerűsítési ötleteket, anélkül hogy ezek mögött az egyes funkciók alapos ismerete és átgondolt koncepciók lennének.

A pénz- és tőkepiac felügyeletére a fejlett országokban különböző modellek alakultak ki. Van olyan ország (a klasszikus példa az Egyesült Királyság, a Bank of England), ahol is a pénzügyintézetek feletti felügyeletet a jegybank erre rendelt részlege gyakorolja. Van olyan modell (pl. Japán), ahol a bankfelügyeleti funkciót a Pénzügyminisztérium gyakorolja, s van több olyan ország, ahol a Bankfelügyelet önálló szervezet (ld. pl. Németország).

A Bankfelügyelet szervezetének kiépítése, illetőleg státusának megtervezése során – a jogrend történelmi hagyományokból is következő hasonlóságait is figyelembe véve – bizonyos értelemben a német modellt vettük alapul, a Bankfelügyelet jogi és szervezeti elkülönülése a jegybanktól a német modellre emlékeztet. Lényeges különbség van azonban a két intézmény közötti munkamegosztásban: a német jegybank és a Bankfelügyelet közötti munkamegosztás arra alapul, hogy a jegybank gyűjti a bankoktól azokat a primer információkat, amelyekből előállítja a Bankfelügyelet számára szükséges táblákat is, s azokat elemezve, bizonyos előszűréssel és javaslatokkal továbbítja a Bankfelügyeletnek. A magyar rendszerben sok adatot gyűjt a jegybank, és komoly információmennyiséget kér be rendszeresen a Bankfelügyelet is, majd átadja egymásnak a másik számára fontos adatokat.

Nem egyszerűsíti a helyzetet, hogy az ÁBF mellett a bankrendszerért felelősséget viselő és bizonyos felügyeleti funkciókat is ellátó jegybank mellett a konszolidált bankok felügyeletére most újabb hatóság jön létre a Pénzügyminisztériumon belül. A cél az lenne, hogy a bankok irányítottsága javuljon, ezt azáltal látjuk megvalósíthatónak, hogy tudatosabb és szervezettebb tulajdonosi magatartás alakuljon ki, az állami tulajdonost a bankok igazgatóságaiban és felügyelő bizottságaiban kellő szakértelemmel rendelkező „profik” képviseljék, s ezek munkáját koordinálja a fő tulajdonos, s rajtuk keresztül érje el a bankok kitűzött célokra megfelelő működését.

Ehelyett vagy talán emellett – úgy látjuk – egy új felügyeleti hatóság van kiépülőben. A Bankfelügyelet – a prudencia²⁹³ követelményei teljesülésének számonkérését jelentő – feladatait látjuk viszont a konszolidációs szerződések betartását ellenőrző szervezetnél is. A konszolidált bankok esetében – ahol az állam lett a legnagyobb tulajdonos – nehezen értelmezhető a szabályozó és a tulajdonos állam elkülönülése.

Igaz, hogy az adatszolgáltatást illetően a Bankfelügyelet csak a törvény által adott keretek között járhat el (ami a banktitokra vonatkozik, azt megtartani mindenki köteles, akinek tudomására jutott), s a mai szabályozás meg a bankrendszer egészére

²⁹³ okosság, körültekintés

vonatkozó aggregált²⁹⁴ adatok közlését, átadását tekintve is kissé merev. A törvény tervezett módosítása során és kérdésben rugalmasabb szabályozás megalkotására teszünk majd javaslatot annak érdekében, hogy a bankrendszer egészére, vagy egyes bankcsoportokra vonatkozó aggregált adatokat egyszerűbben és szélesebb körben tegyék elérhetővé a kormányzat számára.

Álláspontunk szerint minden törvény alapja a közjó, ez kell legyen a vezérelv, s ez kell hogy meghatározza az érintett szervek együttműködését is. A konszolidációs szerződések döntő része olyan témát érint, ami a pénzügyi törvény vagy a bankfelügyeleti rendelkezések által szabályozott kérdés. E körben a Bankfelügyelet rendelkezik minden törvényi felhatalmazással, e körön belül jogosult és egyben kötelezett is a szükséges ellenőrzést megvalósítani. Ezekre a témákra a PM-ben tartósan működő, párhuzamos kapacitásokat kiépíteni nem szabad, de kell az a kapacitás, amely ellenőrizni és koordinálni tudja a tulajdonosi akarat érvényesülésének hatékonyságát, mert ez a kérdéskör túlmutat a bankfelügyeleti szempontokon, feladaton, funkción és hatáskörön.

Az Állami Bankfelügyelet a pénzügyi törvény hatályba lépésével 1991 decemberében nyerte el mai státusát, ekkor kezdődhetett meg az intézmény valamennyi szervezeti egységének kiépítése, s ma már adott az önálló működés valamennyi feltétele: megoldott az ÁBF elhelyezése (céltudatos tárgyalások eredményeképpen az ÁBF épületében kapott elhelyezést két olyan – a pénzügyi intézetek és ügyfelek szempontjából fontos – intézmény is, mint az Országos Betétbiztosítási Alap²⁹⁵ és a Hitelgarancia Rt.²⁹⁶). Világbanki hitelből és szakmai segítséggel létrehoztuk azt a rendszert, amely a pénzügyi intézetek által havi gyakorisággal szolgáltatott adatok alapján képes a pénzügyi törvény előírásainak betartását nyomon követni, PHARE-segítséggel épül a számítógépes hálózat, s folyamatban van az integrált irodaautomatizálási rendszer üzembe állítása is.

²⁹⁴ Különböző részekből összegyűjtött; egymástól különálló elemek, részek csoportosításával összegyűjtött adatok.

²⁹⁵ Az Országos Betétbiztosítási Alap (OBA) 1993-ban jött létre a hazai betétbiztosítás letéteményeseiként. A Magyarországon székhellyel rendelkező betétgyűjtő hitelintézetek kötelesek csatlakozni az OBA-hoz. Az OBA fő feladata, hogy egy tagintézet tevékenységi engedélyének visszavonását vagy felszámolásának elrendelését követően a jogszabályban előírt határidőn belül kártalanítsa a biztosított betéteseket, főszabály szerint betétesenként és tagintézetenként 100 ezer euró kártalanítási összeghatárig. Az OBA 1993-as alapítása óta 2019-ig 17 hitelintézet betéteseit kártalanította, összesen 267 milliárd Ft összegben.

²⁹⁶ A Garantiqa Hitelgarancia Zrt.-t 1992-ben a magyar állam, a legjelentősebb hazai kereskedelmi bankok, takarékszövetkezetek, és néhány vállalkozói érdekképviselői szövetség alapította abból a célból, hogy készfizető kezesség (garancia) vállalásával katalizátorként működjön közre a hazai kis- és középvállalkozások hitelezése során.

Mindezek eredményeképpen, s alapozva az eddigiekre 1993 novemberében arról dönthetett a Bankfelügyelet vezetése, hogy beindítja a bankfelügyeleti funkció kiépítésének következő fázisát: megteremti saját belső kapacitásait a pénzügyi intézetek rendszeres helyszíni ellenőrzéséhez. A Világbank²⁹⁷ szakértői delegációja 1994 tavaszán ugyancsak felmérte a Bankfelügyelet helyzetét, s részletes ajánlásokat fogalmazott meg, amelyek között kiemelt helyen szerepel a helyszíni ellenőrzés rendszerbe állítása. Ehhez számos feltétel mellett elsőként magasan kvalifikált (banki, ellenőrzési, könyvvizsgálói és jogi ismertekkel és gyakorlattal rendelkező) szakembereket kell felvenni, olyan szakembereket, akiknek a mai piacon (pl. bankok, könyvvizsgáló cégek) a köztisztviselői törvény által engedett kereteket meghaladó jövedelmük van. Ezzel a szakemberállománnyal előzetes becsléseink és terveink szerint mintegy 2-3 év alatt elérhető, hogy mindazt, amit ma belső kapacitás hiányában külső auditor cégeknek adott megbízás útján – nem igazán költség hatékony módon – oldunk meg, a Bankfelügyelet maga végezhesse el, s csak kivételes esetben vegye igénybe a külső kapacitásokat.

Az ideálisnak tartott és a Világbank által javasolt helyzet eléréséhez – az Állami Bankfelügyelet stratégiai és intézményfejlesztési tervének végrehajtásához (e terv most készül, a Világbankkal is egyeztetve május vége e terv elkészítésének reális határideje) – az alábbi feltételek kulcsfontosságúak:

- a kormányzat egyértelmű állásfoglalása az Állami Bankfelügyelet szerepét és jövőjét illetően,
- az Állami Bankfelügyelet kormányzati struktúrában betöltött helyének, a szakmai szempontból optimális felügyeletének meghatározása,
- az Állami Bankfelügyelet belső irányítási rendjének átalakítása,
- azon adminisztratív korlátok elhárítása, amely a megfelelő szakembergárda kiépítését akadályozzák.

ad 1. A korábban említett, egyes ellenzéki pártok által képviselt koncepció, miszerint az MNB-nek kellene ellátni a teljes felügyeleti funkciót a pénzügyi intézetek felett, véleményünk szerint tarthatatlan, mert ez azt jelentené, hogy a kormányzat kiengedi

²⁹⁷ A Világbank (World Bank) Washingtonban székelő pénzügyi intézmény. A Világbank elnevezést a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD), valamint a Nemzetközi Fejlesztési Társulás (IDA) jelölésére használják. A Világbank-csoport (World Bank Group) további három intézményt számlál: Nemzetközi Pénzügyi Társaságot (IFC), a Nemzetközi Beruházásbiztosítási Ügynökséget (MIGA) és a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központját (ICSID). Fő céljai közt szerepel a szegénység mértékének csökkentése, illetve hitelek biztosítása a fejlődő országok számára. Beruházási programokat készít elő, illetve pénzügyi tervének kidolgozásában vesz részt. Gyártási ismereteket ad át. Tanácsadói tevékenységet folytat. Támogatja a vegyesvállalatok létesítését. Csak jövedelmező vállalkozásokat finanszíroz.

a kezéből a legfontosabb és legérzékenyebb gazdasági szektor szabályozását és felügyeletét, s átengedné azt az Országgyűlés felügyelete alá rendelt jegybanknak. Lehetne azzal érvelni, hogy elegendő lehetőséget jelent és eszközt biztosít a kormányzat számára a konszolidált bankok tekintetében egyrészt a bankokkal kötött szerződés, másrészt az esetenként 75%-ot is meghaladó tulajdoni részarány. Ez azonban csak időlegesen ható tényező, hiszen az állam bankprivatizációs koncepciója és a hatályos törvény hosszabb távon nem enged ilyen tulajdoni részarányokat, másrészt a szektor nem konszolidált részére csak a szabályozó államnak van ráhatása és ráhatása. A bankfelügyeleti funkció egyesítése a jegybanki szereppel az erről való lemondást jelenti.

ad 2. Álláspontunk szerint a világos érdekartikuláció, a különféle szempontok ütköztetésének igénye azt a „szereposztást” igényli, amikor is intézményileg elkülönül a fiskális (PM) és a monetáris (MNB) szempontoktól, felelősségtől és érdekektől a pénzügyintézetek biztonságos működéséért viselendő felelősség. Ezt az eredeti koncepciót megvalósító kormányzati struktúra – amikor is a Bankfelügyelet felett tárca nélküli miniszter gyakorolta a felügyeletet – a mainál jobban szolgálta.

Indokoltnak látnánk ehhez a koncepcióhoz visszatérni, s nemcsak a Bankfelügyelet,²⁹⁸ de az Állami Biztosításfelügyelet és az Állami Értékpapír-felügyelet helyét is újra gondolni. A pénz- és tőkepiacot szabályozó törvények, a különböző szabályozási filozófiát és elveket követő jogszabályok harmonizációja nemcsak az EK-csatlakozás miatt, de az egyenszilárdságú szabályozás megteremtése miatt is indokolt lenne. Ténykérdés, hogy a megtakarítások, a tőke mindig azokra a területekre áramlik, ahol a szabályozás kevésbé szigorú, ahol a lehetőségek nyitottabbak, s ahol a kevésbé szigorú szabályozásból következően a profit magasabb. A pénz- és tőkepiac egyes szegmenseinek eltérő keménységű szabályozása, majd az egyenlenségeket enyhíteni szándékozó kormányzati lépés – a dereguláció²⁹⁹ – számos nyugati országban közvetlen előzménye és alapja volt a bankok látványos problémáinak és a bank-

²⁹⁸ Magyarországon 1986-ban jött létre az Állami Biztosításfelügyelet. Ennek megalakítását újabb felügyeleti szervek létrehozása követte, így 1990-ben az Állami Bankfelügyelet és az Állami Értékpapír-felügyelet is létrejött. Néhány évvel később, 1993-ban alakult meg az Állami Pénztárfelügyelet, és egy évvel később, 1994-ben az Állami Értékpapír-felügyelet Állami Értékpapír- és Tőzsd felügyeletre történő átnevezésével feladatkörét jelentősen kibővítették. Részletesen lásd: VARGA 2018.

²⁹⁹ A dereguláció általános értelemben vett jelentése a megkötések, a szabályok megszüntetése vagy enyhítése. Közgazdaságtani értelemben pedig többnyire az állami szerepvállalás, szabályozás csökkentését jelenti. Egyik eszköze lehet például a privatizáció, amely nagyobb teret enged a magán-szférának. A dereguláció gazdasági értelemben vett célja a piaci mechanizmusok érvényesülésének jobbá tétele.

rendszerek konszolidációját igénylő bankbukásoknak. (Lásd például a skandináv országokat.)

Nem véletlen, hogy több országban a felügyelet hatáskörének célirányos megválasztásával vagy a kormányzati struktúrában elfoglalt helyükkel is segíteni törekednek a pénz- és tőkepiac egységes felügyeletét megoldani. Finnországban pl. a Bankfelügyelet látja el a brókercégek felügyeletét is, míg a biztosítók a jóléti tárca felügyelete alatt állnak. Kanadában a bank-, a biztosítás- és az értékpapír-felügyelet három elkülönült szervezet, de egyazon tárca nélküli miniszter irányítása alatt, ami biztosítja a kellő törvényi harmonizációt és a napi munkában a kooperációt.

Megítélésünk szerint az ilyen modellek felé kellene elmozdulnunk. Erre több út is járható lenne, attól függően, hogy a kapcsolódó területekre milyen megoldások lesznek érvényesek. Az egyik lehetőséget az jelentené, ha mindhárom felügyelet ugyanazon miniszter felügyelete alá kerülne. Abban az esetben, ha a kormányon belül megteremtenék a gazdasági szféráért felelős miniszterelnök-helyettes funkcióját, úgy a felügyelet tartozhatnának közvetlenül is e miniszterelnök-helyettes alá. (A Bankfelügyelet esetében ez utóbbi lenne szinkronban azzal is, hogy a Bankfelügyelet mint költségvetési szerv a VII. Miniszterelnökség fejezetéhez tartozik.) E kérdések megoldására választott variáció nyilvánvalóan függ a kormánykoalícióon belüli erőviszonyoktól, a koalíciós partnerek elképzeléseitől is.

ad 3. A Bankfelügyelet helyzetét nem könnyítette meg, hogy a pénzintézeti törvény létrehozta a Bankfelügyelet döntéseit illetően egyetértési joggal rendelkező sajátos testületet, a Bankfelügyeleti Bizottságot. Az a koncepció, hogy a jegybank monetáris politikáért és a pénzforgalomért, a PM-nek a költségvetésért viselt felelősségét markánsan érintő bankfelügyeleti döntéseket e szervezeteknek legyen módjuk befolyásolni, helyes volt. Sőt elfogadható bizonyos kérdésekben – pl. a pénzintézeteket érintő szabályozások kialakítása terén –, hogy a pénzintézetek érdekvédelmi szervezetei is kapjanak lehetőséget a beleszólásra. A gyakorlatban azonban a pénzintézeteket érintő fontos kérdésekben a Bankfelügyeleti Bizottság kvázi igazgatótanácsként funkcionált, de a valódi igazgatótanács által viselendő felelősség nélkül. Így alakulhatott ki az a szituáció, hogy az ÁBF nem dönthetett a Bizottság egyetértése nélkül pl. a bankcsődök során, de a felelősséget egyedül a Bankfelügyeletnek kell viselni (pl. a Bankfelügyelet ellen folyó összefüggő perekben).

Nyilvánvaló, hogy e kérdésben a helyes elemek megtartásával pozitív irányba kell elmozdulni, s erre két út is járható lehet. Egyik út az lehetne, ha a pénzintézeti módosítása során a Bankfelügyeleti Bizottság státusa az ÁVÜ igazgatótanácsának státusa irányába mozdulna el, a másik lehetőség az 1991. évi eredeti koncepció következetes megvalósítása, amelyben a Bankfelügyeleti Bizottság de facto és de jure is konzulta-

tív testület. Ez utóbbi modell egy mainál erősebb Bankfelügyeletet jelent, amely operatív döntéseiben természetesen konzultál partnereivel, de azok álláspontja nem emelkedhet a bankfelügyeleti szempontok fölé.

A Világbank által is ismert és elfogadható az a koncepció, amelyben a döntéshozó testület maga a Bizottság, s a Bankfelügyelet apparátusa a döntéseket előkészítő, azokat végrehajtó szerepet játssza. Ebben a testületben nincs helyük a pénzintézetek érdekvédelmi szervezeteinek, de azt, hogy a szabályozások kialakításában részt vehessenek, más módon is meg lehet oldani. (A Bankfelügyelet számára szakmai érdek is, hogy egy-egy szabály megalkotásánál támaszkodjon mindazokra a szakmai ismeretekre is, amelyek az érdekvédelmi szervezetek által mozgósíthatók.)

A Bizottság elnöke mindkét esetben a felügyeletet gyakorló miniszter vagy miniszterelnök-helyettes lenne.

A Bankfelügyeleti Bizottság szerepét, összetételének kérdését és e kérdés jelentőségét a pénzintézetekkel kapcsolatban lévő, azok működésére befolyást gyakorló intézmények sajátos eszközrendszere adja. A Bankfelügyelet hatóság, eszközrendszerében a szankcionálási lehetőségek dominálnak, feladata a szabályozás és az abban foglaltak betartatása. Erre széles eszközrendszere van (pl. a kisebb-nagyobb pénzbüntetések, a pénzintézet tevékenységének korlátozása, a pénzintézeti vezetők elmozdításának kezdeményezése, szélsőséges esetben a pénzintézet engedélyének bevonása). Egy problémás bank helyzetének pozitív rendezéséhez szükséges eszköztár azonban az intézményrendszer más elemeihez (MNB, PM) van rendelve. A Bankfelügyelet funkciójából és a számára adott eszköztárból szükségszerűen következik, hogy bizonyos esetekben intézkedéseivel az előbbi intézményeknek ad feladatot, szerepe éppen az, hogy ezen intézményeket felszólítsa e feladatok elvégzésére, megoldására. A PM számára a költségvetési törvényen belül használható eszközök adottak, s mint tulajdonos emelhet tőkét, konszolidálhatja, megtisztíthatja a bank rossz portfólióját. Az MNB adhat különböző hiteleket, mentesítheti a kötelező tartalék elhelyezése alól a pénzintézetet, állampapír vásárlásával vagy repo hitelekkel biztosíthat likviditást a megbillent egyensúlyú banknak.

A Bankfelügyelet feladata a törvény betartatása a pénzintézettel és annak tulajdonosával is. Nyilvánvaló ellentmondás egyfelől számon kérni rajta a törvény szigorú alkalmazását, másfelől negligálni a tőkét veszített bankok tőkéjének pótlására vonatkozó – a tulajdonoshoz adresszált – felszólításait.

Az eszközrendszer elosztása is mutatja: a pénzintézeti problémák megoldásához a három intézménynek szorosan együtt kell működni, hogy elkerülhető legyen a legdrágább és az állampolgárok széles tömegeit sértő változat, azaz a pénzintézet bezárása. (Sajátos, hogy éppen ez az az eszköz, amely – együttműködési szándékok és/vagy ezt támogató szervezeti megoldások hiánya esetén – a leghatékonyabb lehet,

amennyiben éppen az ennek alkalmazásával való fenyegetés kényszerítheti ki az együttműködést.) A Bankfelügyelet számára – különösen egy nagybank esetében – csak egy lehetőség van: „félreverní a harangot”, egy problémás kisbank esetében ugyan még lehet reális (ámbar drága) megoldás a felszámolás, de egy mai magyar nagybank felszámolása – a reálisan becsülhető óriási károk miatt – gyakorlatilag elképzelhetetlen. E helyzetek megítéléséhez/kezeléséhez üzemgazdasági mélységű ismeretek kellenek. Ezek megszerzésére a lehetőség – helyzetéből, feladatköréből adódóan – leginkább a Bankfelügyelet számára adott. Ez teszi alkalmassá a Bankfelügyeletet arra, hogy megfelelő javaslatokat tehessen partnerei számára.

ad 4. Az előzőkkel szemben nem igényel törvényi módosítást, de kormánydöntést igen a Bankfelügyelet szakemberhelyzetének javítása. Kormánydöntés nélkül ugyanis a köztisztviselői törvény hatálya alá tartozó Bankfelügyelet nem tud újabb – minőségi, a helyszíni vizsgálatok vitelére alkalmas – embereket felvenni. Javaslatainkat a pénzügyminiszter Úrnak korábban már elővezettük.

Mivel tudja a mai és még inkább a holnapi Bankfelügyelet a kormányzat munkáját támogatni? Túl azon, hogy felkészülten, preventív és proaktív jelleggel végzi a munkáját, feltehetően azok az aggregált adatok, információk lehetnek hasznosak alkalmilag vagy rendszeresen a kormányzat számára, amelyek a Bankfelügyelet rendelkezésére állnak, vagy adott idő alatt előállíthatók. Az ÁBF több mint 2500 md Ft-ot képviselő szektorra lát rá. Ebből a körből gyűjt adatokat, s képes arra, hogy – ha egyedi banki adatot vagy banktitkot nem is adhat ki, de – bizonyos aggregáltságú számokat közöljön, jelezzen tendenciákat, bemutassa az egyes bankcsoportok (pl. nagy magyar bankok, külföldi és vegyes tulajdonú bankok, kis magyar bankok stb.) működésének egyes sajátosságait, az általuk elfoglalt piaci pozíciókat, hatékonyságukat jellemző mutatókat. Ezzel háttérinformációkat adjon pl. a kormány privatizációs stratégiájához, az egyes külföldi ajánlatok megítéléséhez, a pénzügyi szektor egészét érintő döntésekhez stb.

A Magyar Nemzeti Bank Nemzetközi Tőkepiaci Főosztály Nemzetközi pénzügyi elemzések osztálya komplex elemzést készített 1994 januárjában a várható világgazdasági trendekről és a nemzetközi tőkepiaci folyamatokról.

23.

MAGYAR NEMZETI BANK
NEMZETKÖZI TŐKEPIACI FŐOSZTÁLY
Nemzetközi pénzügyi elemzések osztálya
Budapest, 1994. január 3.

Tájékoztató a világgazdaságról és a nemzetközi pénzügyekről

1. sz.

Sima átmenet Magyarországon Antall József miniszterelnök halála után

Antall József, a posztkommunista Kelet-Európa leghosszabb ideig hivatalban levő miniszterelnökének legnagyobb érdemét a külföldi lapok abban látják, hogy meg tudta őrizni Magyarországon a stabilitást a nacionalista szenvedélyek által megrázkódtatott térségben. Magyarország viszonylagos nyugalma segítette a Kelet-Európába áramló külföldi tőke több mint felét az országba vonzani. Antall József, aki formátumával egyedül állt a magyar politikai színtéren, a magyar gazdaság szociális piacgazdaságra való átállását irányította, ami szociális téren nagy áldozatokat követelt, külpolitikailag pedig az ország Nyugat-Európához való közeledését valósította meg. Neve hozzákötődik az ország Európai Unióval történő társuláshoz,³⁰⁰ mint ahogyan a visegrádi országok együttműködésének³⁰¹ megteremtéséhez is. Egyes politikusok a szomszédos országokból szemrehányásokkal reagáltak Antall politikájára, ennek

³⁰⁰ A rendszerváltozást követően az első magyar miniszterelnök, Antall József Brüsszelben az elsők között találkozott Jacques Delors-ral, és átadta neki a kétoldalú kapcsolatokra vonatkozó magyar álláspontból szóló memorandumot, amely már tartalmazta Magyarország majdani belépési szándékát is. A teljes tagságot a társult tagság előzte meg. Az ennek feltételeit tartalmazó leendő társulási szerződésről 1990 végén Brüsszelben tartották meg az első magyar–EK tárgyalási fordulót. Antall József miniszterelnök végül 1991 decemberében írta alá a társulási szerződést, amely 1994. február 1-jén lépett életbe.

³⁰¹ A visegrádi csúcson 1991 februárjában Budapest, Prága és Varsó politikusai óvatosan próbálták magukat kivonni a szovjet érdekszférából, anélkül hogy felbőszítették volna Moszkvát.

ellenére bizonyos sikereket el tudott könyvelni a kétoldalú kapcsolatokban, így az Ukrajnával kötött átfogó szerződéssel.³⁰²

A magyarok azonban a legtöbb eredményt adottnak vették, s a miniszterelnök népszerűsége olyan erőteljesen zuhant, mint Magyarország gazdasági tevékenysége, amely jelenleg 20%-kal marad el az 1990. évi szinttől. Antall pártjának, a Magyar Demokrata Fórumnak a következő választásokon – akár tetszik, akár nem – meg kell fizetnie az utóbbi évek gazdasági reformjainak árát – az MDF 1990. évi választási sikerek megismétlődésének esélyei a gazdasági problémák kiéleződése miatt rohamosan csökkentek. Antall József halála ugyan egyesítette az országot, s a pragmatikusként jellemzett Boross Péter miniszterelnökké történt kinevezése biztosítja a zökkenőmentes kormányváltást, azonban ez nem változtat azon a tényen, hogy a népszerűségi listákon az ellenzéki pártok, köztük is a szocialisták és a fiatal demokraták erőteljesen előretörték; az MSZP december közepén először került az élre, a szavazatok 25%-át szerezve meg – ami újabb jele Kelet-Európában a volt kommunisták visszatérésének.³⁰³

Magyarország külsőleg egyre jobban hasonlít egy normális nyugati országhoz. E tekintetben, és ami a mentalitást illeti, az első helyen áll a reformországok között. A problémák persze fennállnak; a 10 millió magyar közül kb. két és fél millió nehéz körülmények között él, a lakáshelyzet nem javult a kommunizmus óta, a bruttó 23 md³⁰⁴ \$-os külföldi adósság nagy teher, és az export 1993-ban csökken, ahelyett hogy növekedne.³⁰⁵ Magyarország folyó fizetési mérlege három éven keresztül, 1990–92 között aktív volt, 1993-ban azonban 2,5–3 md \$ deficittel számolnak. Ez egyrészt azzal függ össze, hogy a vártnál nagyobb mértékben megnőtt költségvetési deficitet részben külföldi forrásokból kell fedezni, másrészt azzal, hogy a kereskedelmi mérleg romlott. A kivitel kb. 25%-kal visszaesett, miközben a behozatal emelkedett.

A külkereskedelemben e „fordulatnak” különböző okai vannak. Az elmúlt három évben sok vállalat a korábban KGST-exportra szánt termékeit ár alatt nyugaton értékesítette; ennek egyszer vége kellett, hogy legyen. Ezért e vállalatok közül sokan nehézségek közé kerültek. Ugyanakkor a mezőgazdaságban a szárazság és a tulajdonviszonyok átállásával kapcsolatos nehézségek az agrárexportot károsították meg. Kedvezőtlenül hatott az EK állati termékekre átmenetileg kivetett beviteli tilalma is. De az export visszaeséséért nemcsak a nyugat-európai recesszió felelős, hanem

³⁰² SÁRINGER 2021.

³⁰³ Megjegyzés: az MSZP december közepén először került a közvéleménykutatások élére, ami újabb jele lehet majd a forrás szerzője szerint Kelet-Európában a volt kommunisták visszatérésének a hatalomba. (B. P.)

³⁰⁴ milliárd

³⁰⁵ LENTNER 2019. 123–140.

a forint három év alatt 25%-os reál felértékelődése is. Negatívan hatottak a Kis-Jugoszlávia elleni szankciók³⁰⁶ is. Végül Magyarországon nem kielégítőek a külkereskedelem lebonyolításának és támogatásának eszközei.

Mind Kádár Béla³⁰⁷ külgazdasági miniszter, mind Bod Péter Ákos Nemzeti Bankelnök biztosítanak afelől, hogy átmeneti visszaesésről van szó, és az ország fizetőképessége egyáltalán nem kétséges – sem most, sem a belátható jövőben. Magyarországnak 6 md \$ devizatartaléka van; az évi külföldi tőkebeáramlás jelenleg 1,2 md \$, és emelkedik; az éves adósságszolgálat (kamat) 1,2 md \$ körül stabilizálódott, s a csökkenő kamatok enyhítőleg hatnak. A kormány belátta, hogy bizonyos eszközre szükség van a külkereskedelmi tevékenység javítására, s tervbe vette Export-Import Bank alapítását. Magyarország hitelképessége a nemzetközi pénzügyi piacon szilárd; kb. a NATO-tag Török- és Görögországnak felel meg.

A Magyar Nemzeti Banknak már nyugaton azt vetik a szemére, hogy kötvényeit túl magas kamatok mellett kínálja. Az elnök válasza erre: Magyarország a kibocsátásoknál rá van utalva a külföldi bankokra, és el kell fogadnia azok feltételeit. Lengyelország útját – az adósságok egy részének töröltetését – Magyarország nem tudja és nem is akarja járni. Lengyelország nagyrészt kormányoknak tartozik, míg Magyarország gyakorlatilag csak bankoknak. Magyarország talán túl sokáig tartott ki a forint magas árfolyama mellett; az időközben végrehajtott leértékelések kedveznek az exportnak. Ezen általánosan kedvező kilátások ellenére a magyar gazdaságnak elég nehézsége marad. Mindenekelőtt a túl magas költségvetési hiány hozza az országot újra és újra összeütközésbe a Nemzetközi Valutaalappal.³⁰⁸ Bár ez valamelyest enyhítette szigorú nézeteit, azonban Kádár külgazdasági miniszter szerint még mindig vannak nyugaton olyan széles és befolyásos körök, akik azt várják el a reformországoktól, hogy pápábbak legyenek a pápánál.

³⁰⁶ 1992 szeptemberében az ENSZ közgyűlése felfüggeszti Jugoszlávia tagságát, novemberben megszigorítja az embargót, eszerint a stratégiai árukat még tranzitként sem lehet jugoszláv területre léptetni.

³⁰⁷ Kádár Béla Széchenyi-díjas magyar közgazdász, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A nemzetközi munkamegosztás és az iparfejlődés kérdéseinek neves kutatója. 1990 és 1994 között a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere, 1994 és 1998 között országgyűlési képviselő. 1999 és 2002 között a Magyar Nemzeti Bank Jegybanktanácsának, 2002 és 2008 között Monetáris Tanácsának tagja. 2002 és 2008 között a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke.

³⁰⁸ A Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) 1945-ben létrehozott washingtoni székhelyű szervezet. A nemzetközi monetáris rendszer központi intézményét a nemzetközi pénzügyi együttműködés és az árfolyamstabilitás elősegítése, a gazdasági növekedés fokozása és a magas szintű foglalkoztatás megteremtése céljából alapították, illetve nem kis részben azért, hogy átmeneti pénzügyi segítséget nyújtson a fizetési mérleggel kapcsolatos problémákkal küzdő tagországainak. A tagok meghatározott kvóta (gazdasági súlyuk) szerint járulnak hozzá az alaphoz, és a szervezettől kölcsönöket vehetnek fel adósságaik törlesztéséhez.

Magyarország pl. csaknem teljesen felszámolta a mezőgazdasági termékek állami támogatását, amit a nyugati országokról nem lehet elmondani. Annál szembetűnőbb, ha a szabad piacgazdaságról szóló prédikációk „aláfestésére” hirtelen olyan intézkedéseket rendelnének el, mint pl. a beviteli tilalom. Az OECD jelentése is kiemeli: a mezőgazdaság támogatása Magyarországon alacsonyabb, mint a 24 fejlett ország bármelyikében Új-Zéland kivételével: az egy termelőre jutó támogatási egyenérték csak 8% az OECD 44%-os átlagával szemben. A magyar mezőgazdaság a legtöbbet profitálhatja a GATT³⁰⁹-megállapodásból. Az OECD viszont nehezményezi, hogy 1994-ben az import 12%-a engedélyköteles. Magyarországnak Kádár szerint csökkenenie kell az adókat. A magas adók akadályozzák úgy a beruházásokat, mint az exportot. Ezek a bűnösök abban, hogy ma a magyar társadalmi termék közel egyharmada az árnyékgazdaságban keletkezik. Tekintettel azokra a nehézségekre, amelyekbe Magyarország nyugaton ütközik, Budapesten olykor a volt KGST-térsséggel szorosabb gazdasági kapcsolatokra szólítanak fel. A szocialisták azt vetették az Antall kormány szemére, hogy „Európa-pártiságában” elhanyagolta Magyarország régi keleti piacait. Erre azt mondja Kádár: nem lehet még egyszer, mint a KGST végső fázisában hitelbe szállítani, amíg behajthatatlan adósságok keletkeznek. Mindazonáltal a Kelet részaránya ismét emelkedik a magyar külkereskedelemben: jelenleg 25%-ot tesz ki, aminek több mint fele a volt Szovjetunió államaira esik. A visegrádi országokkal kötött szabadkereskedelmi megállapodás Kádár szerint pozitív hatást gyakorol, bár a lehetőségeket nem szabad túlbecsülni. A magyar órabérek jelenleg 40-50%-kal magasabbak, mint a Cseh Köztársaságban, és 29%-kal magasabbak, mint Lengyelországban.

Kádár Béla számára nem téma az adósságátütemezés és ezzel „a kamatszolgaság felszámolása”, amint azt mind bal-, mind jobboldali körökből követelik, s elutasítja a magyar gazdaság küszöbönálló összeomlásáról szóló híreszteléseket is. Ugyanis a lakosság nettó megtakarításai 1993-ban 1000 md Ft-ra emelkedtek. Ez a költségvetési deficit 4-szerese. A keménydeviza-tartalékok 6 md \$-ral a várt folyó fizetésimérleg-hiány 2-szeresét képviselik. Azonban a bruttó külföldi adósságállomány 23,5 md \$-ra, a nettó 15 md \$-ra emelkedett. „Rövid távon nincs veszélyben a magyar gazda-

³⁰⁹ A huszadik század első évtizedeiben a kereskedelmi folyamatok arra ösztönözték az országokat, hogy egyre összetettebb kölcsönhatásba lépjenek egymással, ami szükségessé tette egy olyan platform létrehozását, amely elősegíti és szabályozza a kereskedelmi kapcsolatokat. Az ennek nyomán 1947-ben létrejött Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) nemcsak a kereskedelem többoldalú megközelítését megteremtő kerekasztal-megbeszélésekhez biztosított fórumot, hanem egy nemzetközileg elismert kereskedelmi szabályrendszert is létrehozott. Az alap gondolat szerint „a vámok és más kereskedelmi akadályok lényeges csökkentése, valamint a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban a megkülönböztető elbánás felszámolása révén egyenlő versenyfeltételeket kell teremteni valamennyi tagország számára”.

ság, ha észszerű gazdaságpolitikát folytatnak” – mondotta. 6 hónapon belül azonban választanak, s a folyó fizetési mérleg és a költségvetési deficit további növekedése nem kizárt, ha egy törékeny politikai koalíció jön létre. 1993-ban a magyar gazdaság tovább zsugorodott, a munkanélküliségi arány 13%-os. 1989 óta az ipar a felére csökkent. Igaz, 640 000 magánvállalat van, s a GDP kb. 45%-a a magánszektorból származik. A tényleges gazdasági helyzet jobb, mint ahogyan a statisztikák mutatják, mert az árnyékgazdaság³¹⁰ meghaladja a GDP egynegyedét. Magyarország volt az egyedüli keleti ország, amely 3 és fél évvel ezelőtt a piacgazdaságra való fokozatos átmenet mellett döntött, igaz, a kezdeti feltételek a korábbi reformoknak köszönhetően kedvezőbbek voltak, mint másutt. 1992-ben azonban irányváltásra került sor, s a „sokkterápia” elemeit vezették be, ami túl nagy terhet rótt a gazdaságra.

A parlament csak nagy erőfeszítések árán fogadta el az 1994. évi költségvetést, magas, 329,6 md Ft hiányt irányozva elő, ami a GDP 8%-ának felel meg, igaz, a 70 md Ft-os adósságszolgálat leszámításával a nemzetközi normák szerint számított hiány a GDP „csak” 6,5%-át teszi ki. A kiadási oldalon többek között növekedést terveznek az infrastrukturális beruházások és a mezőgazdaság támogatása területén, a bevételi oldalon különböző változások történnek az adórendszerben. Így a jövedelemadó legfelső kulcsát 40%-ról 44%-ra emelik, a vállalati nyereségadót viszont 40%-ról 36%-ra csökkentik, igaz, a nettó forgalomra új minimáladót vetnek ki. Az előirányzatok ismét a magyar állam súlyos pénzügyi válságát mutatják. Az eredeti költségvetési előirányzatokat már 1992-ben és 1993-ban sem tudták betartani, így a takarékosági intézkedések ellenére pótköltségvetéseket kellett elfogadni. Ennek oka többek között a gazdaság alkalmazkodási válsága nyomán kieső adóbevételek, amit a hivatalos előrejelzések évről évre alábecsülnek. További nehézségeket okoznak egyes hosszabb távon kívánatos reformlépések, így az új bank-,³¹¹ számviteli³¹² és csődtörvények,³¹³ amelyek rövid távon további bevételkiesést okoznak. Emellett az államháztartás olyan strukturális hiányosságoktól szenved, mint a túl nagyvonalú társadalombiztosítási rendszer. Az év közepéhez képest magasabb kiadási előirányzatok technikai korrekciókból (egyes szociális kiadások társadalombiztosítás helyett költségvetési elszámolása), a magasabb adósságszolgálatból (a magasabb belföldi kamatok következtében) és a kereskedelmi bankok konszolidációs programjából adódnak. De a tavasszal esedékes választások is némiképp korlátozták a takarékosági hajlandóságot. Egyidejűleg a kormány lefelé igazította 1994. évi gazdasági előrejelzését:

³¹⁰ A feketegazdaság, más néven árnyékgazdaság, rejtett gazdaság vagy feketekereskedelem a legális üzleti forgalmat teljesen vagy részben kikerülő gazdasági ág.

³¹¹ 1991. évi LXIX. törvény a pénzintézetekről és a pénzintézeti tevékenységről

³¹² 1991. évi XVIII. törvény a számvitelről

³¹³ 1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról

a GDP 1993. évi 1–3%-os visszaesése után csak stagnálásra számítanak. A fogyasztói árak az 1993. évi 22–23%-kal szemben 16–22%-kal emelkednek. A folyó fizetési mérleg hiánya pedig eléri az 1,4–1,8 md \$-t. A magas állami deficitet egyre nehezebb finanszírozni, ez fokozza az inflációs nyomást, és nehézségeket okozhat az IMF-fel való kapcsolatokban. Ez főként a növekvő állami deficit miatt 1992 nyarán felfüggesztette támogató programját, s csak 1993. szeptember közepén hagyott jóvá egy új hitelsomagot. Ez azonban a költségvetési deficit felső határát a GDP 5,3%-ában szabta meg.

A gazdasági helyzet romlása még az IMF tapasztalt szakértőit is meglepte. Így az IMF ki akar várni, s februárban dönt a megállapodás további sorsáról. Magyarország eddig csak 80 m \$-t vett igénybe a jóváhagyott 400 m \$-os készenléti hitelből.

A Boross-kormány most mindenekelőtt a fizetési mérleget és az ország nemzetközi pénzügyi pozícióját akarja javítani, s tovább folytatja a privatizálást, és számít a külföldi befektetőkre. Január 1-től azonban megszűnnek a vegyes vállalatoknak eddig automatikusan járó adókedvezmények, s a kormány esetenként szigorú feltételek alapján maga dönt a külföldi befektetőknek adandó adókedvezményekről.

A nyugati vállalatok leginkább a nyereségadó³¹⁴ csökkentését üdvözlrik, és különösen a forgalom után fizetendő minimáladót bírálják, noha a legtöbben néhány évig nem fogják ezt fizetni jelenleg kedvezményes adóstatuszuk miatt. Az adóváltozásokkal kapcsolatban megjegyzi: egyes változások más európai országok gyakorlatát tükrözik, így a legtöbb országban felső határ van a reprezentációs költségek adóból való levonhatóságára, és adóztatják a bankszámlák kamatát. Egyes országokban, így az USA-ban szintén van minimumadó.³¹⁵ Igaz, ez sovány vigasz azoknak a befektetőknek, akik Magyarországot választották egykor kedvező adózása miatt.

Eddig Magyarország leginkább a külföldi befektetésekre támaszkodott a magán szektor fejlesztése tekintetében, 1988 óta több mint 5,5 md \$-t, a Kelet-Közép-Európába irányuló külföldi tőke 60%-át vonzva az országba. Ma már 18 000 vegyesvállalat van. De a külföldi befektetések önmagukban nem tudják átformálni az országot. A multinacionálisok számára vonzó legtöbb magyar fogyasztási cikkeket gyártó vállalatot eladták, s a külföldi gazdasági behatolás megközelítette politikai határát. Igaz,

³¹⁴ A vállalatok nyereségét terhelő adó, amelyet az állami költségvetésbe fizetnek be. A vállalatnál maradt többi részből képezik a vállalati érdekeltiségi alapokat.

³¹⁵ Az OECD évtizedes harcot vív a nemzetközi adóelkerülés, adóalap-erózió és jövedelemátcsoportosítás ellen. Ezen célok elérése érdekében számos akcióterv született, melyek többnyire implementálásra is kerültek az egyes államok belső jogszabályaiban. Ugyanakkor a folyamatosan fejlődő globális üzleti környezet további kihívások elé állította az adóelkerülés ellen küzdő államokat. Emellett az OECD akciótervei sem tudták teljesen megszüntetni az államok közti adóversenyt. A globális minimumadó koncepcióját az OECD ez utóbbi probléma megoldására alkotta meg. A terv rendkívül sok vitát vált ki.

Magyarországon hagyományuk van a külföldi befektetéseknek: a kommunista uralom előtt a gazdaság 30–40%-a külföldi tulajdonban volt. Most a külföldi befektetők egyre inkább Lengyelország felé fordulnak, amelynek 4-szer annyi lakosa van, mint Magyarországnak, és a lengyel vállalkozók dinamizmusa ösztönzi a gazdaságot. Ez azt jelenti, hogy most fokozott figyelmet kell fordítani annak a dilemmának a megoldására, hogyan lehet kapitalizmust építeni tőke nélkül.

Az egyik megoldás a tulajdon vagyonejgyes szétosztása, ahogyan a Cseh Köztársaságban³¹⁶ vagy Lengyelország befektetési alapokon nyugvó tömegprivatizációs programja esetében történt. Magyarország késve vezeti be a szerényebb kisbefektetői részvényprogramot.³¹⁷ A szétosztás azonban nem biztosítja a vállalatoknak leginkább szükséges tőkeinjekciót. Nyilvánvaló megoldás a lakossági megtakarítások mozgósítása. Magyarországon a megtakarítási ráta 1990-ben 15,8%-ra nőtt, de 1992-ben 13,2%-ra, 1993-ban pedig kb. 7%-ra csökkent. A magasabb megtakarítások azonban önmagukban nem tudják ösztönözni a beruházásokat működő bankok és tőkepiacok hiányában. Ez volt a következtetése a Világbank³¹⁸ belső segélymemoárjának is, amelyben megállapította, hogy a magyar pénzügyi szektor „nem képes a piaccgazdasági átalakulás finanszírozására”. Az OECD jelentése óvatosabban fogalmazott, de

³¹⁶ A privatizáció megindulása előtt Csehszlovákiában az állami és szövetkezeti szektor adta a GDP 96 százalékát (1989-ben). Ebből adódóan átfogó privatizációs programot kellett kidolgozni. A vagyon-visszaadásról egy egész sor törvény rendelkezett, melyek közül az első és valószínűleg az utolsó is az egyházi vagyon visszaadását szabályozta. (Az első nem volt eléggé átfogó legalábbis az egyházak vezetői szerint, ezért szorgalmazták egy újabb törvény megalkotását.) Mindazonáltal az eredeti tulajdonosoknak visszajuttatott vagyon döntő részét az üzletek, éttermek, szállodák, épületek, kisebb üzemek, erdők és földterületek képezték. A reprivatizáció körébe bevont vagyon értéke 150 és 200 milliárd korona közé esett. A területi önkormányzatok vagyonhoz juttatása részben az 1949 előtti vagyonuk (döntően föld és épületek) visszaadásával, részben korábban állami vállalatok tulajdonában lévő vagyontárgyak (főképpen épületek) átadásával valósult meg. A részvénytársaságok magánkézbe juttatásának a kuponos privatizáció volt a legfőbb módja. E módszer kidolgozóinak az volt az eredeti elképzelésük, hogy az összes vállalatot kuponos módszerrel adják el. A kuponos privatizáció első hulláma, amely 21 hónapot vett igénybe, 1993 júniusában zárult le azzal, hogy a vállalati részvényeket megkapták az egyéni befektetők és a befektetési alapok. A kuponos privatizáció révén közel 300 milliárd csehszlovák korona (több mint 10 milliárd dollár) értékű vagyont juttattak magánkézbe, ezen belül a Cseh Köztársaságra 203,2 milliárd csehszlovák korona jutott.

³¹⁷ Tulajdonosi program, amely a lakosságot is bevonja a kedvezményes részvényvásárlásba.

³¹⁸ A Világbank (World Bank) Washingtonban székelő pénzügyi intézmény. A Világbank elnevezést a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD), valamint a Nemzetközi Fejlesztési Társulás (IDA) jelölésére használják. A Világbank-csoport (World Bank Group) további három intézményt számlál: Nemzetközi Pénzügyi Társaságot (IFC), a Nemzetközi Beruházásbiztosítási Ügynökséget (MIGA) és a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központját (ICSID). Fő céljai közt szerepel a szegénység mértékének csökkentése, illetve hitelek biztosítása a fejlődő országok számára. Beruházási programokat készít elő, illetve pénzügyi tervének kidolgozásában vesz részt. Gyártási ismereteket ad át. Tanácsadói tevékenységet folytat. Támogatja a vegyesvállalatok létesítését.

a pénzügyi szektor reformjának sürgős szükségessége vörös vonalként húzódott végig a jelentésen.

Magyarországon a reál hitelkamatok³¹⁹ 10% fölött maradtak 1991-ban és 1992-ben. A növekvő likviditás ellenére a bankok visszafogták hitelnyújtásaikat a vállalati szektornak 1992-ben, miközben a betéti és a hitelkamatok közötti rés 4%-ról 11%-ra bővült. E jelenség mögött az húzódik meg, hogy Magyarország első kelet-európai orszádként vezetett be nyugati típusú csőd-, számviteli és banktörvényt. Az új törvények arra kényszerítettek sok magyar vállalatot és bankot, hogy szembesüljenek tényleges és korábban rejtett pénzügyi csődjükkel. Az OECD szerint 6 közül 1 bejegyzett vállalatot – amelyek a GDP 14%-át állították elő – érintett a csődtörvény. A nem teljesülő kölcsönökkel szembeni tartalékok növelésére és a tőke erősítésére a bankok növelték réseiket. De a magas hitelkamatok még valószínűbbé teszik a nem-fizetést, mivel csak a legínségesebb helyzetben levő vállalatok folyamodnak kölcsönért. Ez a folyamat vezetett 1992-ben Magyarországon „hitel szűkéhez”.

A bankok feltőkésítése majd segíthet csökkenteni a réseket, és ösztönzi a vállalatok hitelezését. Az OECD azonban rámutat: a költségvetési gazdálkodás itt konfliktusba került a bankkonszolidációval. Igaz, megjegyzi: „A problémák látható mérete nem jelenti azt, hogy Magyarország nehézségei nagyobbak lennének, mint másutt Közép- és Kelet-Európában; csupán annak jelei, hogy a dolgok itt előbb napvilágra kerülnek, mint máshol. Ez azt jelentheti, hogy a megoldásokat is gyorsabban találják meg, ha a kérdéseket és az intézkedéseket nyíltan vitatják és valósítják meg.”

Az állam nagy hitelfelvételi igénye erős nyomást gyakorol a kamatokra, és a magán hitelfelvevők kiszorításával fenyeget. A kincstárjegyek hozama, amely 1993 elején 13%-ra esett, 23%-ra ugrott vissza. A folyó fizetési mérleg és a költségvetés kettős deficitjével³²⁰ szembesülve a MNB szigorította pénzpoltikáját: július és szeptember között 17%-ról 22%-ra emelte overnight nyíltpiaci kamatát³²¹ – túl későn –, de amint Bod Péter elnök hangsúlyozta: a központi bank vár és megvizsgálja a helyzetet, mielőtt megint cselekedne. A pénzpoltikai szigorítást azonban politikailag nehéz fenntartani, ha a fizetési mérleg gazdaságilag kezelhetetlenné válik. A MNB 1991. évi függetlensége óta először került nyíltan összeütközésbe a Pénzügyminisztériummal: Míg a MNB attól tart, hogy nem tudja, illetve csak növekvő költségek mellett tudja

³¹⁹ A nominálkamat a megállapodás szerint fizetendő kamatot jelenti. Ezt fizetik például a lakástulajdonosok a jelzáloghitelre, és ezt kapják a megtakarítók a betéteik után. A hitelfelvevők a nominálkamatot fizetik, a megtakarítók pedig azt kapják meg.

³²⁰ Az ikerdeficit egy ország folyó fizetési mérleg hiányának és az államháztartás hiányának egyidejű fellépését jelöli. A 70-es, 80-as évtizedben a külkereskedelmi hiány mellé nagy költségvetési deficit is társult. Lásd: GIDAY 2021.

³²¹ egynapos hitelekre vonatkozó kamat

refinanszírozni a külföldi adósságot ilyen rossz folyó fizetési mérleg mellett, a Pénzügyminisztérium viszont nem tudja a költségvetési deficitet belföldi megtakarításokból finanszírozni. A veszély most az, hogy a kamatemelkedés elnyomja a fellendülést.

Magyarország problémái közül egyesek belföldi eredetűek. A privatizáció csaldást keltő üteme miatt sok nagyvállalat még állami kézben van. Az állami szektor által felhalmozott veszteségek és a gyakorlatlan bankárok által a magánszektorban adott rossz kölcsönök következtében sok állami bank technikailag fizetéképtelenné vált. Óriási tőkeinjekciókra van szükség, hogy tőkemegfelelési arányaikat a nemzetközileg megkövetelt minimális szintre hozzák. Szabó Iván pénzügyminiszter ugyanakkor hangsúlyozta: a kritikus hitelek nem feltétlenül a rossz gazdálkodással függnék össze, hanem sokkal inkább a bankrendszer átalakulására és az egykori KGST-piac összeomlására vezethetők vissza. 1992-ben a vállalati veszteségek 300 md Ft-ot tettek ki, s ennek következtében a bankok vállalati hiteleinek 30-35%-a rossz vagy kétes, ez azt jelenti, hogy 760 md Ft-ból 230 md Ft „problemátikus”, s ebből 110 md Ft „behajthatatlan”.

A magyar állam újabb 20 éves államkötvényeket bocsát ki 110 md Ft értékben a bankok feltőkésítésére. 1993-ban 8, 1994-ben további 2 bank tőkéjét emelik, így a sajáttőke-arány emelkedik. A legtöbb intézetnél az állam részaránya ennek megfelelően 75% fölé nő. A 8%-os tőkemegfelelési arány eléréséhez közel 300 md Ft tőkére van szükség. Az állam a bankrendszer megerősítésére össze is vonhat kisebb intézeteket, míg másokat privatizálnak, elsőik között a Budapest Bankot és a Magyar Külkereskedelmi Bankot.

A kelet-európai bankrendszer problémáit elemezve az Euromoney³²² kiemeli: azok nem teljesen a térség bankárainak hibáiból fakadnak; a múltban sokszor nem hoztak bankszerű döntéseket. Lengyelország, Magyarország és a volt Csehszlovákia eltérő utakat választott a rossz adósságok problémájának megoldására, noha vannak átfedések, pl. a Magyar Befektetési és Fejlesztési Rt. szerepe a cseh és szlovák Konszolidációs Bankéhoz hasonlatos. Míg a Cseh Nemzeti Bank tőkekövetelménye 1993-ra 6,25%, a Lengyel Nemzeti Bank a 7 legnagyobb banknál 12%-ot ír elő. Az eredmény nagy hitelszűke Lengyelországban. A bankárok konzervatívok lettek a hitelezésben, aminek következtében a hitelnyújtás az állami és a magánszektorban egyaránt csökken reálértékben. A hitelszűke különösen súlyos Szlovákiában, ami már a rendszer összeomlásával fenyeget: a vállalkozók nem jutnak hitelhez, mert a bankok vagy nem akarják odaadni a pénzt, vagy nem tudnak megfelelő biztosítékot kapni hiteleikre. A lengyel vállalatok a megtakarításaikból és nyereségükből, illetve az adóhatóságok elől eltitkolt pénzükből finanszírozzák magukat. Bár a magángazdaság a lengyel

³²² Az Euromoney egy angol nyelvű havi folyóirat, amely az üzlettel és a pénzügyekkel foglalkozik.

kibocsátás 2/3-át adja (az árnyékgazdaságot is beleszámolva), a 9 legnagyobb bank hiteleinek csak 25–35%-a jut rájuk. A Cseh Köztársaságban a vállalatok nettó hitel-felvétele az 1991. évi GDP 6,4%-áról 1992-ben 2,9%-ra csökkent. A magyar vállalatok 1991-ben a GDP 1,6%-ának megfelelő összeget vettek fel, de 1992-ben nettó viszsza-fizetőkké váltak a bankokkal szemben. A megtakarításokat Lengyelországban és Magyarországon a nagy költségvetési deficittek vitték el. Bár a kormányok politikái eltérnek, a bankok Lengyelországban, Magyarországon és a Cseh Köztársaságban ugyanúgy viselkednek. Mind félnek az új magánvállalatoknak való hitelezéstől, s a veszteségtartalékaik kiépítésére széles réseket kérnek fizetőképes ügyfeleiktől.

A kormányok most erőfeszítéseket tesznek a bankok és ügyfelek egészségesebb alapokra helyezéséről.

Lengyelország 1. és Magyarország 2. adókonszolidációs sémájának céljai azonosak. A bankoknak az állami tőkeinjekcióért cserébe segíteniük kell hitelfelvevőik átszervezésében. 1994. március 31-ig 7 lengyel bank egy 1 md \$-os átszervezési programban vesz részt, ami valószínűleg kevés lesz. Az LNB³²³ becslése szerint az összes lengyel bank megtisztítása 80 000 md Zł-ba³²⁴ (3,8 md \$) kerülne. Eddig két lengyel bankot – WKB és BRE – privatizáltak, a Bank Śląski³²⁵ eladását leállították. Magyarország sem valósította meg a BB és az MKB év végére kitűzött privatizálását. Csak a Cseh Köztársaság dicsekedhet azzal, hogy nagy bankjai magánkezekben vannak, igaz, ennek is megvannak a komplikációi. Mivel a bankok igazgatnak sok befektetési alapot, amelyek tulajdonában van részvényeiknek nagy része, ezek a tulajdonosok és a hitelezők érdekeit egyaránt képviselik. A privatizált bankok pedig még szigorúbbak lesznek a hitelezésben. A bankok feltőkésítése a költségvetés, illetve az államadósság szempontjából költséges megoldás. Lengyelországban valószínűleg optimista becslés szerint a bankok rendbetétele a GDP közel 3%-ába kerül (az USA-ban a takarékpénztárak szanálása 150 md \$-ba, a GDP 2,5%-ába került), Magyarországon és a Cseh Köztársaságban a költségek sokkal magasabbak lehetnek.

A kereskedelmi bankok száma Magyarországon 39-re, a Cseh Köztársaságban közel 50-re nőtt. A CNB-t egyes vezető cseh bankárok azért bírálták, hogy túl sok új bankot engedélyez, ezért a minimális tőkekövetelményt 300 m CZK³²⁶-ról 500 m

³²³ Lengyel Nemzeti Bank

³²⁴ Złoty: lengyel pénznem

³²⁵ Az ING Bank Śląski, rövidítve ING BSK (magyarul ING Sziléziai Bank) egy katowicei székhelyű lengyel bank. Többségi tulajdonosa az ING Group. A bankot Bank Śląski néven 1988-ban hozták létre a Lengyel Nemzeti Banktól való leválasztás eredményeként. 1991-ben alakították állami bankból részvénytársasággá, majd 1994-ben debütált a Varsói Értéktőzsdén. 1996 óta a bank többségi részvényese a holland ING-csoport. 2001-ben a Bank Śląski egyesült az ING Bank N. V. varsói kirendeltségével. Azóta a bank ING Bank Śląski néven működik.

³²⁶ cseh korona

CZK-ra emelték, s tervezik egyes kisebb egységek nagyobb intézetekké történő egyesítését is. Az LNB nem ad ki újabb banki engedélyeket, s a külföldieket a meglevőkben való részvételre ösztönzi. Magyarországon a külföldi bankok – amelyekre 1992-ben a teljes banki bevétel 20%-a jutott – nyereségesek, a többiek veszítenek. 1992-ben a belföldi 4 nagy bank együttes vesztesége 5,6 md Ft volt, ezzel szemben az 5 vezető külföldi bank 5,7 md Ft nyereséget könyvelt el. A belföldi bankok bevételeinek csökkenése következtében a külföldiek részaránya a 30%-ot is elérheti. A külföldi bankok azáltal, hogy a legjobb ügyfeleket viszik el, a belföldi bankokat a hitelezés még kockázatosabb szegmenseibe kényszerítik. A ciprusi Bank Research Eastern Europe ugyanakkor „A”-ra emelte a Magyar Külkereskedelmi Bank hitelminősítését, ami a legmagasabb szint Kelet-Európában.

Illúzió lenne azt hinni, hogy a bankok helyett majd a kelet-európai tőkepiacok játszanak nagyobb szerepet a vállalatok finanszírozásában, sőt a kelet-európai értékpapírpiacon elmaradnak a bankok mögött a finanszírozás biztosításában. A Budapesti Értéktőzsdén³²⁷ – amely Kelet-Európa legrégebbi és legnagyobb tőzsdéje – 47 tőzsdéügynökség és 46 bank tag, 59 értékpapírt forgalmaznak, ezen belül 25 részvényt, 16 államkötvényt, 11 kincstárjegyet, 6 befektetési alapot és 1 kárpótlási jegyet. Nem kétséges, hogy a tőzsde irányzatát a külföldiek határozzák meg; a forgalom 2/3-a külföldi befektetőkre jut. A magyar részvények forgalmának több mint 60%-a Bécsben bonyolódik le. A legtöbbet forgalmazott Fotexet Bécsben, Londonban, New Yorkban és Frankfurtban is forgalmazzák az OTC³²⁸-kereskedelemben. A Handelsblatt szerint a keleti befektetések nemcsak részvényekbe, hanem ingatlanokba is sokat ígérnek. Hasonló fejlődésre számítanak, mint Bécsben, amely a 80-as években még újonnan felemelkedő piac volt. A külföldi bankok, köztük a Creditanstalt³²⁹ fejlesztik a kelet-európai részvényekkel és más értékpapírokkal kapcsolatos ügygondnoki tevékenységüket.

Ugyancsak jó lehetőségek kínálóznak a kelet-európai biztosítási tevékenységben. Lengyelországban, Magyarországon és a volt Csehszlovákiában ma már 60 vállalat kínálja szolgáltatásait, és több száz belföldi és külföldi biztosítási ügynök nyitott irodát. A fokozódó nemzetközi verseny ellenére továbbra is a nagy állami biztosítók

³²⁷ A Budapesti Értéktőzsdén zajlik a magyar értékpapírpiacon a kereskedés teljes volumene és a Közép- és Kelet-Európai forgalom egy jelentős része is. A Budapesti Értéktőzsde történetének első hivatalos mérőköve az 1989 októberében hozott kormánydöntés, amely zöld jelzést adott az értékpapírtörvény elkészítésének.

³²⁸ A tőzsdén kívüli kereskedés a piaci szereplők közötti, tőzsdén nem forgalmazott pénzügyi tranzakciókat jelenti.

³²⁹ A Creditanstalt Rt.-t az Osztrák–Magyar Monarchia egykor volt legnagyobb bankja, a Creditanstalt alapította 1990-ben.

vezetnek a piacon. Kivétel Magyarország, ahol a szektor több mint 65%-a már külföldi tulajdonban van, s a biztosítótársaságok egyharmada 100%-ban külföldi. Lengyelországban és a Cseh Köztársaságban szintén vannak tervek a privatizálásra, de ezzel a „veszteségek” problémáját automatikusan nem oldják meg. Ezt mutatja Magyarország esete, ahol az ágazat 1991 óta veszteséges, igaz, a veszteségek 1991 óta egyre kisebbek. A veszteségek okai nemzetközi tendenciák, így az automatizálási költségek robbanása, valamint a szanálás költségei. Még a biztosnak tűnő életbiztosítási tevékenység sem megy úgy, mint ahogyan a nyugati vállalatok szeretnék, igaz, itt a fejlődési lehetőségek talán a legjobbak.

Magyarország eddig szerencsés volt a külföldi befektetők minősége tekintetében. Az országban üdvözölhet egy sor vezető multinacionális társaságot, köztük az Alcoa-t,³³⁰ az Electroluxot,³³¹ a General Electric-et,³³² a General Motorst,³³³ a Fordot,³³⁴ a Suzukit³³⁵ és az Unilevert.³³⁶ Mindannyian globális hálózatukba kívánják integrálni magyar leányvállalataikat, melynek során értékes know-how-t,³³⁷ technológiát és vezetési szakértelmet valósítanak meg. Az Electrolux, amely az első nyugati befektető volt, amely egy magyar vállalatot, a Lehel-t³³⁸ teljes egészében megvett, elégedett az üzlettel, nyeresége a vártnál kedvezőbben alakult (1992: 950 m Ft – +16,6%). A termelés – 1992-ben 665 000 db – az évtized közepére várhatóan eléri az 1 m db-ot. Az egy dolgozóra jutó termékmennyiség 1993 októberére elérte az 1,8-at, ami nem messze marad el a nyugat-európai 2-től. Közben a munkaerő létszámát 4800-ról 3200-ra csökkentették. A siker oka részben az, hogy a Lehel már 1979 óta szállított hűtőket az Electroluxnak, miközben sikerült megtartania a magyar piacot is. A Magyar Suzukinál ugyanakkor a nagy veszteség miatt 11,7 md Ft-ra emelték az

³³⁰ Az Alcoa adminisztratív megoldásokat és üzleti szolgáltatásokat nyújt Európában.

³³¹ Az Electrolux AB svéd multinacionális háztartásigép-gyártó vállalat, székhelye Stockholm.

³³² A General Electric Company 1892-ben alapított amerikai multinacionális vállalat, székhelye Bostonban található.

³³³ A General Motors Company amerikai multinacionális autógyártó vállalat, amelynek központja Detroitban található.

³³⁴ A Ford Motor Company amerikai multinacionális vállalat, amelyet Henry Ford 1903. június 16-án alapított. A világ egyik legnagyobb ipari vállalatának fejlődése szorosan összekapcsolódik az Amerikai Egyesült Államok XX. századi ipari fejlődésével.

³³⁵ A Suzuki Motor japán multinacionális cég, mely fő jövedelmét autók és motorkerékpárok gyártásával szerzi be.

³³⁶ Az Unilever brit multinacionális fogyasztási cikkeket gyártó cég Londonban. A vállalat termékei között szerepelnek élelmiszerek, üdítők, tisztítószeresek, illetve tisztálkodási és kozmetikai termékek.

³³⁷ Közkinccsé nem vált gazdasági, műszaki vagy szervezési ismeretet, amely a gyakorlatban felhasználható. A know-how forgalomképes, átruházható.

³³⁸ A Lehel magyar elektronikai márka, amely főleg hűtőszekrényekkel kapcsolatban volt ismert. A jászberényi Lehel Hűtőgépgyár gyártotta. Az állami vállalat privatizációja, 1991 óta a cég a svéd Electrolux-csoport része.

alaptőkét, amivel a Suzuki Motor eredeti 5,5 md Ft-os részesedése, amellyel a vállalatot 1991-ben a legnagyobb kelet-európai japán beruházásként alapították, több mint kétszeresére emelkedett. A Suzuki a veszteséget a forint jennel szembeni leértékelődésének tulajdonítja, ami megdrágította az importot, és megnövelte a Magyar Suzuki jen hitelfelvételének terheit. A cél most a belföldi tartalom 50%-ra és az EU tartalom 10%-ra emelése. A gyár ugyan talál vevőket a Swiftekre, a személyzet azonban elégedetlen az alacsony bérek és a magas követelmények miatt. Japán vállalatok eddig csak 100 m³³⁹ \$-t fektettek be Magyarországon, ami az összes külföldi közvetlen beruházás alig 2%-a, igaz, a japán statisztikákban 3-szor ekkora összeget mutatnak ki, hozzászámítva a japán vállalatok által felvett hiteleket is. Az 5,5 md \$ külföldi befektetés több mint 10%-a amerikai vállalatokból származik. Most viszont a NAFTA³⁴⁰ megállapodással az USA valószínűleg többet ruház be Mexikóban és Latin-Amerikában – vélik a Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Ügynökségnél.³⁴¹ Az ÁVÜ adatai szerint az eddig privatizált 250 állami nagyvállalatnál a külföldi részarány 138 md Ft-ot ért el. Ebből 73 céget 42,13 md Ft-os részesedéssel osztrák vállalatok szereztek meg. Ezzel Ausztria e téren egyértelműen az első helyen áll. És az osztrák cégek beruházási kedve töretlen, igaz, bírálják az október 1-től kért KERMI³⁴²-igazolást, ami súlyos nem vámjellegű kereskedelmi korlátozásnak bizonyult. Pozitív hatások várhatók ugyanakkor Magyarország és az EFTA³⁴³ között kötött szabadkereskedelmi megállapodás életbe lépésével, amely kedvezőbb az Európai Unióval kötöttnél. Eszerint a legtöbb termékcsoportnál október 1-től azonnal megszűntek a vámok és más kereskedelmi korlátozások; fokozatos leépítés csak az ún. érzékeny termékeknél van. Ausztria esetében – amelynek Magyarország legfontosabb kereskedelmi partnere Kelet-Európában, 27%-os részaránnyal az osztrák keleti kereskede-

³³⁹ millió

³⁴⁰ Az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény, North American Free Trade Agreement, rövidítve: NAFTA, az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és Mexikó között 1992. december 17-én aláírt, 1994. január 1-jén életbe lépett szabadkereskedelmi megegyezés. Célja elsősorban a tagországok közötti kereskedelmi és beruházási akadályok lebontása. Célkitűzései: piac létrehozása a tagországok áruinak és szolgáltatásainak, a piac liberalizációja, új munkalehetőségek teremtése és a vállalataik versenyképességének erősítése a világpiacon.

³⁴¹ A rendszerváltoztatás utáni években a Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Ügynökség a nemzetközi élmezőnybe tartozott. A Világbank által készített rangsorban pedig az előkelő 14. helyet érte el a vizsgált 181 nemzeti befektetésösztönző intézmény között.

³⁴² Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézet

³⁴³ Az Európai Szabadkereskedelmi Társulás, European Free Trade Association, rövidítve EFTA, 1960. január 4-én aláírt szabadkereskedelmi övezet, alternatíva azon országok számára, amelyek nem kívántak (illetve nem tudtak) csatlakozni az akkori Európai Szén- és Acélközösséghez (a mai Európai Unióhoz).

lemben – ide tartoznak a textíliák és az acéltermékek, Norvégiánál és Svédországnál a vegyszerek is.

A külföldi befektetőket mindazonáltal már nem ugyanúgy fogadják Magyarországon, mint régebben. A kormány 1992. évi privatizációs irányelvei kikötötték, hogy a magyar ajánlattevőt kell előnyben részesíteni, ha az ajánlat azonos a külföldi versenytársával. Már voltak is esetek, amikor külföldi ajánlattevők vesztek kisebb magyar versenytársakkal szemben. Az United Distillers³⁴⁴ multinacionális óriás minden várakozás ellenére alulmaradt a Magyar Likőripari Vállalat³⁴⁵ megszerzésében a Zwackkal³⁴⁶ szemben. Emellett a visszaélés gyanúja miatt felülvizsgáltnak néhány korábbi privatizációt is. A külföldi befektetőket egyesek azzal vádolják, hogy a helyi verseny kiiktatása miatt vásárolnak vállalatrészt Magyarországon. Két esetben a külföldi tulajdonosokat korrupcióval vádolták. Az átmenet időszakában tipikus reakció a fokozott érzékenység a korrupcióval és a növekvő vagyoni különbségekkel szemben.

Az ENSZ EGB³⁴⁷ szerint a külföldi beruházások értéke Magyarországon 1993 közepén elérte a 3 md \$-t, s a külföldi részesedésű vállalatok a nemzetgazdaság domináns erői lettek, magyar vállalatok 1/5-ét és a hozzáadott érték 1/6-át alkotva. Általános teljesítményük azonban gyenge: nettó nyereségük 1992-ben 2/3-dal csökkent az előző évhez képest, igaz, a tisztán magyar vállalatok még nagyobb visszaesést szenvedtek. A legnagyobb romlásra a feldolgozóiparban került sor, amelyre a külföldi beruházások 55%-a jut. A legnagyobb befektetők Magyarországon – amely továbbra is a legtöbb tőkét kapja Kelet-Közép-Európában – Németország (18,4%), Ausztria (18%), Belgium (16%); az USA részesedése kb. 5%. A legnagyobb számú külföldi beruházás a nagy- és kiskereskedelembe van, az összes vállalat közel 20%-a, a hozzáadott érték 15%-ával. A nyereség meredek csökkenése ellenére a külföldi vállalatok 1993-ban 25%-kal növelték osztalékukat; az osztalék a bruttó üzemi nyereség kb. 11%-át tette ki.

³⁴⁴ Az United Distillers skót cég volt, amelyet 1987-ben alapítottak, a szesziparban érdekelt.

³⁴⁵ Az 1961-ben létrejött Magyar Likőripari Vállalat öt budapesti gyáregységgel rendelkezett. A gyár többszöri átszervezés után 1984-ben önállósult Budapesti Likőripari Vállalat (BULIV) néven.

³⁴⁶ A Zwack J. és Tsa. 1840-ben alakult. Az Unicumot a gyártó legendáriuma szerint 1790-ben alkotta meg II. József udvari orvosa, a család egyik őse. A Soroksári úti üzem az 1890-es évektől működik. A cég fénykorában több mint 200féle italt gyártott, és Közép-Európa egyik legjelentősebb szeszfőzdéje volt. A II. világháború során megsérült gyárat helyreállítása után, 1948 őszén államosították, de a család hamis receptet adott át az államnak, majd elhagyták az országot, és Olaszországban kezdték előállítani az Unicumot. Zwack Péter 1970-ben vette át az olaszországi cég irányítását, majd a 80-as évek végén visszavásárolta családi tulajdonát, és megkezdte az eredeti Zwack Unicum újbóli magyar gyártását. 1991-ben aztán a teljes BULIV-ot privatizálta, és megalakult a Zwack Unicum Rt. A rendszerváltás óta eltelt évtizedekben szívós marketingmunkával ismét szilárd branddé vált a Zwack, számos hagyományos recept és más új recept alapján készített italt állítva elő.

³⁴⁷ ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának (ENSZ EGB)

A Deutsche Telekom³⁴⁸ és az Ameritech³⁴⁹ Matávba³⁵⁰ történt 30%-os bevásárlása 875 m \$-ral az eddigi legnagyobb kelet-európai beruházás lett, Magyarországon messze elhagyva az eddigi legnagyobb, General Electric által eszközölt 150 m \$-os Tungsramban eszközölt beruházást. A Matávért fizetett ár – amelyet 2,92 md \$-ra értékelték – éles versenyt tükröz a három csoport, az említett Magyar Com, az Euro Telecom Hungary és a Duna Telecom között. Az értékelők döntését a Deutsche Telekom keletnémet telefonhálózat korszerűsítésében szerzett tapasztalata vezérelte. A német vállalat ezzel először részesedik egy külföldi távközlési vállalatban. A Matáv az első kelet-európai távközlési vállalat, amelyet eladtak; Görögország visszalépett távközlési vállalata eladásától, s a következő kelet-európai hasonló lehetőség 1994 végén a cseh távközlési vállalat privatizálása lehet. Magyarország, mint a térség gazdaságilag legfejlettebb országa a legjobb hely lehet a távközlési kapcsolatok bővítésére: optimális összeköttetést biztosít Nyugat-Európa és Moszkva, ill. Románia és Ukrajna között. A dél-amerikai távközlési privatizálásokkal ellentétben a magyar állam többségi részesedést tart fenn. Az EBRD³⁵¹ 52,7 m Ecu-s – az IFC-vel együtt összesen 90 m \$ – beruházást hagyott jóvá a Matáv számára, s 5,7 md Ft-ért konvertálható elsőbbségi részvényeket vásárol, amelyeket 1994-ben közönséges részvényekre vált át a sikeres ajánlattevő által most fizetett árhoz hasonló áron. A Matáv értékét emelte az 5 éves 100%-os és a következő 5 éves 60%-os adókedvezmény. Jó fejlődési lehetőséget biztosít Magyarország alacsony telefonellátottsága: 100 főre 15 telefonvonal jut a kontinentális európai 40-es átlaggal szemben. A Telekom számításai szerint Magyarország kilábal 4 éves recessziójából, és a GDP évi 3,5%-kal nő. Ez vonalanként közel 2000 \$-os értéket von maga után, ami az inflációval kiigazítva hasonló a latin-amerikai távközlési privatizációknál fizetett árhoz. Magyarország hosszú távú kilátásait a jelenlegiekkel ellentétben pozitívan ítélik meg. Az OECD novemberi budapesti konferenciáján a Master Food cég által ismertetett előrejelzés szerint az ország 1998–2000-re Európa integráns részévé válik, s eléri Ausztria 1993. évi szintjét.

³⁴⁸ A Deutsche Telekom német távközlési vállalat, amelynek székhelye Bonnban található.

³⁴⁹ Az Ameritech Corporation amerikai távközlési vállalat.

³⁵⁰ A Matáv Magyar Távközlési Rt. 1991. december 31-én alakult meg, a Magyar Posta három részre válásával 1989 decemberében létrejött önálló távközlési vállalat jogutódjaként. A társaság 1993 végéig 100%-os állami tulajdonban maradt.

³⁵¹ 1991-ben alapították meg a londoni székhellyel működő Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankot (EBRD – European Bank for Reconstruction and Development), azzal a céllal, hogy a létrehozott nemzetközi pénzügyi intézmény segítse és támogassa a közép- és kelet-európai országok piacgazdaságra történő átállását a hidegháború lezárultát követően.

IFC investments in Hungary^a

Company	Sector	Investment, \$ m
Agroferm Hungarian–Japanese Fermentation Ltd.	Agriculture/food processing	11.3
Budapest Bank	Finance	25.9
Dexter Mould Making Co.	Machinery	4.2
Dunatyr Polisztirol	Chemicals	18.0
Euroventures Hungary	Finance	2.7
First Hungarian Investment Consultants	Finance	na
First Hungary Fund	Finance	7.5
Magyar Suzuki	Automotive	39.3
Nomura Hungarian Investment Bank	Finance	1.5
Salgótarján Glass Woll	Construction materials	5.5
Tetra Pak Hungary	Packaging	10.5
Unicbank	Finance	10.0
Westel Radiotelephone	T telecommunications	15.0

^aAs of June 30, 1993.

Forrás: MTI–Econews

TOP 50 foreign investment commitments³⁵²

Ranks	Investor	Nationality	Hungarian partner or venture	Sector	Type	Year	Size of major share-holding	Investment in \$
1	General Electric	US	Tungsram	Lighting	Privatisation	1990	100%	\$ 550 m
2	Volkswagen-Audi	Germany	Audi Hungaria Motor	Car engines	Greenfield	1993	100%	\$ 420 m
3	US West International	US	Westel, Westel 900	Cellular telephony	Joint venture greenfield	1990	49%	\$ 330 m
						1993	51%	
4	General Motors	US-Germany	GM Hungary	Cars and components	Joint venture greenfield	1990	67%	\$ 300 m
5	Suzuki, C Itch, International Finance Corporation	Japan, international	Magyar Suzuki	Cars	Joint venture greenfield	1991	60%	\$ 250 m

³⁵² Forrás: FT statistics

Ranks	Investor	Nationality	Hungarian partner or venture	Sector	Type	Year	Size of major share-holding	Investment in \$
6	PTT Netherlands Telecom Denmark and other Scandinavian operators	Varlous	Pannon GSM	Mobile telecoms	Joint venture greenfield	1993		\$ 250 m
7	Allianz	Germany	Hungária Biztosító	Insurance	Joint venture	1990	67%	\$ 220m
8	Trasaroute International, Banque Nationale de Paris, Caisse des Depots Strabag	France, Austria	Hungarian Euro-Expressway	Motorway Construction and operation	Concession	1993	67%	\$ 200m
9	Alcoa	US	Kofem (Hungalu subsidiary)	Alumínium	Joint venture	1992	51%	\$ 165 m
10	Ferruzzi, Unilever	Italy, Netherlands-UK	NMV	Food and detergents	Privatisation	1992	90%	\$ 160 m
11	Prinzhorn Group	Austria	Dunapack, Halaspack, Szolnok Paper Mill	Paper	Joint venture	1990	40%	\$ 160 m
12	Ansaldo, supsidiary of IPd	Italy	Ganz-Ansaldo	Electrical engineering	Privatisation	1990	75%	\$130 m
13	PepsiCo International	US	FAU	Soft drinks	Privatisation	1993	79%	\$ 115 m
14	Guardian Glass	US	Hunguard	Glass	Joint venture	1989	100%	\$ 110 m
15	Alitalia, Simest	Italy	Malév Hungarian Akin**	Airline	Privatisation	1992	35%	\$ 110 m
16	Hungarian Investment Company	UK	Nicex, others	Varlous	Portfolio investments	1990	-	\$ 100 m
17	Sanofi	France	Chinoín	Pharmaceuticals	Privatisation	1990	51%	\$ 100 m
18	Ford	US	Ford Hungaria	Car components	Greenfield	1991	100%	\$ 100 m

Ranks	Investor	Nationality	Hungarian partner or venture	Sector	Type	Year	Size of major share-holding	Investment in \$
19	Sara Lee - Douwe Egberts	US	Compack	Coffee	Privatisation	1991	100%	\$ 100 m
20	Coca-Cola Amatill	Australia	Budapest Likoripari V. others	Soft drinks	Privatisation	1991	100%	\$ 100 m
21	Kempinski, Dresdner Bank	Germany	Grand Hotel Corvinus Kempinski	Hotel	Greenfield	1987	85%	\$ 95 m
22	Nestle	Switzerland	Nestle Intercsokolade	Confectionery	Privatisation	1991	97%	\$ 94 m
23	Siemens	Germany	Telefongyar, others	Telecoms equipment	Privatisation	1991	100%	\$ 94 m
24	Banca Commerciale Italiana, Bayerisch Vereinsbank.	Italy, Germany,	Central European International Bank Group	Banking	Joint venture	1979	64%	\$ 87 m
-	The Long-Term Credit Bank of Japan, The Sakura Bank, Societe Generale	Japan, France	-	-	-	-	-	-
25	First Hungary Fund	US	Various	Various	Portfolio Investments	1990	-	\$ 80 m
26	Stollwarck	Germany	Budapest Confectionery Company	Confectionery	Privatisation	-	70%	\$ 80 m
27	Marriott, GiroCredit, others	US, Austria	Duna Intercontinental	Hotel	Privatisation	1992	90%	\$ 77 m
28	Agrana	Austria	Hungrana	Sugar, starch	Privatisation	1990	53%	\$ 70 m
29	Hoechst - Messer Griesheirn	Germany	Oxygen and Dissolved Acetylene Co	Industrial gases	Privatisation	1991	97%	\$ 70 m
30	Vöest-Alpine	Austria	Dunai Vasmu	Steelmaking	Privatisation	1992	50%	\$ 70 m
31	Ferruzzi – Beghin-Say	Italy (France)	Matravidek, Szerencs, Szolnok sugar factories	Sugar	Privatisation	1991	40%	\$ 70 m
32	Reemtsma	Germany	Debreceni Dohanygyar	Cigarettes	Privatisation	1992	85%	\$ 68 m

Ranks	Investor	Nationality	Hungarian partner or venture	Sector	Type	Year	Size of major share-holding	Investment in \$
33	Electrolux	Sweden	Lehel	Fridges	Privatisation	1991	100%	\$ 65 m
34	Total	France	-	Petrolstations, propane-butanegas distribution	Greenfield Privatisation	-	-	\$ 65m
35	Brittash-American Tobacco	UK	Pécsi Dohanygyar	Cigarettes	Privatisation	1991	51%	\$ 60 m
36	Hungarian American Enterprise Fund	US	-	Various	US govt -supported equity Investments fund	1990	-	\$ 60 m
37	Sarp industries	France	Dorog Refuse incinerator	Pharmaceutical waste treatment	Privatisation	1993	52%	\$ 60 m
38	Philip Morris	US	Egri Dohanygyar	Cigarettes	Privatisation	1991	80%	\$ 60 m
39	Amyturn	Belgium	Szabad-egyhazi Distilling Company	Distilling	Privatisation	1991	99%	\$ 60m
40	Julius Meinl	Austria	Csemege Meinl	Retail	Privatisation	1991	51%	\$ 59 m
41	Aral	France	-	Petrolstations	Greenfield	-	-	\$ 57 m
42	Skanska	Sweden	East-west Buisness Centre	Office Development	Greenfield	-	-	\$ 56 m
43	European Bank for Reconstruction and Development	Financial Institution	Various	Telecoms various	-	1992	-	\$ 55 m
44	Columbian Chemicals	US	TVK	Carbonblack	Joint venture	1993	60%	\$ 55 m
45	Institutional Investors	US	Fotex	Retall	Share placement	1991	32%	\$ 54 m
46	Accor	France	Pannonia Hotels	Hotels	Privatisation	1993	51%	\$ 52 m
47	Tengermann	Germany	Skala-Coop Kozert	Retall	Privatisation	1989-92	-	\$ 50 m

Ranks	Investor	Nationality	Hungarian partner or venture	Sector	Type	Year	Size of major share-holding	Investment in \$
48	Primagaz, Calorgaz (In JV Pamgas)	France, UK	Primagaz Rt.	Bottled propane-butanegas	Privatisation	1992	51%	\$ 50 m
49	Tetra-Pak	Sweden	Tetra-Pak, Hungary	Packaging	Greenfiled	1992	100%	\$ 50 m
50	Atax	US	Ikarus	Busee	Privatisation	1991	30%	\$ 50 m

Major Insurance companies in Hungary

Company	Major shareholder %	Yearformed
AB-Aegon	Aegon, Netheriands (75%)	1992
AHICO/First American International	American International Group, USA (88%)	1990
Argosz	ABB, Belgium (51,8%)	1992
Atlasz Travel	AB-Aegon (36,4%) & Colonia Versicherung, Germany (12,6%)	1988
Colonia	Colonia Versicherung (100%)	1990
Europa-GAN	Groupe des Assurances Nationales/GAN, France (90%) & SAI, Italy (10%)	1990
Generali	EA Generali, Austria (80%) & Assicurazioni Generali, Italy (20%)	1990
Gloria	Mare Assicurazioni, Italy (51%)	1991
Hungaria	Allianz Holding, Germany (65%)	1986
Nationale-Nederlanden	Nationale-Nederlanden, Netherlands (100%)	1991
OTP-Garancia	Orszagos Takarékpénztár/OTP, Hungary (100%)	1988
Providencia	Erste Allgerneine Generali, Austria (75%)	1990
Signal	Signal Unfall, Germany (59%)	1993

Source: Association of Hungarian Insurance Companies (MABISZ).

(Financial Times, október 19., 29., november 1., 17., 18., 23., december 11., 13., 14., 15., 16., 19., 10., 21.; Neue Zürcher Zeitung, december 3., 4., 15., 16., 21., 24.; Frankfurter Allgemeine Zeitung, november 24., december 2., 14., 15., 16., 20., 21.; Blick durch die Wirtschaft, december 23.,27.; Handelsblatt, október 29., november 3., 23., 30., december 8., 14., 22.; Die Presse, november 3., 20., 25., december 4-5., 11., 14., 15., 20., 21., 23.; The Wall Street Journal, október 29–30., november 3., december 3–4., 13., 14., 17–18., 20., 22.; International Herald Tribune, december 14., 20.; East-

West, november 12., 30., december 15.; The Economist, november 27., december 18.; Business Eastern Europe, november 15., december 13.; Central European, november; Business Central Europe, november; Global Finance, december; International Financing Review, október 23., november 6.; Institutional Investor, november; Euromoney, december)

Vélemények a magyar kötvénykibocsátásokról

Az International Financing Review³⁵³ 1993. december 18-i száma, a kelet-európai, ezen belül a magyar kötvénykibocsátásokat elemezve megállapítja: a nagy és vonzó kibocsátásokra számító bankárok 1993-ban minden bizonnyal csalódtak Kelet-Európában. Az egyetlen kivételt a Magyar Nemzeti Bank rendszeres kötvénykibocsátásai jelentik. Az általános csalódást különösen „elősegítették” az olyan hírhedtté vált ügyek, mint a Skoda-gyár³⁵⁴ számára szervezett 1,4 md DM összegű szindikált hitelnyújtás³⁵⁵ – aláírás előtti napon történt – megghiúsulása, vagy a két magyar privatizációs ügynökség közötti háború, ami az egyik vezetőjének távozásához vezetett. Ilyen volt továbbá a lengyel adósságátütemezési tárgyalások sikertelensége és az is, hogy az orosz kormány megszigorította a külföldi bankok tevékenységét. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne lettek volna kisebb üzletek.

A régió gyenge teljesítményéhez nagyban hozzájárult a belföldi tőkepiacok kiépítésének nehézsége s az, hogy az elmúlt néhány évben sok gyakorlatlan bankár, vállalati pénzügyes és állami tisztviselő került vezető beosztásba. Magyarország viszont messze túlszárnyalta szomszédait a kifinomult pénzügyi technikák alkalmazásában, s ezért a legjobb üzleti lehetőségeket nyújtotta 1993-ban a befektetési bankárok számára. Ironikus módon éppen az ország gyenge gazdasági teljesítménye volt az, ami arra ösztönözte a Magyar Nemzeti Bankot, hogy felgyorsítsa mind a hazai, mind az offshore³⁵⁶ piacok fejlődését. Az MNB az év során 15 esetben jelent meg a nemzetközi kötvénypiacokon, és összesen több mint 4 md \$-t vett fel, ami éves rekordot jelent az

³⁵³ Az International Financing Review gazdasági periodika a tőkepiaci és befektetési banki hírek, elemzések és kommentárok vezető forrása.

³⁵⁴ A Škoda Auto járműgyártó vállalat Csehország legnagyobb személyautógyára, a Volkswagen cégcsoport tagja. 1990-ben az állami céget részvénytársasággá alakították, majd 1991-ben privatizálták.

³⁵⁵ Olyan nagyhitel, mely nyújtásának kockázatát egy bank nem tudja, vagy nem akarja felvállalni, ezért a hitel nyújtására egy bankokból álló konzorciumot (szindikátust) szervez. Az adóssal szemben több hitelnyújtó áll, megosztva a terheket és a kockázatot.

³⁵⁶ Azon vállalatok tartoznak ebbe a kategóriába, melyek a cégbejegyzés országában nem folytatnak tevékenységet. Az adóparadicsom helyszíneken bejegyzett offshore vállalatok esetében társasági adó egyáltalán nincs, a vállalatoknak csak egy nagyon alacsony fix összegű adót kell fizetniük évente.

ország külföldi kölcsönfelvételének mértékét tekintve. A BB+/Bal.,³⁵⁷ azaz még nem befektetési fokozatot jelentő minősítésű MNB nemcsak egyszerűen „elnyelte” a fizetési mérleg előre jelzettnél jóval nagyobb hiányának finanszírozására felvett pénzeszközöket, hanem Hárshgyi Frigyes³⁵⁸ vezetésével néhány valóban merészen bravúros ügyletet sikerült tető alá hoznia és egy sor, számára új valutában és piacon tőkéhez hozzájutnia. Az MNB-nek ráadásul sikerült – majdnem 5 év elteltével – visszatérnie a szindikált hitelek piacára négy 150 m \$-os 8 éves eurokölcsönrel, 1 7/8%-kal a Libor³⁵⁹ fölötti kamatfelárral,³⁶⁰ a CIB,³⁶¹ a Commerzbank,³⁶² a Bayerische Vereinsbank,³⁶³ a Société Générale,³⁶⁴ az LTCB és a Sakura Bank³⁶⁵ szervezésében – erőteljes túljegyzést váltva ki a befektetni szándékozók részéről. Az MNB-nek a nemzetközi tőkepiacokon sikerült lejjebb nyomnia a spreadeket,³⁶⁶ hosszabbítani a lejáratokat. A német márkapiacra pl. három, egyenként 1 md DM összegű kötvénykibocsátást hajtott végre, olyan lejáratokkal, amelyek elfogadtatása néhány évvel ezelőtt még lehetetlen lett volna. A harmadik esetben mindössze 223 bázispontos spreadet ígért a 10 éves lejáratú német államkötvények hozama fölött, ami több mint fél százalékkal alacsonyabb, mint a DM piacon egy évvel ezelőtt kialakult felár. Az MNB 1993-ban piacra dobott kötvényeket schillingben, jenben, svájci és francia frankban, font sterlingben, USA-dollárban és pesetában is. A kötvénykibocsátások szervezői egyetlen esetben sem panaszkodtak eladatlan papírok vagy túlságosan agresszív árképzés

³⁵⁷ A hitelminősítők módszertana alapján a BB+ besorolás stabil környezetet, valamint Magyarország külső sérülékenységének csökkenését jelenti.

³⁵⁸ Hárshgyi Frigyes magyar jogász, bankár 1965–96 között a Magyar Nemzeti Banknál dolgozott, 1982–85 között ügyvezető igazgatóhelyettes, 1990–1996 között alelnök és a Jegybanktanács tagja.

³⁵⁹ Londoni bankközi deviza referencia-kamatláb, amelyet a bankközi piaci szereplők meghatározott periódusra egymás között irányadónak tekintenek.

³⁶⁰ A referencia-kamatláb felül a hitelkamat részeként fizetendő kamat, a hitelkamat és a referencia-kamat különbségeként meghatározott kamatrész.

³⁶¹ A CIB Bank magyarországi kereskedelmi bank, az Intesa Sanpaolo Csoport leányvállalata. A bank szolgáltatásai társas vállalkozások, intézmények, önkormányzatok és egyéni vállalkozók, valamint lakossági ügyfelek számára nyújt szolgáltatásokat.

³⁶² A Commerzbank AG univerzális német bank, amelynek központja Frankfurt am Mainban található. A 2019-es pénzügyi évben a bank a mérlegfőösszeg alapján a második legnagyobb volt Németországban.

³⁶³ A Bayerische Vereinsbank AG jelentős német bank, amely a bajorországi üzleti tevékenységre összpontosított. 1998-ban egyesült a Bayerische Hypotheken- und Wechsel-Bank AG-vel, és megalakult a Bayerische Hypo- und Vereinsbank AG.

³⁶⁴ A Société Générale az egyik legfontosabb francia bank.

³⁶⁵ A Sakura Bank az 1990-es években a nagy-tokiói térség jelentős vállalati és lakossági bankjává vált, és számos tőzsdei ügylet után a legnagyobb lakossági bank lett Japánban, beleértve a lakáshitel- és befektetési alapok értékesítésének területét is.

³⁶⁶ A spread jelentése a tőzsdén: a kereskedés eladási és vételi árai közötti különbség. Más szóval, a spread a kereslet és kínálat közötti árkülönbség (eladás és vétel).

miatt. A bank legmerészebb „húzását” a jenki piacon hajtotta végre. 1993 októberében 20 éves lejáratú jenki kötvényt bocsátott ki egy héttel egy 10 éves lejáratú, ugyan-csak jenki kötvény piacra dobása után. Az utóbbi felára, a 255 bázispont meglehető-sen agresszívnek látszott, ám érdekes módon a hosszabb lejáratú értékpapír is ugyanezzel a spreaddel került piacra a Morgan Stanley kizárólagos szervezésében, s hírek szerint néhány nap alatt elkelt. A kötvényeket előzetes bejelentés (self regist-ration) mellett bocsátották ki (ez azt jelenti, hogy az értékpapírok valójában csak egy megfelelően kedvező későbbi időpontban kerülnek piacra).

Eközben Magyarországon a belföldi kötvénypiac sem volt kevésbé aktív, mivel a költ-ségvetési hiány mértéke 1994-ben 1 md US \$-ral is meghaladhatja azt a szintet, amit a Nemzetközi Valutaalap még elfogad. Az utóbbi két év rendszeres kincstárjegy- és államkötvény-kibocsátási programjai nyomán – úgy tűnik – Magyarország az egyetlen ország Kelet-Európában, ahol létezik már olyan állampapír, amelynek kondícióihoz, mint irányadókhoz az egyéb papírokéi igazodnak, és megbízható hozamgörbe is elő-revetíthető. E körülmény tette lehetővé a befektetési bankok számára, hogy CP³⁶⁷- és rögzített kamatozású kötvénykibocsátásokat is szervezzenek. A magyar adósságok pia-cát egyértelműen a CS FB³⁶⁸ és a Citibank³⁶⁹ uralja, míg a második vonalban a Daiwa-MKB,³⁷⁰ az ING Bank³⁷¹ és a Talentum (a Magyar Hitel Bank leányintézete) tevékeny-kedik. A megfelelő számú állampapír lehetővé tette a Daiwa-MKB számára, hogy megalkossa a Kelet-Európában eddig egyetlen rövidlejáratú rögzített kamatindexet.³⁷²

³⁶⁷ Commercial paper: vállalati rövid lejáratú kötvény, kereskedelmi kötvény.

³⁶⁸ A Credit Suisse Group AG Svájcban alapított globális befektetési bank és pénzügyi szolgáltató cég. Székhelye Zürichben található, a világ összes jelentősebb pénzügyi központjában irodákat tart fenn, egyike annak a kilenc globális banknak, amelyek komplex befektetési banki, privátbanki, vagyón-kezelési szolgáltatásokat nyújtanak.

³⁶⁹ A Citibank magyarországi kereskedelmi bank, amely működését 1985-ben kezdte meg. Tulajdonosa az írországi Citibank Europe, az amerikai Citibank európai leányvállalata. Az 1985 és 1995 közötti időszakban főként magyarországi nagyvállalatoknak és multinacionális cégeknek nyújtottak banki szolgáltatásokat.

³⁷⁰ Magyar brókerház, a Daiwa–MKB Befektetési és Értékpapír-forgalmi Rt. 1992 novemberében publikálta először azt a rövidtávú állampapír-hozamindexet, amely az Államadósság Kezelő Központ által tartott 1, 3 és 6 hónapos diszkontkincstárjegy-aukciókon kialakult átlaghozamokon alapult.

³⁷¹ Az ING Group N. V. (ismertebb nevén ING) holland eredetű globális pénzügyi szolgáltató, mely befektetéssel, nyugdíjjal, biztosítással foglalkozik. A Fortune Global 500 szerint 2012-ben az ING a világ legnagyobb banki/pénzügyi szolgáltatások és biztosítási konglomerátuma bruttó bevétel szerint, ami meghaladja az évi 150 000 000 \$-t. A csoport egyben világszinten 18. helyen áll össz-bevétel szerint. 2009-ben az ING több mint 85 millió egyéni és intézményi ügyfelet szolgált több mint 45 országban. A cég munkatársainak száma pedig meghaladta a 100 000-et.

³⁷² A kamatindex a kamaton alapuló index a pénzügyi eszköz vagy pénzügyi eszközök kosara. A ka-matindex a viszonyítási alap a kamatláb kiszámításához, amelyet a hitelezők a pénzügyi termékekre, például jelzálogkölcsönökre számíthatnak fel.

Az évvégi összefoglaló értékelés mellett az International Financing Review – és időnként más szaklapok is – külön is értékeli az egyes kibocsátásokat azok megtörténte után. Lássunk ezekből néhányat:

Az 1993. október 12-én az MNB által kibocsátott 1 md FFr-os eurokötvény³⁷³ kibocsátását a vezető szervező, a Crédit Lyonnais³⁷⁴ rendkívül szép, eredményes üzletnek nevezi, amiben ritkán van része vezető szervezőnek. A papírok ugyanis igen gyorsan a végső befektetőkhez kerültek és a FFr-piacon ezt nem sok ügyletről lehet elmondani. Sokat javult a piacnak Magyarországról mint hitelfelvevőről alkotott véleménye, a befektetők pedig igen vonzó üzletként tartják számon a kibocsátást. A befektetők francia intézményekből kerültek ki, és jó volt látni a magyar kötvények iránti fogadóképességüket. A garanciaszindikátus³⁷⁵ tagjai szintén rendkívül sikeresnek tartják a kibocsátást, különösen azért, mert jól ismerik az adóst DM-piacon³⁷⁶ tanúsított aktivitásáról, és igen nagy örömeikre szolgált, hogy Franciaországban is megjelent kölcsönfelvevőként. A spread mértéke megítélésük szerint jó volt, bár egyesek azt állítják: nyugodtan lehetett volna néhány bázisponttal még alacsonyabb is. Az egyetlen csalódást az okozta – mutatnak rá –, hogy nem volt annyi értékpapír, mint amennyit a lejegyezni kívánók szerettek volna. A kötvények rekordidő (kb. 15 perc) alatt keltek el, mivel erős kereslet mutatkozott irántuk Franciaországban és a kontinentális Európa más országaiban is. A lejárat kedvező volt, és a hitelfelvevőnek jó

³⁷³ A kötvény egy hitelviszonyt megtestesítő értékpapír, amelynek kibocsátója arra vállal kötelezettséget, hogy egy adott pénzüsszeget és annak kamatát a kötvény tulajdonosának, azaz a hitelezőnek visszafizeti. Kötvényeket kibocsáthat egy állam, de akár egy vállalat is. Minél kockázatosabbnak ítéli meg a hitelező a befektetést, annál nagyobb kamattal lesz hajlandó csak hitelezni. Az eurókötvények középtávon stabilitást jelentettek az eurózóna számára.

³⁷⁴ A Crédit Lyonnais történelmi francia bank. Az 1990-es évek elején a legnagyobb francia bank, amely többségi állami tulajdonban volt. A Crédit Lyonnais vezetése ebben az időszakban sorozatosan rossz döntéseket hozott, amelyek 1993-ban majdnem csődhöz vezettek. 2003-ban a korábbi nagy rivális a Crédit Agricole vásárolta meg.

³⁷⁵ Sajátos, többoldalú jogviszony jön létre garanciaszindikátus esetén, amikor a garanciakötelezettséget kettő vagy több bank vállalja magára úgy, hogy valamelyikük főszervezői tevékenységet lát el a szindikátus létrehozásában. A szindikátus tagok azzal a megkötéssel adják ki a bankgaranciát, hogy esetleges fizetési kötelezettségüknek nem egyetemlegesen, hanem csak vállalt részarányuknak megfelelően fognak eleget tenni. A garancia lehívásakor pedig a szindikátus tagjai a megbízótól követelhetik az általuk megfizetett összeg megtérítését. A garanciadíjat általában úgy fizetik meg, hogy azt a megbízó magának a főszervezőnek (agent vagy leading bank) fizeti, majd ezután a szindikátus tagok a kockázati arányokra és az adminisztratív szervezői tevékenységre tekintettel arányosan megosztják egymás között.

³⁷⁶ Közvetlen üzletszerzés (direkt marketing): azoknak a közvetlen megkeresés módszerével végzett tájékoztató tevékenységeknek és kiegészítő szolgáltatásoknak az összessége, amelyeknek célja az érintett részére termékek vagy szolgáltatások ajánlása, hirdetések továbbítása, a fogyasztók vagy kereskedelmi partnerek tájékoztatása üzletkötés (vásárlás) előmozdítása érdekében.

esélye van arra, hogy befektetői minősítést kapjon. Amennyiben egy jövőbeni BBB minősítést³⁷⁷ vetítünk előre, akkor a felár valóban igen nagylelkűnek mondható – hangsúlyozzák. Némileg csalódást keltett viszont a kibocsátás szereplése az ún. szürke piacon.³⁷⁸ Amint ugyanis a kibocsátást végző szindikátus teljesítette feladatát, a spread 245 bázispontra emelkedett, amiből úgy látszik, egyes bankoknak nincsen olyan nagy szükségük a magyar kötvényekre, mint a szindikátus tagjainak. A kibocsátás sikerét nagyban elősegítette különben a Franciaországban szervezett reklámkampány is.

A két jenki kötvény kibocsátását is rendkívül sikeresnek tartják a kötvénypiac szereplői, a kibocsátások vezető szervezői: a Salomon Brothers,³⁷⁹ a Morgan Stanley és a garanciaszindikátus tagjai egyaránt. A második kibocsátás már nem szerepelt az MNB tervei között, a vezető szervező azonban az első sikereinek kiaknázására újabb 10 éves futamidejű jenki kötvény³⁸⁰ kibocsátását javasolta. Az MNB ennek az újabb kötvénycsomagnak a piacra vitelét már csak úgy tudta vállalni, ha a futamidő 20 évre módosul. A vezető szervező néhány órával később közölte, hogy a kibocsátást így is vállalja, ami a következő héten meg is történt, 8,875%-os kamattal. A tőzsdei kommentátoroknak kétségeik voltak a tekintetben, vajon a vezető szervező talál-e befektetőt az összes értékpapírra, a Morgan Stanley azonban bejelentette: a kibocsátást kb. 40 számlán teljes egészében elhelyezte, és a kötvények másodlagos piaci kereskedelme már a keddi kibocsátást követő csütörtökön lehetővé vált. A következő napon az eladási ajánlatokban 248, a vételi ajánlatokban pedig 253 bázispontnyi kamatfelár szerepelt. Az üzlet nemcsak Magyarország, de a Morgan Stanley számára is tekintélyt szerzett, s a magyar bankárok rendkívül elégedettek voltak. Hárshgyi Frigyes, az MNB alelnöke szerint ennek az ügyletnek be kellene kerülnie a Guinness Rekor-

³⁷⁷ A hitelminősítés az adósság típusú értékpapírok, mint a kötvények befektetői számára készült pénzügyi mutató. A Standard & Poor's és a Fitch jelei: AAA, AA, A, BBB, BB, B, CCC, CC, C, D.

³⁷⁸ A szürke piac gazdasági fogalom, olyan áruk és szolgáltatások adásvételi csatornán keresztül történő vásárlására és eladására utal, amelyeket a gyártójuk nem engedélyez.

³⁷⁹ Salomon Brothers amerikai multinacionális befektetési bank, amelynek a központja New Yorkban található. Az 1980-as és 1990-es években egyike az öt legnagyobb befektetési banki vállalkozásnak az Egyesült Államokban. A Wall Street legjövődolmezőbb cégeként tartották számon. A vállalati kötvények vezető aláírója, a legnagyobb kincstári értékpapír-kereskedő volt az Egyesült Államokban. A Travelers Group 1998-ban megvásárolta. 2022 februárjában bejelentették, hogy a Salomon Brothers márkát korábbi alkalmazottak és vezetők egy csoportja újjáéleszti. R. Adam Smith elnök elmondta, hogy a védjegyet megszerezték, és azt tervezik, hogy ismét teljes körű szolgáltatást nyújtó befektetési bankként fognak működni.

³⁸⁰ Jenki kötvény az USA-ban kibocsátott olyan dollárkötvény, amelynek külföldi a kibocsátója.

dok Könyvébe.³⁸¹ Ezzel a kölcsönfelvétellel Magyarország hivatalos devizatartaléka-
inak összege 6 md \$ fölé emelkedett, ami elégséges az 1994. évi adósságszolgálat
finanszírozásához.

1993. november 29-én az MNB már harmadszor bocsátott ki 1 md összegű kötvényt DM-ben. A 10 éves futamidejű kötvény a Commerzbank³⁸² szervezésében került piacra 223 bázisponttal a 10 éves lejáratú német államkötvények 6%-os hozama fölött. A kötvény ára igazodott az MNB által augusztusban kibocsátott DM-kötvény másodlagos piaci árához.³⁸³ Mivel e kibocsátás elsősorban a kisbefektetői szektort célozta meg, az értékpapírok elhelyezése minden bizonnyal időt vesz igénybe, de a szindikátus tagjai 1994. január 13-áig kaptak haladékot a kötvények lejegyezettetésére. Mivel Magyarország már rendszeres kölcsönfelvevőnek számít a DM-piacon, és így a befektetők jól ismerik a magyar kockázat mértékét, a Commerzbank bizonyos abban, hogy az értékpapírokat határidőre képesek lesznek elhelyezni, különösen azért, mert a befektetők a kamatok általános csökkenésére számítanak. Az üzlet eredményességét növelheti, hogy a garanciaszindikátus tagjai egytől egyig nemzetközileg elismert pénzintézetek. Ezek egyike viszont még jobb eredményt vár, mivel Magyarország egyre ismertebb lesz a piacon, kamatfelárai³⁸⁴ fokozatosan csökkennek, és a kötvények eladásához szükséges idő is egyre inkább rövidül. Szerinte néhány hét elegendő lesz ahhoz, hogy túladjanak a magyar kötvényeken. A Commerzbank egyébként úgy osztotta fel az 1 md DM-nyi összeget, hogy 200 m-t³⁸⁵ adott a Deutsche

³⁸¹ A Guinness Rekordok Könyve a világ legnagyobb rekordgyűjteménye, amely olyan nemzetközileg elismert és hitelesített rekordokat jelent meg, amelyek az emberi teljesítőképesség vagy a természet szélsőségeiként jönnek létre.

³⁸² A Commerzbank AG univerzális bankként működő nagy német bank, amelynek központja Frankfurt am Mainban található.

³⁸³ Elsődleges piac alatt az értékpapír-kibocsátást értjük, vagyis azokat a tranzakciókat, melyek során a kibocsátó maga adja el az értékpapírokat, hogy így friss tőkéhez jusson. A másodlagos piac olyan értékpapírpiacon, ahol a befektetők egymás között tudják adni és venni a már tőzsdei bevezetésen átesett értékpapírokat. A másodlagos piacon végbemenő tranzakciók már elválnak az értékpapírokat kibocsátó szervezetektől. Az itt történő kereskedelem már nincs közvetlen hatással a kibocsátók pénzügyi helyzetére. A magánbefektetők jellemzően ezen a piacon tudnak kereskedni az értékpapírokkal, amik már átesettek az elsődleges piacon zajló, közvetlenül a kibocsátókon keresztül, szervezett keretek között történő értékesítésen.

³⁸⁴ A bank által nyújtott kölcsönök kamata két részből áll. Egyrészt a referenciakamatból, ami egy piaci kamatszint, másrészt a kamatfelárból. A referenciakamat egy, a pénzpiacra kialakult kamatszint, a bank ehhez képest határozza meg a saját kamatát. A kamatfelár pedig egy, a bank által meghatározott kamat, amit a piaci kamatra rátesz. A kamatfelárat a bank nem változtathatja szabadon.

³⁸⁵ millió

Banknak,³⁸⁶ ugyanennyit a Bayerische Landesbanknak,³⁸⁷ 400 m-t megtartott magának, a fennmaradt 200 m-t pedig a szindikátus további tagjai között osztotta szét. Ilyen nagy csoportnál elkerülhetetlen, hogy egyes bankok nem tudják teljesen elhelyezni a rájuk eső hányadot, különösen, amelyek nem rendelkeznek természetes német ügyfélkörrel. Egyesek szerint csalódást okozott, hogy a forgalmazás során a kötvény árfolyama gyorsan esett (a szürke piacon 98,95-re/. A 8%-os kupon megfelelő, de az 1 md DM pillanatnyilag nagy összeg. A Commerzbank azonban erős kisbefektetői ügyfélkörével valószínűleg idővel eladja azt.

1993. december 1-jén került piacra az MNB első matador kötvénye³⁸⁸ 10 md peseta összegben a Banesto³⁸⁹ szervezésében. A vezető szervező igen elégedett volt a kibocsátással, mivel a befektetők felismerték e papírok vásárlásának előnyeit. A széles körű előzetes marketingtevékenységnek köszönhetően a Banesto a nála levő magyar értékpapírok 75%-át eladta. Az 5 éves lejáratú 10,25%-os hozamú Bonos államkötvények felett elért 225 bázispont kamatfelár előnyös iránymutató kamatláb lehet Magyarország számára a matador-piacon.³⁹⁰ A kibocsátást megelőző reklámkörút sikere itt is jelentős mértékben hozzájárult a kötvények eladásához. A garanciaszindikátus vezetői is nagyjából elégedettek az üzlettel. Egyikük szerint a kereslet korlátozott, de nem is lehetett várni, hogy a befektetők már az első napon sorban állnak e papírokért. Egy másik szervező véleménye szerint Magyarország elégedett lehet a 225 bázispontos spreaddel, ami kb. megfelel a magyar kibocsátású FFr-kötvény spreadjének. Meglátása szerint Magyarország mégis csak lassan törhet be a matador-piacra, mivel a kibocsátás csak erős kisbefektetői kereslet esetén lehet sikeres, és az első megjelenés során erről egyelőre nem lehet beszélni.

³⁸⁶ A Deutsche Bank nemzetközi német bank, központja Frankfurt am Mainban, Németországban található. A bank több mint 81 000 embert foglalkoztat 76 országban. Sok bankja van Európában, Amerikában és a fejlődő országok piacain. A jelentős gazdasági központokban szinte mindenhol rendelkezik képviselettel, így Londonban, Moszkvában, Torontóban, New Yorkban, São Paulóban, Szingapúrban, Sydneyben, Hongkongban és Tokióban is.

³⁸⁷ A Bayerische Landesbank a Bajor Állami Bank müncheni székhelyű bankja, amely a hat tartományi bank egyike.

³⁸⁸ Matador kötvény kibocsátása a spanyol piacon, euróban, korábban pesetában, egy nem spanyol társaság részéről.

³⁸⁹ A Banco Español de Crédito (Spanyol Hitelbank), ismertebb nevén Banesto spanyol multinacionális pénzügyi szolgáltató vállalat. A spanyol kormány 1993-as történelmi beavatkozása előtt, amely a bankszektor történetében a legelső volt, a Banesto számított Spanyolország harmadik legnagyobb pénzügyi csoportjának, mintegy 1770 fiókkal.

³⁹⁰ spanyol

1993 decemberében az MNB negyedszer tért vissza a szamuráj kötvénypiacra egy 50 md Y összegű, 10 éves futamidejű kibocsátással a Daiwa Securities³⁹¹ szervezésében. A Bank ebben az évben már 190 md Y-nyi³⁹² kötvényt dobott a szamuráj-piacra.³⁹³ A jelenlegi kibocsátás az MNB számára kényes időpontban történt, mivel a Japan Credit Rating Agency³⁹⁴ két héttel korábban minősítette le a forgalomban lévő magyar szamuráj kötvényeket BBB+-ról BBB-re. Az 5,45%-os kuponnal piacra került kötvények spreadje a LIBOR feletti 174 bázispontot jelent. A piac véleménye szerint az ár kedvezőbb volt a kibocsátó számára, különösen a korábbi szamuráj kötvényekhez viszonyítva. A kibocsátásban részt vevő egyik brókerház szerint ez az ügylet sokkal jobb, mint a japán tőkepiacon eszközölt előző kibocsátások. Korábban ugyanis az MNB igen agresszív feltételeket szokott alkalmazni. Egy másik szerint a kibocsátó kénytelen lesz engedményeket tenni az árat illetően a japán értékelő ügynökség lépése után. A garanciaszindikátus „négy nagy” tagja közül az egyik éppen a nagylelkű ár miatt adta vissza a vezető szervezőnek kötvényhányada egy részét, mondván: a Daiwának bizonyosan megvannak a csatornái a szóban forgó értékpapírok értékesítésére. A vezető szervező – akinek a papírok 58%-át kell eladnia – úgy véli, hogy a magyar kötvények iránt erős kereslet mutatkozik Japánban, főként kisbefektetők körében. Néhány második vonalbeli brókerház ugyanerre a körre számítva kötvényhányadának növelésére törekszik. Az MNB Japánban tevékenykedő képviselője elmondta: a kibocsátásból befolyó tőkének legalább 50%-át a Sakura Bank³⁹⁵ lebegő kamatozása³⁹⁶ \$ értékpapírokra cserélte át, fennmaradó hányadára nézve pedig nem – japán bankok egy csoportja hajtott végre swap műveletet³⁹⁷ a LIBOR felett kb. 170 bázispontnyi összköltség mellett.

³⁹¹ A Daiwa Securities Group Inc. japán befektetési bank, amely a Nomura Securities után a második legnagyobb értékpapír-brókerház.

³⁹² Jen: japán pénz

³⁹³ japán

³⁹⁴ Az 1985-ben alapított Japan Credit Rating Agency (JCR) japán pénzügyi szolgáltató vállalat, amely hitelminősítéseket tesz közzé japán vállalatok, önkormányzatok és más érdekelt felek számára.

³⁹⁵ A Sakura Bank tokiói és kobei székhelyű japán bank, 1990 áprilisában jött létre. A Sakura Bank nevet 1992 áprilisában fogadták el.

³⁹⁶ Változó/lebegő kamatozás: olyan kamatozási módszer, amelynél a lekötési idő alatt a lekötött betét kamata változhat (általában úgy változó a kamat, hogy a lekötési idő alatti kamatozás fix, és a közbeni kamatváltozások utáni új kamat a lekötési idő lejártakor, a fordulónapon történő újbóli lekötéskor lép életbe).

³⁹⁷ A swap ügylet határidős ügylet idegen pénznemekkel. A fixen meghatározott tranzakció (külföldi fizetőeszközzel) két részből tevődik össze. Az ügylet során pénzeszközök azonnali vásárlására vagy értékesítésére kerül sor „A” pénznemben bizonyos mennyiségű pénzeszközért „B” pénznemben. Ezt követően egy előre meghatározott munkanapon sor kerül a pénzeszközök megvásárlására vagy értékesítésére „B” pénznemben, bizonyos mennyiségű díjazás ellenében „A” pénznemben swap-árfolyamon, melyet az ügylet megkötésekor rögzítettek a felek.

Cinkotai János, Diczházi Bertalan, Mellár Tamás mint a kormány főtanácsadói integrált, komplex elemzést készítettek az 1994. évi kilátásokról, amelyben őszintén néztek szembe a jövőző problémákkal.

24.

„Észrevételek a kormányzat 1994. évi gazdaságpolitikájáról”

Gondosan áttanulmányozva a Pénzügyminisztérium által készített gazdaságpolitikai koncepciót, arra a megállapításra jutottunk, hogy az előterjesztést mindenképpen át kell dolgozni, mert a jelenlegi formájában nem megfelelő sem a problémáink kezelésére, sem deklarált céljaink elérésére. Éppen ezért szükségesnek látjuk kritikai észrevételeink és javaslataink rövid összefoglalását.

1. Kritikai megjegyzések

I.

Az 1993. évi helyzet értékelése az előterjesztés szerint túl optimista, nem számol olyan kedvezőtlen lehetőségekkel, amelyek igen könnyen bekövetkezhetnek.

Ezek közül a legsúlyosabb az újabb eladósodási folyamat megjelenésének a veszélye. Erről a gazdaságpolitikai anyag nem beszél, pedig reális lehetőség, amelynek elkerülésére fel kellene készülni. Az MNB előzetes adatai szerint az év első három hónapjában 900 millió dollárra rúg a folyó fizetési mérleg hiánya. Az előzetes számítások szerint a folyó fizetési mérleg a második negyedévben is deficitessé lesz. Nem elképzelhetetlen akár 1,5 milliárd dolláros hiány a félév végére. Ilyen mértékű hiány finanszírozását a beáramló működő tőke csak részlegesen tudja ellátni, tehát ha nem teszünk megfelelő korrekciós lépéseket, akkor a külső eladósodási folyamat újból beindulhat.

A másik ilyen veszélyhelyzet azzal állhat elő, hogy az év második felében drámai módon csökkenhet a lakossági megtakarítás. Ennek következményeként pedig a költségvetés finanszírozási forrása szűkül. A finanszírozhatóság fenntartása érdekében hozandó intézkedések pedig inflációgerjesztő hatásúak lesznek, és/vagy magánberuházásokat szorítanak ki. Másfelől pedig a megtakarítások csökkenése a fogyasztás növekedését jelentheti, amelynek viszont jelentős importtartalma van, tehát féltő, hogy a külkereskedelmi mérleg igen kedvezőtlenül alakul.

A két példa azt mutatja, hogy az 1990 és 1992 első fele között megteremtett pénzügyi egyensúly igen törékeny, és az elmúlt időszak kedvező eredményei nem jelentetik azt, hogy lazítani lehet az egyensúlyi feltételeken. Az elmúlt hónapok riasztó tévyszámai jól mutatják, milyen veszélyes lehet az egyensúly követelményének háttérbe szorítása.

II.

A növekedés beindításának kiemelt célként való kezelése helyeselhető. De ennek feltételei nincsenek az anyagban megfelelő mélységben kimunkálva. Továbbá, ha a növekedés kiemelt prioritású tényező, akkor ennek minden bizonnyal komoly kihatása lesz a többi célváltozó lehetséges értékeire. A koncepció szerzői azonban úgy vélik, hogy a többi cél változatlan módon és formában továbbra is fenntartható. Számunkra ez szakmailag elfogadhatatlan.

Az anyagból hiányzik a háttérszámítás és a feltételezett növekedési folyamat modellezése. Nem derül ki, hogy keresleti és kínálati oldalon mely tényezők milyen módon és mértékben járulnak hozzá a növekedéshez. A tervezett gazdaságpolitikai lépések nem elégségesek a növekedés feltételeinek megteremtéséhez és azt gátló tényezők felszámolásához.

A gazdaságpolitikai koncepció az infláció 1994. évben várható alakulása tekintetében szembefordul saját koncepciójával. Miközben a gazdaságpolitikai prioritások közül az infláció mérséklését háttérbe szorította – és ezzel összhangban az államháztartás helyzetét inflációs adóemeléssel kívánja javítani –, ugyanakkor azzal számol, hogy az infláció jelentősen csökkenni fog. A számítások a 15–20%-os prognózis középértékének figyelembevételével készültek. Itt – megítélésünk szerint – nem egyszerűen tévedésről van szó, hanem a Kormány és a közvélemény tudatos félrevezetéséről. A ma ismert feltételek alapján jövőre 20–25%-os infláció várható. (Ezt szakmai szempontból nagyon könnyű alátámasztani.)

III.

A tájékoztató anyaggal ellentétben mi nem látjuk a privatizáció dinamikus előrehaladását. A privatizáció valójában lelassult, mindenekelőtt az Állami Vagyonkezelő Rt.-nél,³⁹⁸ de még az ÁVÜ-nél is. Ennek oka a sorozatos támadások miatti apparátusi félelem, elbizonytalanodás. A szervezet ellenőrzése címén az ÁVÜ túl bürokratikusává vált.

A másik dolog: jónéhány területen indokolatlanul megnőtt az állami szerepvállalás, és ennek nyomán nem-hatékony, bürokratikus működés nyer teret. Például ez lát-

³⁹⁸ Az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. jogelődjei az Állami Vagyonügynökség és az Állami Vagyonkezelő Rt. voltak. Az ÁPV Rt. 1992-ben alakult meg az 1992. évi LIII. törvény rendelkezései alapján. Feladata a törvényben meghatározott vagyoni kör értékesítése, illetve annak felelős, piaci alapú kezelése. További feladata a korábbi privatizációs ügyletekkel kapcsolatos elszámolási és ellenőrzési feladatok végrehajtása. Az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. (ÁPV Rt.) 1992-ben alapult meg az 1992. évi LIII. törvény értelmében, majd 2008. január elsejével megszűnt mint önálló szervezet, és a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. lett a jogutódja.

szik az ÁV Rt.-nél, az MBFB Rt.-nél.³⁹⁹ Egyre inkább általánossá válik az a gyakorlat, hogy a működési zavarokon és problémákon új intézmények létrehozásával kíván úrrá lenni a kormányzat. Ez azonban az esetek többségében nem a problémák megoldását segíti elő, hanem az állami adminisztrációt és a nem piacconform beavatkozásokat növeli.

IV.

Már több ízben és több fórumon is kifejtettük ellenvéleményünket az ÁFA-kulcsok emelésével kapcsolatban. Ezért most csak röviden utalunk várható negatív és pozitív hatásaira. Negatív hatásai között mindenképpen említést érdemel: nem oldja meg az államháztartás helyzetét, de az inflációra igen jelentős hatást gyakorol az ÉT-meg egyezés felrúgása, a szociális feszültségek növekedése és a politikai feszültségek növekedése a koalíción belül is. Várható bevételei – reális számításaink szerint – lényegesen kisebbek lesznek, mint amit a PM számolt, különösen, ha beszámítjuk a jelentős nagyságú kompenzációt is.

Ugyanakkor az ÁFA emelésének van (volt) racionális alternatívája. Csak az adó és TB⁴⁰⁰-csalások egytizedét kellene felderíteni, s máris rendelkezésre állna a kívánt bevétel. De természetesen ez a nehezebb út. Ha az adó- és TB-csalások mértéke csökken, az nemcsak az államháztartás bevételeit növeli, hanem keresleti oldalról inflá-

³⁹⁹ A Magyar Fejlesztési Bank Zártkörűen Működő Részvénytársaság (MFB Zrt.), vagy röviden Magyar Fejlesztési Bank a magyar állam tulajdonában lévő, szakosított hitelintézet. Jogállását, feladatait és tevékenységi körét a 2001. évi XX. törvény (MFB-törvény), az Alapszabály, továbbá a kormány által jóváhagyott stratégia határozzák meg. Alapfeladata a hazai vállalkozások számára kedvező konstrukciójú fejlesztési hitelek biztosítása, a finanszírozási hiányosságok kezelése, valamint a hosszú távú gazdasági fejlődés támogatása, azokhoz pénzüpi források bevonása. A Magyar Befektetési és Fejlesztési Rt.-t, -a későbbi MBFB, majd az MFB jogelődjét három állami intézmény, az Állami Vagyonkezelő Rt., az Állami Vagyonügynökség és az Állami Fejlesztési Intézet Rt. 1991. november 27-én alapította, eredetileg nem bankként. 1993. július 1-jén az intézmény befektetési pénzintézetként alakult át Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt. néven. 1995-től az MBFB bekapcsolódott japán, német és európai uniós hitelek magyarországi kihelyezésébe, később pedig regionális fejlesztési társaságokban, illetve a Rákóczi Bankban is tulajdonossá vált. Ugyanebben az évben az MBFB átvette a Pénzügyminisztériumtól a Pénzügyi Központot, és az Investbankban is résztulajdonos lett. Az 1997. január 1-jével életbe lépett hitelintézeti törvény külön fejezetben rendelkezett a Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt. jogutódjaként működő Magyar Fejlesztési Bank Részvénytársaságról (MFB Rt.). Az állami tulajdonban maradó bank feladata a gazdaság modernizációjának és élénkítésének elősegítése, a térségfejlesztésben való részvétel, az állami pénzalapok és fejlesztési források kezelése, közvetítése, valamint nemzetközi források bevonása. Ennek során az MFB Rt. és csoportja közép- és hosszú lejáratú hiteket nyújt, vállalatokat javít fel és értékesít, portfóliókezelési és befektetési tanácsadást végez, befektetéseket eszközöl, értékpapírpiazi műveleteket végez, követeléseket kezel.

⁴⁰⁰ társadalombiztosítás

cióellenes, és morális szempontból is pozitív hatású. Az adóemelés nemcsak inflációs hatású, de ösztönöz az adócsalásra, és erkölcsileg rombol.

2.A Gazdasági Kabinet működésének megváltoztatása

A Pénzügyminisztérium által készített gazdaságpolitikai koncepcióban pregnánsan tükröződik az a szemléletmód, amely más előterjesztéseknél és a gyakorlati gazdaságirányító munkában is oly jellegzetessé vált az elmúlt időszakban. Megítélésünk szerint a dolgok mélyén az van, hogy a PM költségvetési szemlélete rendre maga alá gyűri a távlatos gazdaságpolitikai gondolkodást, és a rövidtávú költségvetési érdekhez igazítja hozzá a gazdaságpolitikai koncepciót, holott ennek éppen fordítva kellene lennie: a gazdaságpolitikai koncepcióból kellene következniük a költségvetési feltételeknek.

Meggyőződésünk, hogy az ÁFA-emelés is elsősorban a költségvetési lobbiparciális érdeke, a könnyebb ellenállás iránya. Hiszen egyszerűbb újabb és újabb adóemelési ötletekkel előállni, mint (akár nyílt) csalásokat felszámolni. Ha a Gazdasági Kabinet betöltené eredeti rendeltetését, akkor nem fordulhatna elő, hogy a várható inflációs ráta – szakmai mérlegelést is mellőzve – egyszerűen a Költségvetési Osztály általa megrendelt adat lenne, mint ahogyan ez most történik.

Számos alkalommal részt vettünk a Gazdasági Kabinet ülésén. Többször előfordult, hogy – még triviális esetben is – a PM-mel szemben elhangzott ellenérvek egyedül maradtak, mivel a többi minisztérium képviselője, feltehetően féltve a saját költségvetési előirányzatait, nem mert megszólalni.

A Kabinet – az eredeti elképzelések szerint – gazdaságfilozófiai, gazdaságstratégiai kérdésekben a Kormány tanácsadó szerve lett volna. Ehelyett az üléseken napi operatív ügyek, rosszul előkészített előterjesztések egyeztetgetése folyik. Többnyire azzal a céllal, hogy az 24 órán belül a Kormány elé kerülhessen. A Gazdasági Kabinet egyszerűen a PM fiókszervévé vált.

Ezen a gyakorlaton a jövőben csak az segítene, ha létrejönne egy Gazdasági Minisztérium, amely képviselhetné és érvényre juttathatná ezt a távlatos gondolkodást, s amely megfelelő kontrollt gyakorolna az ágazati és funkcionális minisztériumok felett. A választásokig nyilván nem reális feltevés egy ilyen minisztérium felállítása. Ugyanakkor a Kabinet munkája rövid távon valamelyest javítható. A Gazdasági Kabinet szerepével és működésével kapcsolatos javaslatok:

1. A Gazdasági Kabinet titkári és titkársági teendőit ne a PM munkatársai, hanem a Miniszterelnöki Hivatal lássa el.

2. A Kabinet a Miniszterelnöki Hivatalban ülésezzen.

3. Az ülésen csak a Kabinet tagjai, illetve az állandó meghívott vegyen részt. (Szakértő – ahogy ez a Kormány ülésein is van – csak az elnök írásos meghívása alapján legyen ott.)

4. Az elnök távollétében a helyettesítési funkciót csak miniszter tölthesse be.

5. Minderről a Miniszterelnöki Hivatal apparátusa készítsen javaslatot a Kormány részére. A javaslat tüzze ki célul a Gazdasági Kabinet munkájának tartalmi felülvizsgálatát, akár Gazdasági (csúcs-) Minisztérium később felállításának lehetőségét is.

3. Konkrét javaslatok

1. A privatizációt radikálisan fel kell gyorsítani: a Kormány adjon egyértelmű jelzést, hogy a gyors privatizáció híve, annak minden következményével együtt.
2. A felszámolási eljárás gyorsítása elengedhetetlen, mert a lassú értékesítés során elvesz a vagyon. Az eddigi ez irányú intézkedések nem elégségesek.
3. Várhatóan a külföldi tőkebeáramlás lelassul, ezért intézkedéscsomagot kell kidolgozni az újabb külföldi beruházások ösztönzésére, különös tekintettel az exportra termelő vállalkozások, valamint a zöldmezős beruházások esetén. A Befektetés-ösztönzési Alapot fel kell tölteni legalább 3 milliárd Ft-ra.
4. Meg kell vizsgálni a magyar gazdaság versenyképességét meghatározó költségek, adók, bérterhek színvonalát, és lépéseket kell tenni a versenyképesség javítására.
5. Meg kell vizsgálni a gazdasági növekedés korlátait, és intézkedéseket kell kidolgozni ezen korlátok elhárítására.
6. A beruházások és az export ösztönzésére intézkedéscsomagot kell kidolgozni. Részletesen elemezni kell, hogy milyen adókedvezmények adhatók a beruházások ösztönzésére.
7. A kormányzati és önkormányzati szféra évi 600 milliárd Ft-ot költ beruházásokra, anyagvásárlásra, valamint szolgáltatásokra. A kormányzatnak ajánlásokat és intézkedéseket kell megfogalmaznia, hogy a közszolgálati vásárlások során a hazai ipart kell preferálni. Ez a hazai munkahelyeket védi.
8. Készüljön áttekintő elemzés a világkiállítás és az infrastrukturális beruházások helyzetéről és rövid távú terveiről.
9. Külön cselekvési programot kell kidolgozni az államháztartás bevételeit csökkentő csalások felderítésére.
10. Az előterjesztésben külön fejezetben részletesül be kell mutatni az ún. nagy ellátórendszerek (nem állampolgári jogon, hanem rászorultsági elven alapuló) reformjának további lépéseit.

Mindezek alapján a gazdaságpolitikai koncepció tájékoztató anyagával kapcsolatban az alábbiakat tartjuk szükségesnek:

I.) Az anyagot ismételten be kell hozni a Kormány elé, (műfájában) előterjesztés formájában. Ebben külön fejezetben kell foglalkozni a gazdaságpolitika fő prioritásának, a gazdasági növekedés beindításának konkrét feltételeivel. Erről határozatot kell hozni a felelősök és határidők megjelölésével.

II.) Tekintettel arra, hogy a prioritásváltás legnagyobb kockázata éppen az infláció ismételt felgyorsulása, az 1994. évi gazdaságpolitikai program megalapozásaként önálló előterjesztést kell a Kormány részére benyújtani a várható inflációról és az antiinflációs politika eszközszeréről. Ez minden esztendőben így történik.

(Az I. és II. pontokra vonatkozó levéltervezetet a pénzügyminiszter úr részére csatoltuk.)

Dr. Cinkotai János
Kormányfőtanácsadó

Diczházi Bertalan
Kormányfőtanácsadó

dr. Mellár Tamás⁴⁰¹
Kormányfőtanácsadó

⁴⁰¹ Mellár Tamás magyar közgazdász, statisztikus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora. Kutatási területei a makro-gazdaságpolitika és az elmaradottság–modernizáció. 1998 és 2003 között a Központi Statisztikai Hivatal elnöke.

Az ágazati elemzések az 1990–1994 közötti időszak legfontosabb gazdaságpolitikai forrásai. Azt a heroikus erőfeszítést tükrözik, amelyeket az Antall- és a Boross-kormány elvégzett.

25.

Áttekintés

a közlekedés, a hírközlés és a vízügy eddigi tevékenységéről, a jövő feladatairól

A) Az eltelt időszak értékelése, áttekintése

A közlekedés, a hírközlés és vízügy területén az eltelt 2 év elegendő volt ahhoz, hogy ma ne az elmúlt 30 év elmaradásaiból következő – akár előre felismert, akár váratlan – örökségének felsorolására kelljen szorítkoznunk. Erről összefoglalásként helyzetünk érzékeltetésére elég annyit megállapítani, hogy infrastrukturális rendszereink értékben mért „elmaradása” meghaladja az 1000 Mrd-os nagyságrendet, és e tény Európa utolsó helyeire sorolja országunkat.

Mindezek ellenére megállapítható, hogy az ország infrastrukturális alaprendszerei működnek – méghozzá egy már megújított jogi és gazdasági környezetben, azaz általunk szabályozott – stabilizált – módon.

Kiemelhető itt eddig egyoldalú „Kelet-orientált” kapcsolatrendszerünk gyökeres ártértékelése, kiegyensúlyozottá és nyitottá tétele. Európai integrálódásunknak előfeltétele a közlekedési, hírközlési, de részben a vízügyi infrastruktúránk eurokonform fejlesztése, kiépítése. Ezt alapozza meg CEMT⁴⁰²- és CEPT⁴⁰³- (közlekedési, illetve hírközlési miniszterek szervezete) tagságunk, és segíti az EK, az ENSZ szakosított és regionális szervezeteiben, valamint a Közép-Európai Kezdeményezések⁴⁰⁴ körében végzett munkánk. Ágazati, alágazati szinten kiemelhető szerepünk a TEM (autópályafejlesztés), TER (vasúthálózat-fejlesztés), az ECAC⁴⁰⁵ (polgári repülés),

⁴⁰² Az Európai Közlekedési Miniszterek Konferenciája (CEMT) által kibocsátott CEMT multilaterális engedélyekkel a CEMT-tagországokban működő fuvarozó vállalkozások nemzetközi közúti árufuvarozási tevékenységet folytathatnak egy meghatározott kvótarendszer alapján, és ennek keretében fuvarozási műveleteket teljesíthetnek a CEMT-tagországok között, és tranzitforgalomban egy vagy több CEMT-tagország területén keresztül.

⁴⁰³ A CEPT (European Conference of Postal and Telecommunications Administrations) a Postai és Távközlési Igazgatások Európai Értekezlete.

⁴⁰⁴ 1993-ban Magyarország töltötte be a Középeurópai Kezdeményezés (KEK) soros elnöki tisztségét és júliusban Budapesten rendezték meg a KEK csúcstalálkozóját.

⁴⁰⁵ Az Európai Polgári Repülési Konferencia (ECAC) vagy a Conférence Européenne de l'Aviation Civile (CEAC) egy kormányközi szervezet, amelyet a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO) és az Európa Tanács hozott létre. Az ECAC az európai légiközlekedési ügyekben folytatott

EUROCONTROL⁴⁰⁶ (repülésirányítás), EUROFIMA⁴⁰⁷ (Európai vasutak pénzügyi és hitelegyesülése), IWSA⁴⁰⁸ (Nemzetközi Vízellátási Szövetség) szervezetek keretében.

E bővülő kapcsolatok a szakmai tartalom túl a fejlődő információáramlás révén jelentős politikai, tudatformáló értékkel bírnak.

Megújuló struktúránk szempontjából jelentős, hogy a tárca alá tartozó, meghatározó fontosságú nagyrendszerek (közlekedés, vízügy) átalakulása megtörtént, a posta esetén megkezdődött. Az igen jelentős létszámmozgások mellett mindez abszolút létszám-megtakarítással is járt, amelynek nagyságrendje 100 ezer főre tehető (25%).

Kidolgozás alatt álló tarifapolitikánk célja a költségvetési hozzájárulások lehetséges leépítése.

Itt egyaránt mérlegelendő az illető szolgáltatás „versenyképessége”, a „kereslet-ár” összefüggések és nem utolsósorban a lakosság szociális teherviselőképesége.

A jövő tekintetében meghatározó, hogy a kialakított tarifák az üzemeltetés mellett biztosítsák a szükséges fejlesztéseket, ha kell, tökebevonások formájában.

A közlekedés, a hírközlés és a vízgazdálkodás területén eltérő előrehaladottsági stádiumban, de kidolgozásra kerültek vagy kidolgozás alatt állnak a törvénykezési, jogszabályi, valamint fejlesztési célokat összefogó szakmapolitikai anyagok, az ezekre épített fejlesztési tervek, ily módon 1992 végére megtörtént a fejlesztések megvalósítása, előkészítése.

kormányközi együttműködés fő fóruma. Ennek az európai szervezetnek a tagsága és szakértelme lehetővé teszi, hogy válaszoljon az európai légi közlekedési ágazat egyre komplexebb igényeire.

⁴⁰⁶ Az EUROCONTROL európai szervezet a légi közlekedés biztonságáért. Az 1960-as alapítású nemzetközi társulat a zökkenőmentes európai légi forgalomért felel. Az EUROCONTROL koordinálja és tervezi a légi forgalmat egész Európában. A szervezet együttműködik a nemzeti hatóságokkal, a légi navigációs szolgáltatókkal, a civil és katonai légtérhasználókkal, a repülőterekkel és több különböző szervezettel. Tevékenységi körei közé tartoznak az úgynevezett kaputól kapuig tartó légi navigációs szolgáltatások, stratégiai és taktikai menedzsment, irányítói képzések, a légtér regionális ellenőrzése, valamint a légi irányítási díjak beszedése.

⁴⁰⁷ EUROFIMA (European Company for the Financing of Railroad Rolling Stock – Európai Társaság Vasúti Gördülőanyag Beszerzésére) Az EUROFIMA-t államközi szerződéssel hozták létre az alapító államok 1956-ban 50 évre, amit később 2056-ig meghosszabbítottak. A társaság részvényesei az egyezményhez csatlakozott európai tagállamok vasútjai. A MÁV Zrt. 1992-ben kapcsolódott be az EUROFIMA tevékenységébe. Magyarország kormánya garanciát vállalt azon kötelezettségek teljesítéséért, amelyeket a MÁV Zrt. az EUROFIMA felé szerződésben vállalt. Az EUROFIMA vasúti járművek beszerzését, illetve felújítását finanszírozza: rendelkezésre bocsátja a szükséges tőkét vagy saját maga vásárolja meg a gördülőanyagot. A finanszírozási eszközöket nyílt piaci és magán-kölcsönök, illetve hitelek útján teremti meg. A társaság a finanszírozott járművek tulajdonosa, vagy zálogjoggal rendelkezik azokon a kölcsön teljes visszafizetéséig.

⁴⁰⁸ Nemzetközi Vízügyi Szövetség (IWA), 1992-ben két szervezet (IWSA és IAWQ, vízellátási, illetve vízminőségi világszervezetek) összeolvadása révén jött létre.

Így a lényegét kiemelve:

I. A közlekedés területén:

- értékeltük és felmondtuk mindazon volt kelet-európai blokkhoz kötődő megállapodásunkat és szerződésünket, amelyek közlekedési rendszereink megújításának, európai integrálódási törekvéseinknek akadályai voltak;
- elkészült a „Közlekedéspolitika tézisei” című munka, amely az ezredfordulóig rögzíti a közlekedésfejlesztés legfőbb feladatait;
- elkészítettük a koncessziós törvényhez⁴⁰⁹ kapcsolódó közlekedési (és ezzel együtt a hírközlési és vízügyi) ágazati törvénymódosításokat;
- teljes jogú tagjai lettünk az Európai Közlekedési Miniszterek Konferenciájának (CEMT). Részvételünk közvetlen bekapcsolódási munkáiba;
- a közlekedés hatósági feladatainak ellátására egységes országos hálózattal rendelkező Közlekedési Főfelügyeletet hoztunk létre.

I/1. Vasúti közlekedés:

- elkészült, és a Kormány elfogadta a vasúti közlekedésről szóló törvényjavaslatot, ezzel előkészítettük az állam és vasút kapcsolatrendszerének új szabályozását, az állami tulajdonosi és az üzemeltetői jogkörök és feladatok szétválasztását;
- megtörtént a MÁV tevékenységének átvilágítása, és ennek bázisán elkészült a vállalat átszervezését is tartalmazó rövid távú intézkedési és stratégiai terv;
- elkészült a tízéves vasútfejlesztési koncepció a legjelentősebb fejlesztésekre. Ezek közelítő forrásigénye az elkövetkező néhány évben 70-80 Mrd Ft (pl. Budapest–Hegyeshalom vonal korszerűsítése, a Budapest–Kelebia, a Gyékényes–Záhony irány korszerűsítésének előkészítése, jelentős vonalak villamosítása). A fejlesztésekre vonatkozó megvalósíthatósági tanulmányok elkészültek, ill. készülnek;
- folyik a MÁV teljesítményhez igazodó létszámléépítése, 1992 végéig a létszámcsökkentés meghaladta a 30 e⁴¹⁰ főt;
- a vasutas dolgozók más ágazatokhoz viszonyított bérelmaradását felszámoltuk;
- megkezdődött egyes nem vasúti alaptevékenységek leválasztása, privatizációjuk előkészítése, végrehajtása (pl. kitérőgyár, utasellátó);
- megkezdődött egyes MÁV-ingatlanok üzleti hasznosítása;
- a volt kelet-európai blokk országai közül elsőként fogadták el csatlakozásunkat a vasúti járművek beszerzésének finanszírozására alapított EUROFIMA nemzetközi

⁴⁰⁹ a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény

⁴¹⁰ ezer

egyezményhez, mely 1993-tól folyamatos kedvezményes hitelforrást biztosít a jármű-beszerzéshez;

- 76 db 200 km/órás sebességre alkalmas, így a nemzetközi személyforgalomban való részvételt lehetővé tevő személykocsit vásárolt a MÁV 8 Mrd Ft értékben spanyol gyártótól. A járművek leszállítása ez év II. felében esedékes. Ugyancsak a versenyképességet fokozzák a megrendelt Intercity motorvonatok (3 db) és elővárosi személykocsik (38 kocs) összesen 4,3 Mrd Ft értékben;

- a szállítási teljesítmények alakulásához illesztve folyamatosan biztosítjuk a MÁV működőképességéhez, likviditási helyzetéhez, érdekképviselési rendszerének működéséhez szükséges tárcaszintű intézkedéseket, egyeztetéseket;

- a MÁV-GYSEV és ALCATEL részvételével létrejött a HTA vegyesvállalat a magyar vasutak korszerű biztosításitechnika-ellátásának biztosítására.

I/2. Közúti közlekedés:

- súlyos problémát jelentő közlekedésbiztonságunk javítása érdekében átfogó koncepció készül a hatáskörök, felelősségi körök értékelésével, új hatásköri és működési rend kialakítása érdekében. Folyamatosan korszerűsítjük a járműpark közlekedésbiztonsági minősítési rendjét, rendeletileg megreformáltuk a gépjárműképzés színvonalát, megteremtettük az utánpótlás rendjét.

- Az útalaptörvény létrehozásával törvényi alapot és előre tervezhető forrást kapott az útfenntartás és -fejlesztés. A hálózatfejlesztés e tervezett formája lehetőséget adott jelentős hitelfelvételre, így nemzetközi intézményektől közel 200 M \$-t vettünk fel, 20 Mrd Ft-os hazai hitelfelvétel előkészítése megtörtént;

- elkészült a távlati közúthálózat-fejlesztési program, mely alapján jelentős tervezési munka folyik a fejlesztések előkészítésére;

- korszerűsítettük a közútkezelői szervezetet, kiküszöbölve az átfedéseket, megteremtve ezzel a hatékonyabb és takarékosabb működtetés feltételeit;

- befejeződött az M0 autópályát M5 autópálya – 6. sz. út (budai Duna-part) közötti szakaszának, a 3. sz. főút Mezőkövesdet, a 67. sz. főút Kaposvár belterületét, az 51. sz. főút Dunaharaszti, Taksonyt elkerülő szakaszának építése; felépült az új Tisza-híd a szolnoki elterelő szakasz egy részével;

- épül az M0 autópályát 6. számú út (budai Duna-part) és M1 autópálya közötti szakasza, az M1 autópálya Győrt elkerülő szakasza és a 4. sz. főút szolnoki elkerülő szakaszának befejező része;

- a koncessziós törvény alapján két tender értékelése folyik, egyik az M1 autópálya Győr (Abda)–országhatár közötti szakaszára (beleértve az M15-ös Pozsony irányú elágazást is), a másik a Szekszárd térségében tervezett új Duna-híd és kapcsolódó

útjainak megépítésére; megjelent az M3 és M5 autópálya kiépítésére a koncessziós tender, utóbbi építése ez évben megkezdhető;

- elkészült közel 100 km kerékpárút, és készül az országos kerékpárút-fejlesztési koncepció, amelynek megvalósítását az útalap törvény biztosítja;

- a személyszállítás és az árufuvarozás piaca sokszektorúvá vált, a piac monopolisztikus⁴¹¹ jellemzői megszűntek, a Volán vállalatok személy- és áruszállító tevékenységét szétválasztottuk, megtörtént a vállalatok átalakulása, ezzel együtt a privatizálás előkészítése;

- a kedvezőtlen reálfolyamatok felszámolására intézkedések, szabályozások történtek (pl. taxi- és használtjármű-behozatal terén);

- néhány rendkívül fontos európai közösségi tagországgal liberalizáltuk a közúti tehergépjármű-forgalmunkat, ezzel elősegítve a magyar áruk külföldi piacra jutását (pl. Svájc, Dánia, Szlovénia);

- közös kutatás-fejlesztés indult meg a német DAUBER cég és a magyar kutatóhelyek (KTI, egyetemek) részvételével az áru gyűjtő-elosztó központok, logisztikai szolgáltató centrumok magyarországi létesítésének megalapozására;

- a környezetvédelmi szempontból kiemelkedően fontos kombinált szállítás területén megindult a menetrendszerinti forgalom Budapest/Sopron és Ausztria (Wells), Budapest/Sopron és Németország (Bréma/Hamburg) között a közúti járműveket szállító osztrák és német speciális vasúti szerelvényekkel, valamint Budapest és Passau között a Dunán speciális, közúti járműveket szállító hajóval;

- új jogszabályok jelentek meg a közúti járművek környezetvédelmi szabályozására (pl. a zöldkártya, az idős járművek behozatalát szabályozó rendelet stb.).

I/3. Vízi közlekedés:

- a Duna Bizottság előírásaival konform, módosított Hajózási Szabályzat készül;

- Az 1992-ben megnyílt Duna—Rajna—Majna-csatornán történő hajózásra való jogi és a műszaki feltételek megteremtésére felkészültünk;

- az NSZK-val és Hollandiával belvízi hajózási egyezményt kötöttünk;

- Az osztrák–magyar forgalomban nemzetközi vízi útnak nyilvánítottuk a Fertő-tavat, és ezzel lehetővé tettük a nemzetközi hajózást;

- átdolgoztuk az országos kikötők fejlesztési programjait, és az alágazati koncessziós törvényben megteremtettük a koncessziós kikötőfejlesztés lehetőségét, folyik a koncessziós tenderek összeállítás;

- új, a környezetvédelmi követelményeknek is megfelelő dunai hajóút-koncepciót készítettünk, melynek megvalósítási tanulmányai szakaszosan készülnek.

⁴¹¹ a teljes kínálatot a kezében tartó

I/4. Légi közlekedés:

- számos országgal új légiközlekedési egyezményt kötöttünk (pl. Hollandia, Izrael, Szlovénia stb.);
- számos országgal légügyi egyezményt parafáltunk (pl. Thaiföld, Kína, Indonézia, Lettország, Litvánia stb.). E lépések a MALÉV⁴¹² piacbővítési lehetőségét biztosítják;
- elkészült az új repülésügyi törvény koncepciója, és újraszabályozásra került a légtérfelhasználás, egységessé vált az eddig bontott katonai és polgári légtérirányítás rendszere. Ezzel jelentős kapacitásbővítési lehetőséget biztosítottunk;
- teljes jogú tagjai lettünk az Európai Polgári Repülési Konferencia (ECAC) szervezetének, megtörtént az EUROCONTROL európai repülésirányítási szervezethez való csatlakozásunk, mely 1993-tól megszünteti a repülésirányítás (működési) költségvetési támogatását, és 1994-től önfinanszírozóvá teszi a tevékenységet;
- előkészületek történtek az LRI⁴¹³ átalakítására a repülőtéri gazdálkodás és a légiforgalmi szolgáltatás kettéválasztása céljából, megtörtént a MALÉV és LRI közötti tevékenységmegosztás;
- tervek készültek a Budapest–Ferihegy nemzetközi repülőtér bővítésére, megtörtént a 2 lépcsős pályázat első ütemének eredményhirdetése. A 400 M5-ös fejlesztés állami források nélkül, koncessziós alapon magántőke-bevonással valósítható meg;
- hasznosításkonceptió-tanulmány készült az ország polgári repülésének infrastruktúrájára, repülőtereire vonatkozóan, ezt a kormány már tárgyalta és elfogadta;
- megtörtént a MALÉV privatizációja az ALITALIA⁴¹⁴ 35%-os részvételével. A magyar légiközlekedés járműparkja 3 db, a legszigorúbb nemzetközi zajelőírásokat is kielégítő, lízingelt B 737-300 típusú repülőgéppel egészült ki, a MALÉV elővásárlási szerződést kötött 2 db B 767-200 interkontinentális repülésekre alkalmas repülőgép megvásárlására. A MALÉV a LOCKHEED⁴¹⁵ céggel vegyesvállalatot alakított a re-

⁴¹² A Malév (Magyar Légiközlekedési Vállalat) közép-európai légi fuvarozó vállalat, Magyarország nemzeti légitársasága volt 1946 és 2012 között.

⁴¹³ Légiforgalmi és Repülőtéri Igazgatóság. Az átadást követő két évtizeden keresztül természetesnek tűnt, hogy a repülőtér üzemeltetését – beleértve a légiforgalmi irányítást is – a honi légitársaság (a Maszovlet, majd a Malév) szakemberei végzik. A hetvenes évek repülési eseményei, az 1971-ben egy hónapon belül bekövetkezett két súlyos katasztrófa után létrehozott vizsgálóbizottság javaslatára a repülőtér és a légiforgalmi irányítás üzemeltetésére és fejlesztésére önálló költségvetési szervként 1973. január 1-től megalakult a Légiforgalmi és Repülőtéri Igazgatóság (LRI).

⁴¹⁴ Az Alitalia (Compania Aerea Italiana S.p.A.) Olaszország római székhelyű nemzeti légitársasága volt, amely belföldi és nemzetközi járatokat egyaránt üzemeltetett.

⁴¹⁵ A Lockheed Corporation (Loughead Aircraft Manufacturing Company) egy 1912-ben alapított amerikai repülőgépgyártó vállalat volt.

pülőgépek javítására, karbantartására, így megoldódott a Boeing típusú gépparkunk hazai ellátása, mindez lehetőséget biztosít bér munka vállalására;

- több mint ötven új repülési vállalkozás működik az országban, és ezek közül 6 folytat utas- és légiáru-szállítási tevékenységet. Megkezdte működését az AERO-CARITAS⁴¹⁶ légimentő-szolgálat (közúti készenléti mentőtevékenységet is ellát).

II. Posta és távközlés:

II/1. Postai szolgáltatások:

- a nemzetközi kapcsolatokat kiszélesítettük, az egyoldalú keleti orientáltságot felszámoltuk, ugyanakkor ezeket a kapcsolatokat minőségileg újraalakítottuk. Belépünk az Európai Országok Postai Távközlési szervezetébe, a CEPT-be;

- a piac és szolgáltatás szemléletű postapolitikai koncepció elkészült, államigazgatási egyeztetése megtörtént;

- a Postatörvényt⁴¹⁷ az Országgyűlés elfogadta,⁴¹⁸ hatályba lépése a Frekvencia-törvénnyel együtt esedékes;

- a postai szabványok, szolgáltatások teljes körű újraszabályozása a törvény életbeléptetésével egy időben lezárul;

- monopóliumenyhítő intézkedéseket tettünk a hírlapterjesztésben, emellett a hírlapterjesztés fokozatos liberalizálása folyamatban van,

- kialakítottuk a középtávú árpolitikát, s ezen belül lehatároltuk a hatósági árak körét;

- megkezdődött a postai járműállomány jelentős korszerűsítése, ez eddig az állomány 20%-át érinti;

- új, korszerű vidéki és fővárosi hivatalok létesültek, részben átépítés, részben korszerűsítés révén, így Budapesten 59, vidéken kb. 200 postahivatal működik felújított formában.

II/2. Távközlési szolgáltatások:

- elkészült, és a Kormány elfogadta a távközlés- és műsorszórás-politikai koncepciót, amely az ágazat átalakulásának, piaci helyzetének elveit rögzíti;

- a Parlament jóváhagyta a távközlési törvényt. Ez megteremti a jogi feltételeket a monopóliumhelyzet oldására, további szolgáltatók bekapcsolódására;

⁴¹⁶ Ma már nem létező légimentő szervezet az Aerocaritas.

⁴¹⁷ 1992. évi XLV. törvény a postáról

⁴¹⁸ A törvényt az Országgyűlés az 1992. június 9-i ülésnapján fogadta el.

- a privatizáció első lépéseként 1991. XII. 31-én részvénytársasággá alakult a Magyar Távközlési Vállalat, privatizációja⁴¹⁹ megkezdődött;
- 1990-ben elkészült, majd jóváhagyásra került a Magyar Távközlési Rt. három-éves fejlesztési programja, ez 1991 és 1993 között mintegy 400-500 ezer új állomás bekapcsolásával számol, egyben megteremti az optikai gerinchálózat kiépítésével a kvázi korlátlan állomásbővítés lehetőségét. Mindezt jelentős hitelfelvételek (kb. 450 M \$) tették lehetővé;⁴²⁰
- Kormányrendeletben szabályoztuk a távbeszélő sorolási rendszert, ezzel megszüntettük a régi önkényes telefonosztási rendszert;
- megjelent a GSM⁴²¹ tenderkiírás, ennek eredményeképp 1993 végére befejeződik az országos digitális alaphálózat kiépítése, amely alkalmat ad arra, hogy az ország bármely térségében jelentősen fejlődhessenek a mobil telefonszolgáltatások, és ezáltal minél több vállalkozó részt vehessen a távközlési szolgáltatásokban;
- 1992 végéig közel 20 e db mobil és kb. 300 e db új főállomás üzembehelyezésére került sor, ez kiemelkedően magas, 13-14%-os növekedési ütemnek felel meg.

⁴¹⁹ A Matáv, Magyar Távközlési Rt. 1991. december 31-én alakult meg, a Magyar Posta három részre válásával 1989 decemberében létrejött önálló távközlési vállalat jogutódjaként. A társaság 1993 végéig 100%-os állami tulajdonban maradt. 1993. július 1-jén hatályba lépett a távközlési törvény, amely koncessziós szolgáltatásnak minősítette a közcélú távbeszélő-, a mobiltelefon-, valamint a közcélú személyhívó-szolgáltatást. Így lehetőség nyílt a Matáv privatizációs pályázatának kiírására, amely az országos távbeszélő koncessziós jog megszerzésére és a Matáv részvényeinek megvásárlására egyaránt vonatkozott. Az 1993. december 22-én megkötött szerződések értelmében a Deutsche Telekom és az Ameritech International távközlési vállalatokból álló MagyarCom konzorcium – 875 millió dolláros vételár ellenében – a Matávra kötelezően átruházott országos telefonkoncesszióknak és a megnövelt alaptőke 30,1%-ának tulajdonosává vált.

⁴²⁰ 1994 februárjában, a területi koncessziós pályázat eredményének kihirdetése után létrejöttek a helyi koncessziós társaságok. A Matáv szolgáltatási területe – Magyarország területének mintegy 70%-át és a lakosság 72%-át lefedve – 36 primer körzetre terjed ki, melyekben a vállalat helyi távbeszélő-szolgáltatást nyújt. A Matáv privatizációjának második fordulójában a MagyarCom a Matáv többségi tulajdonosává vált. Az 1995. december 22-én aláírt szerződés értelmében a konzorciumot alkotó két vállalat tulajdonrésze 852 millió dollár vételár ellenében 67,3%-ra emelkedett. A Matáv privatizációja – a két forduló együttes értéke alapján – a közép- és kelet-európai térség addigi legnagyobb privatizációja volt, egyben a legnagyobb külföldi beruházás Magyarországon.

⁴²¹ A digitális cellás technológiát, például a GSM-et (Globális Mobil Kommunikációs Rendszer) használják a mobil adatok, valamint a hangszolgáltatások továbbítására. Ezt a koncepciót a Bell Laboratories egy mobil rádiórendszerrel hajtotta végre 1970-ben. Ahogy a neve is sugallja, a szabványosítási csoport nevét hozták létre 1982-ben egy általános európai mobiltelefon-szabvány létrehozására. Ez a technológia birtokolja a digitális cellás előfizetők piaci részesedésének 70% -át világszerte. Ezt a technológiát a digitális technológia alkalmazásával fejlesztették ki. Jelenleg a GSM technológia több mint egymilliárd mobil előfizetőt támogat szerte a világban a fenti 210 országban. Ez a technológia alapvető és komplex hang- és adatszolgáltatásokat nyújt.

II/3. Műsorszórás, frekvenciagazdálkodás:

- csatlakoztunk a 10 nyugat-európai ország által megkötött különmegállapodáshoz, amely a nemzetek közötti frekvenciakoordinációt szabályozza;
- a Nemzetközi Távközlési Egyesület⁴²² keretein belül részt veszünk a rádió-táv-közlési szolgálatok bevezetését, a frekvenciafelhasználás európai és világméretű felosztását összehangoló munkákban;
- az EUTELSAT⁴²³ szervezetbe való belépésünk és műholdas csatornabérletünk eredményeképp megkezdődött a magyar nyelvű műholdas televíziós program sugárzása, amely biztosítja a Kárpát-medence magyar nyelvű műsorellátását;
- megtörtént a Magyar Műsorszóró Vállalat társasággá való átalakítása (Antenna Hungária);⁴²⁴
- elkészítettük a frekvenciagazdálkodásról szóló törvénytervezetet,⁴²⁵ amelyet a Parlament tárgyal;⁴²⁶
- megtörtént e törvény végrehajtási rendeletheinek kidolgozása;
- a szovjet csapatok kivonulása után a Magyar Honvédség átszervezte rádióelektronikai eszközeinek felhasználását, és így több frekvenciasáv polgári célra felhasználhatóvá vált, mindez a távlati frekvenciasáv-felhasználás tervezhetőségét biztosítja;
- biztosítottuk a nemzeti frekvenciafelhasználás, az engedélyek kiadásának és a hatósági munka nyilvánosságát.

III. Vízügyi szolgáltatások területén:

- befejeztük a vízügy és környezetvédelem szétválasztását, integráltuk a vízügyi tevékenységet a minisztérium munkájába;

⁴²² A Nemzetközi Távközlési Egyesület (International Telecommunication Union, ITU) az ENSZ mellett működő szervezet, melynek feladata a nemzetközi távközlési együttműködés segítése. Az ITU különböző bizottságai ajánlásokat adnak ki, amelyek figyelembevételével dolgozzák ki az egyes országok kormányai a távközléssel kapcsolatos jogszabályokat.

⁴²³ Az Eutelsat a European Telecommunications Satellite Organization rövidítése. A vállalat a világ harmadik legnagyobb műholdüzemeltető cége. Az Eutelsat nemzetközi szervezetet 1977-ben hozta létre egy közös egyezményben 26 európai ország. A szervezet székhelye Párizsban van. Első műholdja 1983-ban kezdte meg a működést. Az eredetileg csak Nyugat-Európának szánt szervezet a 90-es évekre már több kontinenst is kiszolgált.

⁴²⁴ Az Antenna Hungária évtizedek óta meghatározó szereplője a hazai telekommunikációs szektornak, fő tevékenységi területe az országos földfelszíni televízió- és rádióműsor-szórás, valamint a vezetékek nélküli üzleti távközlés. Az AH az egyik legsikeresebb hazai tulajdonban lévő információ-technológiai céggént az utóbbi években folyamatos növekedést tudott felmutatni, műsorgyártó és rendezvénytechnikai üzletágakkal bővült, illetve bekapcsolódott a robbanásszerű növekedés előtt álló OTT (Over-the-Top) és IoT (Internet of Things – a dolgok internete) iparágakba, saját hálózatokat, megoldásokat és szolgáltatásokat kiépítve.

⁴²⁵ 1993. évi LXII. törvény a frekvenciagazdálkodásról

⁴²⁶ A törvényt az Országgyűlés az 1993. április 27-i ülésnapján fogadta el.

- befejezés előtt áll a magyar vízügyi politikai koncepciójának elkészítése;
- befejeztük a vizekről szóló új törvény tervezetének és a hozzá kapcsolódó teljes joganyag kidolgozását (társulati törvény előkészítése, vízellátási és csatornázási munkák szakmai követelményrendszerének előkészítése);
- a Vízügyi Alapról és az új vízkészlet-használati díj rendszerről készített törvényjavaslatunkat az Országgyűlés elfogadta, ez kiegészítő forrást biztosít közhasznú feladatok végrehajtásához;
- megkezdődött az állami tulajdonban lévő vízi közművek önkormányzati tulajdonba adása;
- regionális jelentőségű vízminőségvédelmi programként folytatódott a Balaton védelmét szolgáló Kis-Balaton beruházás;
- a kiemelt városok (Győr, Komárom, Esztergom, Oroszlány, Miskolc, Debrecen, Pécs) szennyvíztisztítása keretében tovább folytatódtak a megindított fejlesztések;
- elkészültek a tervek a Velencei-tó vízpótlásának megoldására;
- bővültek a Balaton és a Velencei-tó térségének vízellátási, csatornázási és szennyvíztisztító kapacitásai (26 km vízellátó rendszer, 20 ezer köbméter/nap ivóvíztermelő kapacitás, 41 km csatornahálózat és 40 ezer köbméter/nap szennyvíztisztító kapacitás épült ki), a Dunakanyar– Szentendre térsége csatornázottsága is számottevően fejlődött;
- az önkormányzatok és a cím- és céltámogatási rendszer bevonásával jelentős lendületet nyert az egészséges ivóvízzel való ellátás programja;
- a kedvezőtlen adottságú térségek fejlesztése keretében 20 ezer köbméter/nap kapacitással bővült a Nyíregyháza térségének vízellátását szolgáló regionális rendszer;
- az ország legveszélyeztetettebb térségeiben forráshiány miatt fenntartási jelleggel folytatódtak az árvíz- és belvízvédelmi rendszereken végzett munkálatok.

B) Az elkövetkező két év megoldásra váró feladatai

Az elkövetkező időszak feladatainak ismertetésénél a már említett üzemeltetés és az ezt megalapozó tarifapolitika kérdéseire nem térünk ki. E területen a már lerakott alapok és elvek nyomán a folyamatos megvalósítás a feladat.

Kiemelhető azonban néhány olyan témakör, amelyre fokozott figyelmet kívánunk fordítani. Így igen jelentős eredményeket hozhat az állami és önkormányzati munkamegosztás racionalizálása, az együttműködési szándék, forma és módszerek elmélyítése. Kapcsolódik e témakörhöz a közismert ember, jármű, út hármásból az embert és a járművet érintő feladathalmaz. Közlekedésbiztonságunk rohamos romlása a demokrácia szabadságának szabadosságává való torzulására is visszavezethető. Több tárcát érintő, összehangolt erőfeszítések nyomán egységes irányítást, beavatko-

zást lehetővé tevő szervezet és pénzügyi forrás megalkotásán dolgozunk. Hasonló kollektív feladat a környezetvédelem ügye. A közlekedésnél a kombinált fuvarozási módok, a tömegközlekedés prioritása, a járműpark mielőbbi megújítása (előregedés megállítása), városi forgalomban a forgalom csillapítása és a parkolási anomáliák felszámolása ehhez nélkülözhetetlen. A vízügy területén a csatornázás, szennyvíztisztítás (a vízműolló⁴²⁷ lehetséges „közelítése”) olyan feladatok, amelyek ugyancsak az önkormányzatok és több tárca segítségével valósíthatók meg.

A fejlesztések előttünk álló és ma talán legizgalmasabb kérdése a finanszírozás. Utalni kell itt a jelentős időbeli különbségekre (így pl. míg a telefonia igen drága és tőkeigényes gerinchálózati fejlesztése finanszírozott, kiépítése 1993 végére befejeződik, addig a nélkülözhetetlen vasúti fejlesztések finanszírozási összetett módjait most keressük).

A finanszírozás aktuális kérdéseinek felvetésén tehát semmiképp sem az ún. „forráshiány” felemletését értjük. A rendelkezésre álló „eszközök”, „módszerek” ugyanis sokrétűek. Lévéen az ország alapvető működéséhez, azaz a nemzetgazdaság (termelés, kereskedelem, szolgáltatás, kultúra) létehez nélkülözhetetlen áru-, személy- és informatikai áramlási rendszerek fenntartása, fejlesztése a cél, bizonyos, hogy e területen költségvetési források igénybevételével is kell számolni. Kiegészítik ezt állami, kváziállami hitelfelvételek, amelyek hosszú futam- és türelmi idejéről, kedvező kamatfeltételeiről, lassú megtérülésükről az infrastrukturális fejlesztéseknél nem lehet lemondani. E forráslehetőségek kapcsán megemlítendő, hogy egy a mainál egységesebb kormányzati szemléletmód lehetőséget adna a fejlesztési folyamatok gyorsítására. Az egyik oldalon vitathatatlan a pénzügyi kormányzat átütő sikere az inflációcsökkentés, a fizetési mérlegegyensúly, a kvázi konvertibilis forint megteremtése és az ország adósi minősítése, hitelképessége területén. Éppen ezen eredmények teszik lehetővé a kibontakozást, a gyorsítást az infrastruktúrafejlesztéseknél. E beruházások hatása ugyanis többrétű, a direkt inflációgerjesztés veszélye nélkül. Így:

- elsődleges hatás és cél az érintett földrajzi terület bekapcsolása a magyar, de ezzel együtt szükségszerűen a nemzetközi áru-, személy- és információs vérkeringésbe, biztosítva ezzel e területek gazdasági életének nélkülözhetetlen alapjait, a felzárkózás feltételeit;

- másodlagos hatás e beruházások biztosította gazdaságélénkítő hatás (pl. út-, híd-, pályaépítő vállalkozások, tervezőirodák, jelentős szállítási vállalkozók munkaellátása, létük és működésük stabilizálása);

⁴²⁷ A közműves vízellátásba bekötött és a csatornahálózatra kötött lakosság arányának különbsége. Egy másik értelmezés szerint a vezetékes ivóvízhálózat és a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítettségének egymáshoz való aránya.

– végül jelentősnek véljük a tercier⁴²⁸ hatást, azaz azt a belső fogyasztási piacélénkítést, amelyet az így kiáramlott jövedelmek biztosítanak, és amelyre az agráragazatnak, az élelmiszeriparnak vagy akár a szolgáltatásoknak oly szükségük van.

Úgy véljük, hogy fejlesztéspolitikai céljaink rögzítésekor, de ugyanígy realizálásakor szoros együttműködést kell biztosítani az IKM-mel, hogy az ott kidolgozott iparpolitikával összhangban egymásra rásegítő fejlesztési lépéseket tegyünk.

Visszatérve a finanszírozásra, ennek egyéb formáiról, pl. kereskedelmi hitel, concessziós megvalósítás, sem lehet lemondani. Példaként említhető itt Ferihegy II.⁴²⁹ jelentős kiépítése (utasfogadó szárnyak, szálloda, üzletház, parkoló), amelynek concessziós tenderezése most zajlik.

Bizonyosan állítható, hogy egy egységes, összehangolt gazdaságpolitikai szemlélet, valamint a finanszírozási formák jól megválasztott kombinációi megteremtik a lehetőségét az infrastrukturális fejlesztések jelentős gyorsításának az elkövetkező két évben. Olyan gazdasági eredmények és olyan, az infrastruktúrárendszer fejlesztési lehetőségeit tartalmazó ismeretek birtokában van a kormányzat, hogy megengedhetetlen e „küszöb” ponton a múlt azon „kísértésének” engedni, miszerint nagy infrastruktúrárendszerek „műszaki tartalékainak” terhére megtakarítások tehetők. Be kell látnunk, hogy tisztes erőfeszítésekkel többé-kevésbé okosan „managelt” rendszereink gyakorlatilag műszaki tartalékok nélkül „közép-európai” színvonalon Nyugat-Európától kb. 10–30 év elmaradással működnek. A felzárkózás a mi feladatunk, és ma már nyilvánvaló, hogy itt Európa jószándékára igen, pénzére viszont kevésbé számíthatunk. Éppen ezért 1993-ban hitelfelvételekkel, 1994-ben az infrastrukturális fejlesztések erőteljesebb költségvetési prioritásával számolunk.

⁴²⁸ harmadlagos

⁴²⁹ 1976-ban új korszak köszöntött be a ferihegyi repülőtér: megkezdődött a ma 2A Terminálként ismert épület tervezése. A szakemberek teljesen új feladattal álltak szemben: Magyarország új légi kapuját kellett megtervezni úgy, hogy az a jövő egyelőre ismeretlen kiívásainak is megfeleljen. A 2. Terminál története egészen 1976-ig nyúlik vissza: ekkor született kormánydöntés a Ferihegyi repülőtér kiemelt állami nagyberuházásként történő fejlesztéséről. A döntést megalapozó tanulmánytervet a Légiforgalmi és Repülőtéri Igazgatóság (LRI) megrendelésére és irányításával az UVATERV mérnökei készítették. Az együttműködés nagyszerű eredményt hozott: kiváló és funkcionális épület jött létre. A repülőtér fejlesztése két ütemre lett bontva: az elsőben, 1983-as átadás-sal, megépült az új futópálya és a hozzá tartozó gurulóút-hálózat, a torony, a tűzoltó- és mentőbázis, a hangár-műszaki bázis, az üzemanyagtelep és az energiaközpont. Az új terminál a forgalmi előtérrel, közúti kapcsolattal, a terminál melletti catering épülettel a második ütemben készült el, 1985-ben. Az új terminálra az LRI 1977–78-ban építész tervpályázatot hirdetett, de igazán megnyerő pályázat nem érkezett be: az építészek számukra addig ismeretlen kihívással találták szembe magukat, a kiírók pedig – hasonló okok miatt – nem mertek állást foglalni egyik pályamunka mellett sem. Így a tervpályázatot elvetették, és 1979-ben kezdődött meg a konkrét tervezést megelőző stratégiai munka. A 24 ezer négyzetméteres 2. Terminál 1985. november 1-én nyílt meg az utasforgalom számára. 1998. december 7-én átadták a 2A terminál „nagytestvérét”, az új 2B Terminált.

Az előttünk álló fejlesztési feladatok

I. A közlekedés területén:

Stabilizáljuk és biztosítjuk a közlekedés tudományos és fejlesztési intézményeinek működését.

I/1. Vasúti közlekedés:

– a vasúti törvény alapján folytatjuk a MÁV teljes átszervezését Rt.⁴³⁰ formára, és ezzel összhangban a piacgazdaságra történő átállítását. Megoldandó feladat a kisforgalmú vasútvonalak kezelése, a kedvezménypolitika és az aktív, cselekvőképes kereskedő vasút kialakítása;

– folytatjuk a vasúti fejlesztésbe bevonható, főleg nemzetközi források felkutatását, a koncesszió rendszerének alkalmazását, a legfontosabb infrastrukturális fejlesztések (így Hegyeshalom–Budapest (280 m DM), Bp.–Kelebia, Budapestet megkerülő déli megkerülő vasút) biztosítása érdekében;

– a villamosításra kiírt koncessziós pályázat alapján előreláthatóan sor kerülhet összességében kb. 600 km vonal villamosítására, ezzel kapcsolatban megoldandó feladat a szükséges pályakorszerűsítések kérdése;

– folytatjuk a kombinált fuvarozás lehetőségeinek, kapacitásának bővítését (Szeged–Dorozsma; Záhony);

– a MÁV folytatja városkörnyéki szerelvények és a vontatójárművek beszerzését lehetőleg magyar gyártótól, valamint német hitelkonstrukció keretében közös gyártást készítünk elő;

– a MÁV előkészíti speciális – részben kombinált – fuvarozási eszközök gyártását vegyesvállalati formában.

I/2. Közúti közlekedés:

– Összhangban az Európai Közösséggel aláírt Társulási Szerződés szellemével, a magyar fuvarozói érdekeknek megfelelő kapcsolatrendszert alakítunk ki az EK országaival; a kétoldalú kapcsolatrendszert differenciáltan liberalizáljuk a közúti áru-fuvarozás területén (előreláthatóan pl. Németország, Anglia, Hollandia, Svédország, Lengyelország stb.);

⁴³⁰ A Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium 1993. június 30-án létrehozta a Magyar Államvasutak Részvénytársaságot (MÁV Rt.), a Magyar Állam 100 százalékos tulajdoni hányadával, határozatlan időtartamra.

- felgyorsítjuk a közúti járműállomány megújítását, kezdve a közhasznú autóbuszállománnyal, majd a tapasztalatokat alkalmazva folytatva a tehergépkocsi-állománnyal;

- a már említett nemzetközi, valamint további hazai hitelfelvétel révén biztosítjuk a közút és közlekedésfejlesztési program pénzügyi feltételeit, ily módon eredményes végrehajtását;

- folytatjuk a négy nemzetközi fő irányban és a főváros körüli gyűrűkön az autópályák fejlesztését, a koncesszió eszközével az építéseket 1993-ban beindítjuk, 1996-ig jelentős szakaszokban átadjuk, illetve befejezzük. Ehhez szükséges az előkészített 18 Mrd Ft-os hitelszerződés megkötése;

- a nagyvárosok átmenő forgalom alóli mentesítését elkerülő szakaszokat a leg-sürgősebb esetekben megépítjük (pl. Sopron, Dorog, Szolnok, Vác). Ide sorolhatók a határátkelőhelyi kerülő útszakaszok (pl. Rábafüzes, Tompa, Rédics) és a híd-rehabilitációs munkák;

- elkészítjük a közlekedésbiztonsági koncepciót. E munka keretében értékelve az elmúlt évek tapasztalatait, a közlekedésbiztonság növeléséhez nélkülözhetetlen hatáskörök és felelősségi körök kérdését, kezdeményezzük a közlekedésbiztonság javításához szükséges új irányítási, koordináló szervezet kialakítását és annak működtetési módját. E koncepció márciusban a Kormány elé kerül;

- befejezzük a közúti közlekedési törvény módosítását;

- folytatjuk önkormányzati források bevonásával a kerékpárút rendszer kiépítését, előreláthatóan évi 2-300 km ütemmel.

I/3. Vízi közlekedés

- az elkészített hajózási törvényt a közeljövőben a kormány, illetve a Parlament elé terjesztjük;

- ennek jóváhagyása után meg kell alkotnunk az eurokonform hajózási jogszabály-környezetet;

- az ágazati koncessziós törvény alapján meghirdetjük az országos jelentőségű közforgalmú kikötők fejlesztési programját. (Ennek eredményeképpen várhatóan még ebben az évben megindulhat legalább egy kikötő koncessziós fejlesztése.);

- intézkedési javaslatot dolgozunk ki az érintett tárcák bevonásával a magyar hajózási vállalkozások működőképességét biztosító sajátos eurokonform gazdasági és jogi szabályozás életbe léptetéséhez;

- további fontos Rajna-menti, valamint néhány FÁK⁴³¹-országgal belvízi egyezményeket kötünk;
- folytatjuk a kombinált közút–vízi fuvarozás feltételeinek bővítését, beindítjuk bajai kikötéssel az újabb Ro-Ro járatot;⁴³²
- fontos feladatunk a Visegrád–Nagymaros térségi rehabilitáció, a Duna-meder helyreállítása, a körtöltés elbontása a kormány által elfogadott beruházási program alapján. Feladat az ehhez szükséges hitel biztosítása;
- holland szakértő cég bevonásával elkészítjük, illetve befejezzük a szlovák–magyar Ipoly feletti, illetve alatti Duna-szakasz hajózhatóságát célzó tanulmányt, a rendelkezésre álló források szerint előkészítjük a munkák indítását.

I/4. Légi közlekedés:

- az EK egyesített légifuvarpiaci szabályozásainak megfelelő harmonizálást hajtunk végre;
- az új repülésügyi törvényjavaslatot elkészítjük, és annak alapján szükségessé váló jog- és szakmai szabályokat kiadjuk;
- lépéseket teszünk – az európai integrációs törekvésekkel összhangban – az interregionális légiközlekedési piac megteremtéséért;
- végrehajtjuk az LRI átalakítását részvénytársasági formában;
- a légiforgalmi szolgáltatásokat fejlesztjük az EUROCONTROL tagországok által elfogadott technikai színvonal (közös középtávú fejlesztési terv) szerint, ennek kapcsán tervezzük új közös katonai-polgári légiforgalmi irányító központ felépítését (1995-ig);
- gazdasági és környezetvédelmi vizsgálatok után létrehozuk a kiskunlacházi repülőtér⁴³³ és a Férihegyi Nemzetközi Repülőtér integrálását, munkamegosztását;

⁴³¹ A Független Államok Közössége, rövidítve: FÁK a volt Szovjetunió 15 tagállama (az ún. szovjet utódállamok) közül 11-nek a laza együttműködése, konföderációja. A szerződést 11 ország kötötte. A Független Államok Közösségének 1991. december 21-i megalakulása egyben a Szovjetunió felbomlását is jelentette.

⁴³² A Ro-Ro (roll on–roll off) rendszerű közúti–vízi kombinált szállítás lényege, hogy a közúti járművek – megfelelően kiépített rakodókon át – saját kerekein felgördülnek a vízi járművek (kompok, uszályok, hajók) rakfelületére, illetve a vízi szállítási út végpontján hasonló módon legördülnek azokról. A rendszer előnye, hogy bármilyen közúti jármű szállítható ilyen módon, valamint hogy a fel- és lehajtás egyszerű és gyors művelet. A kompot, komphajókat elsősorban az átkelőforgalom lebonyolítására használják. Gyakran vegyes funkciójuk, személy- és áruszállító közúti járműveket egyaránt szállítanak, de vannak olyan tengeri komphajók is, melyek vasúti szerelvények továbbítására is alkalmasak.

⁴³³ A Kiskunlacháza Airport Budapesttől és a Budapest Liszt Ferenc nemzetközi repülőtértől egyaránt 30 kilométerre található dél-délnyugati irányban; a névadó településtől, Kiskunlacházától mintegy 2 kilométerre keletre helyezkedik el.

– megkezdjük a Ferihegyi repülőtér utasforgalmi és kapcsolódó kiszolgáló létesítményeinek továbbfejlesztését a vállalkozói tőke bevonásával. A tervezett befejezés éve 1996;

– megoldjuk, illetve közreműködünk a vidéki repülőterek vállalkozótőke-bevonásával történő hasznosításában.

II. Posta és távközlés területén:

II/1. Postai szolgáltatások:

– feladatunk a Postatörvény hatályba lépése után a koncessziós feltételek kialakítása, a nem koncessziós területeken a valós piaci viszonyok megteremtése;

– megvalósítjuk a postai technológia korszerűsítését, elsősorban a pénzszolgáltatások és a postai küldeményfeldolgozás területén, ezzel együtt folytatjuk a postahivatalok modernizálását;

– folytatjuk a járműpark környezetvédelmét, a szolgáltatások színvonalát, vagyon- és személyvédelmet szolgáló rekonstrukcióját, megvalósítjuk a járműgazdálkodás stabilizált rendjét;

– előkészítjük a Postavállalat rt.-vé⁴³⁴ való átalakítását, ennek megfelelő szervezeti megújítását.

II/2. Távközlési szolgáltatások:

– ki kell építeni a hírközlési hatósági szervezet közérdeket szolgáló, pártatlan, szubjektív érdektől független szervezeti struktúráját, működési rendjét;

– a törvénytervezetek elfogadását követően megkezdődik, és '93 első felére befejezzük az ágazati jogszabályok kiadását;

– befejeződik a Magyar Távközlési Rt. privatizálása, amely a fejlesztések folytatásához szükséges működő tőke bevonására ad lehetőséget;

– ennek alapján előreláthatóan 1994 végéig 800–900 e új távbeszélő bekapcsolását, 2-2 mobiltelefon- és személyhívó rendszer koncessziós működését biztosítjuk. 1994 végéig az üzleti célú, 1996 végéig a magán igények kielégítését 1 éven belül megold-

⁴³⁴ A rendszerváltás idején, 1989 decemberében a Magyar Posta három nagy szolgáltatási ága szétvált, három önálló vállalattá alakult, és létrejött a Magyar Posta Vállalat (ma Magyar Posta Zrt.), a Magyar Távközlési Vállalat (ma Magyar Telekom Nyrt.) és a Magyar Műsorszóró Vállalat (ma Antenna Hungária Zrt.). A hagyományos postai szolgáltatásokhoz visszatérő Magyar Posta Vállalat a hálózat észszerűsítésével, technológiai korszerűsítésekkel, új szolgáltatásokkal igyekezett reagálni a megváltozott helyzetre. A kilencvenes években korszerűsödött a pénzforgalmi bizonylatok rendszere és feldolgozása, létrejött az Posta Elszámoló Központ (PEK), a gépesített nagybani levél-előállító üzem, megkezdődött az Integrált Posta Hálózat bevezetése. A postahálózat korszerűsítése jegyében postaügynökségek alakultak, bevezették a mobil postai ellátást és a postapartner programot. 2006-tól zártkörűen működő részvénytársaságként működik a magyar postaszolgálat.

juk. Előre láthatóan 1997-ig kiépül az ország gazdasági fejlettségének megfelelő korszerű távközlési hálózat.

II/3. Műsorszórás-frekvenciagazdálkodás:

- befejeződik a Magyar Műsorszóró Vállalat privatizálása;
- elkészítjük a nemzeti frekvenciafelosztási táblázatot, és ezt nyilvánosságra hozzuk;
- biztosítjuk az új rádiótávközlési szolgálatok részére a frekvenciasávok felszabadítását;
- kiépítjük a számítógépes automatikus frekvenciagazdálkodási rendszert.

III. Vízügyi szolgáltatások:

- a magyar vízügypolitika koncepciójával egyidejűleg és a környezetvédelmi törvénnyel összhangban a vizekről szóló törvény javaslatát⁴³⁵ beterjesztjük a Kormány és az Országgyűlés elé;
- a vízügyi szolgálatot az állami feladatok köréhez, a vízügyi hatósági és közszolgáltatási feladatok ellátásához igazítva szervezzük át;
- stabilizáljuk és biztosítjuk a vízügyi tevékenység kutatási bázisának, a VITUKI-nak⁴³⁶ a működését;
- javítjuk az ország árvíz és belvíz elleni, valamint vízminőségi kárelhárító szervezetét, ehhez a Vízügyi Alap és a költségvetés növekvő hozzájárulásával számolunk;
- rendezzük a vízgazdálkodási társulatok működésének és felügyeletének szabályait;
- olyan ösztönzőrendszert alakítunk ki, amely országosan elősegíti a szennyvizek tisztítását és rendezett elhelyezését, ezzel végre megindítjuk az ivóvízellátás, csatornázás, illetve szennyvíztisztítás közműollóinak zárását;
- befejezzük a kivitelező és szolgáltató vállalatok leválasztását és átalakítását, egyidejűleg biztosítva a szolgáltatások fenntartását.

Összefoglalva úgy véljük, hogy az előbbieken ismertetett fejlesztési célok megvalósítása esetén a rendszerváltást követő első kormányzati periódus alatt az ország és – a határokat átlépő infrastrukturális rendszerekről lévén szó – a nemzetközi igények reális mértékének megfeleltünk. A 4 év folyamán nemcsak egy új gazdasági rendnek, megújított törvényeknek és szabályoknak, a gyökeresen átalakított nemzetközi együttműködésnek megfelelő és stabilan működő közlekedési, hírközlési és vízügyi

⁴³⁵ 1995. évi LVII. törvény a vízgazdálkodásról

⁴³⁶ Vízügyi és környezetvédelmi kutató-fejlesztő és szolgáltató intézmény

rendszert valósítottunk meg, hanem ezen ágazatokat egy olyan megalapozott növekedési pályára is állítottuk, amely már a következő kormányzati periódusban közvetlenül szolgálja az ország gazdálkodásának fejlődését.

EPILOGUS

A rendszerváltoztató elit Magyarországon is a nyugati modelleket – USA, Nyugat-Európa – tekintette mintának. Az USA sokáig volt a kelet-közép-európai népek számára a non plus ultra. Ehhez a marxizmus–leninizmus is hozzájárult a „versengő társadalmak” elmélettel. A szovjet blokk összeomlása végül eldöntötte a kemény harcot. Nyugat a győzelmet, Kelet-Közép-Európa pedig az édenbe való bejutás lehetőségét nem tudta kellően feldolgozni és kihasználni. Fukuyama már a történelem végéről példálózott. Marxista fertőzés ez is, hiszen a folytonos, spirális körökben egyre magasabb fokra jutó társadalmi fejlődés Marx és Lenin kedvenc teóriája. Az „imperializmus a kapitalizmus legfelsőbb foka” – sugallat innen származik, hasonló a „kommunizmus a szocializmus legfelsőbb foka” gondolat is. A rendszerváltoztatás modelljének megvalósításához felhasznált neoliberais forradalom alapján elvont marxi utat követte nagy vonalakban. Plagizálni azonban veszélyes, pláne a történelem társadalmi rendszert alapvetően átformáló időszakában.

Az újraelosztás rendszere nem működött úgy, ahogy kellett volna. Minden kormány adott valami újszerűt, ahogy pillanatnyi érdekei kívánták. A neoliberális gazdaságpolitika az édent letarolta, csupán az a kérdés, ki tudott többet szakítani a birtoklás almafájáról. A kívül rekedtek a kerítésen kukucskálva, esetleg azt átszakítva be-bejárnak a kertbe lopni. Működött a törvény, a bíróság, de kérdés, hogyan. Az édenkert ma is nyitva áll, nem merjük becsukni a kaput. Arról a politikusok, a közgazdászok is megfélemedtek, hogy a forradalom klasszikus példája, a francia polgári forradalom sem néhány évig tartott, társadalmi válságokkal elhúzódott 1848-ig. Megfélemedtünk saját példánkról, 1848-at is felülről, a kiegyezéssel fejeztük be. Arról a rendszerváltoztató elit neoliberális része egészen megfélemedezett: abból, ha az elit nem fogja vissza önmagát, s ő is elvesz, semmi jó nem származik. Ha az eliten belüli meg hasonlásból következik az egymásra mutogatás, a békés kompromisszum helyett elmélyülnek a társadalmi törésvonalak. A neoliberális állam így vált diszfunkcionálissá. Gyengeségeinek bizonyítékáról már volt szó. A társadalmat átító feszültség a pénz- és hitelválsággal fokozódik. A feszültség fenntartása a hatalomból kiszorult ellenzék érdeke. Titkos jelszóvá vált: „A hatalom szabadabbá tesz”. Félelmetes parafrázisa az egykor milliókat ölő francia forradalmi változatnak. A kérdés csupán az, ki legyen a politikai és gazdasági hatalom birtokosa. A választ megadni nem könnyű. Csak az legyen, aki toleráns. Ne legyen szélsőség. A „jobbra át” vagy „balra át” helyett a „középre nézz” legyen a vezényszó. Ki legyen középen? Csak az lehet, aki

a záróvonalon csak úgy tud végigmenni, hogy nem tántorítható meg, nem kábult el a hatalom mámorától.

Kiinduló kérdésemre: „Forradalom volt-e a rendszerváltás?” – a válasz meseszerű és a valósággal számoló. Egyszer volt, hol nem volt egy forradalom, de folytatása ne legyen. Kerüljük el a jelenben és a jövőben!

A történelem logikusabb, mint az ideológusok. A történelemnek tehát nincs vége. Folyama más terepen tör utat magának Kelet-Közép-Európában, mint Nyugaton. Ha analógiás alapú modellkísérletre vállalkozunk, melyre a magyar elit hajlandó volt nyugati befolyásra, akkor figyelembe kellett volna venni a helyi viszonyokat, értékrendet. Már az átalakulás kezdetén kitapintható, hogy a privatizáció kérdését nem kellő körültekintéssel kezelte az elit. Mind az ellenzék, mind a kormányt képviselő erő óvatos volt, tudták, meddig lehet elmenni. A neoliberalizmus találkozott a reformkommunizmussal, kettőjük vitájából az előbbi volt határozottabb. Ezt jelezte a spon-tán privatizáció. Az elitek számára az volt fontos, hogy közülük senki se maradjon ki, de a tömegekről megfeledeztek. A forradalom nemcsak a tulajdonviszonyokat változtatja meg gyökeresen, hanem az újraelosztást is. A tömegek ezt várták a leg-jobban. Így sodródott a peremre szorulók – a munkanélküliek, a szociálisan lemara-dottak – várakozásait is beváltva az állam a redisztribúció olyan kényszerébe, amely a nyugati szociális modellnek is megfelelt. A változó gazdasági feltételek a közgaz-dászok számára olyan többismeretlenes egyenletrendszert jelentettek, amelyet nem tudtak megoldani. A nyugati modell csődöt mondott. A történelem folyama, amely politikává válik a jelenben, gyors sodrású, időnként árad, majd elapad. Arról nem szabad megfeledezni, hogy a forradalmi jellegű változásokból kimaradt a diktatóri-kus szakasz. A radikális baloldali ellenzék a „hatalom szabaddá tesz” és a „hatalom minden előtt” titkos jelszavával anarchisztikus állapotok megteremtésére törekszik, mely véleménye szerint forradalmi helyzetet teremt. A szabadság a polgári demokrá-cia alapvető jellemzője, amelytől a polgárt, a nemzetet senkinek nincs joga megfosz-tani. Forradalmat csak morális síkon kell csinálnunk, mert itt a legnagyobb a lema-radásunk.

BIBLIOGRÁFIA

- ÁRVA – DICZHÁZI 2002. ÁRVA László – DICZHÁZI Bertalan: *Globalizáció*. Kairosz, Budapest, [2002.]
- BECK 2005. BECK, Ulrich: *Mi a globalizáció?* Belvedere, Szeged, 2005. 167.
- BEREND 1999. BEREND T. Iván: *Terelőúton (Közép- és Kelet-Európa 1944–1990)*. Vince Kiadó Kft., Budapest, 1999.
- BURAKOWSKI – GUBRINOWICZ – UKIELSKI 2014. BURAKOWSKI, Adam – GUBRINOWICZ, Aleksander – UKIELSKI, Pawel: *1989 – A kommunista diktatúra végnapjai Közép- és Kelet-Európában*. Rézbong–Argumentum Könyvek, Budapest, 2014.
- FISCHER 2005. FISCHER Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2005.
- GIDAY 2021. GIDAY András: Kettős deficit Magyarországon a 70-es és 80-as években. *Polgári Szemle*, 2021/4–6. 339–356.
- HAJDU–LAKNER 1999. HAJDU Istvánné – LAKNER Zoltán: *Az élelmiszeripar gazdaságtana*. Mezőgazdasági Szaktudás, H. n. 1999.
- KK 1987. *Közgazdasági Kislexikon*. Főszerk. BRÜLL Mária. Kossuth, Budapest, 1987.⁴
- LENTNER 2005. LENTNER Csaba: *Rendszerváltás és pénzügypolitika*. Akadémiai, Budapest, 2005.
- LENTNER 2014. LENTNER Csaba: *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Nemzeti Közzolgálati és Tankönyvkiadó, Budapest, 2014.
- LENTNER 2019. LENTNER Csaba: *A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig*. L' Harmattan, Budapest, 2019.
- MATOLCSY 1998. MATOLCSY György: Magyarország eladósítása. In.: *Janus-arcú rendszerváltozás*. Szerk. SCHMIDT Mária – TÓTH Gy. László, Kairosz, Budapest, 1998.
- MATOLCSY 2015. MATOLCSY György: *Egyensúly és növekedés. Konszolidáció és stabilizáció Magyarországon 2010–2014*. Kairosz, Budapest, 2015.
- MIHÁLYI 2010. MIHÁLYI Péter: *A magyar privatizáció enciklopédiája*. 1. kötet, Pannon Egyetemi Könyvkiadó, MTA Közgazdasági Intézet, Budapest, 2010.

- OPLATKA 2003. OPLATKA András: *Németh Miklós. „Mert ez az ország érdeke”*. Helikon, [Budapest], 2014.
- ROMSICS 2003. ROMSICS Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Rubikon–Ház Bt., Budapest, 2003.
- SÁRINGER 2021. SÁRINGER János: *Iratok az Antall kormány külpolitikájához és diplomáciájához 1992*. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, Budapest, 2021.
- SÁRKÖZY 1997. SÁRKÖZY Tamás: *A rendszerváltás és a privatizáció joga*. Magyar tudományos Akadémia, Budapest, 1997.
- SZABÓ 2019. SZABÓ Zsolt: Elbátortalanodott hiteligénylők a vállalati szektorban. *Közgazdasági Szemle*, 2019/11. 145–186.
- SZÁVAI 2009. SZÁVAI Ferenc: A szocialista korszak gazdasági élete 1945–1990. In: *A modern magyar gazdaság története. Széchenyi-től a Széchenyi Tervig*. Szerk. GULYÁS László. JATE Press, Szeged, 2009.
- SZÁVAI 2011. SZÁVAI Ferenc: Eltérő gazdasági fejlődési utak Ausztriában és Magyarországon 1945 után. *Heller Farkas Füzetek, Közgazdasági és Társadalomtudományi Folyóirat*. Szerk. DR. BOTOS Katalin – DR. SCHLETT András. Tarsoly, Budapest, 2011.
- SZEGŐ 2014. SZEGŐ Szilvia: A „cash-and-carry” pénzvilágától a többszintes pénzügyi piacokig. *Polgári Szemle*, 2014/3–6. https://polgariszemle.hu/images/content/pdf/psz_2014._3-6.szam_11.pdf (Letöltés: 2022. 10. 17.)
- SZILÁGYI 2013. SZILÁGYI István: *Geopolitika*. Publikon, Pécs, 2013.
- VARGA 2018. VARGA Bence: Pénzügyi felügyeleti feladatokat kizárólagosan ellátó központi bankok Kelet-Közép-Európában. *Polgári Szemle*, 2018/1–3. 287–298.

NÉVMUTATÓ

- II. János Pál 36
 Antall József 35, 49; 57, 68, 94, 97, 112, 119, 121, 128, 132, 141, 225, 226
 Árva László 25, 27
 Bakó Lajos 146
 Bartha Árpád 108, 109
 Beck, Ulrik 14, 23
 Belanger 87
 Berend T. Iván 26
 Bethlen István 96
 Bod Péter Ákos 128, 141, 147, 227
 Bokros Lajos 110
 Boros Imre 109, 132
 Boross Péter 215, 226
 Botos Katalin 82, 93, 96, 97, 110, 128, 215, 217
 Brans 95, 96
 Bratinka József 146
 Bush, George W. 48, 168, 169
 Cinkotai János 105, 107, 253, 258
 Churchill, Winston 168
 Clinton, Bill 169
 Corrigan, Edward Gerald 87
 Csányi Sándor 108, 110
 Csath Magdolna 15
 Csepi Lajos 110
 Damoklész 77
 Demján Sándor 108, 109
 Demszky Gábor 145
 Diczházi Bertalan 25, 27; 57, 58, 68, 71, 72, 81, 131, 132, 253, 258
 Erdélyi Zsigmond 108
 Fejes Attila 146
 Fekete János 46, 108, 109
 Fock Jenő 46
 Forrai István 97, 105, 206
 Groot, de 95
 Grósz Károly 34, 46
 Gyuresány Ferenc 41
 Hieronymi Ottó 58, 67, 72, 97, 99, 104, 112, 113, 119, 121, 127, 128, 130
 Hill, French 84
 Horn Gyula 144
 Horváth József 146
 Illéssy István 146
 Kádár Béla 132, 227, 228
 Kádár János 34
 Katona Kálmán 146
 Kemenes Ernő 94
 Komár Lajos 129
 Kornai János 27
 Kunos Péter 108
 Kupa Mihály 97, 110, 129
 Lámfalussy Sándor 98, 119, 120
 Lentner Csaba 40, 41
 Marx, Karl 277
 Mádl Ferenc 110, 128
 Marinovich Endre 105
 Martin, Hans Peter 15
 Matolcsy György 40, 41, 52, 152, 158, 167, 205
 Mellár Tamás 206, 209, 210, 253, 258
 Mihályi Péter 40, 43
 Mohácsi 108
 Nagy Sándor 144
 Németh Miklós 34, 36, 37, 46, 48, 49
 Nixon, Richard 28
 Novákné 108

Nyers Rezső 46, 96
Oltman 86
Oplatka András 46, 48
Palotás János 144
Patkó András 109
Peccei, Aurelio 15
Pozsgay Imre 144
Robson, John 84
Russo 87
Sárközy Tamás 36, 41, 42, 44
Schotta, Charles 84
Schumann, Herald 15
Soós Károly Attila 95, 104

Soros György 14
Stiglitz, Joseph E. 15
Surányi György 94, 108
Szabó Iván 132, 142
Szabó Tamás 97, 110, 128
Szarvas Béla 103
Szávai Ferenc 35, 47
Széles Gábor 49
Szokolay Zoltán 103
Torgyán József 103
Tömpe István 108
Töröcskei István 108
Waigel, Theo 34

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
A szöveget gondozta Simon Adri
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Mátyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten